

Vergaderjaar 2003–2004

29 200 X

Vaststelling van de begrotingsstaat van het Ministerie van Defensie (X) voor het jaar 2004

Nr. 46

VERSLAG VAN EEN NOTAOVERLEG

Vastgesteld 24 oktober 2003

De vaste commissies voor Defensie¹, voor Economische Zaken² en voor Financiën³ en de commissie voor de Rijksuitgaven⁴ hebben op 20 oktober 2003 overleg gevoerd met minister Kamp van Defensie en met staatssecretaris Van der Knaap van Defensie over **bezuinigingen op Defensie**.

Van het overleg brengen de commissies bijgaand stenografisch verslag uit.

De voorzitter van de vaste commissie voor Defensie,
Albayrak

De voorzitter van de vaste commissie voor Economische Zaken,
De Grave

De voorzitter van de vaste commissie voor Financiën,
Tichelaar

De voorzitter van de commissie voor de Rijksuitgaven,
B. M. de Vries

De griffier van de vaste commissie voor Defensie,
De Lange

¹ Samenstelling:

Leden: Klaas de Vries (PvdA), Bakker (D66), Koenders (PvdA), Van Beek (VVD), Karimi (GroenLinks), Timmermans (PvdA), Van Bommel (SP), Vendrik (GroenLinks), Albayrak (PvdA), voorzitter, Wilders (VVD), Balemans (VVD), Van Baalen (VVD), Snijder-Hazelhoff (VVD), Van Winsen (CDA), Van den Brink (LPF), Mastwijk (CDA), Herben (LPF), ondervoorzitter, Kortenhorst (CDA), Huizinga-Heringa (ChristenUnie), Van Velzen (SP), Algra (CDA), Haverkamp (CDA), Aasted Madsen-van Stiphout (CDA), Straub (PvdA), Blom (PvdA), Eijssink (PvdA) en Brinkel (CDA).

Plv. leden: Van Dam (PvdA), Lambrechts (D66), Waalkens (PvdA), Cornielje (VVD), Halsema (GroenLinks), Fierens (PvdA), De Ruiter (SP), Van den Brand (GroenLinks), Adelmund (PvdA), Hofstra (VVD), Van Miltenburg (VVD), Visser (VVD), Oplaat (VVD), De Haan (CDA), Nawijn (LPF), Smilde (CDA), Hermans (LPF), Bruls (CDA), Van der Staaij (SGP), De Wit (SP), Jan de Vries (CDA), Ormel (CDA), Ferrier (CDA), Van Heemst (PvdA), Tichelaar (PvdA), Noorman-den Uyl (PvdA) en Van Dijk (CDA).

² Samenstelling:

Leden: Crone (PvdA), De Grave (VVD), voorzitter, Schreijer-Pierik (CDA), ondervoorzitter, Atsma (CDA), Timmermans (PvdA), Vendrik (GroenLinks), Blok (VVD), Ten Hoopen (CDA), Slob (ChristenUnie), Van den Brink (LPF), Duyvendak (GroenLinks), Kortenhorst (CDA), Hessels (CDA), Gerkens (SP), Van Velzen (SP), Varela (LPF), Algra (CDA), Van Fessem (CDA), Aptroot (VVD), Blom (PvdA), Smeets (PvdA), Douma (PvdA), De Krom (VVD), Van der Laan (D66), Heemskerk (PvdA), Van Dam (PvdA) en Dezentjé Hamming-Bluemink (VVD).

Vervolg samenstellingen op blz. 2

Plv. leden: Tichelaar (PvdA), Örgü (VVD), De Nerée tot Babberich (CDA), Van Hijum (CDA), Koenders (PvdA), Vos (GroenLinks), Weekers (VVD), Jan de Vries (CDA), Van der Vlies (SGP), Hermans (LPF), Van den Brand (GroenLinks), Verburg (CDA), Van Vroonhoven-Kok (CDA), Lazrak (SP), De Ruiter (SP), Eerdmans (LPF), De Haan (CDA), Van Dijk (CDA), Hofstra (VVD), Samsom (PvdA), Van Dijken (PvdA), Van Heteren (PvdA), Snijder-Hazelhoff (VVD), Giskes (D66), Tjon-A-Ten (PvdA), Waalkens (PvdA) en Szabó (VVD).

³ Samenstelling:

Leden: Van der Vlies (SGP), Giskes (D66), Crone (PvdA), De Grave (VVD), Hofstra (VVD), De Haan (CDA), Bussemaker (PvdA), Vendrik (GroenLinks), Halsema (GroenLinks), Kant (SP), Eurlings (CDA), Blok (VVD), Ten Hoopen (CDA), ondervoorzitter, Smits (PvdA), De Pater-van der Meer (CDA), Van As (LPF), Tichelaar (PvdA), voorzitter, Gerkens (SP), Van Vroonhoven-Kok (CDA), Varela (LPF), De Nerée tot Babberich (CDA), Van Loon-Koomen (CDA), Fierens (PvdA), Aptroot (VVD), Blom (PvdA), Heemskerk (PvdA) en Dezentjé Hamming-Bluemink (VVD).

Plv. leden: Rouvoet (ChristenUnie), Bakker (D66), Koenders (PvdA), Van Beek (VVD), Balemans (VVD), Kortenhorst (CDA), Van Nieuwenhoven (PvdA), Duyvendak (GroenLinks), Van Gent (GroenLinks), De Ruiter (SP), Mosterd (CDA), Snijder-Hazelhoff (VVD), Atsma (CDA), Dijsselbloem (PvdA), Omtzigt (CDA), Eerdmans (LPF), Noorman-den Uyl (PvdA), Van Bommel (SP), Jan de Vries (CDA), Hermans (LPF), Mastwijk (CDA), Rambocus (CDA), Samsom (PvdA), Luchtenveld (VVD), Smeets (PvdA), Douma (PvdA) en Bibi de Vries (VVD).

⁴ Samenstelling:

Leden: Duivesteijn (PvdA), Giskes (D66), ondervoorzitter, Crone (PvdA), Rouvoet (ChristenUnie), Bibi de Vries (VVD), voorzitter, De Haan (CDA), Atsma (CDA), Vendrik (GroenLinks), Halsema (GroenLinks), Kant (SP), Blok (VVD), Ten Hoopen (CDA), Balemans (VVD), De Pater-van der Meer (CDA), Van As (LPF), Rambocus (CDA), Gerkens (SP), Van Vroonhoven-Kok (CDA), Varela (LPF), De Nerée tot Babberich (CDA), Aptroot (VVD), Blom (PvdA), Douma (PvdA), Stuurman (PvdA), Heemskerk (PvdA), Van Dam (PvdA) en Schippers (VVD).

Plv. leden: Noorman-den Uyl (PvdA), Bakker (D66), Fierens (PvdA), Van der Vlies (SGP), De Grave (VVD), Mosterd (CDA), Kortenhorst (CDA), Van Gent (GroenLinks), Duyvendak (GroenLinks), De Ruiter (SP), Dezentjé Hamming-Bluemink (VVD), Schreijer-Pierik (CDA), Hofstra (VVD), Ferrier (CDA), Eerdmans (LPF), Vergeer (SP), Jan de Vries (CDA), Hermans (LPF), Mastwijk (CDA), De Krom (VVD), Smeets (PvdA), Van Heemst (PvdA), Smits (PvdA), Boelhouwer (PvdA), Kalsbeek (PvdA) en Van Beek (VVD).

Stenografisch verslag van een notaoverleg van de vaste commissies voor Defensie, voor Economische Zaken, voor Financiën en de commissie voor de Rijksuitgaven

Maandag 20 oktober 2003

Aanvang 11.00 uur

Voorzitter: Albayrak

Aanwezig zijn 11 leden der Kamer, te weten:

Aasted Madsen-van Stiphout, Albayrak, Van Baalen, Bakker, Herben, Huizinga-Heringa, Karimi, Kortenhorst, Van der Staaij, Timmermans en Van Velzen,

en de heren Kamp, minister van Defensie en Van der Knaap, staatssecretaris van Defensie, die vergezeld zijn van enige ambtenaren van hun ministerie.

Aan de orde is de behandeling van:

- **de brief van de minister en de staatssecretaris van Defensie d.d. 16 september 2003 inzake de krijgsmacht in de komende jaren (Prinsjesdagbrief; 29200-X, nr. 4);**
- **de brief van de staatssecretaris van Defensie d.d. 16 september 2003 inzake de aanpassingen van de omvang en de samenstelling van de krijgsmacht (Personeelsbrief; 29200-X, nr. 5);**
- **de brief van de minister en de staatssecretaris van Defensie d.d. 28 mei 2003 inzake de topstructuur van Defensie (28600-X, nr. 46);**
- **de brief van de minister van Defensie d.d. 16 september 2003 inzake de intensivering van de samenwerking met Noorwegen (29200-X, nr. 6);**
- **de brief van de minister van Defensie d.d. 19 september 2003 inzake de sluiting van de POMS-sites in Brunssum en Vriezenveen (29200-X, nr. 7);**
- **de brief van de staatssecretaris van Defensie d.d. 22 augustus 2003 inzake de onderzoeken**

naar burgervarianten voor 17-jarigen (Def-03-140) in het licht van de Personeelsbrief; - de brief van de staatssecretaris van Defensie en de staatssecretaris van Economische Zaken d.d. 16 juli 2003 houdende de jaarrapportage van het Project vervanging F-16 over het jaar 2002 (26 488, nr. 17), in het licht van de Prinjesdagbrief.

De **voorzitter**: Wij zijn vandaag bijeen voor een notaoverleg met de minister en de staatssecretaris van Defensie. Ook uitgenodigd was de staatssecretaris voor Economische Zaken, maar hij heeft meegedeeld dat hij verhinderd was. Wij beginnen zo meteen met de eerste termijn van de kant van de Kamer. Voor de pauze om half twee laat ik de fracties van het CDA, de PvdA, de VVD en de SP aan het woord. Na de korte lunchpauze laat ik de resterende partijen aan het woord. Om drie uur stel ik weer een korte pauze voor, waarna de bewindslieden aan hun eerste termijn kunnen beginnen. In de avond zal een pauze van minimaal een uur en kwartier worden ingelast voor het diner. In de tweede termijn kunnen moties worden ingediend. Op de agenda voor morgen en overmorgen staat de begroting van Defensie, dus ik kan mij voorstellen dat de partijen dit debat zullen gebruiken als voorbereiding op de inbreng tijdens de behandeling van de begroting van Defensie. Uiteraard zijn wij hier vooral bijeen om over de prinsjesdagbrief en de personeelsbrief te praten. Op de agenda staan echter ook brieven die daar direct verband mee houden, zoals de brief van de minister en de staatssecretaris van Defensie over de

topstructuur van defensie, de brief over de intensivering van de samenwerking met Noorwegen, de brief over de sluiting van de POMS-sites in Brunssum en Vriezenveen, de brief inzake de onderzoeken naar burgervarianten voor zeventienjarigen en de brief van de staatssecretaris van Defensie en de staatssecretaris van Economische Zaken over de jaarrapportage over het Project vervanging F-16. Vrijdag jl. is een tweetal brieven binnengekomen. Ik weet niet of de Kamer daarvan al kennis heeft kunnen nemen, maar ik stel voor dat wij die bij het notaoverleg van vandaag betrekken mits de Kamer dat wil. Het gaat om brieven over het besturingsmodel van defensie en een brief met aangepaste antwoorden op vragen nrs. 73 en 117, gesteld door de Kamer naar aanleiding van de prinsjesdagbrief.

De heer **Kortenhorst** (CDA): Voorzitter. Defensie staat voor de grootste taakstelling ooit sinds de afschaffing van de dienstplicht. Dat in een periode waarin dreigingen eerder toenemen dan afnemen. Defensie van vandaag is allang niet meer de organisatie die voornamelijk in kazernes wacht op een vijand die misschien komt. Meer dan ooit ontwikkelt Defensie zich tot een bedrijf waarin Nederlandse professionals hun gezinnen in Nederland achterlaten om in een ver buitenland vaak onder dreiging van aanslagen en mijnen hun werk voor mensen te doen, zoals bijvoorbeeld recentelijk in Kaboel het geval is geweest. Daar kunnen mensen weer lachen en een beetje leven. Deze mensen moesten tot kort voordat onze militairen daar waren continu leven in doodsangst

voor marteling, een galg of nog goedkoper: een bewuste verdorping. Men mag van ons weten dat wij gevoelsmatig in een spagaat staan. Terwijl ons hart, en de NAVO trouwens ook, zegt dat de wereld juist meer defensie nodig heeft, vereist de belabberde economische situatie van Nederland juist een enorme bezuiniging. Hoe pijnlijk ook, wij beseffen de noodzaak van die bezuinigingen. Daar staan wij dan ook achter.

Die spagaat, en de verantwoordelijkheid die wij voelen voor allen binnen Defensie, geeft ons de uitdrukkelijke opdracht buitengewoon zorgvuldig en overwogen met de defensieproblematiek van nu om te gaan. Wat ons betreft hoort het erom te gaan, dat Defensie uiteindelijk behouden blijft als een bedrijf waarmee Nederland serieus in de wereld zijn rol kan blijven spelen, een bedrijf dat werkelijk een uitdagend perspectief biedt aan allen die er werken en dat ook zorgvuldig omgaat met allen die Defensie helaas zullen moeten verlaten.

De heer **Van Baalen** (VVD): Is de heer Kortenhorst het eens met de VVD dat er indien de economie aantrekt – wij hopen dat dit gaat gebeuren – ook weer meer geïnvesteerd moet worden in Defensie? Is hij het ook met de VVD eens dat hetgeen in het regeerakkoord is omschreven, namelijk dat moet worden gekeken of er meer middelen van Ontwikkelingssamenwerking naar Defensie kunnen, urgent is en moet worden bespoedigd?

De heer **Kortenhorst** (CDA): Wat de tweede vraag betreft, houd ik het op de formulering die in het regeerakkoord staat. Wat de eerste vraag betreft, concentreer ik mij op de begroting die er nu ligt. Laten wij hopen dat het economisch herstel snel komt en dat wij dan goed kunnen bekijken welke mogelijkheden er zijn, ook voor Defensie. Het lijkt mij echter erg vroeg om dat nu al op voorhand in te vullen. Ons betoog is als volgt opgebouwd. Wij beginnen met een analyse waar Defensie staat, waar er behoeften zijn en hoe sterkten en zwakten liggen. Vervolgens spiegelen wij die aan concrete plannen. Ten slotte spiegelen wij dit alles aan de wijze waarop Defensie dit vertaalt in haar omgang met haar belangrijkste assets, haar mensen. Ik neem de

eerste twee hoofdstukken, de analyse en vervolgens de taken- en middelendiscussie voor mijn rekening. Het kernonderwerp, de mensen, wordt behandeld door mijn bovengemiddeld menselijke collega Ina Aasted Madsen, die over dit onderwerp rechtstreeks vanuit haar hart – dat weet ik – haar maiden-speech zal houden.

Nederland, Europa en de NAVO, qua defensie zien wij een enorme verschuiving in dreigingen. Vroeger wilden wij een krijgsmacht tegen een massieve frontoorlog, ondersteund door zware luchtsteun, tegen grote vloten en vijandige onderzeeërs, die onze zeeroutes bedreigden. Vandaag ligt dat anders. De dreigingen van nu zijn veel meer verspreid over de wereld. Falende staten vullen enerzijds hun eigen massagraven en zijn anderzijds uitvalsbases voor sinistere en compleet onmenselijke aanvallen: New York, Bali, Kenya, noem maar op. Dit werk wordt gefinancierd door een drugseconomie, waar op zichzelf al vele mensen door kapot worden gemaakt, dan wel gefinancierd door massale mensensmokkel, waarbij mensen gereduceerd zijn tot koopwaar. Dan hebben wij het nog niet gehad over de veel besproken dreigingen van nieuwe, griezelige ontwikkelingen rondom kernwapens in het Midden- en Verre Oosten.

Nederland loopt, wat onze fractie betreft gelukkig, niet weg voor het nemen van medeverantwoordelijkheid in het keren daarvan. Onze krijgsmacht speelt dank zij zijn vakmensen en zijn hoog technologisch profiel dan ook vaak een relevante rol in internationale crisisbeheersing en wederopbouw. Maar hier doemt onze eerste zorg op. Zoals gezegd, loopt Nederland niet weg voor zijn verantwoordelijkheid. Hoewel wij het ambitieniveau hebben teruggeschroefd van vier naar drie operaties per jaar, blijft die ambitie hoog. Op zichzelf is dat prima. Maar wij zien bijvoorbeeld nu aan Irak dat dit soort acties heel zwaar kan zijn. De impact en last van de reorganisatie die nu over het defensiebedrijf heen wordt getrokken kennen hun weerga niet. Kan de minister expliciet bevestigen dat in het scenario van vandaag, met alles wat op Defensie gebeurt wij in staat blijven om die ambities serieus en betrouwbaar waar te maken?

Mevrouw **Van Velzen** (SP): Welke consequentie zou de heer Kortenhorst trekken als de minister dan wel de staatssecretaris aangeeft dat het ambitieniveau niet kan worden gehaald met de huidige stand van zaken qua personeel en materieel? Is hij het dan met mij eens dat het ambitieniveau omlaag moet? Hij is het namelijk eens met de bezuinigingen.

De heer **Kortenhorst** (CDA): U loopt nu vooruit op een antwoord dat er nog niet is. Ik doe dat niet. Ik ga hier niet op in; ik wacht het antwoord van de minister af.

De heer **Bakker** (D66): Wat vindt de heer Kortenhorst hier zelf van? Wij hebben hierop twee maanden kunnen studeren sinds prinsjesdag. Hij zal toch een idee hebben gevormd of Defensie de ambitie, die hij kennelijk ondersteunt, aan kan. Voordat hij weten of hij dit geheel kan steunen, moet hij toch zelf ook een idee hebben over de haalbaarheid van de ambitie?

De heer **Kortenhorst** (CDA): Ik heb Defensie tot nu toe leren kennen als een buitengewoon kundige organisatie die ook heel zware en onverwachte klussen aan kan. Op dit moment zie ik een ontwikkeling die een nieuwe extra dimensie geeft, die natuurlijk zorgen en vragen oproept, maar waarvan ik niet op voorhand zeg dat het niet kan. Anders had ik eerder niet de conclusie getrokken die ik zojuist heb verwoord. Dat wil echter niet zeggen dat ik niet heel nieuwsgierig ben naar en onbezorgd ben over de concrete activiteiten die de minister zal ondernemen om in deze zwaar belastende periode Defensie als bedrijf operationeel te houden. De minister wil namelijk enerzijds niet wegens verbouwing gesloten zijn en weet anderzijds dat die verbouwing een grote impact op de organisatie heeft. De krijgsmacht doet heel veel binnenlands werk. Denk aan de varkenspestcrisis, de actie van onze mariniers bij een vermeende terroristische aanval op de Coentunnel, het kunnen blussen van bosbranden en onlangs van een cacao-fabriek, het assisteren bij watersnood, het patrouilleren op olievervuiling en drugssmokkel en het houden van visserij-inspecties. Ik zou bijna vragen: waar is de krijgsmacht niet? De krijgsmacht is

een essentiële faciliteit voor Nederland. De CDA-fractie vindt het ook prima dat de krijgsmacht meer en meer midden in de samenleving komt, maar heeft daarbij wel twee vragen.

In de prinsjesdagbrief lezen wij nergens hoe deze taken precies binnen de krijgsmacht zijn ingebed en vooral qua aansturing zijn georganiseerd ten opzichte van andere overheidsdiensten en departementen. Het is toch te gek dat tijdens de varkenspestcrisis militairen 24 uur paraat stonden, maar moesten wachten omdat niet goed bekend was wie wat moest beslissen. Kan de minister ons een uitgebreide brief sturen waarin hij omschrijft hoe Nederland deze taken qua bevoegdheden en beslissingen organiseert? Kan hij in die brief ook ingaan op de toerekening en overwegingen bij de toerekening van de daaraan gerelateerd kosten en dan niet alleen de variabele kostencomponent?

Internationaal wil Nederland aansluiten bij de Europese ambities op het vlak van taakspecialisaties – helaas niet sterk in ontwikkeling – en vooral ook bij de langetermijnvisie die de NAVO heeft over de defensie-behoefte. Ook die laatste verschuiven sterk, zeker met de komst van de nieuwe lidstaten met hun krijgsmacht in die elk hun eigen karakteristieken hebben.

Alle pulsen die zijn af te leiden uit de genoemde krachtenvelden en expliciet kijken naar de specifiek sterke kanten van onze krijgsmacht en haar mensen, menen wij dat wij de volgende criteria kunnen formuleren voor de ontwikkelingsrichting van onze krijgsmacht:

1. Flexibel en paraat en geschikt voor vredesafdwinging en -handhaving en effectief tegen terrorismebedreiging;
2. Expeditionair en inzetbaar, ook als grof geweld opdoemt;
3. De versterking van wat sterk is, namelijk hoogtechnologisch zijn; kennisintensief zijn en internationaal samenwerkend;
4. Uitdagend en perspectiefvol voor allen die bij de krijgsmacht horen;
5. Midden in de samenleving.

Met die criteria in gedachten kom ik bij het volgende onderdeel van mijn verhaal en dat is de toetsing van de plannen. Hoewel wij onze zorgen voelen, staat voor ons één ding vast. In het volle besef dat de plannen vele duizenden mensen heel direct en pijnlijk zullen raken – daar komt

mijn collega later nog op terug – zien wij hier dat er gekozen is. Sommige dingen wil Nederland wel, andere dingen wil Nederland niet. Er is niet gekozen voor pappen en nathouden of het sparen van kolen en geiten, wat uiteindelijk zou leiden tot een krijgsmacht met veel spullen in een magazijn waar je niet zoveel mee kunt. Hier en daar hadden keuzen echter toch scherper gekund of verder kunnen gaan. Wij zullen de belangrijkste eruitlichten.

Allereerst de marine. De minister wil vier fregatten verkopen en vervolgens een aantal overblijvende M-fregatten verbouwen voor meer kustgerichte taken in plaats van deep sea anti-submarinetaken, een zwaartepunt in het ontwerp van de M-fregatten. Voor de goede orde: de NAVO geeft aan ongeveer vier keer te veel anti-onderzeeërfregatten te hebben. Wij zien behouden en ombouwen als een dure en halve keuze. Allereerst zal die verbouwing duur zijn, zeker wanneer het schip ook nog eens geschikt moet zijn voor de nieuwe NH-90-marinehelikopter. Het klinkt allemaal mooi, maar met zo'n aanpassing heb je nog steeds geen optimaal op kusttaken gericht schip. Het blijft duur in exploitatie en suboptimaal voor kustbewaking, patrouilletaken, drugsbotenjacht, bescherming tegen terroristen en speedboten vol dynamiet. Waarom niet door durven kiezen? Waarom niet twee extra M-fregatten in de verkoop, schepen die nu nog goed zijn te verkopen, en snel overgaan tot het bouwen van vier kleinere, snelle en op de specifieke kust-, antismokkel- en antiterrorismetaken gerichte patrouille- of kleinere vaartuigen? De investering en de exploitatie wegen naar onze inschatting zonder meer op tegen de in alle opzichten veel duurere en uiteindelijk niet optimale fregatten. Zo durven meebewegen met internationale ontwikkelingen biedt de marine veel meer perspectief. Ondertussen wil men wel bijna 110 mln euro investeren in Tomahawks op de LC-fregatten. Die Tomahawks zijn puur offensief en worden ingezet in een fase van crisisbeheersing waar veelal niet het Nederlandse zwaartepunt ligt. In veel opzichten kunnen de Tomahawkaanvallen worden ingevuld door onze hierin zeer succesvolle F-16's. De toekomstige JSF zal dit daarenboven nog veel beter en van grotere afstand kunnen doen. Tomahawks op

fregatten zijn voor een groot deel dubbelop. Wat ons betreft: niet doen. Vervolgens kom ik op het derde mariniersbataljon. Onze mariniers kunnen veel meer dan het louter zijn van amphibious forces. Zij doen nu bijvoorbeeld topwerk in de woestijn. Zij vullen ook de bijzondere bijstandseenheden van BZK, civiel antiterrorisme dus. Verder zegt onder andere Clingendael dat Nederland drie gevechtsbataljons tekortkomt. Daarnaast hebben wij nu een nieuw marineschip in aanbouw dat een perfecte infrastructuur biedt voor expeditionaire operaties vanaf zee. En toch wenst de marine af te zien van dat derde bataljon. Wat ons betreft moet men dat derde bataljon in Den Helder gewoon doorzetten. Op dit punt overwegen wij een motie. Hiervoor is goed dekking te vinden. Ik kom straks nog op de infrastructuur en de rationalisatie van het zeer kostbare onderhoud. En met het afzien van de Tomahawks wordt de investering in het derde bataljon al bijna voor zes jaar gedekt. Er zijn dus veel punten van dekking te vinden.

De heer **Van Baalen** (VVD): De heer Kortenhorst weet dat in internationaal verband, ook binnen de NAVO, wordt gesproken over de landcomponent. Ik weet dat mariniers dat niet leuk vinden, maar zij behoren wel tot die landcomponent. Hoe ziet hij zijn voorstel nu in verhouding tot de Koninklijke landmacht? Er is immers wel voortzettingsvermogen gegarandeerd. In Irak is er twee keer een rotatie mariniers en de opvolgende rotatie is van de landmacht. Ik wil best door de heer Kortenhorst worden overtuigd, maar ik hoor dan wel graag hoe hij kijkt naar het voortzettingsvermogen en in dat kader naar nut en noodzaak van het derde bataljon mariniers.

De heer **Kortenhorst** (CDA): Wat dat voortzettingsvermogen betreft, heeft Defensie een aantal zaken aangegeven die uitkomen op een bepaald volume aan bataljons. Voor een deel zijn dat echter geen primaire infanteriegevechtseenheden. Daarom zegt Clingendael ook dat Nederland drie bataljons tekortkomt.

Mevrouw **Van Velzen** (SP): Mag ik de heer Kortenhorst zo begrijpen dat hij tegen het aanschaffen van de Tomahawkkruisraketten is? Of is zijn redenering: geen kruisraketten en

dan kan het geld dat daarvoor is uitgetrokken, naar de mariniers?

De heer **Kortenhorst** (CDA): Ik wil graag eerst even het antwoord op de vraag van de heer Van Baalen afmaken. Ten eerste zijn er dus gewoon gevechtseenheden nodig. Ten tweede mag er geen misverstand over bestaan dat ik er voorstander van ben om ernaar te werken dat er op de langere termijn een betere en intensievere interactie zal zijn tussen de mariniers, de luchtmobiele brigade en alle andere gevechtseenheden. Tegelijkertijd weten wij dat het marinierswerk – 90% daarvan is expeditionair werk vanaf zee – specifieke expertise vereist. Daarom zijn die mariniers nodig. Met de infrastructuur die wij op dit moment inrichten, wordt ook geanticipeerd op de mariniers. Bovendien vervullen de mariniers op dit moment ook belangrijke taken binnenslands.

De heer **Timmermans** (PvdA): Kan de heer Kortenhorst mij een amfibische operatie noemen die sinds de tweede wereldoorlog is uitgevoerd door het Korps mariniers? Kan hij mij een vredesbewarende operatie, uitgevoerd door het Korps mariniers, noemen die niet uitgevoerd had kunnen worden door een eenheid van de Koninklijke landmacht, hetzij luchtmobiel, hetzij pantserinfanterie?

De heer **Kortenhorst** (CDA): U gaat nu de andere richting op kijken. Ik vind dat de mariniers kunnen bijdragen aan maximale flexibiliteit. De mariniers hebben namelijk uitstekende prestaties geleverd met een inzet op een breed terrein, hetgeen hun flexibiliteit aantoont. Mede gelet op het feit dat er steeds meer gewerkt wordt aan een flexibel en breed inzetbare krijgsmacht en daarvoor ook infrastructuur ontwikkeld wordt, zou het prachtig zijn als wij deze organisatie een klein stukje kunnen uitbreiden: Zij heeft die flexibiliteit in meerdere richtingen, waardoor wij haar, omgekeerd redenerend, ook heel goed expeditionair amfibisch kunnen inzetten met een brede aanwezigheid van mensen, mocht dat nodig zijn.

De heer **Timmermans** (PvdA): Dit is geen antwoord op mijn vraag. Mijn vraag was heel simpel of u mij een operatie kunt noemen waarin dat

specifieke amfibische is gebruikt. Zo'n operatie is er niet. U noemt het specifieke amfibische zelf als reden om een derde mariniersbataljon op te bouwen. Als u meer infanteriecapaciteit wilt – daar spreken wij dan namelijk over – waarom handhaaft u dan niet gewoon de derde brigade van de Koninklijke landmacht? Waarom kleedt u die dan niet aan met inzetbare eenheden?

De heer **Kortenhorst** (CDA): Ik heb bijna de neiging om de tegenvraag te stellen of de PvdA-fractie indertijd voorstander was van het tweede LPD.

De **voorzitter**: Er worden even geen tegenvragen gesteld. Als u antwoord geeft op de vraag, kunnen wij verder. Eerst mag de heer Van Baalen nog een laatste interruptie plegen op dit punt.

De heer **Van Baalen** (VVD): Ik heb nadrukkelijk begrepen dat de heer Kortenhorst niet zegt dat het extra bataljon van de mariniers ten koste gaat van de Koninklijke landmacht. Een ander argument heb ik echter niet gehoord. Er is een bijzondere bijstandseenheid van de mariniers. Wil de heer Kortenhorst de capaciteit daarvan via een derde bataljon vergroten?

De heer **Kortenhorst** (CDA): Niet sec. De bijzondere bijstandseenheden van BZK worden op dit moment gevuld door de mariniers. Dat gaat prima. Er is ook geen enkele beleidslijn die stelt dat dit anders gedaan moet worden. Verder draagt de binnenlandse veiligheidscomponent een toenemende behoefte in zich. Het paraat stellen van een derde mariniersbataljon betekent, wat dat aangaat, een beweging in dezelfde richting. Verder heb ik het gevoel dat hetgeen de heer Van Baalen zojuist zei, een antwoord is op de vraag van mevrouw Van Velzen. Ik noemde de Tomahawks, met het oog op de mariniers, niet als een een-op-een absoluut verbonden iets, maar als een mogelijkheid, naast andere mogelijkheden. Daar kom ik straks nog op.

Mevrouw **Van Velzen** (SP): Bent u, los van waar het vrijkomende geld aan wordt besteed als er wordt besloten niet over te gaan tot de aanschaf van Tomahawks, van plan

te pleiten voor het niet aanschaffen van deze kruisraketten?

De heer **Kortenhorst** (CDA): Ik verwijs naar mijn pleidooi ter zake, aan de hand waarvan ik heb beargumenteerd waarom wij geen voorstander zijn van de aanschaf van de Tomahawks.

Dan de Orions en hun taak, als afgeleide van Valkenburg. Hierbij spelen twee aspecten een rol. De vraag is eerst voor wie wij het doen en wie het betaalt. De Orions doen voor een heel groot deel taken, betrekking hebbend op civiele behoeften. Naar ik heb begrepen, gebeurt dat voor een schijntje aan kosten voor de voor die taken verantwoordelijke ministeries. Sowieso lijkt ons de vraag gerechtvaardigd waarom de kostentoedeling niet kan worden aangepast aan die realiteit. De Orions hebben voor het merendeel al lang geen anti-onderzeeboottaken meer. Ze houden zich veel meer bezig met essentiële en vaak wettelijke taken, bijvoorbeeld in de West, zoals de heer Verhagen tijdens de APB al memoreerde. In de plannen staat, samengevat, dat de Orions per 1 januari 2004, dus over dik twee maanden, eruit moeten. Vervolgens staat er zo ongeveer dat er voor die taken nog wel iets anders wordt gevonden.

Het is wat ons betreft van tweeën een. Of de regering biedt een solide alternatief qua taakinfilling en correcte betaling van de taken, of wij vliegen door met de Orions, al dan niet in samenwerking met Duitsland, een buurland dat zit te springen om verbetering van zijn Orioncapaciteit. Wij willen dus een solide verhaal horen over de continuering en bekostiging van Oriontaken, voordat aan de beschikbaarheid van de middelen daarvoor kan worden getornd. Om dat verhaal goed te kunnen neerzetten, lijkt ons opheffing en sluiting over twee maanden heel erg snel. Wij zijn heel benieuwd naar het antwoord van de minister op dit vlak.

Via de Orions, die ook boven land vliegen, vliegen wij naar de landmacht. Recent trok Engeland zich terug uit het Boxerproject. Men vindt dat te duur en te zwaar voor echt expeditioneel werk. Onze Rekenkamer klaagde toen ook al. Zeker nu Defensie zo onder druk staat, vraag ik mij af wat de kernverschillen zijn tussen dit tailer-madeproject tegenover wellicht een veel

goedkoper alternatief van de plank. Als het technisch net iets minder kan, maar voor veel minder euro's, is dat niet beter?

De heer **Bakker** (D66): Heeft de heer Kortzenhorst het over de JSF?

De heer **Kortzenhorst** (CDA): Neen, over het Boxerproject.

De heer **Bakker** (D66): Maar ik herkende de redenering.

De heer **Kortzenhorst** (CDA): Er zit ongeveer 30.000 voet verticaal tussen.

De heer **Bakker** (D66): Ik weet waar het over gaat, maar ik heb het van de kant van het CDA ook wel eens anders gehoord.

De heer **Kortzenhorst** (CDA): Eerder zijn in deze Kamer breed gesteunde moties aangenomen, waarin werd gevraagd om kritisch te kijken naar alle bestaande terreinen en infra, want ze kosten allemaal overhead, bewaking, catering en onderhoud. Clingendael gaf recent nog aan dat deze terreinen en de gerelateerde kosten zo'n 33% van het budget van de landmacht uitmaken. De eerder genoemde professor De Wijk van Clingendael noemde het niet meedogenloos willen schrappen in infra rampzalig voor de slagkracht. Wij nemen het ernstig dat wij niets van een dergelijke analyse hebben teruggevonden, voor zover die niet is gekoppeld aan mobilisatiecomplexen en voorgenomen sluitingen. Wij vragen de minister nadrukkelijk alsnog met een uitgebreide analyse te komen van de gehele defensie-infrastructuur, dus niet alleen de landmacht, met daarbij een voorstel tot rationalisatie van het bestand. Daarmee kan waarschijnlijk veel geld voor slagkracht worden gegenereerd. Eigenlijk geldt dezelfde opmerking voor alle onderhoud dat krijgsmacht-breed bestaat. In eerdere debatten noemden wij vele gebieden waar nog steeds decentraal, veel verspreid, vaak suboptimaal en per krijgsmachtonderdeel onderhoud wordt gepleegd. Nadrukkelijk is ook hierbij een gedetailleerde nadere analyse nodig. Wij willen naar een actief integratiebeleid en daarmee efficiencywinst. Gelet ook op bovenstaande opmerkingen over niet benut financieel potentieel doet het ons

pijn te lezen dat de deal met de Duitsers over de uitbreiding van de Nederlandse en door de NAVO oh zo gevraagde Patriots wegens geldtekort niet doorgaat, terwijl de Patriots meer dan ook aansluiten op ons technologisch kunnen en op wat er internationaal gevraagd wordt. Ik wijs ook op het succes van de Nederlandse Patriots in Turkije. Is er nu werkelijk geen oplossing te vinden in dezen?

Met betrekking tot de luchtmacht wordt een aanzienlijke reductie van F-16's en in wat mindere mate een aanzienlijke reductie van Apaches voorgesteld. Het betreft hier voorstellen die bepaald afwijken van de NAVO-behoeften. De minister heeft aangegeven dat het onderhoud wel veel beter zal geschieden en dat er gewerkt zal gaan worden aan een veel betere beschikbaarheid. Dus de inzetprestatie van Nederland neemt niet af. Voorzitter. Die redenering begrijpen wij maar die roept tegelijkertijd zorgen op. We moeten nog lang en per toestel intensiever doorvliegen totdat de JSF er is. Wij zouden dan ook zeggen: zorg dan ook voor een tijdige levering van dat toestel en geef gas in de aankoopprocessen.

Kan de minister daarnaast aangeven hoe hij zeker stelt dat er voldoende onderhoudsmensen, budget en ruimte zijn voor het garanderen van voldoende en intensief onderhoud van de F-16's en de Apaches om inderdaad tot die hogere inzetbaarheid te komen terwijl onderhoudsintervallen qua beschikbare tijd afnemen? Zoals het vandaag de dag gaat, is het in ieder geval lang niet altijd voldoende. Zijn rondom dit aspect wel de potentie en het overalkostenaspect van Twenthe als onderhoudsvliegveld bekeken? Rondom de JSF kregen wij dit weekend de antwoorden op onze vragen inzake het zogeheten Canadese model. De staatssecretaris zegt zelf dat het hierbij op zichzelf gaat om een interessante strategie. Laat wat ons betreft helder zijn: alle ruimte voor het vrij maken van mensen hiervoor, evenals voor de operationele steun bij de zo benodigde intensieve contacten en het beslechten van de complexiteit van de exportreggeving. In dit project mag geen sprake zijn van een "penny-wise and pound-foolish benadering". Met de rationalisatie van de F-16-vloot komt vliegveld Twenthe te

vervallen. Daarbij valt een pijnlijk gat. Ik realiseer mij dat wij nu spreken over de begroting van Defensie en niet die van Economische Zaken, maar toch, laat Defensie doen wat zij kan. Dus lobbyen bij andere ministeries. Maar dat niet alleen, wij denken ook aan bijvoorbeeld materieelprojecten die wellicht binnen de Overijsselse dan wel Twentse industrie een plek kunnen krijgen. Wat kan eventueel nog precies besproken worden met VW rondom aantrekkelijker voorwaarden voor een IATA-status voor Twenthe als burgervliegveld na het verdwijnen van de luchtmacht?

De heer **Timmermans** (PvdA): Ik ben buitengewoon verbaasd over uw tekst op dit punt, waarin u eigenlijk Twenthe al opgeeft. Als je de regionale media in Twenthe leest, roept de ene na de andere vertegenwoordiger van het CDA allerlei dingen te zullen doen voor Twenthe. Eentje zegt dat Twenthe open zal blijven, terwijl de ander spreekt van uitgebreide compensatie. Ik vind het buitengewoon gênant dat zo met mensen daar wordt omgegaan door van alles toe te zeggen in de regio, om vervolgens, als het er op aankomt, je mond er in de Kamer over dicht te houden.

De heer **Kortzenhorst** (CDA): Ik weet niet wat u allemaal in de kranten leest. Wij hebben nooit een harde toezegging durven doen over het openhouden van Twenthe. Wat wij wel hebben gedaan, is meedenken – en dat doen wij nog steeds – over perspectieven voor het gebied. Wij lopen er niet voor weg dat wanneer het vliegveld sluit er een enorm gat ontstaat. Wij moeten nadenken over de mogelijkheden die wij hebben om voor Twenthe iets te betekenen. Tegelijkertijd weet ook de heer Timmermans dat wanneer er geen geld is je het ook niet kunt maken. Ik vind eerder zijn attitude wat verbazingwekkend daar hij vertegenwoordiger is van een partij die al heel lang de lijn hanteert van sluiting van Twenthe.

De heer **Van der Staaij** (SGP): Ik was ook verbaasd dat Twenthe zo snel weg was uit de tekst. Betekent dit dat u onvoorwaardelijk instemt met de besluitvorming hierover? Zijn er voor het CDA nog vragen die beantwoord moeten worden, of voorwaarden die worden gesteld?

Wat is de houding van de CDA-fractie?

De heer **Kortenhorst** (CDA): Ik heb al gezegd dat ik graag wil horen wat het alternatief is bij het onderhoudsvliegveld. Daar ben ik heel nieuwsgierig naar. Dat is voor mij nog een open vraag. Hopelijk krijg ik daar een helder antwoord op. Voor de rest is het duidelijk dat er een enorm gat wordt geslagen in de regio, als Twenthe moet sluiten. Daar wil ik niet lichtvoetig overheen gaan, heb ik gezegd.

Mevrouw **Huizinga-Heringa** (ChristenUnie): Voor mij is het standpunt van het CDA nog niet helemaal helder. Er is een plan van de medezeggenschapscommissie waardoor sluiting voorkomen zou kunnen worden. Wij zouden graag willen dat dit plan wordt door-gerekend. Is het CDA bereid om zoiets te steunen of is dit al bij voorbaat afgeschreven?

De heer **Kortenhorst** (CDA): Ik heb zojuist een soortgelijke vraag gesteld en ik ben nieuwsgierig naar wat de minister daarover te melden heeft.

Mevrouw **Huizinga-Heringa** (ChristenUnie): De sluiting van Twenthe hangt ervan af of dat plan van de medezeggenschapscommissie nog soelaas zal bieden?

De heer **Kortenhorst** (CDA): Ik wacht het antwoord van de minister eerst eens af.

De heer **Bakker** (D66): De heer Kortenhorst gaat akkoord met het terugbrengen van het aantal F-16's. Het verwondert mij dat ik niets hoor over een afweging of het Twenthe moet zijn of een andere vliegbasis, zoals Volkel. Die discussie is nog volop gaande. Ik weet wel dat Brabant een CDA-provincie is, maar dat geldt ook voor Overijssel. Hoe hebt u die afweging gemaakt?

De heer **Kortenhorst** (CDA): Deze vraag doemt automatisch op bij dit soort maatregelen: waarom de een en waarom niet de ander? In de vele gesprekken die wij met Twenthe en met allerlei andere lokaties waar dingen gebeuren, hebben gehad, is de vraag ook: wat gebeurt er als het hier niet dicht zou gaan. Die vraag heb ik bij Twenthe en bij een heleboel andere lokaties niet

beantwoord gekregen. Dat is ook logisch, want op het moment dat er geen 100% dekking te vinden is voor containeren, moet er iets anders dicht, wil je de totale bezuinigingsopdracht handhaven. Ik ga ervan uit dat de discussie over Twenthe, Leeuwarden of Volkel binnen het ministerie zeer goed gevoerd is. Als ik harde aanwijzingen zou hebben dat er op dat vlak een heel verkeerde beslissing is genomen, ben ik wel nieuwsgierig, maar in de contacten die ik heb gehad, heb ik geen overwegingen gehoord waarom het beter is om Volkel te sluiten en Twenthe niet. Ik vind dat deze militaire overweging heel duidelijk bij de minister ligt.

Dan kom ik op de topstructuur van Defensie. Wij hebben al eerder gezegd dat wij achter de centralisatie staan, waarmee er één leiding of joint staff komt. Dat mag niet hetzelfde worden als het toploos of hoofdloos maken van onderdelen. Het is gewoon fout om operationele commandanten direct aan de Haagse staven te laten rapporteren. Zij zijn dan niet meer bij hun mannen of vrouwen, maar alleen nog bij de Haagse ambtenarij. Tussen de operationele onderdelen en de centrale staf is ieder gezond evenwicht van checks and balances dan zoek. De voorzitter van de commissie over de topstructuur, Franssen, keurde de plannen hierover af. België heeft al laten zien dat dit niet werkt. Uit Engeland, Canada en Frankrijk ontvangen wij oprechte zorg en waarschuwingen. De brief die wij in het weekend hierover hebben gekregen, heeft wat dat betreft geen oplossing gebracht. Wij vragen daarom op dit punt een hernieuwd voorstel.

Tot slot een cri du coeur. Eerder stipte ik al aan welk schitterend werk voor mensen – ik herhaal: voor mensen – onze militairen in het buitenland doen. Die mensen werden vaak jarenlang verjaagd of bijna vermoord. Onze militairen doen dat werk bepaald niet zonder gevaar. Het doet mij pijn dat het Nederlandse volk daar vaak nauwelijks weet van heeft. Ik vraag beide bewindspersonen dan ook rechtstreeks vanuit mijn hart om hier iets aan te doen; zorg ervoor dat onze mannen en vrouwen in de krijgsmacht die het nu zwaarder hebben dan bijna welke overheidsdienaar ook, in de publieke opinie de waardering krijgen die zij verdienen. Wij hebben het hier over

de kern van onze krijgsmacht, de mensen.

Mevrouw **Aasted Madsen-van Stiphout** (CDA): Voorzitter. Ik ga eerst in op de personeelsreductie. Sinds de taakstellingen die voortvloeien uit het Strategisch Akkoord, heerst er onrust onder het defensiepersoneel. Het te reduceren aantal functies is in het afgelopen jaar steeds naar boven bijgesteld. Het begon met 4800, maar inmiddels ligt dit boven de 12000. Er wordt ook niet meer gesproken over functies, maar over daadwerkelijk ingevulde functies. Dit betekent dus dat ruim 12000 mensen hun baan bij Defensie verliezen en dat daarnaast ongeveer 2500 lange tijd vacante functies niet meer ingevuld zullen worden. Kan de staatssecretaris aangeven of dit het nu is? Of komen er nog meer onverwachte tegenvallers? Gedwongen ontslagen zijn helaas onvermijdelijk. Daarom hechten wij er grote waarde aan dat er samen met de vakbonden tot een goed sociaal beleidskader gekomen kan worden. Er zal actief gewerkt moeten worden aan alternatieve arbeidsplaatsen voor de mensen die boventallig zijn, maar ook voor mensen die niet direct een andere werkplek vinden, zal een traject met perspectief in gang gezet moeten worden. Het laten instromen van defensiepersoneel in andere overheidsdiensten draagt bij aan het zo beperkt mogelijk houden van het aantal gedwongen ontslagen zonder vervangende baan. Wij zien duidelijk mogelijkheden voor defensiepersoneel om via op maat gesneden trajecten in te stromen in onderwijs, het gevangeniswezen, de douane en de politie. Na assessment is individueel te bepalen welke onderdelen van het reguliere scholingsaanbod door het uitstromende defensiepersoneel gevolgd dienen te worden. Hiermee wordt gewaarborgd dat deze werknemers uiteindelijk aan dezelfde kwalificatie-eisen voldoen als de werknemers bij de ontvangende organisatie. Het is ons nadrukkelijk niet te doen om het in het leven roepen van privileges voor uitstromend defensiepersoneel, maar bij gelijke geschiktheid mag de voorkeur wat ons betreft wel uitgaan naar ex-defensiepersoneel. De Kamer heeft zich vorig jaar immers al uitgesproken over herplaatsing van defensiepersoneel bij andere departementen. Kan de staatssecre-

taris aangeven wat er tot dusver in dit kader is bereikt en hoe hij de medewerking van andere departementen ervaart?

Wij willen en mogen ons niet mengen in de huidige onderhandelingen met de defensiebonden, maar een aantal zaken willen wij de staatssecretaris wel meegeven. Vrijwillig vertrek en voortijdige beëindiging van lopende contracten op verzoek van de werknemer moet volgens de CDA-fractie mogelijk zijn, zonder dat daardoor restitutie-verplichtingen ontstaan. De instroombeperking van BBT'ers lijkt ons in deze situatie, waarin zoveel mensen hun baan verliezen, gerechtvaardigd, maar wij hebben wel moeite met het intrekken van eerder toegezegde aanstellingen en het voortijdig moeten afbreken van opleidingen, zoals gebeurde bij de luchtmacht. Daarom heb ik hierover schriftelijke vragen gesteld. Deze handelwijze verdient geen schoonheidsprijs. Inmiddels heeft de rechter een uitspraak gedaan over één situatie. Graag hoor ik van de staatssecretaris wat deze uitspraak betekent voor de rest van het in tweede instantie afgewezen personeel bij de luchtmacht.

Mevrouw **Van Velzen** (SP): Mag ik uit uw betoog concluderen dat u net als ik ontevreden bent over de wijze waarop de bij de behandeling van de vorige begroting aangenomen motie-Van Velzen c.s. is uitgevoerd?

Mevrouw **Aasted Madsen-van Stiphout** (CDA): U moet mij niet kwalijk nemen, maar ik heb die motie nu niet paraat.

Mevrouw **Van Velzen** (SP): Bij de vorige behandeling van de defensiebegroting hebben wij, vooruitziend naar wat er nu gebeurt, gesproken over vervangende werkgelegenheid voor overtollig defensiepersoneel. In de motie van december vorig jaar heb ik de regering opgeroepen om te gaan werken aan zoveel mogelijk functies in het onderwijs, bij de politie en bij de douane waar militairen in geplaatst zouden kunnen worden. Dit is dus precies wat u nu zegt. Mijn vraag is daarom of u ontevreden bent met de manier waarop de regering is omgegaan met de uitvoering van deze motie.

Mevrouw **Aasted Madsen-van Stiphout** (CDA): Ik vraag nu aan de

staatssecretaris, hoe hij de medewerking van de andere departementen ervaart en wat er tot nu toe is gebeurd. Ook ik heb al aangegeven dat hier vorig jaar naar aanleiding van deze motie over gesproken is. Laten wij even het antwoord afwachten, maar voor mij is wel duidelijk dat medewerking van de andere departementen verwacht moet worden.

Ten aanzien van de reductie bij de muziekkorpsen pleiten wij ervoor dat de muzikale kwaliteit niet uit het oog wordt verloren. Dit geldt zowel voor de samenstelling als voor de omvang van de korpsen. Kan de staatssecretaris aangeven welke verdeelsleutel gehanteerd zal worden ten aanzien van de omvang van de korpsen? Wat is de muzikale achtergrond van de personen die hierover gaan beslissen? Indien de bewindslieden kiezen voor het temporiseren van de investeringen ten gunste van mensen, kunnen zij op onze steun rekenen.

De heer **Van Baalen** (VVD): Kunt u dat iets nader toelichten? Volgens mij hebt u net betoogd – en daarin wordt u van harte gesteund door de VVD-fractie en, naar ik denk, ook door andere fracties – dat er een uitplaatsingsverplichting moet komen, dus dat er overheidsbreed een keiharde afspraak moet worden gemaakt dat defensiemensen andere banen krijgen, bijvoorbeeld bij de politie. In dat geval hoeven andere investeringen helemaal niet getemporiseerd te worden.

Mevrouw **Aasted Madsen-van Stiphout** (CDA): Wij vinden inderdaad dat de uitplaatsing op die manier moet verlopen. Het gaat hier echter wel om 12.000 functies.

De heer **Van Baalen** (VVD): Wel 12.000 functies, maar geen 12.000 banen. Het gaat om ongeveer 5.000 mensen die mogelijk gedwongen ontslagen zouden kunnen worden, maar daar gaan wij wat aan doen.

Mevrouw **Aasted Madsen-van Stiphout** (CDA): En wij moeten inderdaad proberen zoveel mogelijk van die mensen geplaatst te krijgen in functies bij andere departementen. Ik hoop dat wij daarmee elke werkloosheid kunnen voorkomen, maar voor de groep voor wie dat mogelijk niet lukt, geldt dan wat ik

zojuist zei over het temporiseren van investeringen.

Ik kom tot het opleidings- en personeelsbeleid naar de toekomst. In de lijn die nu gekozen wordt, is het verlengen van een BBT-contract niet meer een vanzelfsprekendheid. Wij moeten ons afvragen of daardoor de verhouding tussen opleidingstijd en daadwerkelijke inzet nog reëel en efficiënt is. Een BBT-periode van een wachtmeester bij de Koninklijke Marechaussee bestaat nu voor 25% uit opleidingstijd. Mogelijk moet defensiebreed de contractduur herzien worden, om een efficiëntere verhouding te krijgen tussen opleidingstijd en inzetmogelijkheid. Graag een reactie van de staatssecretaris op dit punt. De opleidingseisen zijn in een tijd van een overspannen arbeidsmarkt naar beneden bijgesteld. Nu deze situatie niet meer actueel is, moet overwogen worden om deze eisen weer naar boven bij te stellen, zeker als wij een kleinere, maar kwalitatief hoogwaardige krijgsmacht willen. Wij stellen de staatssecretaris voor om als toelatingseis te stellen: een vmbo-opleiding op het niveau kaderberoepsgerichte gemengde of theoretische leerweg, of een opleiding op mbo-niveau-2. Inmiddels zijn goede ervaringen opgedaan met militairen die via de ROC-niveau-2 opleiding vrede en veiligheid en het brugjaar Kmar zijn ingestroomd. Daarom achten wij het van groot belang, dat de samenwerking met de ROC's gehandhaafd blijft en zelfs wordt uitgebreid naar andere voorbereidings- en scholingstrajecten. Deelt de staatssecretaris onze mening? Andere instanties kunnen een deel van de opleiding voor hun rekening nemen, zonder dat daarmee aan kwaliteit wordt ingeboet. Daarom moeten wij ons ook afvragen of het nog wel in deze tijd past dat Defensie alle opleidingen zelf verzorgt, ook als die op de markt goedkoper en van gelijke kwaliteit te verkrijgen zijn. Natuurlijk zal Defensie altijd het specifieke militaire deel voor zijn rekening moeten nemen. Wij vragen de staatssecretaris om onderzoek te doen naar het totale opleidingskader binnen Defensie. Als voorbeeld het volgende. Het verzorgen van de algemene rijopleiding voor marechausseemilitairen in opleiding past volgens de CDA-fractie niet in het beleid van uitbesteden tenzij, zoals geconcludeerd werd in het

rapport Rationalisatie rijopleidingen. Momenteel heeft het opleidings- en trainingscentrum rijvaardigheid in Oirschot de capaciteit voor het verzorgen van de initiële rijopleiding voor de marechaussee niet in huis. Wij moeten ons afvragen of wij deze capaciteit wel willen creëren. Vooruitlopend daarop zou ons inziens de initiële opleiding rijvaardigheid B ofte wel het gewone rijbewijs door betrokkenen zelf moeten worden behaald. Tijdens de opleidingsperiode is het rijbewijs nog geen noodzaak, dus hebben de militairen in opleiding twaalf maanden om het rijbewijs te behalen. Zelfs als er een premie zou worden gegeven na het behalen van het rijbewijs is deze werkwijze zeer kostenbesparend, structureel maar ook incidenteel, omdat de investeringen ten behoeve van de deelnemers vanuit de marechaussee nog niet voltooid zijn. Graag de reactie van de staatssecretaris hierop.

Wij ondersteunen het up-or-outsysteem omdat dit leidt tot vroegtijdige duidelijkheid over het toekomstperspectief van personeel. Om dat perspectief binnen Defensie positief te beïnvloeden, zouden mogelijkheden voor horizontale doorstroming binnen de defensiestaven moeten worden uitgebreid. Constructieve samenwerking tussen militaire en civiele organisaties is van groot belang om ook hier horizontale in- en uitstroommogelijkheden te bieden. In dit kader is het dan ook van groot belang dat er gewerkt wordt aan een civiele erkenning van militaire opleidingen. Is de staatssecretaris bereid hierover in gesprek te gaan met de minister van OCW?

Voorzitter. In de nota Aanpak jeugdwerkloosheid is ook een rol toebedeeld aan Defensie, maar in de voorliggende stukken vind ik daar echter niets van terug. Graag horen wij van de staatssecretaris de stand van zaken op dit moment.

Mevrouw **Van Velzen** (SP): U stelt net voor om de minimumopleidings-eisen te verhogen. Bij jeugdwerkloosheid gaat het vaak om schoolverlaters. Hoe moet ik dit met elkaar rijmen?

Mevrouw **Aasted Madsen-van Stiphout** (CDA): In dat plan wordt met name gezocht naar praktische opleidingsmogelijkheden in samenwerking met BBL-trajecten.

Dat hoeven niet per se militaire opleidingen te zijn. Toen ik sprak over verhoging van de opleidings-eisen had ik het ook over de ROC niveau 2 opleiding. Iedere voortijdige of ongediplomeerde schoolverlater kan daar drempelloos in instromen en is na een jaar gekwalificeerd om aan een militaire opleiding te beginnen. Daarvoor zijn ook die voortrajecten brugjaar voor de Koninklijke Marechaussee en vrede en veiligheid. De ervaring leert dat de uitval in die militaire opleidingen in die groep kleiner is dan in de groep die anders binnenstroomt. Voorzitter. De dienst geestelijke verzorging verricht enorm belangrijk werk binnen Defensie, zeker tijdens de periodes van uitzending van onze militairen. Wij zijn blij met de beleidskeuze om de omvang van deze dienst intact te laten. Ook het uitstellen van het driepilarenonderzoek kan op onze steun rekenen. Wel ervaren wij het samenvoegen van de medezeggenschapsorganen van de afzonderlijke pilaren wel als tegenstrijdig aan die keuze. Wij vragen aan de staatssecretaris waarom hij toch tot deze keuze komt. Jonge militairen in opleiding verkassen vaak vanuit de thuis-situatie naar de kazerne. Een inspirerende, spannende, maar ook minder huiselijke omgeving. Vooral voor deze categorie militairen verrichten de militaire tehuizen een belangrijke rol. Wij vrezen dat de huidige bezoekers van de tehuizen na sluiting hiervan hun heil zullen zoeken in horecagelegenheden in de omgeving van de kazerne. Een keer stappen is niet verkeerd, maar iedere avond stappen om even van de kazerne af te zijn, is wel wat veel van het goede. Lijkt het de staatssecretaris niet zinvol om over de personeelszorg in en om de kazerne na werktijd te spreken, alvorens de subsidiekraan dicht te draaien? Aangezien het voorstel luidt om de subsidie aan de militaire tehuizen per 1 januari 2005 stop te zetten, kunnen wij in de loop van 2004 nog een definitief besluit hierover nemen. Voorzitter. Vorig jaar vroeg de CDA-fractie aandacht voor het drugsbeleid binnen Defensie. De staatssecretaris heeft toen bij de begrotingsbehandeling aangegeven dat het ministerie op dat moment bezig was met een onderzoek. Hierover hebben wij daarna niets meer vernomen. Nu wordt er in de

beantwoording van vragen naar aanleiding van de Personeelsbrief aangegeven dat de beleidslijn uit 1997 nog van toepassing is. De tijd heeft echter niet stilgestaan sinds 1997. Er zijn nieuwe harddrugs op de markt, die onopgemerkt kunnen worden ingenomen, maar het functioneren wel degelijk beïnvloeden. Voor het vervullen van een functie bij de krijgsmacht vinden wij het noodzakelijk dat het personeel vrij is van drugs. Wij vinden het van belang, te bezien of het drugsbeleid van 1997 momenteel nog toepasbaar is. Wij vragen de staatssecretaris om het beleid uit 1997 te evalueren en de resultaten daarvan, samen met de uitslag van het eerder vermelde onderzoek, aan de Kamer te doen toekomen.

Voorzitter. Ten aanzien van het reservistenbeleid ondersteunen wij op voorhand niet het regeringsvoorstel, waarin geen gebruik meer wordt gemaakt van reguliere reservisten. De studie reservistenbeleid en de nog lopende studie Natres zijn nog niet in de Kamer besproken, daarom vinden wij dat voorstel op dit moment voorbarig. Voorts gaat het besluit voorbij aan de overwegingen die verwoord zijn in de motie-Van den Doel, en kan de Kamer pas in 2004 de uitkomsten verwachten van het project civiel-militaire bestuursafspraken. Wij verwachten daarom opschorting van het voorliggende reservistenbesluit tot de studies reservistenbeleid en Natres en de resultaten van het project civiel-militaire bestuursafspraken inhoudelijk zijn besproken met de Kamer. Wij overwegen om op dit punt een motie in te dienen. Voorzitter. Ten aanzien van het veteranenbeleid leert de ervaring dat de nazorg voor militairen die terugkeren van vredesmissies van enorm belang is. Defensie biedt hiertoe diverse mogelijkheden, maar volgens de CDA-fractie moet Defensie hierin een meer proactieve rol vervullen. Defensie moet niet afwachten of iemand zich meldt, maar de mensen actief benaderen om hun fysieke en mentale gezondheidsconditie te volgen. De sterke toename van militairen die na uitzending lijden aan post-traumatische stressstoornis geeft hier alle reden toe. Zelfs jaren na uitzending wordt er bij veteranen nog PTSS gediagnosticeerd. Helaas zijn de adresgegevens van veteranen slechts in beperkte mate bekend.

Acht de staatssecretaris het niet van belang om een geactualiseerd adresbestand te hebben van deze mensen? Zo ja, hoe denkt hij dat te realiseren?

Veteranen hebben gelukkig de laatste jaren meer aandacht gekregen. Het instellen van een veteranendag, het nieuwe veteranenmonument dat op 24 oktober wordt onthuld en de uitreiking van het insigne getuigen hiervan. Wij vragen de regering wel om een serieuze poging te doen, de eerste veteranendag te laten plaatsvinden in 2004 in plaats van 2005. Veel veteranen hebben naar deze dag uitgekeken en wij realiseren ons dat tijd voor sommige mensen een belangrijke factor is. Een tweede belangrijke reden is dat het in 2004 ook 25 jaar na Libanon is. Op het gebied van het veteranenbeleid zijn tal van ontwikkelingen gaande en er wordt heel veel gedaan. Het lijkt ons zinvol om te komen tot een breed gedragen Nota veteranenbeleid. Wij stellen voor om dit in de eerste helft van 2004 te agenderen. Hierin moeten alle aspecten van het veteranenbeleid worden opgenomen. Wij kunnen ons goed voorstellen dat wij pas op grond van breed gedragen beleid een besluit nemen over subsidies. Tot slot kondig ik nu al aan dat wij op dat moment ook willen spreken over de wijze waarop wij ervoor kunnen zorgen dat de uitreiking van de Nobelprijs voor de vrede aan alle UN Peacekeeping Forces, uitgezonden tot december 1988, meer is dan geschiedschrijving.

De heer **Timmermans** (PvdA): Voorzitter. Wij hebben al een hoorzitting gehad met defensiedeskundigen, oud-medewerkers van Defensie en andere zogenoemde Defensie Clavannen. In dat overleg is herhaaldelijk gezegd dat er geen visie achter het beleid van het kabinet en achter de gemaakte keuzes zat. Die kritiek neem ik niet voor mijn rekening, want de prinsjesdagbrief is niet heel uitvoerig over de visie op de toekomst van Defensie, maar noemt wel ankerpunten. De ankerpunten worden gevormd door de in de NAVO en in EU-verband gemaakte analyses van overtolligheden, tekorten en de richting van het defensiebeleid als onderdeel van het buitenlandbeleid dat in het verlengde van de visie van de NAVO en de Europese Unie wordt ontwikkeld. Mijn fractie deelt de ankerpunten van het kabinet. Wij

zullen derhalve de prinsjesdagbrief beoordelen op grond van deze ankerpunten. Wij zullen ook binnen de ankerpunten accenten zetten en vragen stellen.

De heer **Van Baalen** (VVD): Voorzitter. De fractie van de PvdA heeft onder andere bij monde van de heer Timmermans steeds gezegd dat zij eigenlijk een Defensienota wilde hebben en geen A4'tje waarop het een en ander stond, omdat zij vond dat Defensie alleen kon worden gemoderniseerd en aangepast op grond van een nota. Zij stapt nu dus af van haar wens en gaat akkoord met het Integraal defensieplan en het Integraal Personeelsplan?

De heer **Timmermans** (PvdA): De reden daarvan is dat wij het in de eerste plaats eens zijn met de in de NAVO en in EU-verband gemaakte analyses en in de tweede plaats dat er op korte termijn maatregelen moesten worden genomen, ook als de PvdA in het kabinet had gezeten. Ik realiseer mij dat wij een aantal jaren verder waren geweest voordat de nodige maatregelen konden worden genomen als wij hadden vastgehouden aan ons verzoek om een Defensienota. Daarom stemmen wij op dit moment in met de door het kabinet gekozen ankerpunten. Ons valt wel op dat over de ankerpunten niet altijd consequent worden doorgevoerd in de gemaakte keuzes. Hier kom ik later op terug. Defensie is niets zonder haar personeel. Defensie draait om haar personeel en heeft haar personeel heel hard nodig. Ik denk dat er bij de rijksoverheid geen departement is met loyaler personeel dan het defensiepersoneel. Tegelijkertijd is er geen personeelsbestand bij de rijksoverheid waar zoveel van wordt gevraagd als van het defensiepersoneel sinds ongeveer twaalf jaar. Ik weet nog goed dat dit tijdens de hoorzitting het duidelijkst onder woorden werd gebracht door oud-chef defensiestaf Van der Vlis. Ik deel de door hem uitgesproken zorg over het feit dat het heel hard en ver gaat en erg zwaar is wat op ons gezag en op onze verantwoordelijkheid wordt uitgestort over het defensiepersoneel. Daarom vind ik dat het loyale defensiepersoneel op ons moet kunnen rekenen. Ik vind ook dat het in de personeelsbrief beschreven sociale beleidskader te mager is. Ik deel de analyse van de

CDA-fractie op dat vlak. Ik vind dat wij ervoor moeten zorgen dat er geen gedwongen ontslagen zullen vallen. Ik vind ook dat wij ervoor moeten zorgen dat de ontslagbescherming voor militairen van hetzelfde niveau is als voor burgers, dus niet na twaalf maanden, maar 24 maanden. Ik vind dat wij heel nadrukkelijk moeten kijken of er een bindend convenant voor de hele rijksoverheid kan worden gesloten waarbij wordt uitgegaan van herplaatsing van overtollig defensiepersoneel. In een heel breed scala van beroepen is al dan niet omgeschoold defensiepersoneel namelijk heel goed inzetbaar. Ik verwees al naar de loyaliteit en de werkkraft van de mensen. Ik heb dit weekend weer mailtjes gekregen van heel boze mensen, bijvoorbeeld uit het gevangeniswezen, die zeggen dat wij maar wat babbelen en dat inzet in hun beroep helemaal niet zo maar kan. Ik ken dat wel. Of het nu het gevangeniswezen is of de brandweer, al die diensten vinden dat je zo'n beetje met de brandweerhelm op geboren moet zijn om een goede brandweerman te kunnen zijn. Ik vind echter dat al die diensten en alle ministeries in Den Haag ook een verantwoordelijkheid hebben ten opzichte van de mensen van Defensie, die voor ons allemaal zulke zware en moeilijke klussen doen in het verre buitenland. Ik hoop dat wij het erover eens kunnen worden in de Kamer dat er een bindend convenant, rijksbreed, moet komen voor de herplaatsing van overtollig defensiepersoneel. De bewindslieden vinden dat er eigenlijk zo min mogelijk moet worden nagediend. Zij stimuleren de vervroegde pensionering van militairen die het functioneel leeftijdsontslag naderen. Hoe zit het eigenlijk met het uitgangspunt gelijke monniken gelijke kappen? Hoeveel wordt er nagediend in de rangen generaal en kolonel? Kan het kabinet mij een overzicht geven welk percentage van het totale personeel in de hoogste rangen nadiënt? Vergelijk dat eens met het percentage nadieners in de andere categorieën. Is mijn indruk fout dat men bovenin wel vindt dat anderen niet mogen nadienen, maar dat men zelf wel steeds wil nadienen? Ik noem de benoeming van Van Baal als voorbeeld. Hoe staat het eigenlijk concreet met de bijdrage van Defensie aan het

jeugdwerkloosheidsplan? Daar zijn in het verleden ook grote woorden over gesproken. Welke resultaten zijn bereikt? Kan er worden gekeken naar de overtolligheid in categorieën? Men moet niet zozeer bekijken van welke bases de mensen overtollig worden, maar defensiebreed naar categorieën personeel, bijvoorbeeld technisch personeel, onderhoudspersoneel of kantinepersoneel. Ik behoef de woorden van mevrouw Aasted Madsen over het veteranenbeleid niet te herhalen. Een bepaald percentage van de mensen die terugkomen van een uitzending heeft een ziektebeeld waar zij soms de rest van hun leven niet meer van af komen. Mevrouw Aasted Madsen noemde PTSS al. Dat is een grote verantwoordelijkheid voor ons, maar mijn wedervraag is of het CDA accepteert dat er wordt bezuinigd op het Veteraneninstituut. Of is het CDA het met mij eens dat wij die bezuiniging ongedaan moeten maken en het Veteraneninstituut niet minder geld moeten geven dan vorig jaar en misschien wel meer? Als de bewindslieden het eens zijn met de analyse van het CDA en van mijzelf, waarom bezuinigen zij dan op het Veteraneninstituut? Het kabinet kan in reactie op al hetgeen ik heb gezegd over het personeelsbeleid zeggen, dat het geen geld heeft. Het is niet mijn idee, maar van admiraal b.d. Van Duijvendijk tijdens de hoorzitting, dat extra geld voor personeelsbeleid gehaald kan worden uit het temporiseren van het verhogen van de investeringsquote. Daar ben ik toe bereid. Ik heb namens mijn fractie steeds gezegd dat Defensie te weinig investeert. Ik ben er een voorstander van dat de investeringsquote omhoog gaat, want alleen zo krijg je een moderne krijgsmacht. Gelet op de problemen die worden uitgestoten over het personeel vind ik echter wel, dat het argument niet mag zijn dat wij geen geld hebben voor een fatsoenlijk beleidskader of om de mensen uit het ontslag te houden. Dan kan beter het tempo waarmee de investeringsquote wordt verhoogd worden vertraagd.

De heer **Van Baalen** (VVD): Wie A zegt moet ook B zeggen. Ik ben het met de vorige sprekers eens dat het heel hard is dat er zoveel ontslagen komen. Mijn collega Van Aartsen heeft dat bij de algemene politieke beschouwingen gezegd. Wij moeten

ervoor zorgen dat de mensen herplaatst worden. Dat betekent echter absoluut niet dat het allemaal uit de portemonnee van Defensie kan komen. Er is 500 mln euro extra bijgekomen voor binnenlandse veiligheid, de zogenaamde veiligheidsenveloppe. Als wij mensen herplaatsen bij de politie, betekent dat ook dat het uit die middelen moet komen. Wij moeten geen sigaar uit eigen doos presenteren. Ik vraag de heer Timmermans om zich ervoor hard te maken dat andere ministeries meebetalen.

De heer **Timmermans** (PvdA): Ik ben het daarmee wel eens, ik ken ook dat zwartepietenverhaal. Straks is er helemaal geen geld meer, maar uiteindelijk moet het ergens vandaan komen. Als het aan het eind van de dag niet is gelukt om het ergens vandaan te halen, blijft Defensie zelf verantwoordelijk voor het eigen personeel. Ik heb het dan niet per se over de herplaatsing, maar bijvoorbeeld ook over maatregelen die geld kosten zoals het verlengen van de ontslagtermijn voor militairen. Ook die maatregelen kosten geld. Ik kan mij voorstellen dat andere departement zeggen dat Defensie dat zelf moet betalen. Als je voor het personeel wilt opkomen en met maatregelen het sociale beleidskader wilt verbeteren, moet je niet worden weggestuurd met de boodschap dat er geen geld voor is. Dan vinden wij er maar geld voor.

Mevrouw **Van Velzen** (SP): De heer Timmermans houdt een pleidooi om de bezuinigingen op het Veteraneninstituut niet te laten doorgaan. Daarvoor krijgt hij mijn volledige steun. Hij zegt alleen dat het geld daarvoor dan maar moet worden gehaald uit het temporiseren van de investeringsquote. Ik heb dit weekend de notitie van de commissie voor de Rijksuitgaven eens goed bekeken. Die commissie zegt dat Defensie globaal over alle staven verspreid een investeringsquote van 20 haalt. Laat dat nu precies het streefgetal zijn. Defensie wil op 20% uitkomen. Wij zijn er dus al. Kan de heer Timmermans daarop ingaan?

De heer **Timmermans** (PvdA): Ik heb de notitie gezien. De informatie in de notitie strookt niet met de prinsjesdagbrief, zoals ik die heb gelezen, en met de informatie die ik in het verleden heb gekregen van de

verschillende krijgsmachtdelen over de investeringsquote bij de verschillende krijgsmachtdelen. Ik laat mij graag informeren door de bewindslieden, maar mijn indruk is dat de gegevens in de notitie niet correct zijn. Ik weet bijvoorbeeld dat bij de landmacht de laatste jaren de investeringsquote schommelde rond de 14. Dat is natuurlijk heel ernstig voor de toekomstige houdbaarheid van dat krijgsmachtdeel.

De **voorzitter**: Ik stel voor om een interne notitie van de Kamer niet hier te behandelen. Ik verzoek de heer Timmermans om zijn betoog te vervolgen.

De heer **Timmermans** (PvdA): Ik wil nu eerst ingaan op de topstructuur, omdat naar het oordeel van mijn fractie elke ontwikkeling van plannen zal vastlopen als de topstructuur niet deugt. De ontwikkeling van plannen moet vanuit de top worden aangestuurd en geleid. In de brief die wij helaas pas vrijdag ontvingen, wordt ook niet voor niets duidelijk aangegeven waarom de bevelhebbers tot 2006 moeten blijven. Dat heeft daarmee te maken. Ook in de toekomst zal er echter behoefte zijn aan een duidelijke leiding. Derhalve is de vraag van mijn fractie waarom het kabinet de plannen van de commissie-Franssen in de prullenbak gooit. Waarom wordt een heel andere oplossingsrichting gekozen? Waarom komt er niet één operationeel hoofdkwartier? Waarom blijven beleid en uitvoering zo door elkaar lopen in de plannen van het kabinet, terwijl de filosofie in het rapport van de commissie-Franssen was om tussen beleid en uitvoering een betere evenwicht te creëren, om ervoor te zorgen dat niet het een met het andere op de loop gaat en dat politieke beslissingen en beleidsbeslissingen in de praktijk kunnen worden uitgevoerd. Waarom wordt niet voor die filosofie gekozen? Waarom creëert het kabinet een afstand tussen Den Haag en de operationele eenheden? Er valt nu een enorm gat. Straks zit de staf in Den Haag en wordt de uitvoering overgelaten aan de operationele commandanten in het veld. Wat zit daar dan tussen? Hoe zorgt men ervoor dat de communicatie goed blijft? De heer Franssen heeft in de hoorzitting daarover een heldere opvatting gegeven. Hij heeft gezegd dat men zegt dat men de aanbevelin-

gen van de commissie-Franssen volgt en nog meer, maar dat dit niet zo is en dat men iets anders doet. Ik deel die mening. Waarom gebeurt dit? Moeten wij niet terug naar de filosofie van de commissie-Franssen? Een specifiek onderwerp dat ik wil aanroeren, is de materieelorganisatie. In de brief die wij vrijdag kregen, staat dat de regie over materieelprojecten een belangrijk politiek aandachtspunt is. Laat ik een heel concrete kwestie noemen. Ik heb twee vonnissen van de rechtbank in Rotterdam in mijn bezit in een zaak van Defensie tegen RDM Technology. Het ene vonnis is van 9 april, het andere vonnis van 23 juli. Daarbij is RDM Technology veroordeeld tot het betalen van achterstallige rekeningen voor ruim 2,6 mln euro. Dat is geen gering bedrag. Wat gebeurt er dan met zo'n vonnis? Wat doet dan zo'n materieelorganisatie bij Defensie? Zegt zij: wij doen geen zaken meer met zo'n tent die ons nog zoveel geld schuldig is? Of gaan de zaken gewoon door en doet men net of er niks aan de hand is? Is dat bedrag van 2,6 mln euro eigenlijk al aan Defensie betaald? Defensie ging naar de rechter en vroeg terecht naar zijn geld, dat niet kwam. Wat doen wij dan met zo'n bedrijf? Wat doen wij als een bedrijf bepaalde termijnen, bijvoorbeeld leveringstermijnen, productietermijnen of deadlines met internationale partners, niet haalt? Laten wij dat allemaal maar lopen, of houden wij bedrijven daaraan? Dat zijn de kernvragen als het gaat om een politieke aansturing van het materieelkeuzeproces. Ik noem dit concrete voorbeeld, omdat ik de indruk heb dat hier op een te losse manier met belastinggeld wordt omgegaan. Er zijn ook nog andere voorbeelden te noemen, maar daar zal ik nu niet op ingaan. Ik hoor graag het antwoord van het kabinet op mijn vragen. Dan kom ik op de meer specifieke maatregelen. Ik begin dan bij het onderwerp Twenthe. De PvdA-fractie en ook de partij hebben er in de sinds 1998 gemaakte defensienotities nooit een misverstand over laten bestaan, dat drie luchtmachtbases voor de resterende F-16-vloot en voor de opvolger van de F-16 – het CDA weet al wat dat is, maar wij houden dat liever nog even in beraad – te veel zijn. Daarover mag geen misverstand bestaan. Ik wil wel graag van de minister horen waarom

nu de keuze op Twenthe is gevallen. Is er rijksbreed gekeken naar de rol van de luchthaven Twenthe voor de regionale economie en andere aspecten? Is daarover overleg gevoerd met andere ministeries? Hebben wij helder voor de geest welke schadeclaims het Rijk tegemoet kan zien bij de sluiting van deze luchtmachtbasis, dus niet alleen Defensie maar ook Verkeer en Waterstaat en andere departementen? Is goed gekeken naar de mogelijke sluiting van Volkel? Wat is de moderniteit van de vliegbasis Twenthe vergeleken met de moderniteit van de vliegbasis Volkel? Als de argumentatie is dat Volkel niet kan worden gesloten omdat daar nucleaire wapens zijn opgeborgen, dan is het voor mijn fractie glashelder: de nucleaire wapens hoeven daar niet te blijven, daar is geen enkele reden voor. Als de Amerikanen zo makkelijk POMS-sites kunnen sluiten in Vriezeveen en Brunssum met als argument dat die na het einde van de koude oorlog niet meer noodzakelijk zijn, dan is naar het oordeel van mijn fractie dezelfde argumentatie geldig voor de opslag van kernwapens in Volkel. Dat hoeft dan ook niet meer. Als het kabinet er bovendien wel aan wil vasthouden, welke investeringen gaan daarmee dan gepaard? In 2005 moet het namelijk helemaal opnieuw worden bekeken. Wat gaat dat kosten? Willen wij daar wel aan? Mijn fractie is best bereid om nog eens goed de afweging tussen Volkel en Twenthe te maken. Wij proberen de pijn ook een beetje over het land te verdelen. Brabant wordt, als je alles bij elkaar optelt, bijna een defensieprovincie. De impact in Volkel is dan relatief gezien, over de hele provincie gemeten, een stuk minder, al is het niet leuk voor de mensen in Volkel. Ik krijg dus graag antwoord op deze vragen. Er is ook steeds gezegd dat er een probleem zou zijn met externe veiligheid, omdat Twenthe in een stedelijk gebied ligt. Klopt dat? Hoe zit dat dan concreet? Verder is gezegd dat Twenthe grotere problemen met de geluidsnormen zou hebben dan Volkel. Klopt dat ook of is het juist andersom? De vloot F-16's wordt verkleind. In dit verband wil ik weten wat op dit moment het inzetbaarheidspercentage is. Mij wordt verteld dat dit ongeveer 40 is. Dat wil zeggen dat er van de 137 F-16's die wij op de rol hebben staan, in feite maar 55

ingezet kunnen worden. Klopt dat? Als dat zo is, hebben wij ineens wel een heel kleine luchtmacht. Ik kom op de Orions. Ik moet zeggen dat ik onder de indruk ben van de lobby. Ik heb zelden een zo goed geoliede machine meegemaakt als de lobby voor de Orions. Ik bedoel dat niet cynisch of sarcastisch. Ik wil de mensen die een en ander hebben georganiseerd, echt complimenteren. Ik heb nog een ander onderwerp waarvoor de lobby goed liep, maar daar kom ik zo op. Men weet dat de PvdA-fractie de afgelopen jaren steeds voorstander is geweest van het sluiten van Valkenburg. Daar neem ik ook geen jota van terug. De PvdA-fractie heeft dit bepleit en heeft daarbij altijd gezegd dat de Orions ook ergens anders neergezet kunnen worden. De minister heeft duidelijk gekozen voor het schrappen van deze taak. In principe vind ik het te prijzen dat de minister niet de kaasschaaf hanteert. Hij zegt duidelijk dat hij vindt dat die taak er in het kader van de plannen van de EU en de NAVO best uit kan. Ik kan daar een heel eind in meegaan. Tegelijkertijd horen wij echter dat de EU en de NAVO juist extra behoefte hebben aan grondwaarnemingscapaciteit. Is dat zo en, zo ja, welke conclusies kunnen wij daar dan uit trekken? Is het überhaupt doenlijk om bijvoorbeeld, net zoals wij met de Belgen een gezamenlijke eenheid in de marine hebben, een Duits-Nederlands squadron voor grondwaarneming en andere Oriëntaken te formeren? Is dit een idee waar de minister nog eens naar wil kijken? Je kunt je voorstellen dat die vliegtuigen dan ook op de basis in Noord-Duitsland worden gestationeerd. Ik zeg dit mede geïnspireerd door het artikel van generaal b.d. Schaberg vanochtend in de Volkskrant. Hij zegt daarin dat er ook aandacht moet worden besteed aan een toenemende integratie met Duitsland op defensiegebied. Misschien is dit een onderwerp dat aandacht verdient. Als de argumentatie dan is dat dit geld kost, dan wijs ik de minister erop dat mijn fractie al veel langer voorstander is van opheffing van de onderzeedienst. Als je het hebt over taken en middelen en de analyses van de NAVO, moet je ook weten dat de NAVO en de EU zeggen dat er te veel onderzeeboten zijn. De minister kan wel zeggen dat die van ons zo mooi zijn dat wij daarmee moeten

blijven varen, maar het uitgangspunt was datgene wat de NAVO en de EU ervan vinden. Onze Apaches en F-16's zijn ook heel mooi, maar die doen wij er wel uit. Dus als je het over het schrappen van een taak hebt, kun je beter die onderzeeërs eruit doen. Als de minister zegt dat het niet meer zo veel kost om de onderzeeërs door te laten gaan en dat ze aan het eind van hun leven wel uitgefaseerd zullen worden, dan wil ik de keiharde garantie dat er ook niet meer in geïnvesteerd zal worden via allerlei upgradingsprogramma's. Ik zie het lijk namelijk alweer drijven. Zodra wij hier besloten hebben dat ze blijven bestaan, komen de eerste plannen om ze te upgraden, te vergroten, uit te bouwen enz., alweer naar de Kamer. Ik ken die methodiek wel. Daarom wil ik dan de keiharde garantie dat dat niet zal gebeuren.

De heer **Van Baalen** (VVD): De woordvoerder van de PvdA-fractie spreekt steeds over geld. Eigenlijk zegt hij dat dit geen probleem is. Ik begrijp dan ook dat de PvdA-fractie haar plannen om 500 mln euro per jaar extra te bezuinigen op Defensie, heeft ingetrokken. Ik wil hier heel hard op tafel hebben dat de PvdA-fractie daar blijkbaar vanaf is. Ik heb ook in de Revue gelezen dat de fractievoorzitter van de PvdA de heer Timmermans hierin voorgegaan is, want hij vindt eigenlijk ook dat dit onwijs was. Wat is de mening van de heer Timmermans over vermindering van het defensiebudget?

De heer **Timmermans** (PvdA): De heer Van Baalen is het misschien vergeten, maar wij hebben het daar vorige week bij de hoorzitting ook over gehad. Ik heb toen gezegd dat de bodem echt is bereikt, ook voor mij persoonlijk, en dat wij niet verder wilden bezuinigen. Ik kan nu namens de PvdA-fractie zeggen dat voor ons hiermee de limiet is bereikt. Wij gaan niet verder bezuinigen op Defensie.

De heer **Van Baalen** (VVD): Ik constateer dat de PvdA-fractie daarmee is teruggekomen op haar inzet bij de kabinetsformatie.

De heer **Timmermans** (PvdA): Wij zijn daar inderdaad op teruggekomen, maar ik prijs de partij gelukkig, ook binnen de huidige coalitie, die zijn gehele inzet bij de kabinetsformatie heeft weten binnen te slepen. Ik heb dat nog niet meegemaakt.

Zeker bij de huidige coalitie heb ik niet de indruk dat dit op alle punten is gelukt.

Ik sluit mij aan bij de vragen van de heer Kortenhorst over de toekomst van de marine. In de analyse wordt verwezen naar EU en NAVO, maar wij hebben de indruk dat er voor de marine niet erg consequent is doorgeredeneerd. Daar regeert uiteindelijk de kaasschaaf. Wij hebben geen onderbouwing gezien waarom het tien fregatten moeten zijn. Waarom geen acht of zes? Dat wordt niet duidelijk. De heer Kortenhorst stelt namens zijn fractie dat hij wel iets voelt voor minder fregatten en meer schepen die operaties in kustwateren kunnen uitvoeren. Ik vind dat interessant. Ik hoor graag van het kabinet hoe dat eruit zou kunnen zien. Wij zijn overigens absoluut te vinden voor plannen die ook de marine meer klaarstomen voor de taken die NAVO en EU in de toekomst zien. In eerste instantie denken wij daarbij niet aan de fregatten, zoals wij die sinds jaar en dag ontwikkelen. Ik heb daar eerder over gezegd – daar werd toen heftig op gereageerd in allerlei kringen, maar dat vind ik wel leuk – dat de wijze waarop wij de fregatten vandaag de dag inzetten, net zo iets is als het kopen van een Ferrari die vervolgens als boodschappenwagentje wordt gebruikt.

Dat brengt mij bij de kruisvluchtwapens. De marine is heel creatief, net zoals andere krijgsmachtdelen. Men is altijd heel goed in het verzinnen van nieuwe taken als daarmee bestaande middelen in stand kunnen worden gehouden. Zo zie ik ook de gedachtevorming rond de kruisvluchtwapens. Dat is gewoon een poging een nieuwe klus voor de fregatten te verzinnen, zodat de discussie over de fregatten eindelijk kan worden afgerond. Mijn fractie is van mening dat dit geen wapens zijn waar Nederland zich in moet specialiseren. Wij willen ons richten op veel zaken, maar kruisvluchtwapens zijn in eerste instantie politieke wapens, wapens die worden ingezet bij het allerhoogste geweldsspectrum, meestal aan het begin van een conflict. Doe je dat niet en kom je er pas later mee, dan zijn het als het ware extra vuurpijlen nadat de Amerikanen de meeste raketten al hebben afgeschoten. Dan stop je honderden miljoenen in een wapen dat je pas laat inzet om een doel te treffen. Daarom, ook gelet op de

andere middelen die wij behouden en met behulp waarvan wij tot op grote hoogte dezelfde taken kunnen vervullen, is mijn fractie van oordeel dat wij niet moeten investeren in kruisvluchtwapens. Het CDA is dat met ons eens. Dat wil zeggen dat er op dit punt een meerderheid in de Kamer is. Ik verwacht dus dat het kabinet niet doorgaat met die plannenmakerij. Dat is geen vorm van taakspecialisatie die de steun verdient van de Kamer.

Het CDA stelde dat het Derde mariniersbataljon paraat moet worden gesteld. Ik heb daar moeite mee. Enerzijds zeggen wij tegen de landmacht dat de Derde brigade moet worden geschrapt, omdat die te veel is, en dat de twee andere brigades moeten worden verstevigd. Tegelijkertijd creëren wij door dat extra mariniersbataljon de facto een brigade bij de mariniers. Dan heb je drie bataljons plus twee compagnieën. Dat is zelfs een versterkte brigade. Dat vind ik schuiven met middelen, maar dat is niet verantwoord. Als je terecht kiest voor versterking van de uitzendbare eenheden en versterking van de operationele capaciteit, dan moet je het ook zoeken bij infanteriebataljons. Uiteindelijk zijn de mariniers niets anders dan gespecialiseerde infanterie. Echter, je moet dan niet aan de ene kant schrappen en aan de andere kant weer bijplussen. Ik zou dan zeggen: laat de plannen staan zoals ze staan. Dan hebben we ook in Europees opzicht een zeer behoorlijke operationele capaciteit voor inzetbare infanteriebataljons. Ik vind het echter een beetje gezocht om nu een derde Marbat paraat te gaan stellen.

De heer **Van der Staaij** (SGP): Ik meen mij te herinneren dat de PvdA-fractie vorig jaar bij de begrotingsbehandeling een motie heeft gesteund die juist hierop betrekking had. Is ook in dit opzicht sprake van een verandering van inzicht bij de fractie van de heer Timmermans?

De heer **Timmermans** (PvdA): Absoluut. Het vorig jaar was bij de begrotingsbehandeling nog geen sprake van de verregaande maatregelen die nu voorliggen. In de huidige afweging menen wij, gelet op de beperkingen die bij de landmacht optreden, dat het onverstandig is om daar iets af te

breken en om ongeveer hetzelfde elders op te bouwen.

De heer **Van der Staaij** (SGP): U zegt dat u toen nog geen inzicht had in de huidige vergaande maatregelen, maar er was wel al inzicht in een heel groot deel van de vergaande taakstelling waarbij u toen wel het politieke signaal heeft afgegeven dat het niet hierop betrekking mocht hebben. Ik vind het wel wat verwarrend als u daarop zo gemakkelijk terug blijkt te komen.

De heer **Timmermans** (PvdA): Er worden dit jaar verdergaande maatregelen genomen. Deze minister stelt een extra verkleining voor om zodoende meer investeringsruimte voor de toekomst te creëren, dus extra ten opzichte van wat het vorige kabinet heeft gedaan. Dit brengt ook ons nu tot andere keuzen. Als gekozen wordt voor afschaffing van de derde pantserinfanteriebrigade achten wij het niet verstandig tegelijkertijd te kiezen voor het opbouwen van een mariniersbrigade parallel daaraan. Dat is inderdaad een andere keuze dan vorig jaar, maar het zijn naar ons oordeel ook andere omstandigheden. Voorzitter. De Kop van Noord-Holland is een heel zwakke economische regio. Als daar door de maatregelen werkgelegenheid verdwijnt, komt dat daar ook kei- en keihard aan. Er is heel weinig zicht op diversificatie. Ik ben het met iedereen eens die zegt dat de Kop van Noord-Holland af moet van de monocultuur van de marine en dat er ook andere werkgelegenheid naartoe moet. Wij steunen ook alle plannen die in die richting gaan, maar op de korte termijn los je daar niets mee op. Ik wijs erop dat de marine verspreid over allerlei lokaties in het land zit. Als je de activiteiten van de marine zou willen concentreren op één plek, in dit geval Den Helder, dan zou ik graag van het kabinet een reactie willen hebben op het voorstel van de Partij van de Arbeid om het marine-etablisement in Amsterdam te sluiten of althans substantieel te verkleinen en om die activiteiten te verplaatsen naar de Kop van Noord-Holland. Verder ben ik benieuwd of andere diensten van de marine die verspreid zijn over het land, zoals Den Haag, Doorn en Rotterdam, niet ook kunnen worden verplaatst naar de Kop van Noord-Holland. De impact van het

verdwijnen in de Randstad is vele malen kleiner dan de impact van het niet aanwezig zijn van deze werkgelegenheid in de Kop van Noord-Holland.

De heer **Kortenhorst** (CDA): Wij hebben zo-even aangegeven dat wat ons betreft het derde mariniersbataljon nadrukkelijk betrekking heeft op gevechtskracht in combinatie met flexibiliteit. Nu hoor ik u vertellen over werkgelegenheid in Den Helder. Hoe weegt u het werkgelegenheidsaspect van het derde mariniersbataljon dat gepland stond voor Den Helder?

De heer **Timmermans** (PvdA): Maar je gaat toch geen mariniersbataljon oprichten voor de werkgelegenheid in Den Helder? De keuze voor middelen voor de krijgsmacht maken wij toch niet op basis van werkgelegenheid? Mijn punt is dat de krijgsmacht op dit moment op meer dan 300 lokaties zit. Dat is absurd. Dat betekent 300 terreinbeheerders, 300 keer kantinepersoneel, 300 dit, 300 dat, dit aantal moet drastisch terug naar minder dan 100. Concentreer de marineactiviteiten zoveel mogelijk in Den Helder en verplaats de onderdelen van de marine die elders in het land zitten, voor zover mogelijk naar Den Helder.

De heer **Kortenhorst** (CDA): Ik begon bij de mariniers met technische argumenten over gevechtskracht, flexibiliteit en de ontwikkeling van allerlei andere zaken, niet met als argument werkgelegenheid. Wanneer u spreekt over teruggaan naar die terreinen, noemt u dat punt ook. Dat punt hebben wij ook genoemd, want wij zien daar zeer veel ruimte, geen enkel misverstand daarover. Ik zeg alleen dat die mensen een stuk werkgelegenheid vertegenwoordigen voor Den Helder, los van de gevechtskracht van die mariniers.

De heer **Herben** (LPF): Ik ondersteun het pleidooi van de heer Timmermans over het concentreren van defensielokaties, maar dan denk ik eerder aan de vliegbasis Soesterberg, met mariniers in Doorn, met de Vlasakkers om de hoek, met de landmacht en de cavalerie in Amersfoort, met de verkeer- en vervoersorganisatie van Defensie. Kortom, daar moeten de defensiemiddelen worden geconcentreerd.

Amsterdam vind ik een ongelukkig voorbeeld. De heer Timmermans praat over het marine-etablisement. Ik weet dat de ambtswoning van de bevelhebber en de marinefotodienst er zitten. Daarnaast zit er voornamelijk de wervings- en selectieorganisatie van Defensie. Het is al een defensiebrede lokatie. De marechaussee maakt er gebruik van bij grote evenementen. Ik zeg "ja" tegen het pleidooi voor concentratie, maar ik zou zeggen: laat Amsterdam erbuiten.

De heer **Timmermans** (PvdA): Naar het oordeel van mijn fractie is dat een van de weinige win-winsituaties die wij kunnen creëren. Gezien de woningnood in Amsterdam is het positief als je dat defensieterrain kunt vrijspelen voor Amsterdam. Verplaatsing van die functies naar Den Helder pakt heel positief uit voor Den Helder. Ik voel mij gesteund door een VVD-gedeputeerde uit Noord-Holland, een CDA-wethouder uit Den Helder en een Partij van de Arbeid-wethouder uit Amsterdam, die dat zaterdag met zoveel woorden in Het Parool hebben onderschreven. Ik denk dat dit een win-winsituatie is waar je niet al te makkelijk overheen moet stappen.

Mevrouw **Van Velzen** (SP): Normaal gaan bij mij de alarmbellen af, als iemand het over een win-winsituatie heeft, maar ik ondersteun het pleidooi van de heer Timmermans. Als wij het over woningnood en bouwlokaties hebben, is mijn vraag of hij mijn idee steunt om de Van Gent-marinierskazerne in Rotterdam te verplaatsen naar Den Helder, een lokatie waar deze erg welkom zou zijn.

De heer **Timmermans** (PvdA): Wij zijn van oordeel dat zoveel mogelijk activiteiten in Den Helder geconcentreerd moeten worden. Ik laat mij daarover graag informeren, want ik denk dat ik u daarin kan volgen. Tot slot de deelneming van Nederland in de ontwikkelingsfase van de Joint Strike Fighter. De antwoorden die mijn collega Luuk Blom en ik op onze Kamervragen hebben gekregen, maken een aantal dingen duidelijk. Het kabinet heeft ons van de zomer verkeerd geïnformeerd over de hoogte van de orders die verwacht mogen worden. Voor de SED-fase tot 2012 is er 800 mln euro. Voor LRIB en RCA of

full-rate production moeten er 1,5 mld euro aan orders worden binnengehaald om binnen de verwachtingen van het kabinet te blijven.

De verwachting is dat de belastingbetaler er niet bij inschiet, als wij dat niveau van orders halen. Dan is kopen van de plank niet goedkoper dan deelnemen in de ontwikkeling. De vraag was niet of wij dit vliegtuig wel moeten hebben, want daarover hadden wij ook later kunnen besluiten, maar wat goedkoper is. Kopen van de plank kost zoveel, meeontwikkelen kost zoveel en het moest kostenneutraal zijn. Mijn vraag aan het kabinet is of de belastingbetaler nog uit de kosten komt op basis van de kennis van vandaag. Zitten wij nog steeds in een situatie dat het geld terugkomt met rente, zoals indertijd door minister Zalm is beloofd? Kan ons inzicht worden gegeven in de ontwikkeling van het project, ook op het punt van mogelijke achterstanden, de kostenstijgingen van het project zelf? Met andere woorden: klopt de business case nog steeds?

De heer **Van Baalen** (VVD): Voorzitter. De VVD-fractie is van mening dat minister Henk Kamp en staatssecretaris Cees van der Knaap op de goede weg zijn. Zij hebben de juiste richting ingeslagen. Dat betekent: streven naar een geïntegreerde krijgsmacht – het begrip “joint” – en naar internationalisatie – het begrip “combined” – en een parate krijgsmacht die je ook daadwerkelijk kunt inzetten. Het betekent ook een expeditieaire krijgsmacht die op internationale missies gaat, maar dan wel met de mogelijkheid om dat hoog in het geweldspectrum te doen. Het gaat dus om een krijgsmacht die ook vrede staken kan uitvoeren en niet om een vredesmacht die geen oorlog kan voeren.

Op het punt van de verhoging van de investeringsquote steunen wij de regering. Het bepalen van het tijdspad gebeurt later, maar dat idee is belangrijk. Het is wel pijnlijk dat de ongeveer 5% à 7% reductie van het budget leidt tot 30% capaciteitsvermindering. Ik kom daar later op terug.

Deze minister en deze staatssecretaris hebben hun positie op dit ministerie gewild. Zij wisten dat zij voor een verdomd moeilijke keuze en een duivels dilemma zouden komen

te staan: aan de ene kant bezuinigen en aan de andere kant investeren. Wij zijn de bewindslieden daarvoor erkentelijk, maar zoals mijn voorgangers Kortenhorst, Aasted Madsen en Timmermans al hebben gezegd, moet een nog veel grotere pluim gaan naar het defensiepersoneel, degenen die uitgezonden worden, de veteranen, de reservisten, de mensen die keer op keer dit bedrijf hebben laten draaien, ook gedurende twaalf jaar van bezuinigingen. Laten wij eerlijk zijn: die bezuinigingen kwamen niet puur voort uit het vredesdividend. Nee, die bezuinigingen hadden vaak een politieke of economische reden. Gelukkig maakt dit kabinet van de nood een deugd, maar laten wij eerlijk zijn: het is een bezuinigingsovereenkomst.

Andere sprekers hebben al gezegd dat dit ervoor zorgt dat wij als politici – Kamerleden en kabinet – een grote verplichting op ons laden. De verplichte herplaatsing – daarmee bedoel ik het verplicht aanbieden van mogelijkheden aan het defensiepersoneel dat defensie moet verlaten – is voor de VVD-fractie cruciaal. Mijn fractievoorzitter heeft dat al ingebracht bij de algemene politieke beschouwingen. Zelf heb ik al een aantal keren – waaronder drie à vier weken geleden in de Defensiekrant – gezegd dat wij onszelf kabinetbreed verplichtingen moeten opleggen. Dat betekent dat er inderdaad een interdepartementale afstemming moet komen en dat er ook interbestuurlijke afspraken moeten komen, bijvoorbeeld tussen politiekorpsen en de minister van BZK. Er moet ook een aansturing komen; dat betekent dat er een projectgroep onder een eenhoofdige leiding moet zijn. Kortom: waar wij een afspraak willen maken, moet die zeer, zeer hard zijn.

Mevrouw **Van Velzen** (SP): Bent u dan ontevreden over de wijze waarop de regering onze motie heeft uitgevoerd die er juist op was gericht om dit te bewerkstelligen?

De heer **Van Baalen** (VVD): Ik zie dat er 12000 arbeidsplaatsen zullen sneuvelen. Ik zie in de stukken van deze bewindslieden dat ongeveer 5000 mensen hun bij Defensie verliezen. Dat is een nieuwe situatie ten opzichte van het moment waarop die motie werd aangenomen. Ik zeg nu dus niet dat de regering de motie

niet heeft uitgevoerd. Ik zeg dat het vanaf nu om spijkerharde afspraken gaat. Daar wil ik het graag bij laten. Er is al gesproken over het veteranenbeleid. Ik vind dat Nederland in de laatste jaren – daarbij gaat het om veel jaren, sinds de Tweede Wereldoorlog – zeer onzorgvuldig met zijn veteranen is omgesprongen. Er was eigenlijk geen veteranenbeleid. Ik vind het te prijzen dat mijn voorganger Theo van den Doel, Kamerlid voor de VVD, dat hoog op de agenda heeft gezet. Daarom passen naar de mening van de VVD-fractie nu geen bezuinigingen ten opzichte van het veteranenbeleid. Dat is een fout signaal. Er is ook gesproken over het reservistenbeleid, het inzetten van mensen die bij Defensie hebben gewerkt, nu elders werken en een reservistenstatus hebben. De VVD-fractie erkent natuurlijk dat het nu niet meer de tijd van de Koude Oorlog en van de mobilisabele bataljons is. Waar wij echter een zeer grote pool van reservisten hebben, zouden wij wel gek zijn als wij deze mensen niet zouden gebruiken. Het betekent in ieder geval dat deze mensen niet ontslaan zouden moeten worden. Probeer verder één keer per jaar een reservistendag te organiseren, want het zijn de ambassadeurs van de krijgsmacht in de maatschappij. Kijk ook of er wat gedaan kan worden aan backfill, om het in vaktermen te zeggen: als er gaten vallen in de reguliere defensieorganisatie, bijvoorbeeld bij uitzendingen, kunnen daar mogelijk reservisten voor worden ingezet. Ik ben het dan ook eens met mijn collega van het CDA: laten wij ervoor zorgen dat wij een goed reservistenbeleid optuigen en laat de regering met concrete voorstellen hiervoor komen, alvorens wij het kind met het badwater weggooien.

Er is al gesproken over een modern personeelsbeleid: het up-or-outbeleid. Dat is op zichzelf prima; wij kijken daarbij naar de Amerikaanse en de Britse krijgsmacht. Het betekent echter ook: met alle voordelen die in deze krijgsmachten gelden, dus met opleidingen die in de burgermaatschappij gebruikt kunnen worden, met een goed salaris en met een goed ontslagbeleid. Het is dus zowel veel vragen van het personeel als veel bieden. Dat betekent voor de VVD-fractie ook, dat de ontslagbescherming van

defensieambtenaren gelijk moet zijn aan die van rijksambtenaren.

Ook over de topstructuur wil ik enige opmerkingen maken. De VVD-fractie sprak eerder over het niet onthoofden van de krijgsmachtdelen.

Natuurlijk zijn wij het ermee eens dat er een geïntegreerde benadering van de krijgsmacht moet zijn, maar wij moeten niet de belangrijkste spelers van de krijgsmachtdelen (marine, landmacht en luchtmacht) op grote afstand plaatsen, buiten het besluitvormingsproces. Voor mijn fractie is het dan ook van vitaal belang, dat de top van de marine, van de landmacht en van de luchtmacht (de marechaussee neemt hierbij een wat andere positie in) binnen de defensiestaf aanwezig zijn en betrokken blijven bij de besluitvorming. De top van de krijgsmacht moet niet in Den Helder, Apeldoorn of ergens op een luchtmachtbasis zitten. Dat zou onverstandig zijn, want daarmee creëren wij een veel te grote afstand tussen «Den Haag en het land». De minister spreekt in zijn brief over adviseurs, maar van ons moet de top in de defensiestaf, onder leiding van de chef defensiestaf, deel hebben aan het besluitvormingsproces.

Wat het gemeenschappelijk hoofdkwartier betreft, zou ik mijn collega's kunnen aanhalen die hierover al hebben gesproken. Het gaat om een belangrijk punt en ik hoor graag de visie van de regering daarop.

Ik kom tot de afzonderlijke krijgsmachtdelen, in de eerste plaats de koninklijke marine. Met 4 nieuwe LC-fregatten houden wij 6 multipurpose fregatten over, maar waar is dat op gebaseerd? Op de taak- en de middelendiscussie? Wat is de rol van een moderne marine binnen de krijgsmacht, binnen de NAVO en binnen de EU? Welke afwegingen zijn er gemaakt? De taken van de marine zijn natuurlijk anders dan in de koude oorlog, toen het ging om het openhouden van de zeeverbindingen op de Noord-Atlantische Oceaan en het bestrijden van de onderzeebootdreiging. Het gaat nu om zaken als piraterij, bescherming van de koopvaardij, transport- en vuursteun aan de koninklijke landmacht en commandovoering vanuit zee. Mijn fractie vindt dat wij op dit moment niet kunnen spreken van een heldere visie op de rol van de koninklijke marine. Hoewel wij in algemene zin akkoord zijn met de

plannen van de regering, vinden wij dat er een toekomstvisie op de koninklijke marine moet worden gepresenteerd en dat vervolgens moet worden bekeken, hoe de vloot er de komende tien jaar uit moet zien en hoe die moet worden opgebouwd. Wij spraken al over de kustverdedigingstaken. Soms wordt er gesproken over korvetten of littorial combat ships, maar de vraag is dan welke rol die kunnen vervullen. Wij moeten dan trouwens ook durven aan te besteden. De VVD-fractie steunt het belangrijke idee van een gemeenschappelijk geïntegreerd helikoptercommando. Graag zien wij dan tevens een standaardisatie van het aantal helikopters. Het zou echter heel goed zijn als wij het bevoorradingschip Zuiderkruis zouden kunnen vervangen door een helikoptercarrier. Dat zou in de toekomstvisie op de koninklijke marine moeten worden bekeken. De VVD-fractie is van mening dat dit op korte termijn moet gebeuren en in ieder geval bij de begroting voor 2005 tot besluiten moet leiden.

De heer **Herben** (LPF): Tot mijn aangename verrassing hoor ik de heer Van Baalen nu een pleidooi houden voor een helikoptercarrier. Dat komt heel dicht in de buurt van het pleidooi dat ik vorig jaar hield. Zou die carrier dan ook geschikt mogen worden gemaakt voor een klein aantal JSF's, om zo de samenwerking tussen marine en luchtmacht te bevorderen?

De heer **Van Baalen** (VVD): Ik heb de regering niet voor niets gevraagd om een toekomstvisie voor de marine en daarin moeten verschillende zaken, ook deze, worden afgewogen. Ik voel mij niet deskundig genoeg om een dergelijke afweging te maken en wacht af wat de regering ervan vindt. Als zij tot de conclusie komt dat er meer gecarried kan worden dan alleen helikopters dan wil ik daarover graag het haar debat aangaan.

De heer **Herben** (LPF): Een studie sluit u dus niet uit?

De heer **Van Baalen** (VVD): Sterker nog, ik vraag erom en zal dat eventueel bij motie doen. Het gaat ons om een toekomstvisie op de marine, besluitvorming over de

toekomstige rol van de marine en over investeringen.

Voorzitter. Ik kom op de Orions en vliegkamp Valkenburg. Daar is inmiddels veel over geschreven. Het moge duidelijk zijn dat er inderdaad goed is gelobbyd. Daar kan je alleen maar respect voor hebben, maar uiteindelijk moet het toch om de argumentatie gaan. De inlichtingen- en verkenningstaken die nu door de Orions worden uitgevoerd, zijn van hoog niveau. Ze hebben een grote actieradius, ze kunnen op grote hoogte werken, ze zijn ingezet in Afghanistan. Afschaffing van de Orions vereist veel investeringen. Er wordt gesproken over onbemande vliegtuigen, de UAV's, over het verder updaten van de Apaches, over interimmaatregelen op het gebied van kustwachttaken. Ik heb al met al het idee dat wij daarmee het paard achter de wagen spannen en dat wij gewoon moeten beslissen om de Orions te delen met Duitsland en mogelijk ook met België, wellicht in het kader van de Admiraliteit Benelux. In ieder geval moet naar onze mening worden onderzocht of internationale samenwerking, een bi- of een trinationale Oriongroep mogelijk is. Als het gaat om de West, denk ik dat samenwerking zou kunnen worden gezocht met de VS. Het lijkt mij te kort door de bocht om dit platform zonder meer af te schaffen. Dat heeft wel consequenties. Ik ben het met minister Kamp eens dat militaire faciliteiten open worden gehouden als daartoe een militaire of bedrijfsvoeringsnoodzaak aanwezig is. Regionale economie is belangrijk, maar dan moeten ook andere partijen bereid zijn om de portemonnee te trekken. Dat kan niet alleen uit de begroting van Defensie worden betaald. Als de Orions blijven, komt natuurlijk direct vliegkamp Valkenburg in beeld. Ik ben het met de minister eens dat dit niet alleen op kosten van Defensie kan. Hoe is het toch mogelijk dat een zichzelf respecterende regering voor haar regeringscentrum geen vliegveld ter beschikking heeft? Ik denk maar even aan alle in- en uitgaande bezoeken, aan het Nederlandse EU-voorzitterschap, aan problemen, zoals terrorisme. De regering wil dat etablisement van de Koninklijke marine in Amsterdam om van daaruit desgewenst te kunnen optreden bij onregeligheden en de bestrijding van terrorisme enz. Dat geldt natuurlijk ook voor

marinevliegbasis Valkenburg. Ik zou mij ook goed kunnen voorstellen dat er een samenwerking plaatsvindt met Schiphol, bijvoorbeeld om bepaalde commerciële vluchten over te nemen. Dan wil ik van de omwonenden en de vrienden van Valkenburg nu niet horen dat zij dat niet willen, want gezamenlijk zal toch naar een oplossing moeten worden gezocht. Dat moet een regeringsbrede en provinciebrede oplossing zijn, hetgeen betekent dat wij allen zullen moeten samenwerken, want als Valkenburg eenmaal weg is, komt het natuurlijk nooit meer terug. Ik verzoek de regering dit nader te onderzoeken. 1 januari 2004 lijkt mij veel te kort dag. In ieder geval zullen de Orions in de lucht moeten blijven en Valkenburg open tot na het Nederlandse voorzitterschap van de EU. Daarvoor wordt nu al een bedrag van 13 mln euro gereserveerd voor de afhandeling op Zestienhoven. Dat kan dan toch wel via Defensie lopen en in Valkenburg terecht komen? Wellicht komt onze fractie ook op dit punt met een motie.

Voorzitter. Ik kom op de Koninklijke landmacht. Het moge duidelijk zijn dat de landcomponent – waaronder dus ook de mariniers – de basis is van onze vredesoperaties en ons militair optreden. In zijn brief van 23 september jl. constateert de secretaris-generaal van de NAVO Robertson een enorm gebrek aan snel inzetbare brigades en dus ook aan snel inzetbare brigadestaven. Denk maar aan taskforce Fox in Macedonië. De VVD-fractie begrijpt dan ook niet waarom men op dit moment drie brigades wil concentreren in twee. Dat klinkt misschien wel logisch, want je zou Seedorf dan kunnen verkopen en de huismeester afschaffen, de brigadestaf. Wij hebben sterk de indruk dat dit niet tot echte bezuinigingen zal leiden, ook niet omdat een uitzending altijd in internationaal verband zal gebeuren en dus aanvulling betekent, al beslis je om deze drie brigades in stand te houden en 70% te vullen. Het wordt altijd op zijn minst een binationale uitzending. Robertson zegt steeds dat je veel meer moet kijken naar brigadeniveau dan naar bataljons. Dit moet dus heroverwogen worden.

De volgende vraag is natuurlijk waar een dergelijke brigade gevestigd zou moeten zijn. Je moet heel goede argumenten hebben als je Seedorf wilt sluiten. Ik heb in een artikel van

15 oktober in de Zeven Zeitung en andere regionale kranten gelezen dat de Duitse minister van Defensie Struck in gesprek met Duitse Kamerleden heeft gezegd dat hij bereid was om 6 mln euro per jaar in de exploitatie van Seedorf te stoppen en om verder te kijken wat hij kon doen, maar dat Nederland had gezegd dat dit niet nodig was. In hetzelfde interview zegt Struck eveneens – ik zal de minister een kopie doen toekomen – dat hij de kans aanzienlijk acht dat de Duitse kazerne Budel bij Weert gesloten wordt, zonder het een te willen koppelen aan het ander. Dat zijn argumenten om nog een keer heel goed te kijken of Seedorf echt dicht moet. Je moet immers ook in Nederland investeren in infrastructuur. Tijdens de hoorzitting zeiden vertegenwoordigers van de bonden heel duidelijk dat zij wel wilden nadenken over de buitenlandtoelage. Is Seedorf echt buitenland? Van Maastricht tot Delfzijl is het mogelijk verder dan van Arnhem naar Seedorf. Wij moeten hier creatief zijn en ook denken aan de samenwerking tussen Nederland en Duitsland op Europees gebied. Wij zijn niet van mening dat Seedorf open moet blijven vanwege de slager om de hoek, maar in de discussie over de drie brigades speelt Seedorf wel degelijk een belangrijke rol.

De heer **Bakker** (D66): Voorzitter. Ik had het net over Brabant als CDA-provincie. Ik vraag me nu af wat de mensen in Seedorf stemmen, maar dat is weer een andere vraag.

De heer **Van Baalen** (VVD): CDU, helaas voor u.

De heer **Bakker** (D66): De heer Van Baalen heeft zonet gevraagd om een toekomstvisie voor de marine. Hij heeft zich niet uitdrukkelijk uitgelaten over het derde mariniersbataljon waar eerder over gesproken is. Hoe staat hij daar tegenover in relatie tot zijn pleidooi om de derde brigade overeind te houden?

De heer **Van Baalen** (VVD): Ik meen dat in vragen aan de heer Kortenhorst duidelijk te hebben gemaakt. Ik kan mij heel wat voorstellen bij dat derde bataljon. Er is ook bijna kamerbreed voor gepleit. Alleen moet er dan goed worden gekeken naar de rol van dat bataljon. Ik noemde ook de bijzondere bijstands-

eenheid. Ik deel de mening dat je iemand niet een groen pak moet uittrekken om hem een blauw pak aan te laten trekken. Ik zal mij een mening vormen naar aanleiding van de antwoorden van de regering op de vragen van de heer Kortenhorst. De VVD-fractie heeft overigens altijd gepleit voor extra mariniers, maar ik denk dat er een mogelijkheid is om in ieder geval voor de landmacht de drie brigades zonder extra kosten overeind te houden. Dan wil ik separaat kijken naar de rol van het derde bataljon mariniers. Wij hebben het er in tweede termijn nog over. Voorzitter. Er werd al gesproken over de infrastructuur. Ik laat het bij de motie-Kortenhorst die bij de vorige begroting is aangenomen. Er dient kritisch naar te worden gekeken. Voorzitter. De reductie van het aantal F-16's doet natuurlijk pijn. Ik wil dan ook van de regering weten of wij na de reductie nog kunnen voldoen aan onze internationale afspraken en aan de opdracht die wij onszelf hebben gesteld ten opzichte van vredesoperaties en in NAVO-verband. Is dat mogelijk? Mijn voorgangers hebben al gevraagd waarom het Twenthe moet zijn en niet Volkel of Leeuwarden, dat wordt gesloten. Ik vraag de minister om te reageren op het personeelsplan, het plan van de ondernemingsraad om het onderhouden van de F-16's te concentreren op Twenthe. Ik vind het namelijk zeer te bepleiten en zeer te waarderen dat het personeel zo actief heeft meegedacht, alleen heb ik bij bezoeken aan Twenthe ook gezegd – misschien heeft de heer Timmermans ook daarvan de verslagen liggen – dat er een militair nut en een militaire noodzaak moeten zijn om iets open te houden. Als je iets open wilt houden om andere redenen, hoe belangrijk deze ook mogen zijn, dan zullen andere departementen en andere overheden het geld moeten bijpassen. De begroting van Defensie is immers geen grabbelton. Te denken valt ook aan civiel medegebruik. Dat is voor een klein deel op Twenthe gerealiseerd, maar te denken valt ook aan civiel medegebruik op Leeuwarden. Laten wij ook op dit gebied creatief zijn.

De plannen van de regering ten aanzien van de F-16's van de Koninklijke luchtmacht vind ik aanvaardbaar indien in deze kabinetsperiode wordt overgegaan tot de aankoop van de JSF. Ik wil mij

niet mengen in de discussie over de economische achtergrond van participatie omdat wij daarover nog wel zullen praten, maar ik wil gewoon zeggen dat wij dit uitstekende toestel op militaire gronden moeten kopen.

Mevrouw **Van Velzen** (SP): De fractie van de VVD pleit ervoor om al in deze kabinetsperiode tot aanschaf over te gaan. Wat doen wij dan met de evaluatie in 2008? Gaan wij die nu al plannen? Welk tijdstip heeft de heer Van Baalen in zijn hoofd?

De heer **Van Baalen** (VVD): Ik vind evaluaties aardig. Wij hebben echter te maken met twee gegevens. De rode draad van de opvattingen van de VVD-fractie inzake Defensie is dat het toestel om militaire redenen moet worden gekocht. Ook de heer Timmermans van de fractie van de PvdA heeft zich niet gekeerd tegen het besluit om het toestel aan te schaffen, omdat het goed was. Wij vinden dat dit in deze periode moet worden gedaan. De discussie over de economische samenwerking, de participatie etc. vind ik belangrijk, maar minder dan het militaire nut en de militaire noodzaak van de aanschaf van de JSF. Zo simpel ligt het. Evaluaties van de militaire redenen om het toestel aan te schaffen hebben reeds plaatsgevonden; de economische evaluatie komt nog.

De heer **Timmermans** (PvdA): Is de heer Van Baalen echt voorstander van het kopen van dit toestel, terwijl het niet volledig zal zijn ontwikkeld voor het einde van deze kabinetsperiode? Zo ja, dan is mijn conclusie dat hij zo bang is dat het project tegen het einde van deze periode er slecht uitziet, dat hij maar vlug wil besluiten om het te kopen, zodat wij er nooit meer van af kunnen komen.

De heer **Van Baalen** (VVD): Ik ben bang dat de Partij van de Arbeid uiteindelijk haar 500 mln euro bezuinigingen opdiept en besluit om een belangrijke militaire asset niet aan te kopen, mocht zij binnen afzienbare tijd aan de regering deelnemen. Ik ben niet bang voor het toestel dat nog wordt ontwikkeld, maar ik ben bang voor de consistente lijn van de PvdA.

De heer **Timmermans** (PvdA): Wat

een jibak! Dat is toch geen antwoord op mijn vraag?

De heer **Van Baalen** (VVD): Ik geef toe dat het gemakkelijk is, maar het is waar.

Mevrouw **Karimi** (GroenLinks): Voorzitter. Waar blijft dan de discussie over de militaire noodzaak? De raadgever van de heer Van Baalen is zijn angst voor de inconsistentie van de PvdA. Die heeft niets te maken met het militaire nut en de militaire noodzaak van de aanschaf van de JSF.

De heer **Van Baalen** (VVD): Er is een lange discussie gevoerd over welk toestel de F-16 moest opvolgen, welke toestellen daartoe moesten worden beoordeeld en welke toestellen uiteindelijk voldeden aan de militaire eisen. De JSF is als beste uit de bus gekomen. De kosten ervan zijn enorm, maar vallen relatief lager uit dan de kosten die wij bij concurrenten hadden gemaakt. Daarom houden wij vast aan de beslissing om te kiezen voor de JSF. Wij hopen dat die in deze kabinetsperiode wordt vervolmaakt.

De heer **Timmermans** (PvdA): Voor de goede orde: er is geen beslissing tot aanschaf van de JSF genomen. Deze typische kaasschaafmethode of salamimethode die in dit dossier wordt gehanteerd, kennen wij heel goed. Er worden voortdurend voldongen feiten gecreëerd. Is de VVD-fractie afgestapt van het idee dat los van de economische belangen de afweging moet worden gemaakt of wij het toestel, zoals het eruit komt te zien, inderdaad nodig hebben? Het is toch logisch en in het belang van Nederland dat de beslissing om zo iets groots aan te schaffen zo laat mogelijk wordt genomen, zodat je weet wat je koopt en niet zo vroeg mogelijk, zodat je niet weet waarmee je wordt opgezadeld?

De heer **Van Baalen** (VVD): Of wij nou praten over salami of kaasschaven, dit heet traineren. De VVD-fractie is ervan overtuigd dat de JSF vanuit militair oogpunt het beste toestel is. Daarover is een uitgebreide discussie gevoerd. Wij nodigen de regering uit om ervoor te zorgen dat in deze kabinetsperiode kan worden overgegaan tot

besluitvorming. Duidelijker kan ik het niet zeggen.

Voor Nederlanders en voor mensen die verstandig begroten en verstandig met hun geld omgaan is het altijd de vraag wie dat gaat betalen. Ik noemde de economische groei al. Die mag je niet incalculeren; de VVD zal zich wel sterk maken voor extra investeringen in Defensie in geval van economische groei. De fractie van de VVD zal zich ook sterk maken om, zoals in het regeerakkoord is afgesproken, te bekijken of er meer ontwikkelingsgeld naar Defensie kan. Dat moet absoluut gebeuren. De woordvoerder van het CDA zei dat hij zich aan het regeerakkoord wil houden. Dat betekent dat binnen het regeerakkoord moet worden bekeken of snel kan worden achterhaald wat op basis van de OESO-normen kan.

De heer **Van der Staaij** (SGP): Betekent dat bij economische groei meer in Defensie geïnvesteerd zal moeten worden dat de heer Van Baalen vindt dat wij nu op een te laag niveau zitten?

De heer **Van Baalen** (VVD): Laten wij eerlijk zijn. Er is vanwege de algemene economische situatie gesproken over de noodzaak om te bezuinigen. Dat betekent dat door het kabinet maatregelen worden genomen op allerlei gebieden. Was die economische noodzaak er niet, dan zouden wij dat niet doen. Ik vind het budget voor Defensie zeer krap. Ik vind dat binnen dat budget een goede defensie mogelijk moet zijn. Bijvoorbeeld de Toekomstvisie marine beslaat echter niet alleen de huidige periode, maar de langere termijn. Voor investeringen is een langere termijn nodig. Wij verklaren ons bereid om meer aan de defensie uit te geven als de economie verbetert.

De heer **Van der Staaij** (SGP): Vindt u ook dat wij, hetgeen ik zelf zou toejuichen, naar een verhoging moeten in de richting van het NAVO-gemiddelde? Dat zou een forse verhoging ten opzichte van het huidige niveau zijn.

De heer **Van Baalen** (VVD): Wij vragen van Polen, een nieuw NAVO-lid, om 2% van het bruto nationaal product voor defensie te reserveren. Wij komen nu zelf op ongeveer 1,6%. Dat vind ik een slechte verhouding. Ik weet wel dat

de Poolse economie kleiner is, maar dat onze economie groter is betekent niet dat wij een lager percentage moeten aanhouden. Wij moeten in de richting van de 2% gaan.

De heer **Van der Staaij** (SGP): Volgens mij was de VVD de enige partij die in de afgelopen drie kabinetten heeft geparticipeerd. Hoe is het mogelijk dat zij telkens meegaat in heel stevige bezuinigingen? Als dan heel moeizaam mensen en materieel worden afgestoten of mensen de laan uit worden gestuurd, moet er kennelijk fors geld bij zodra de economie een beetje beter draait. Wat is de consistentie in dit verhaal?

De heer **Van Baalen** (VVD): De consistentie is dat je ten eerste te maken hebt met de economie. Ten tweede heb je te maken met het regeerakkoord, dat niet door één partij wordt geschreven maar gezamenlijk. Je moet daarin afwegingen maken over zorg, over onderwijs enz. Dat is heel valide. De inzet van de VVD is dat wij bij een stevige economie, bij economische groei richting het NAVO-percentages van 2 moeten. De afgelopen tijd hebben wij steeds in een coalitieverband gezeten. De PvdA wilde tot voor heel kort 500 mln euro extra bezuinigen. Wij bepalen dat niet alleen.

De heer **Timmermans** (PvdA): Ik heb nog een vraag aan de heer Van Baalen over zijn consistentie. Hij heeft heel stevig gezegd dat andere departementen geen graai in de kas van Defensie mogen doen. Andersom vindt hij wel dat Defensie een graai mag doen in de kas van Ontwikkelingssamenwerking. Dat vind ik niet erg consistent. De heer Van der Staaij kan ik zeggen dat onze ervaring bij twee keer onderhandelen met de VVD over een kabinet is, dat het eerste punt dat zij laat vallen geld voor Defensie is. De consistentie van de VVD op dit punt mag ook wel eens tegen het licht worden gehouden.

De heer **Van Baalen** (VVD): Ik nodig de heer Timmermans uit de notulen van die onderhandelingen, graag met de tijdsfasering, eens op tafel te leggen. Dit is een loos verhaal. Defensie moet de kosten die het voor andere departementen maakt gewoon doorberekenen, bijvoorbeeld op het gebied van de civiele

ondersteuning. In defensie termen heet dat «rekening man». Degene die profiteert moet betalen. Ik ben zeer overtuigd dat de eerste vorm van ontwikkelingssamenwerking het brengen van vrede is. Je kunt dan niet zeggen dat wij wat erbij subsidiëren voor wat in Irak wordt gedaan. Het in stand houden van de krijgsmacht mag mede bekostigd worden door Ontwikkelingssamenwerking. De begroting van Ontwikkelingssamenwerking maakt dat ook absoluut mogelijk. Dat is geen greep uit de kas, maar verstandig beleid. Verdere rationalisatie is natuurlijk ook een mogelijkheid om geld te besparen. Ik denk dan aan het grondbedrijf, DGW en T, aan infrastructuur, waarover de heer Kortenhorst sprak en aan het DICO, de ondersteuning op het gebied van automatisering etc. Laten wij goed bekijken wat wij kunnen uitbesteden en wat wij zelf moeten doen. Kunnen defensiebedrijven marktconform op de markt opereren, dus niet concurrentievervalsend? Ik kan mij best voorstellen dat de Rijkswaard in Den Helder als er mogelijkheden zijn en er capaciteit over is ook wat voor de markt doet. Nogmaals, dat moet marktconform zijn. Laten wij kijken naar de buitenlandtoelagen en een snelle uitplaatsing van overtollig defensiepersoneel. Laten wij kijken naar de investeringsquote. En nogmaals, een zekere temporisering lijkt mij mogelijk.

Ik denk dat wij de mensen van defensie één belofte moeten doen: er is voor u ook buiten defensie de mogelijkheid van een baan. Mijn partij heeft dat steeds gezegd. Daarvoor is brede steun in de Kamer en, naar ik aanneem, brede steun van de bewindslieden. Wij zullen dus op kabinetsniveau afspraken moeten maken. Voor de rest is dit een bezuinigingsoperatie waar het kabinet het beste van maakt. Als rekening wordt gehouden met een aantal zaken die door de woordvoerders naar voren zijn gebracht, zullen wij brede steun kunnen geven.

Mevrouw **Van Velzen** (SP): Voorzitter. De krijgsmacht staat opnieuw voor grote veranderingen. Daar waar de regering vooral de nadruk legt op de bezuinigingen en het ontslag van personeel, valt voor ons vooral de modernisering en de aanschaf van nieuwe supermoderne wapensystemen op. Die zijn in militair-politiek opzicht misschien

nog wel belangrijker dan de bezuinigingen op het personeelsbeleid. De SP-fractie vindt de plannen van de Nederlandse krijgsmacht om een interventieleger in de hogere delen van het geweldsspectrum te maken, zeer verontrustend en daarnaast onnodig. De keuze daarbij om over te gaan tot de aanschaf van Tomahawk-kruisraketten vormt voor mijn fractie een grote zorg. Gezien de verontrusting die bij andere fracties ook leeft, hopen wij dan ook dat op deze keuze kan worden teruggekomen. Steunde Nederland in maart de interventie in Irak alleen nog politiek, nu staat er in de verschillende beleidsstukken dat verdere actieve deelname aan preventieve interventies zeker niet uitgesloten wordt. Ook dat is ons een grote zorg. Ik zal op deze thema's verder ingaan bij de begrotingsbehandeling die mij daartoe meer geschikt lijkt. Ik zal nu ingaan op het personeelsbeleid en aanschaf van materieel.

Het zal bekend zijn dat de SP voorstander is van het verkleinen van de Nederlandse krijgsmacht. In onze visie zou de krijgsmacht zich ook met een kleiner budget goed kunnen inzetten voor conflictpreventie, humanitaire hulpverlening en daar waar nodig, na een zeer grondige toetsing ook deelname aan vredesmissies. In de huidige bezuinigingsronde moet zoveel mogelijk worden voorkomen dat daarvan het personeel slachtoffer wordt.

De heer **Bakker** (D66): Mevrouw Van Velzen zegt dat de SP voorstander is van een kleinere krijgsmacht. Bedoelt zij nog kleiner?

Mevrouw **Van Velzen** (SP): Ja. In de visie van mijn fractie kan de krijgsmacht zeker nog kleiner. Daarbij moet er wel een heel duidelijk sociaal beleidskader zijn. Daarop spitst mijn kritiek zich toe bij deze bezuinigingen. Het gaat niet om het feit dat bezuinigd wordt of het feit dat een kleinere krijgsmacht wordt geschapen. Integendeel, daarom loven wij de regering. Wij zouden alleen andere keuzes maken.

De heer **Bakker** (D66): Dan mag toch ook aan de SP wel de vraag worden gesteld hoe de SP denkt over een aantal ontwikkelingen. Ik weet wel dat de SP geen voorstander is van de NAVO, maar Nederland zal toch

ook op een of andere manier terroristische dreigingen moeten aanpakken. Of vindt mevrouw Van Velzen dat wij op dat punt maar moeten vertrouwen op de buitenlandse paraplu en dergelijke?

Mevrouw **Van Velzen** (SP): Nee. Nederland heeft daarin zijn verantwoordelijk te nemen. Wij moeten de signalen voor een terroristische dreiging absoluut serieus nemen. Er zijn een aantal goede exercities gedaan om te bekijken wat Nederland daarvoor nodig zou hebben. Ik ben er zelf helemaal niet van overtuigd dat de huidige veranderingen binnen de krijgsmacht het antwoord zijn op een terroristische dreiging. Ik ben er ook niet van overtuigd dat alleen de krijgsmacht daarvoor de verantwoordelijkheid moet nemen. Sterker nog, de krijgsmacht zou niet de eerst verantwoordelijke moeten zijn bij het geven van een antwoord op terroristische dreigingen. Op nationaal vlak moeten veeleer de inlichtingendiensten en de politie en in derde instantie de bijzondere eenheden daarop een antwoord geven. De krijgsmacht als geheel heeft op het moment eerder een taak in het buitenland dan op nationaal vlak bij het beantwoorden van mogelijke terroristische dreigingen. Wij moeten maar eens de discussie aangaan over het takenpakket van de Nederlandse krijgsmacht bij het beantwoorden van terroristische dreigingen. Juist in een periode van gigantische bezuinigingen op personeel met gedwongen ontslagen moeten wij deze discussie misschien uitstellen tot de begrotingsbehandeling of mogelijk zelfs tot een apart geagendeerd debat.

De heer **Van Baalen** (VVD): Als je de krijgsmacht uiteindelijk aanzienlijk verder wilt verkleinen tot een soort Scandinavische vredesmacht, zullen veel meer mensen gedwongen afscheid van Defensie moeten nemen dan de globaal 5000 die nu aan de orde zijn. Je berooft een grote groep mensen die bij vredesoperaties actief zijn of zijn geweest, van hun toekomst binnen Defensie. Dat moet de SP zich wel goed realiseren.

De **voorzitter**: Dit was geen vraag. Wilt u verdergaan met uw verhaal?

Minister **Kamp**: Heb ik het goed in

mijn hoofd dat volgens het verkiezingsprogramma van de SP in het totaal 3 mld euro moet worden bezuinigd bij Defensie? Heeft u ook in beeld om hoeveel formatieplaatsten het dan gaat? Zijn dat er 20.000, 30.000, 35.000?

Mevrouw **Van Velzen** (SP): Ja, dat komt zeker in die richting. Ik ben blij dat ons verkiezingsprogramma met zoveel aandacht wordt gelezen. Mocht het worden uitgevoerd – ik zou blij zijn met uw steun daarvoor – dan zullen wij het terdege moeten hebben over een sociaal beleidskader. Dat zullen wij dan anders moeten aanpakken dan de regering bij de nu relatief kleine bezuinigingen doet. In reactie op de nu voorgespiegelde bezuinigingen zegt het personeel dat het ambitieniveau van de krijgsmacht alleen kan worden gehaald omdat het huidige personeel ontzettend loyaal is. Het slikt meer uitzendingen dan het strikt gezien zou moeten doen. De uitzendfrequentie voor het personeel ligt hoger dan was afgesproken. Alleen daardoor kan dat ambitieniveau worden gehaald. Bij mij blijft de vraag hangen hoe het ambitieniveau op het huidige niveau kan blijven als bezuinigd wordt op personeel en als gedwongen ontslagen plaatsvinden. Is het interventieleger waar wij nu op af stomen, dan wel haalbaar? Onder het militair personeel dat ik de afgelopen maanden heb gesproken, bestaat veel behoefte aan duidelijkheid. Het wil duidelijke keuzen, weg van de kaasschaafmethode. Ik geef toe dat de regering op een aantal onderdelen helemaal geen kaasschaafmethode toepast, maar harde keuzen maakt. Ik zou die keuzen anders leggen, bijvoorbeeld niet bij het totaal uitfasen van de Orions. Het personeel zal begrip hebben voor het maken van harde keuzen. De minister en de staatssecretaris moeten daar een luisterend oor voor hebben door harde keuzen te maken binnen een pakket van taakspecialisatie, zoals ook de NAVO ons voorspiegelt. Het personeel heeft daarvoor begrip als het dan maar de laatste reorganisatie is. Ik denk dat er helderder keuzen hadden kunnen worden gemaakt. Daarop krijg ik graag de reactie van de bewindslieden. Een aantal keuzen heeft wel de steun van mijn fractie. Dat geldt bijvoorbeeld voor het afslanken van de toporganisatie. Hierbij zijn wel veel

vragen te stellen, maar dat heeft de heer Timmermans al gedaan. Ik ben benieuwd naar de antwoorden. Wij steunen ook het streven om het percentage vrouwen bij de krijgsmacht te verhogen. Wel is daarvoor extra uitleg op de werkvloer nodig, want ik merk dat het personeel nu verontwaardigd is over deze vorm van genderbeleid. Het idee heerst dat bij gelijke geschiktheid de vrouw in dienst blijft en niet zal worden ontslagen en dat de vrouw ook een streepje voor heeft als geen sprake is van gelijke geschiktheid. Mij dunkt dat de uitspraken van de heer Kamp over dit onderwerp niet op die manier moeten worden uitgelegd, maar daar krijg ik wel graag duidelijkheid over. Nu heerst er onzekerheid binnen de krijgsmacht en dat is zeker geen steun voor het voorgestelde genderbeleid. Ik kom op de investeringsquote. Ik begrijp dat de regering materiële investeringen wil bespoedigen en krijgsmachtbreed wil gaan van 18,5% naar 20%. Dat is niet mijn keuze, maar ik snap die exercitie wel. Ik vraag mij echter af hoe het komt dat deskundigen onder het stafpersoneel van de Kamer een heel andere analyse maken en zeggen dat wij al op 20% zitten. Ik wil van de regering weten hoe het kan dat doorrekening van de begroting tot twee zulke verschillende uitkomsten kan leiden. Komt hier het aloude ritme uit van drie soorten leugens, namelijk leugens, grove leugens en statistieken, of is dit gewoon een misverstand? Mocht de investeringsquote inderdaad al op 20% liggen, dan lijkt het mij...

De **voorzitter**: U gaat in op een interne notitie van de staf van de Tweede Kamer. De minister heeft daar geen kennis van kunnen nemen. Als u een concrete vraag hebt die losstaat van die notitie, mag u die stellen. Ik moet u echter vragen om niet met de gegevens uit die notitie te schermen.

Mevrouw **Van Velzen** (SP): Dan is het mijn vraag of de minister er wel zo van overtuigd is dat de investeringsquote momenteel op 18,5% ligt en of hij dat kan onderbouwen. Ik heb namelijk andere geruchten gehoord. Misschien kan ik deze interne notitie aan de minister overleggen, want volgens mij is die niet vertrouwelijk. Ik heb er in ieder geval geen enkel probleem mee om

daar een kopie van richting het kabinet te schuiven. Sterker nog, ik zou denken dat het die rekenexercitie zelf ook gemaakt heeft en zich terdege afgevraagd heeft of dat percentage van 18,5 wel deugt. Mocht dat niet zo zijn, dan kan het bedrag dat is uitgetrokken om op 20% te komen, gestoken worden in investeringen op het vlak van het sociaal beleidskader. Ik verwijs hierbij naar de motie waar wij al eerder over gesproken hebben, waarin gevraagd wordt om te investeren in het bijscholen van mensen en het creëren van alternatieve werkgelegenheid voor die mensen die gedwongen ontslagen zullen worden. Dit brengt mij op de motie die ik visionair al in december vorig jaar ingediend heb. Eerlijk gezegd, ben ik verbaasd dat minister Remkes in het kader van de algemene beschouwingen heeft gezegd dat er bij de politie wel enkele tientallen functies zijn te vrijwaren voor defensiepersoneel. Ik had gehoopt dat er iets meer energie gestoken zou worden in vervangende werkgelegenheid in de publieke sector. In december vorig jaar waren daar zeker mogelijkheden voor, maar dat wordt nu wat minder. Ik wil echter graag een analyse van de mogelijkheden die daar nog voor zijn in de publieke sector. Zoals collega Van Baalen al zei, mag daar wel een hard cijfer tegenover staan. Misschien kan de minister aangeven hoeveel voltijds eenheden hij denkt te kunnen creëren en wat zijn inspanningsverplichting is bij het herplaatsen van overtollig personeel in de publieke sector. Ik krijg graag een korte toelichting op de uitplaatsingsmethodiek en de uitplaatsingsorganisatie waarvoor gekozen is. Volgens mijn informatie is er gekozen voor een commerciële partij. Die heeft er natuurlijk belang bij om zo snel mogelijk zo veel mogelijk van het overtollige personeel uit te plaatsen. Welke afspraken zijn er met dit bedrijf gemaakt waar het gaat om personeelsleden die moeilijker te herplaatsen zijn vanwege hun vooropleiding of opleiding binnen de krijgsmacht? Is er sprake van een inspanningsverplichting en, zo ja, kunnen wij de regering daarop afrekenen? Of moeten wij daarvoor bij het bedrijf aankloppen? Uit de getallen maak ik op dat er, naarmate de tijd vordert in deze kabinetsperiode, meer geld wordt uitgetrok-

ken per overtollig personeelslid. Hoe zit dat? Heeft dit te maken met het feit dat de mensen die aan het eind van de periode overblijven, natuurlijk moeilijker herplaatsbaar zijn? Of is dit iets wat ik alleen bedacht heb? Ik sluit mij aan bij de uitspraken van de heer Timmermans over de oudere werknemers en de 53-plusregeling. Kan nog eens kritisch bekeken worden of er ook op het niveau van kolonel of generaal mensen kunnen afvloeien? Ik moet zeggen dat er in de gesprekken die ik de afgelopen maanden met het militaire personeel gevoerd heb, in dit verband wel erg vaak gewezen werd naar een persoon. Het gaat dan om de inspecteur-generaal voor de krijgsmacht, de heer Van Baal. Zou het in deze periode waarin het personeel zich afvraagt waar het aan toe is, niet een vertrouwenwekkende maatregel zijn om juist deze man met klem te verzoeken, plaats te maken voor jonger personeel? Dan nog iets over de certificering van diploma's. Er zullen veel mensen overtollig worden, in de toekomst ook waarschijnlijk. Moet niet nog verder worden gekeken naar de certificering van militaire diploma's? Moet niet worden geprobeerd de opleidingen binnen de krijgsmacht een civiele component te geven? Kan de regering daar onderzoek naar doen, zodat duidelijk wordt welke investering daarvoor nodig is? Ik denk persoonlijk dat het uiteindelijk om een bezuiniging gaat, want de mensen die uit de krijgsmacht worden geplaatst, hebben alle belang bij zoveel mogelijk bruikbare diploma's voor de burgermaatschappij. Dan de Orions. Mijn fractie heeft geen behoefte aan de vliegdekschepen van de heer Herben of de JSF. Wij hebben er geen enkel bezwaar tegen de marineluchtvaartdienst en Valkenburg af te schaffen. Wij hebben er ook geen bezwaar tegen twee of drie Orions in de lucht te houden, met het oog op hun taak in de Antillen als het gaat om patrouillevluchten en drugscontrolevluchten. Wij vinden het wenselijk die component in stand te houden. De stelling van de regering dat wordt gezocht naar een alternatief en dat we over vier jaar wellicht een NF90 of over zes jaar een onbemand vliegtuig hebben, geeft ons niet het vertrouwen dat deze taak in de West tot dat moment naar behoren zal worden uitgevoerd. Is de regering

bereid, totdat die oplossing concreet in de lucht vliegt, twee of drie Orions in de lucht te houden, niet om Valkenburg open te houden, maar om de taak in de West uit te voeren? Ik ga niet in op de kwestie-Den Helder. De punten van de heer Timmermans over het overplaatsen van het marine-etablissement te Amsterdam en de Van Gentkazerne in Rotterdam onderschrijven wij volledig. Het lijkt ons goed de werkgelegenheid in de regio Den Helder hoog te houden. Wat betreft de luchtmacht wil ik de keuze voor Twenthe uitgelegd krijgen, evenals die met betrekking tot Volkel. Even belangrijk is de vraag wat wij met de kernwapentaak van Volkel doen. De regering geeft terecht prioriteit aan de bestrijding van massavernietigingswapens, maar dan moet er ook naar deze wapens in Nederland worden gekeken. Daarvoor hoeft je geen luchtmachtbasis af te schaffen. Je hoeft ook niet te kiezen voor Twenthe of Volkel. Het lijkt mij wel zinnig deze taak af te schaffen en een replica in het legermuseum in Delft te plaatsen als er zo moeilijk afstand van kan worden gedaan. Dat zou de regering sieren. Is zij bereid om deze kernwapentaak af te stoten, de wapens terug te sturen naar de VS en een replica in Delft neer te leggen? Er geldt een instroombeperking voor BBT'ers. Gezien de huidige omstandigheden is dat logisch. Mijn vraag is wel of het dan ook niet logisch zou zijn om af te zien van de werving van 17-jarigen. Er is altijd gezegd dat het nodig is om het personeelsbestand in ere te houden. Aangezien er nu toch op bezuinigd wordt, lijkt het ons voor de hand te liggen om de 17-jarigen te vrijwaren en om over te gaan tot een minimumwervingsleeftijd van 18 jaar. Ook het voorstel inzake de oefenterreinen kan de instemming van mijn fractie krijgen. In eerdere stukken werd gesproken over het sluiten van de Vliehors. Waarom is dat voorstel inmiddels van de lijst gevoerd en kan de regering aangeven of er alternatieven zijn voor het gebruik van de Vliehors? Dit geldt te meer omdat het een nationaal park is dat wij zoveel mogelijk zouden willen vrijwaren van militaire oefeningen. Zo die alternatieven er niet zijn, wil de regering er dan onderzoek naar doen?

De bezuiniging op het Veteranen-instituut zouden wij terug willen draaien. In het kader van een consistent veteranenbeleid vinden wij een dergelijke bezuiniging niet wenselijk.

Ik sluit mij aan bij de vragen van de heer Timmermans over de JSF en ik wijs daarbij nog op het amendement dat ik namens mijn fractie op dat punt heb ingediend. Zoals bekend, kan voor 15 december besloten worden om uit het JSF-project te stappen. Gezien alle twijfels, ook van de minister van Economische Zaken, lijkt het ons wenselijk om de JSF-soap nu af te blazen en niet te wachten tot een evaluatie op een later moment. Dan kunnen we dat geld steken in een goed personeelsbeleid en een goed sociaal beleidskader.

De vergadering wordt van 13.30 uur tot 14.00 uur geschorst.

Mevrouw **Karimi** (GroenLinks): De fractie van GroenLinks heeft de laatste tijd vaker steun gegeven aan verschillende missies waarin Nederlandse militairen werden uitgezonden, en is daarmee medeverantwoordelijk voor de uitzending van militair personeel. In onze visie op internationale samenwerking, vrede en veiligheid heeft de Nederlandse krijgsmacht ook een plek. Wij hebben een brede benadering van het veiligheidsvraagstuk, waarbij preventie en oplossing van conflicten een centrale plaats innemen. De plek van de krijgsmacht daarin is heel helder. Ik zou deze willen benoemen als internationale vredesmacht. De heer Van Baalen zegt dat de krijgsmacht is om oorlog te voeren, maar wij gaan uit van een krijgsmacht die vrede kan stichten en bewaren, als andere middelen niet meer toereikend zijn. Onze visie is dat dit altijd ingebed moet zijn in internationaal recht. De brieven die wij van de regering hebben ontvangen over de voorgestelde aanpassingen en bezuinigingen komen een heel eind tegemoet aan de visie van GroenLinks op de krijgsmacht, maar wij hebben ook een probleem met die brieven. De veiligheidsanalyse waarop de keuzes gebaseerd zijn en waar een visie uit moet blijken, is zo breed ingezet dat zij over alles gaat en daarmee over niets. Er is nauwelijks een toespitsing te zien.

Om een voorbeeld te geven, op papier wordt nog steeds beweerd dat de NAVO de hoeksteen van de Nederlandse veiligheid is. Wij hebben de afgelopen tijd gezien dat de Nederlandse regering vrij ver is meegegaan met de Amerikanen, waarbij de doctrine werd aangehangen dat de missie de coalitie bepaalt. Dan is de vraag wat de waarde is van een dergelijke veiligheidsanalyse. Ik zie nauwelijks een relatie tussen de veiligheidsanalyse en de keuzes die de regering heeft gemaakt. Ik zie wel een concrete relatie met de bezuinigingsoperatie. Zoals de VVD het verwoordt in dit debat: als het economisch beter gaat, moeten wij het anders doen. Dat is het gebrek aan visie wat ik de regering en daarmee ook de VVD verwijt.

In de analyse en in de stukken is verwoord dat een grootschalige aanval op Nederland en bondgenootschappelijke gebieden niet meer wordt verwacht. Bij de vertaling van die visie naar de taken van de krijgsmacht zie je dat dit nog steeds als een van de hoofdtaken wordt genoemd. Dat is niet consequent uitgewerkt bij de afbouw van taken. Volgens mijn fractie moet internationalisering het belangrijkste zijn. Nederland moet zich specialiseren in inzetbare modulen die klaar staan om met de anderen voor vredes-taken uitgezonden te worden. Je ziet dat dit niet wordt doorgevoerd in de visie van de regering. Wat is de logica daarvan? Waarom kiest de regering niet voor specialisatie in bepaalde taken?

De keuzes voor afbouw van taken en materieel kan ik namens GroenLinks grotendeels steunen. Ik zal aangeven waar de regering niet consequent is geweest bij materieel dat afgestoten kan worden, en waar GroenLinks keuzes maakt die nog verder gaan. Om te beginnen zal ik ingaan op de consequenties voor mensen. GroenLinks is medeverantwoordelijk voor uitzending van die mensen. In die zin vind ik dat wij moeten zorgdragen voor een zeer fatsoenlijke behandeling van die mensen. Het behoeft geen betoog dat deze bezuinigingen op een sociaal zeer verantwoorde wijze moeten plaatsvinden. Daar hebben alle andere woordvoerders al over gesproken. Ik zal daarom alleen kort aangeven aan welke maatregelen ik denk. Daarbij gaat het bijvoorbeeld om de gelijkstelling ten aanzien van

de 24 maanden waarin men voor plaatsing in aanmerking kan komen en om gelijkschakeling van de militaire diploma's aan civiele diploma's. Ik moet zeggen dat ik echt teleurgesteld ben over de uitvoering van de vorig jaar kamerbreed aangenomen motie. Ik zie op dat punt geen concrete maatregelen terug in de personeelsbrief. Ik hoor graag van de regering waaraan dat heeft gelegen. Op het punt van het veteranenbeleid sluit ik mij aan bij de collega's die ervoor hebben gepleit om op dat beleidsterrein niet te bezuinigen. Ik steun wel de keuze van de regering voor het genderbeleid. Wat de 17-jarigen betreft, pleit ik ervoor om vanaf 18 jaar te werven, want volgens mij is er nu de mogelijkheid om die lijn te trekken en om de motie-Harrewijn uiteindelijk toch uit te voeren.

Ik ga nu in op het materieel en de keuzes die de regering op dat punt heeft gemaakt. Ik heb al gezegd dat de regering daarbij soms niet consequent is, bijvoorbeeld ten aanzien van de analyse van de dreiging van onderzeeboten. Ik ben het eens met die analyse en met de keuze voor het afstoten van de tien Orions. Er is inderdaad een heel sterke lobby geweest en daar zijn de collega's heel gevoelig voor geweest. Ik ben nog niet zover dat ik ga pleiten voor de alternatieven, want ik heb uit de brief van de regering begrepen dat de taak van de kustwacht overeind blijft. Wij hebben nog geen zicht op de alternatieven en de manier waarop zij uitgewerkt worden. Daarop krijg ik graag een reactie.

De regering is echter niet consequent op het punt van het vasthouden aan onderzeebootdiensten, waarover collega Timmermans al heeft gesproken. Als je analyseert dat die diensten overbodig zijn, is het argument dat die boten in goede staat en mooi zijn, onvoldoende om die diensten overeind te houden. Ook daarop krijg ik dus graag een reactie. Ook op het punt van de mijnenbestrijdingscapaciteit is sprake van een situatie waarin de NAVO zegt dat er gewoon een overschot aan die vaartuigen bestaat. Op het punt van de vier M-fregatten sluit ik mij aan bij de voorstellen om die fregatten te vervangen en dus meer af te stoten en om op langere termijn misschien te investeren in korvetten. Ik ben het absoluut niet eens met de keuze van de regering inzake de

Tomahawks. Die keuze past niet in onze visie op de taken die een krijgsmacht moet hebben. Met die Tomahawks kun je oorlogen voeren die wij niet zien gebeuren of waarvan wij niet wensen dat de Nederlandse krijgsmacht daaraan meedoet. Bovendien hebben de VS en Groot-Brittannië voldoende van dit materiaal. Dit is door de marine en de minister dus echt als een konijn uit de hoge hoed getoverd. Daar hebben wij absoluut geen behoefte aan.

Ten aanzien van de landmacht zal ik aangeven waar het wapenarsenaal van de Koude Oorlog nog enigszins gehandhaafd wordt en waar de regering dus ook niet echt consequent is. Dat betreft de 430 platte treinwagons. Waarom blijven die bestaan? Ook de houwitsers zijn echt wapens uit de tijd van de Koude Oorlog.

Het zeer kostbare project met onbemande vliegtuigen is mislukt en de inzetbaarheid is ook beperkt. Waarom blijft de regering dan toch doorzetten?

Op het punt van de luchtmacht begin ik met de F-16's. Als je, zoals de fractie van GroenLinks, kiest voor echte internationale samenwerking en voor een voornamelijk bataljons-gewijze en in dit geval squadrons-gewijze inzet in internationaal verband, zijn 80 F-16's op basis van onze ervaringen met de inzet van F-16's voldoende voor de activiteiten waar de Nederlandse regering op dit moment voor kiest.

Waar het gaat om de opvolging van de F-16's, moet ik zeggen dat het met de JSF wel een soapserie wordt, waarbij je je iedere keer afvraagt: wat wordt er nu weer bekend? Er is nu ook naar voren gekomen dat de Kamer niet voldoende of zelfs onjuist is geïnformeerd over de orders. Dat vind ik in ieder geval onacceptabel, maar tegelijkertijd is er dan de vraag waarom de regering niet op dit moment stopt met het deelnemen aan de ontwikkelingsfase van de JSF. Ik heb ook met verbazing geluisterd naar het betoog van collega Van Baalen dat er in deze kabinetsperiode al een keuze moet worden gemaakt voor de JSF, die er nog niet is. Hoe ver kun je gaan met je blinde vertrouwen in de Amerikanen?

De heer **Van Baalen** (VVD): Heel ver.

Mevrouw **Karimi** (GroenLinks): Ja, dat heb ik gemerkt, collega Van

Baalen. U gaat heel ver met uw blinde vertrouwen en dat belooft natuurlijk niets goeds.

Ook de Apaches zijn voornamelijk aan het einde van de periode van de koude oorlog aangeschaft, toen nog werd uitgegaan van een scenario van aanvallen in ons gebied met reeksen tanks. Dit dreigt nu niet meer. Behalve de drie Apaches die enige tijd in Djibouti gestationeerd waren, zijn de Apaches nooit ingezet. Waarom dan die keuze?

Ten slotte enkele opmerkingen over de intensiveringen. Ik wil hier niet alleen pleiten voor bezuinigingen, want ook mijn fractie ziet een duidelijke taak voor de Nederlandse krijgsmacht. In dat verband heb ik een vraag over het derde mariniers-bataljon. Ik begrijp de redenering van collega Timmermans, maar door zowel de NAVO als in EVDB-verband is aangegeven dat er behoefte is aan dergelijke eenheden. Ik krijg daar graag antwoord op.

Voor strategisch transport wordt al in een DC10 geïnvesteerd, maar zouden met behulp van de kosten die Nederland nu bij uitzendingen steeds moet maken voor het huren van transportvliegtuigen, niet al extra toestellen gekocht kunnen worden? De Patriots zouden een voorbeeld kunnen zijn van taakspecialisatie. Nederland heeft immers al ervaring hiermee opgedaan. Waarom is de uitruil met Duitsland van Orions tegen Patriots niet doorgegaan?

De heer **Herben** (LPF): Voorzitter. Het zal u deugd doen dat ik iets korter kan zijn, dankzij de opmerkingen van met name de woordvoerders van CDA, PvdA en VVD waar ik met veel genoegen naar geluisterd heb. Ik hoef dus niet meer aan te geven dat de opmerkingen over een rijksbreed convenant om het personeel over te nemen, onze volle instemming genieten. Datzelfde geldt voor de opmerkingen over de ontslagbescherming van het personeel en over infrastructuur. De CDA-fractie heeft bij ongeveer alle punten uit de voorstellen van de regering kritische kanttekeningen geplaatst, maar gaat helaas niet mee met de heer Van Baalen die in dit verband mijn meeste sympathie heeft. Hij heeft zich tenminste een berouwvolle zondaar getoond en gezegd dat er bij het aantrekken van de economie in ieder geval wat meer geld naar defensie moet gaan, en dat er nu even getemporiseerd moet worden

om beter zicht op het geheel te houden. Dat is ook de kern van mijn betoog.

De heer **Van Baalen** (VVD): Als de heer Herben mij een berouwvolle zondaar vindt, heb ik daar wel sympathie voor, maar hij is dat natuurlijk ook wel een beetje. Zijn partij zat toch ook in Balkenende I, het kabinet dat ook grote bezuinigingen heeft gerealiseerd. Wij zijn echter niet zozeer zondaars, maar wel mensen die zich aan de realiteit moeten aanpassen. Ik hoop dat de hij dat zal kunnen beamen!

De heer **Herben** (LPF): Inderdaad is het begonnen onder Balkenende I, maar een bekend Nederlands spreekwoord zegt: een ezel stoot zich in het algemeen geen twee keer aan dezelfde steen!

De thans voorliggende prinsjesdag-brief is voor de LPF onaanvaardbaar en moet van tafel. Voor ons is de novemberbrief na het strategisch akkoord maatgevend. Tijdens deze formatie is slecht onderhandeld en ik moet de heer Van Baalen nageven dat dit wederom slecht is gedaan nadat ik het verleden jaar ook verkeerd heb gedaan. Defensie is een materieelintensief departement met een groot aantal personeelsleden. De zogenaamde generieke maatregelen komen bij dit departement dan ook veel harder aan dan bij de meeste andere departementen. Het prijsgevoelige deel van de begroting is hoog. Het niet uitkeren van een deel van de prijsbijstelling raakt Defensie meer dan de andere ministeries. De zo noodzakelijke flexibiliteit van het budget wordt hierdoor aanmerkelijk beperkt. Deze inschattingsfout is inderdaad al gemaakt in 2002 tijdens Balkenende I, maar waarom moeten wij nu in dezelfde fout vervallen? Immers, gelijk na het strategisch akkoord is afgesproken met instemming van zelfs de PvdA, dat het genoeg was geweest met de bezuinigingen. Toen het hoofdlijnenakkoord van dit kabinet kwam, waren in ieder geval de voormalige en huidige regeringspartijen blij met de toezegging van het kabinet dat Defensie bij de bezuinigingen zou worden ontzien en dat er zelfs structureel 100 mln euro bij zou komen. Echter, in feite is dus dezelfde fout gemaakt, zijn generieke maatregelen doorberekend en is Defensie nu nog veel slechter af dan na Balkenende I. Sterker nog, uit de

stukken blijkt dat Defensie ook meer bezuinigt, namelijk 43 mln euro, dan de taakstelling van het strategisch akkoord nodig maakt. Bij de begrotingsbehandeling zullen wij hier wat uitgebreider op terugkomen. Voorzitter. Bij het afstoten van overtollig materieel en gronden mag Defensie wel opdraaien voor eventuele tegenvallers, maar vloeien eventuele extra verkoopopbrengsten terug naar de minister van Financiën. Bij de vorige begrotingsbehandeling werd een motie van de LPF, gesteund door de VVD, om die extra opbrengst geheel ten goede te laten komen van Defensie behoudens een kleine franchise, overbodig verklaard omdat dat al de praktijk zou zijn. Nu zien wij in de toelichting dat Defensie wederom een fors bedrag aan meevallers moet afdragen aan Financiën. Zo is de heer Zalm wederom de lachende derde. Dat bedoelde ik met de berouwvolle zondaar: de heer Van Baalen heeft zich door zijn eigen onderhandelaar duidelijk in het pak laten naaien! Er is een scheefgroei ontstaan in de gelden die wij beschikbaar stellen voor wat ik gemakshalve maar buitenlandse uitgaven noem. Onze contributie aan de Europese Unie is belachelijk hoog in vergelijking met de andere EU-landen. Wij zijn een grote nettobetaler. Wij geven 0,8% van ons BNP uit aan ontwikkelingssamenwerking. Dat is 0,1% hoger, 0,5 mld euro, boven de VN-richtlijn. Ik sluit mij van harte aan bij het pleidooi van de heer Van Baalen om de mogelijkheid te bestuderen om geld vanuit ontwikkelingssamenwerking ook voor Defensie te oormerken. Mijn standaardvraag aan de minister van Buitenlandse Zaken is altijd wat ODA en non-ODA is en of hij geld kan overhevelen naar de begroting van Defensie. Dat is helemaal niet zo schokkend. Destijds heeft de heer Pronk dat al eens gedaan bij de aanschaf van Herculesvliegtuigen. De minister voor Ontwikkelingssamenwerking kreeg daarvoor trekkingsrechten. De derde brigade moet worden behouden en zou bijvoorbeeld ook rampen specifiek tot het takenpakket kunnen rekenen. Een rampenbrigade zoals wij in de dienstplichttijd hadden, is dringend noodzakelijk. Dat zou onder andere kunnen worden gefinancierd met extra geld voor Defensie. Dat is ook cruciaal willen wij in Afrika of elders in de wereld iets kunnen betekenen. Ontwikke-

lingssamenwerking begint immers met veiligheid. Waar anarchie is, is ook geen ruimte meer voor onderwijs, zorg en alle andere mooie dingen des levens. Eerst moet de bestaanszekerheid worden gewaarborgd. In die zin is Defensie een sterke arm van Ontwikkelingssamenwerking.

Mevrouw Huizinga-Heringa (ChristenUnie): De heer Herben noemde veiligheid een absolute voorwaarde voor ontwikkelingssamenwerking, maar zo kan ik mij nog wel meer voorwaarden voorstellen. Het zou sneu zijn als er in een land dat wel veilig is geen ontwikkelingswerk meer mogelijk zou zijn, omdat het budget voor Ontwikkelingssamenwerking zo laag is geworden. Dat is de heer Herben toch met mij eens? Heeft ontwikkelingswerk niet gewoon een heel andere spits dan Defensie? Nederlandse militairen zitten niet in het buitenland om ontwikkelingswerk mogelijk te maken. Het is mooi als dat een bijkomend effect is, maar zij zijn er om de veiligheid te bevorderen. Dat is een doel op zichzelf.

De heer Herben (LPF): Ik ben blij met deze vraag. Dan kan ik hier iets over zeggen zonder mijn eigen spreektijd te gebruiken.

De voorzitter: Geeft u een concreet antwoord, mijnheer Herben.

De heer Herben (LPF): Wij worden geconfronteerd met het falen van staten waar anarchie heerst en wanorde. Wij hebben allemaal de televisiebeelden daarvan op ons netvlies, denkt u aan Liberia. Ons ontwikkelingsbeleid geeft alleen geld aan landen die good governance hebben, een goed bestuur. Dat betekent dat je geeft aan landen die het minder hard nodig hebben. Aan de landen die werkelijk in kommer en nood verkeren, die op de rand van de afgrond staan of er zelfs al in gestort zijn, geef je niets. Dat is de kern van mijn betoog. Deze bezuinigen bij Defensie gaan zo ver dat humanitaire hulp zoals wij deze in 1994 gaven in Rwanda na de bezuinigingen niet meer mogelijk zal zijn. In het Kongolese Goma heeft Defensie op stel en sprong honderden geneeskundigen overbracht. Dat zal na deze bezuinigingen niet meer mogelijk zijn. Wij zakken onder het niveau dat nodig is om op afroep

humanitaire en militaire hulp te kunnen bieden. Natuurlijk blijven de grote vredesoperaties in stand, maar juist het snel op humanitaire nood kunnen inspelen, verdwijnt achter de horizon.

Mevrouw Huizinga-Heringa (ChristenUnie): Lijkt het u dan niet een betere oplossing om het budget van Defensie te verhogen en het budget voor Ontwikkelingssamenwerking intact te laten?

De heer Herben (LPF): U hebt mijn sympathie.

Mevrouw Van Velzen (SP): Ik hoor de heer Herben zeggen dat de contributie aan de Europese Unie belachelijk hoog is en vervolgens stelt hij voor om geld bij Ontwikkelingssamenwerking weg te halen. Dat snap ik niet. Doet hij nu een voorstel om de contributie aan de EU te verlagen, om parlementaire ongehoorzaamheid te betrachten en bestaande verplichtingen niet na te komen? Gaat hij dan ook geld weghalen bij de begroting van LNV? In de plannen wordt immers ook de hele tijd gesproken over varkenspest, vogelpest enz. Waarom wil hij geld weghalen waar het niet weggehaald kan worden?

De heer Herben (LPF): Voorzitter. Ik zal hier kort op antwoorden en tegelijkertijd de rest van mijn tekst inkorten om u ter wille te zijn, want ik ga hierover door in mijn betoog. Wij zijn het braafste jongetje van de klas als het om Europa gaat. Wij zijn nettobetaler. De regering onderhandelt weliswaar om het bedrag terug te dringen, maar dat kan op zijn vroegst in 2007. De LPF-fractie heeft al eerder gezegd dat wij moeten dreigen met het opschorten van onze afdrachten, om de komst van de nieuwe regeling te bespoedigen. Wij zijn nu het braafste jongetje van de klas als het gaat om de afdracht aan de Europese Unie en wij zijn met 0,8% het braafste jongetje van de klas als het gaat om ontwikkelingssamenwerking, maar wij zijn bijna het slechtste jongetje van de klas als het gaat om de defensiebegroting, die wij ons 1,6% laten kosten in plaats van 2%. De verhoudingen moeten beter in balans worden gebracht met elkaar.

Minister Kamp: De heer Herben spreekt over het slechtste jongetje

van de klas. Hij realiseert zich toch dat wij in het verband van de 25 NAVO-landen tot de top-drie horen als het gaat om daadwerkelijke inzet ten behoeve van crisisbeheersingsoperaties?

De heer **Herben** (LPF): Ja, maar dat kunt u dankzij de middelen die tien jaar geleden zijn aangeschaft en dankzij het personeel dat tien jaar geleden is ingestroomd en opgeleid. Als u deze inspanning in tien jaar nog wilt kunnen leveren, dan wens ik u veel sterkte.

De **voorzitter**: Mag ik de bewindspersonen vragen om alleen te interrumperen als het gaat om onduidelijkheden in de bijdrage van de Kamerleden. Wij gaan niet nu al interrumperen.

De heer **Herben** (LPF): In de derde plaats blijkt geen of nauwelijks overleg te hebben plaatsgevonden met bondgenoten en partners over de bezuinigingen op Defensie. Het Duitse aanbod om de exploitatiekosten van de Nederlandse aanwezigheid op Seedorf gedeeltelijk over te nemen, is niet eens in overweging genomen, zoals al kort is gememooreerd. Ik voeg toe aan het gloedvolle betoog van de heer Van Baalen over Seedorf dat ik antwoord van de minister wil op de vraag in hoeverre hij kan garanderen dat het Nederlandse leger over tien jaar nog steeds volop gebruik kan maken van oefenterreinen in Duitsland. Wij kunnen van die oefenterreinen gebruik maken, omdat wij er aanwezig zijn. De Duitsers wijken al uit naar Canada om te oefenen. Denkt de minister nu werkelijk dat zijn opvolger of de opvolger van minister Struck de Nederlanders daar over tien jaar lekker laat schieten en oefenen, terwijl de Duitsers naar Canada moeten? Ik verzoek hem dringend om het hele pallet van samenwerking met Duitsland in Seedorf en Budel en op het gebied van de Orions tegen het licht te houden. Ik maak mij er grote zorgen over in strategisch opzicht. Er bestaan plannen om de Orions te plaatsen op de Duitse basis Northolt, maar zij kunnen ook op Valkenburg blijven staan. Dat vind ik prima. Het is echter aan de minister om dat te bestuderen. Met de regionale autoriteit is onvoldoende overleg gepleegd. Denk aan de voorgenomen afstoting van

de vliegbasis Twenthe. Het voor mij nog steeds maatgevende kabinet-Balkenende I ging uit van afstoting van achttien F-16's en niet van vijftien nu en veertien later. Dat betekende dat er drie per squadron zouden worden afgestoten. Wij hebben zes squadrons. Wij kunnen dus op drie vliegbases, vermenigvuldigd met twee, zes squadrons handhaven. Het voordeel daarvan is dat de geluidshinder op Leeuwarden, Volkel en Twenthe met 15% wordt gereduceerd, dat de lokale werkgelegenheid in stand wordt gehouden en dat Twenthe zijn civiele bestemming kan behouden. Nu wordt Twenthe gesloten en dat vindt Twenthe helemaal niet leuk. Leeuwarden en Volkel vinden het ook helemaal niet leuk, want die krijgen er nu 20% geluidshinder bij. De Duitsers lachen uiteraard in hun vuistje, want daar worden van alle gesloten vliegbases civiele luchthavens gemaakt. Dit zie ik in Nederland niet gebeuren. Her en der ontstaan in Duitsland dus civiele luchthavens, hetgeen betekent dat de civiele medegebruikers van Twenthe naar Schiphol zullen verkassen. Daar zal Schiphol niet blij mee zijn. Het besluit om Twenthe te sluiten, is dus ondoordacht. Voor Valkenburg geldt hetzelfde. Wat in 1995 tijdens de onderhandelingen over samenwerking met Duitsland is besproken, kan zo uit de kast worden gehaald. Mevrouw Van Velzen zei dat wij minimaal twee tot drie toestellen in de lucht moeten houden voor de kustwacht in de West. Eerlijk gezegd, vind ik dat broddelwerk, omdat je dan veel te hoge overheadkosten hebt. Ik ben het met haar suggestie eens om de mogelijkheid te bestuderen om een compleet squadron van vijf Orions op Curaçao te plaatsen. Dat is een reële mogelijkheid. De daar geplaatste toestellen kunnen dan namelijk ook elders in de wereld worden geplaatst en ingezet voor verkenningstaken.

De heer **Timmermans** (PvdA): De heer Herben beschuldigt mevrouw Van Velzen van broddelwerk. Mag ik dan terugkomen op zijn plannen van zes squadrons met F-16's? Hij zegt dat het aantal squadrons behouden blijft, maar het aantal vliegtuigen per squadron verminderd wordt. Is dat geen «dis-economy of scale»? Betekent dat niet meer overhead voor minder vliegtuigen? Is dat niet

onverstandig in economische termen?

De heer **Herben** (LPF): Vijftien vliegtuigen per squadron is volstrekt normaal. Luchtmachten als de Engelse en de Duitse hebben vijftien toestellen per squadron. Wij zaten wat ruim in ons jasje met achttien toestellen per squadron. Twee keer vijftien is 30 vliegtuigen op een vliegbasis. Dat is een reëel aantal qua exploitatie en qua overhead. Bovendien moet de heer Timmermans zich realiseren dat bij internationale oefeningen er zomaar twintig toestellen uit andere landen bijkomen, zodat je met vijftig toestellen op een basis zit. Dit gegeven is bij de plannen overigens buiten beschouwing gelaten. Als alles op twee bases wordt geconcentreerd en er een oefening plaatsvindt, staan er 70 tot 80 vliegtuigen op een basis. Dat is leuk voor de regio! Ik kan meer details geven; ik wil maar zeggen dat het onverstandig is om af te stappen van het concept van drie main operating bases voor de F-16.

De laatste reden waarom de LPF-fractie niet anders dan «nee» kan zeggen tegen de begroting is dat Defensie onvoldoende in staat is om haar drie hoofdtaken te vervullen. Het rondetafelgesprek met de deskundigen heeft deze mening bevestigd. Over de eerste hoofdtaak in de prinsjesdagbrief staat dat de wereld de afgelopen jaren niet veiliger is geworden, dat de gevolgen daarvan voor onze samenleving merkbaar zijn en dat er meer dan ooit rekening mee moet worden gehouden dat een beroep zal worden gedaan op de krijgsmacht om een terroristische aanslag te verijdelen. Tegelijkertijd vernemen wij echter dat de krijgsmacht bij lange na niet geschikt over voldoende middelen om een aanval met nucleaire, biologische of chemische wapens te detecteren, laat staan de benodigde bescherming te bieden. Een en ander is onlangs ook bevestigd door het Clingendael centre for strategic studies. Voor de tweede hoofdtaak refereer ik wederom aan het rondetafelgesprek. Er is sprake van een tekort aan mankracht. 7% bezuinigen op het budget resulteert in een verlies aan gevechtskracht van maar liefst 30%. Om het nog erger te maken, zullen door de bezuinigingen juist veel ervaren krachten noodgedwongen

het veld verlaten. De motivatie zal schrikbarend dalen. Ik maak mij daar ernstige zorgen over.

De vangnetfunctie van de krijgsmacht kan niet genoeg worden benadrukt. Als er calamiteiten zijn in het land moet de krijgsmacht paraat zijn. Wij hadden vroeger mobiele colonnes. Die bestaan niet meer. In de huidige plannen wordt ook de mobilisabele component afgeschaft. Het spreekwoordelijke «Defensie stelt dekens en tenten ter beschikking» op tv kan nog één keer. Daarna zijn de magazijnen leeg en doen wij het nooit meer.

Tijdens het rondetafelgesprek is gebleken dat Nederland in het geval van een grootschalige en langdurige calamiteit kan beschikken over zegge en schrijve 4500 extra militairen. Het is beschamend weinig. Dat alleen al is voor mij reden om te zeggen dat de nota van tafel moet en voor ons uit overwegingen van landsbelang volstrekt onacceptabel is.

Voorzitter. Ik wil mijn betoog afsluiten met een pleidooi voor rust. Het evenwicht waarnaar in deze defensiebegroting wordt gestreefd is vooral een financieel evenwicht. In de prinsjesdagbrief staat letterlijk dat er snel geld moet worden gevonden. Dat nu is geen goede basis voor de verdere toekomst van Defensie. Ik pleit dan ook voor uitstel met minimaal een jaar van de rigoureuze aangekondigde maatregelen, zoals de sluiting van Twenthe, Seedorf en Valkenburg. Laten wij het komende jaar benutten om de noodzakelijke extra gelden te genereren. Dat kan uit de economie komen, uit de opbrengst van materieel of de opbrengst van grond. Het kan ook komen uit besprekingen met andere departementen. Terecht is geweest op het veiligheidsplan, waaruit geld zou moeten kunnen komen voor de overheveling van overtollig defensiepersoneel. Kortom, er moet nog veel bestudeerd worden in het komende jaar. Laten wij dat jaar goed benutten om in interdepartementaal en internationaal verband te zoeken naar alternatieve maatregelen.

Welke weg wij ook gaan, laten wij ervoor zorgen dat het personeel waarvoor binnen de organisatie geen functie is weggelegd en dat moet uitstromen minimaal op gelijke wijze wordt behandeld als de overige rijksambtenaren. Een toereikend sociaal beleidskader vraagt niet

alleen om harde garanties, maar ook om voldoende geld.

De heer **Bakker** (D66): Voorzitter. Ik constateer dat er een toenemende spanning ontstaat tussen de eisen die wij aan de krijgsmacht stellen en de financiële middelen daarvoor. Meer dan tien jaar na het einde van de koude oorlog zijn wij nog altijd bezig met bezuinigingen, met het innen van het vredesdividend, zoals sommigen het noemen. Intussen is de wereld ingrijpend veranderd en is er de reële dreiging van terrorisme in de gehele westerse wereld, ook in Nederland. Mede daarom zien wij voor Defensie een toenemende rol in de binnenlandse veiligheid.

Dan zijn er de Europese ontwikkelingen, in het GBVB. Eindelijk is er een serieuze ontwikkeling naar een Europese defensie-identiteit. Dat is hard nodig, want wie de Amerikanen wil bekritisieren over de wijze waarop men in de wereld optreedt, zal daar Europese eensgezindheid en ook Europese defensiecapaciteit tegenover moeten stellen. Er zijn aanhoudende en ook steeds ingewikkelder verzoeken om deel te nemen aan crisisbeheersingsoperaties. De vredesoperaties van vroeger krijgen een steeds zwaarder karakter. Er is ook sprake van grotere veranderingen in de oorlogsvoering zelf. Zelfs de Britten kunnen moeilijk aansluiting vinden bij de networkcentric warfare, waar de minister in zijn notitie zelf over spreekt en de in hoge mate door hoogtechnologische, innovatieve software beheerste wijze van flexibel optreden van verschillende krijgsmachtdelen, laat staan de Nederlanders. Investerings in een dergelijke transformatie zijn ook nergens voorzien.

Al die extra eisen leiden tot een zekere herwaardering van de defensie als bittere noodzaak om de dreiging het hoofd te kunnen bieden om reëel te kunnen bijdragen aan de internationale rechtsorde. Nu al moet je twijfel vaststellen over de capaciteit om de diverse hoofdtaken tegelijk te kunnen uitvoeren. Is er voldoende voortzettingscapaciteit voor vredesoperaties en tegelijkertijd ook capaciteit om het hoofd te bieden aan een noodtoestand? Denk daarbij ook aan de positie van de reserves.

Tegenover dat alles staan forse bezuinigingen. Ik wil er geen misverstand over laten bestaan: die

bezuinigingen zijn onontkoombaar om verschillende redenen. De algemene aanpak van de minister om meer om te buigen om daarmee ruimte te krijgen voor een verbeterde exploitatie en meer investeringen in de krijgsmacht, wordt door D66 gesteund. Paradoxaal vindt dat juist plaats in een tijd waarin langzaam het besef begint door te dringen, dat Defensie om al die genoemde redenen eerder versterking behoeft. Ik verwacht dan ook dat het publieke en politieke debat ertoe zal leiden dat wij de komende jaren tot een herwaardering komen, uiteindelijk ook in financieel opzicht. Daaraan vooraf gaat natuurlijk de agenda: waar moet Defensie sterk in zijn en blijven? Dat zal anders zijn als wij in Nederland steeds meer een «free rider» willen worden, waarbij wij van andere landen afhankelijk zijn voor de bescherming van onze eigen veiligheid.

De heer **Timmermans** (PvdA): U houdt nu wel een heel algemene analyse over die herwaardering van Defensie, maar waar staat D66 dan? Als ik mij niet vergis, was D66 over het algemeen kampioen bezuinigen op Defensie. D66 haalde ons daarbij nog ver in. Bent u nu ook, samen met de PvdA, tot het inzicht gekomen dat dit voorbij is?

De heer **Bakker** (D66): Net als in uw partij was ook in mijn partij altijd de neiging groot om bij de noodzaak tot bezuiniging naar Defensie te kijken. Dat was een stuk makkelijker dan bezuinigen op de WW, om maar eens wat te noemen. In de wereld van 2003 moet je echter tot de conclusie komen dat dat geen verstandige richting is. Wat dat betreft, is Defensie geen overbodige luxe maar een harde en bittere noodzaak, of wij dat nu leuk vinden of niet. Ik blijf dan weg van de suggestie om dat maar met een greep in de middelen voor ontwikkelingssamenwerking te doen, hoewel ik wel de analyse deel dat je eerst voor veiligheid moet zorgen en dan pas kunt ontwikkelen. Dat is natuurlijk waar. Je moet dan echter nog wel wat overhouden om mee te ontwikkelen, zoals mevrouw Huizinga stelde.

De tijd noopt mij om naar een aantal concrete dingen te gaan. Wat de topstructuur betreft, ben ik heel kort. Het grote gat tussen de defensiestaf en de operationele eenheden is door

verschillende sprekers al naar voren gebracht. Dat gat is te groot. De gedachte om bevelhebbers te zien als onderdeel van de centrale defensiestaf is naar mijn gevoel veel meer in lijn met de aanbevelingen van de commissie-Franssen. Ik steun die dan ook.

Een volgend punt betreft de F-16's en de sluiting van vliegbasis Twenthe. De keuze om het aantal F-16's terug te brengen is één ding, al bestaat in NAVO-verband juist emplot voor die capaciteit. Ik zie dat vooral als een budgettaire keuze waartoe de minister gedwongen was. Hij had weinig keuze, behalve dan de kaasschaaf. Hij wilde echter liever keuzen maken en dat steun ik op zichzelf. Als je dan het aantal F-16's wilt terugbrengen, dan begrijp ik nog steeds niet waarom de minister dan voor Twenthe kiest. Het gaat daarbij om een in hoge mate gemoderniseerde vliegbasis, anders dan bijvoorbeeld Volkel. Kijkend naar de regionale spreiding van een aantal effecten, wijs ik erop dat er in Brabant wel vijf luchthavens zijn. Op het punt van overlast, geluidsoverlast en geluidscontouren is er dus in Brabant veel meer reden tot zorg. Als je de basis in Twenthe sluit, betekent dit dat er in Brabant en ook in het noorden meer geluidsoverlast optreedt. Bij sluiting van Volkel zou men in Twenthe meer overlast krijgen, maar daar zit men over het algemeen nog ruim binnen de contouren. Ik vind ook dat de gevolgen voor de regio mogen meetellen. De minister zegt altijd: Defensie is geen werkgelegenheidsproject. Als je echter een keuze moet maken – waar, niet of – mag dat van mij wel meetellen. Ik denk ook aan de IATA-status van de luchthaven Twenthe, die van groot belang is voor het regionale bedrijfsleven en de burgerluchtvaart in het algemeen. Het personeel van de basis heeft een alternatief gepresenteerd: de centralisatie van het onderhoud aan de F-16's naar Amerikaans model. Ik wil daar graag een reactie op van het kabinet, maar mijn voorkeur heeft het om een andere keuze te maken. Wat mij betreft, is dat dus nadrukkelijk een terugvaloptie. Mijn voorkeur ligt bij sluiting van Volkel. Als dat niet kan, probeer dan in Twenthe een capaciteit open te houden die wel een regionale uitstraling kan hebben. Bij de bezuiniging op de Orions is de redenering van het kabinet dat de hoofdtaak, de onderzeeboot-

bestrijding, is achterhaald. Volgens alle analyses is die taak al lang in die zin achterhaald dat men feitelijk het overgrote deel van de tijd heel andere dingen doet. Daaraan is zowel in Nederland als vooral ook in Europees verband grote behoefte. Er is met name behoefte aan een hoogtechnologische verkenning-capaciteit. Andere sprekers hebben er al op gewezen dat het alternatief voor de af te schaffen Orions veel geld kost en nog niet is geregeld. Er zijn alternatieven voorgesteld, zoals de samenwerking met de Duitsers. Ik ben benieuwd naar de reactie van het kabinet. Het lijkt mij dat dit er wel toe moeten leiden dat sluiting op 1 januari 2004 niet aan de orde kan zijn. De fractie van D66 is altijd voor sluiting van Valkenburg geweest, alhoewel ik toegeef dat de Leidse lobby daarin niet onbelangrijk was. Als ik nu akkoord zou gaan met sluiting van Valkenburg onder de voorwaarde dat er voor de Orions een goed alternatief is of dat zij volledig in de lucht te blijven bijvoorbeeld in samenwerking met Duitsland, is dat ook onder de voorwaarde dat Valkenburg niet ogenblikkelijk wordt opgeslokt door het lokale of regionale bedrijfsleven of Vinexlokaties. Hetzelfde geldt trouwens voor Twenthe.

De heer **Van Baalen** (VVD): Is het idee van een regeringsvliegveld op Valkenburg, los van de militaire taak, voor hem bespreekbaar?

De heer **Bakker** (D66): Bespreekbaar is natuurlijk altijd alles. Ik heb niet het gevoel dat Schiphol zo ver weg ligt van het regeringscentrum in Nederland dat daar een groot probleem zou hoeven te liggen.

De heer **Van der Staaij** (SGP): Zegt de heer Bakker dat het onderzoek naar alternatieven en dergelijke moet doorgaan, maar dat sluiting per 1 januari 2004 hoe dan ook niet aan de orde is?

De heer **Bakker** (D66): Inderdaad. Wat Den Helder betreft ziet het kabinet af van een derde mariniersbataljon. Er worden wel Tomahawk-kruisraketten voorgesteld voor de landdoelen. Clingendael is hier al verschillende malen genoemd.

De heer **Timmermans** (PvdA): Dan kunt u gewoon Rob van Wijk zeggen.

De heer **Bakker** (D66): Hij pleit ervoor om dit juist wel te doen en om een zekere gevechtskracht te hebben. Ik wil dus niet per se zeggen dat het een overbodige luxe is, zoals de heer Kortzenhorst in de krant deed. Ik weet niet of het een geheel juiste afweging is, maar in de afweging van een en ander vind ik de wenselijkheid van een grotere operationaliteit op de grond – groen op de grond – belangrijker dan de Tomahawks. Ik heb goed naar de collega's geluisterd en zeg erbij, dat anderen hebben gepleit voor het handhaven van de derde brigade in de Koninklijke landmacht. Ik zal niet zeggen dat het mij om het even is, maar het gaat wel om hetzelfde. Het gaat namelijk om het vergroten van het aantal inzetbare bataljons. Een ander punt is de concentratie van activiteiten in Den Helder. En ik ben het daar zeer mee eens, alhoewel ik niet weet of het Amsterdam zo heel veel soelaas biedt. Er zijn ook allerlei andere activiteiten. In Den Haag worden de staven fors teruggebracht. Er zijn verschillende elementen in Den Haag die dichter bij de operationele basis zouden kunnen worden gebracht. Denk aan het wapencommandosysteem, aan Martech en de defensietelematicaorganisatie. Waarom wordt het niet daar geconcentreerd? Ik zeg dit natuurlijk ook tegen de achtergrond van de regionale gevolgen als het niet gebeurt.

De heer **Herben** (LPF): Er zijn al heel veel bezuinigingen en heel veel overplaatsingen. Wij hebben felle debatten gevoerd in de Kamer en in Rotterdam in het kader van de allochtonenproblematiek over het fenomeen van de gedwongen spreiding. U spreekt over het defensiepersoneel alsof je dat zomaar gedwongen kunt spreiden van hot naar her over het gehele land. Ik zou daarmee toch iets voorzichtiger zijn. Zo ga je niet met mensen om!

De heer **Bakker** (D66): Ik ben het met de collega's eens dat de spreiding van de infrastructuur over het land te veel van het goede is en dat het aantal lokaties dan ook moet worden teruggebracht. Verder wordt het defensiepersoneel volgens mij ook nu al zeer geregeld overgeplaatst. Dat is gewoon een onderdeel van het militaire bestaan. Men hoort

mij ook niet zeggen dat de mensen per 1 januari maar even moeten worden overgeplaatst naar Den Helder, maar wel dat overplaatsing van functies naar Den Helder en concentratie aldaar zeer het overwegen waard is.

Ik wil nog kort een paar opmerkingen maken. Een daarvan betreft de gevolgen van de bezuinigingen voor de regio. Ik ben het met de minister eens dat Defensie geen werkgelegenheidsproject is. Als evenwel komt vast te staan dat Defensie ergens vertrekt of heel sterk inkrimpt, dan is het volgens mij wel een zaak van het hele kabinet om aandacht te hebben voor de regionale en lokale sociaal-economische en ruimtelijke gevolgen daarvan. Dat behoeft niet in de eerste plaats te gebeuren, maar er moet wel met de lokale en regionale overheden en het bedrijfsleven worden bezien hoe de gevolgen van de inkrimping kunnen worden opgevangen. Dat geldt niet alleen voor Den Helder – ik noem het plan Alle hens aan dek – maar ook voor Twenthe en Limburg. Het betreft hier over het algemeen buitengewoon zwakke sociaal-economische streken en die komen hierdoor verder onder druk te staan.

In verband met de tijd zie ik af van uitgebreide verhalen over het sociaal plan en het belang daarvan voor het personeel. Het lijkt mij dat wij het daar allemaal over eens zijn. Ik sluit mij aan bij alle pleidooien om niet 5000 mensen in onzekerheid te laten. Die mensen behoren zekerheid te krijgen over de mogelijkheid van herplaatsing elders bij de rijksoverheid of bij bijvoorbeeld het onderwijs. Over het laatste is nog niet gesproken, maar voor sommige technisch goed opgeleide mensen bestaat de mogelijkheid van zij-instroming enz. In dit verband wijs ik ook nog op de terugkeer van de mensen uit Seedorf. Op zichzelf heb ik met de sluiting daar niet veel problemen, maar de terugkeer van die mensen gaat wel met veel problemen gepaard. Ik vraag daar aandacht voor.

Wat het veteranenbeleid betreft, sluit ik mij aan bij degenen die hebben gesteld dat er geen bezuinigingen mogen plaatsvinden op het Veteraneninstituut. De voor- en nazorg blijven belangrijk. Verder mag er niet bezuinigd worden op de treinkaartjes. Ook moet er opheldering komen over de civiele opwaar-

dering van militaire diploma's en de 17- en 18-jarigen. Volgens mij kunnen wij in deze situatie afzien van werving van 17-jarigen. Daarmee kunnen bovendien de motie-Harrewijn, de motie-Van 't Riet en nog een aantal moties op dit punt worden uitgevoerd. Tot slot sluit ik mij korthedshalve aan bij de opmerkingen van de heer Van Baalen over de Patriottraketten.

Mevrouw **Huizinga-Heringa**

(ChristenUnie): Voorzitter De fractie van de ChristenUnie ziet de noodzaak om de krijgsmacht te hervormen. De gevaren en bedreigingen in de wereld zijn veranderd en toezeggingen, gedaan in NAVO- en EU-verband, zijn niet vrijblijvend. Toch hebben wij onze vragen bij de voorstellen van het kabinet. Wij zijn het eens met de analyse van de internationale situatie, maar wij hebben bedenkingen bij de vertaalslag van die heldere analyse naar de gewenste capaciteit. Dit was ook de kritiek van mijn fractie op de Defensienota 2000. Het stoort mij dat de financiële taakstelling leidend is voor veel van de genomen maatregelen, niet de visie op een nieuwe krijgsmacht. Er liggen bijvoorbeeld geen militair-strategische overwegingen ten grondslag aan het schrappen van het derde bataljon mariniers waartoe vier jaar geleden op goede gronden werd besloten, en ook niet aan het schrappen van de tien Orions of het afstoten van zes Apaches. Ik kom hier later nog op terug.

Wij pleiten voor een krijgsmacht die goed is toegerust voor haar taken. Bij zo'n krijgsmacht horen uitgaven die voldoende op niveau zijn. Nederland dat in 1995 nog op 2,5% van bruto binnenlands product besteedde aan defensie, zit nu op 1,6% en zakt nog verder weg in 2007, terwijl andere NAVO-lidstaten juist forse verhogingen hebben aangekondigd. In navolging van andere sprekers wil ook ik van de minister weten of Nederland op deze manier geen achterhoedespeler wordt in NAVO-verband. Kwaliteit gaat boven kwantiteit, zal de minister mij nu willen voorhouden. Dat is zo, maar met een gebrek aan kwantiteit kun je ook geen kwaliteit meer leveren. Dit brengt mij bij de vraag of de Nederlandse krijgsmacht inderdaad onder een kritische ondergrens dreigt te raken, zoals een aantal deskundigen hebben gesuggereerd.

In de Surveys van het Clingendael Center trof ik een onderbouwing aan voor de stelling dat deelname aan vredes- of gevechtsoperaties is niet langer mogelijk is zonder aantasting van andere nationale of internationale verplichtingen. Dat geldt vooral voor de marine, waar de inzet van fregatten voor vredesoperaties ten koste zal moeten gaan van de taken op de Antillen. Daarnaast vermindert het «voortzettingsvermogen» van uitgezonden troepen. Met negen overblijvende gevechtsbataljons voor de landmacht, waarvan drie van de Air manoeuvre brigade, kan de Nederlandse politieke ambitie van twee vredesoperaties met een ongelimiteerde tijdsduur en een gevechtsoperatie van een jaar tegelijkertijd volgens Clingendael namelijk niet meer worden waargemaakt. Uitgaande van deze analyse is het van tweeën een. Of de politieke ambitie wordt alsnog bijgesteld, of we krijgen te maken met een krijgsmacht die niet is toegerust voor de Nederlandse ambities. Ik vraag de minister hierop te reageren.

Het Integraal personeelsplan zal diepe sporen nalaten. Er verdwijnen 12.000 banen, waaronder 5000 gedwongen ontslagen. Het gaat om personeel dat loyaal vele reorganisaties heeft doorstaan en mee helpen uitvoeren en dat door zijn grote inzet de goede reputatie van Nederland in internationaal verband heeft verworven en versterkt. De ChristenUnie dringt aan op het tot het uiterste beperken van het aantal gedwongen ontslagen. Ik vraag de minister, in navolging van veel anderen, of hij het aantal gedwongen ontslagen wil beperken door de investeringsquote langzamer op te laten lopen. Wij dringen ook aan op een maximale inzet van het kabinet bij het laten instromen van personeel op de arbeidsmarkt. Een vraag voor de toekomst: hoe blijft Defensie een aantrekkelijke werkgever? Hoe kunnen hoogwaardige specialismes vastgehouden worden? Welke concrete voornemens heeft het kabinet om het personeel gemotiveerd te houden en carrièreperspectief te bieden?

Ik ga de verschillende krijgsmacht-onderdelen bij langs en begin bij de luchtmacht. De voorgenomen afstoting van F-16's roept vraagtekens op, niet in het minst vanwege de bijbehorende sluiting van vliegbasis Twenthe. Anderen hebben

het al aangehaald, maar ik zeg het ook: De sluiting van de basis bedreigt ook de burgerluchtvaart, waarmee tot 2015 gebruikerscontracten waren afgesloten. De klap voor de werkgelegenheid in de regio zal daarom groot zijn. Werkt het kabinet aan een oplossing voor deze bijkomende gevolgen van de voorgenomen sluiting? Ik vraag ook aandacht voor het alternatieve plan dat de medezeggenschapscommissie heeft opgesteld om het tweedelijns-onderhoud te concentreren op de vliegbasis Twenthe. Het lijkt mij veelbelovend. Wil de minister dat plan onderzoeken, voordat hij tot sluiting van de basis besluit? Op dit punt, afhankelijk van het antwoord van de minister, overweeg ik een motie in te dienen.

Wat de marine betreft spitst onze kritiek zich toe op de afstoting van de Orions en de daarmee gepaard gaande sluiting van vliegveld Valkenburg. Orions nu uitschrijven, levert naast een bezuiniging ook een groot aantal problemen op. De luchtverkenningstaken voor de kustwacht zullen immers toch uitgevoerd moeten worden. De onbemande systemen die in de plaats van de Orions zouden moeten komen, zijn nog lang niet operabel. Met de sluiting van Valkenburg zullen de resttaken van dit vliegveld ergens anders ondergebracht moeten worden. Los van de militaire kant van deze beslissing zal de te bereiken bezuiniging militair, defensief, maar ook interdepartementaal bekeken behoorlijk tegenvallen. Ik dring er daarom op aan de optie om Orions met Duitsland te poolen serieus te onderzoeken en Valkenburg hangende dat onderzoek niet te sluiten. Als overbruggingsfinanciering kan ik mij voorstellen dat de bestelling van 20 NH-90-helikopters omlaag gaat met minstens vier in verband met het verlaagde aantal fregatten. Wat levert dat op?

Ernstig is ook de situatie voor onze marinescheepswerven. Als de M-fregatten pas na 2015 worden vervangen, ontstaat er discontinuïteit bij de scheepswerven. Dat bedreigt het bestaan van onze maritieme industrie die internationaal hoog staat aangeschreven. Ik krijg graag een reactie op de optie om de M-fregatten eerder te vervangen door vier korvetten, waarvan er twee voor kustwachttaken in de West

kunnen worden ingezet. Dat zou het behoud van de marinescheepsbouw kunnen betekenen.

Ook kritisch is mijn fractie op het niet paraat stellen van het Derde mariniersbataljon. De marine houdt ook dure onderzeeboten aan, terwijl daarvan een overschot bestaat binnen NAVO-verband. Ik krijg hier graag een nadere toelichting op, ook gezien het negatieve advies in het IBO-rapport. Van het nut van de aanschaf van Tomahawk-kruisraketten om de LC-fregatten ook landattack-capability te geven, ben ik niet overtuigd. Deze raketten zijn erg duur. In NAVO-verband hebben de Amerikanen en Britten ze al en het verbeteren van oude capaciteit zou boven nieuwe gaan, zo schrijft de minister zelf. Ook vraag ik me af of het niet te veel van het goede is de LC-fregatten daarnaast ook nog uit te rusten met antiraketsystemen, zoals is aangekondigd.

Bij de landmacht kunnen we het verkleinen van de hoeveelheid tanks billijken. Verder worden verstandige keuzes gemaakt bij de vernieuwing van de pantserinfanterie en het Soldier Modernisation Programme, de wissellaadsystemen en modernisering van verbinding- en commandovoeringsystemen. Ook de uitbreiding met 80 commando's juichen we toe.

Wat de binnenlandse veiligheid betreft: wordt de Nationale reserve nu oproepbaar, zodat deze in noodsituaties voor binnenlandse taken kan worden opgeroepen? Dat zou passen bij het zwaardere accent dat de derde hoofdtaak althans in de analyse krijgt.

Wij waarderen het feit dat de geestelijke verzorging ongemoeid gelaten wordt.

Dan nog een opmerking over het besturingsmodel. Het lijkt ons onjuist als het advies van de commissie-Franssen om de chef defensiestaf nevensgeschikt te laten zijn aan de SG niet wordt opgevolgd. De Christen-Unie pleit voor invoering van het driehoeksmodel minister-SG-CDS. Wat mijn fractie betreft worden nu onder invloed van toevallige financiële krapte grote ingrepen in de krijgsmacht gepleegd. Groter dan verantwoord is, gezien de politieke ambities die Nederland terecht heeft ten aanzien van zijn rol op het wereldtoneel. Zodra het economisch tij enigszins keert zal het wat mijn fractie betreft noodzakelijk zijn om zo

snel mogelijk terug te gaan naar een verhoging van het defensiebudget.

De heer **Van der Staaij** (SGP): Voorzitter. De voorgestelde maatregelen zijn zeer ingrijpend. Ze leiden niet alleen tot een ongehoorde kapitaalvernietiging waar het gaat om het materieel, maar ze trekken ook een zware wissel op het menselijk kapitaal van Defensie, de werknemers. Bezuinigingen zijn onontkoombaar, maar het houdt een keer op. De NAVO heeft meermalen landen die onder het NAVO-gemiddelde van 2% van het BBP zitten krachtig toegesproken. Van 2,1% in 1993 zakt Nederland via 1,7% nu naar 1,6% straks. Nederland lijkt voor een eurodubbeltje op de eerste rang te willen zitten, maar meer doen met minder geld heeft wel z'n grenzen. Wij bepleiten als budgettaire doelstelling een opschroeven van de defensie-uitgaven tot minimaal het gemiddelde Europese NAVO-niveau, dus een forse ophoging tot minimaal eerdergenoemde 2%. Overigens zijn wij er geen voorstander van om wat extra geld bij elkaar te sprokkelen via de ontwikkelingssamenwerkingskas. We moeten niet op de armoedebestrijding beknibben omdat we te weinig voor defensie over hebben. De realiteitszin gebiedt ons wel vast te stellen dat de marges voor dit debat helaas klein zijn. De bewindslieden en in hun kielzog de coalitiepartijen hebben zich immers onvoorwaardelijk gecommitted aan de voortdurende bezuinigingen op Defensie. Dat Defensie met een overmatige bezuiniging wordt opgescheept, ook vergeleken met andere ministeries, is overigens geen noodlot meer maar een aanvechtbare politieke keuze. Collega Van Baalen preest de regering dat geprobeerd is van de nood een deugd te maken. Daar zit wat in maar het is tegelijkertijd precies het probleem dat ik heb met de prinsjesdagbrief. Waar eindigt de nood en waar begint de deugd? Wordt de nood niet als deugd verkocht? De middelen moeten afgestemd worden op de taken en niet andersom. Alle mooie woorden ten spijt, kan ik mij toch niet aan de indruk onttrekken dat in de prinsjesdagbrief het budget het beleid heeft gedicteerd en niet het beleid bepalend is voor het budget.

De heer **Bakker** (D66): Misschien is

dat wel zo, maar waarom pleit de heer Van der Staaij nu voor per se 2% BNP? Dat is toch ook andersom redeneren? Eerst een budget vaststellen en dan het beleid?

De heer **Van der Staaij** (SGP): Dat percentage geldt dan als een ambitie zolang je niet helder in kaart hebt wat je echt nodig hebt. Ik heb het idee dat omdat een en ander zo moeilijk gekwantificeerd kon worden in het verleden, Defensie ook een gemakkelijke prooi was voor allerhande bezuinigingen. In eerste instantie werd altijd gezegd: het kan eigenlijk niet. Vervolgens zette men de bezuinigingen toch door en werden de taakstellingen altijd wel weer gerealiseerd. Ondertussen is dan wel aan het beeld onttrokken wat er in feite gebeurt. Als NAVO-bondgenoot heeft Nederland mijns inziens de verplichting om een bepaald niveau aan te houden. Op grond van de behoeftestelling die de NAVO zelf maakt, komt zij niet voor niets met een bepaald percentage en heeft zij de oproep gedaan daar niet onder te gaan zitten.

De heer **Timmermans** (PvdA): Kan de heer Van der Staaij met mij meegaan als ik zeg dat die 2% arbitrair is, in die zin dat wanneer je het nationaal inkomen in 1993 vergelijkt met dat in 2003, je moet constateren dat het spectaculair gegroeid is en wel met meer dan 20%? De absolute daling is een stuk lager in verhouding tot het percentage, omdat het BNP enorm is gegroeid. Mijn tweede vraag is of je niet gewoon moet kijken naar de reële inzetbare eenheden die Nederland heeft. Als je deze vergelijkt met de Europese partners, komen wij kort achter de Britten en de Fransen op een derde plaats in Europa. Dat is toch wel een prestatie. Dat kun je toch niet wegpoetsen met alleen maar een referentie aan een BNP-percentage.

De heer **Van der Staaij** (SGP): Je kunt wel wat goochelen met de verhouding tussen relatief en absoluut, maar als je kijkt naar het aantal banen dat in de afgelopen tien jaar bij Defensie is vervallen, heb je toch wel met een spectaculaire daling te maken. Je kunt niet zeggen dat het ongeveer hetzelfde is gebleven, maar dat het percentage omlaag is gegaan. Er is wel degelijk

ook gesneden in mensen en materieel.

Wat betreft de reële inzetbaarheid is het natuurlijk heel goed, als je met minder geld meer kunt doen, maar daarbij loop je wel een keer tegen je grenzen op. Je maakt je wel erg kwetsbaar als je alleen kijkt naar wat wij precies kunnen doen. Liever dan dit als een tegenstelling of als inwisselbaar te zien zou ik willen kijken naar wat je met een hoger budget daadwerkelijk kunt doen aan een omvorming naar meer paraatstelling, dus het ene niet uitspelen tegen het andere.

Mevrouw **Van Velzen** (SP): Aan het begin van zijn pleidooi zei de heer Van der Staaij dat hij geen geld voor Defensie bij OS weghaalt. Prachtig, daar ben ik het helemaal mee eens. In tijden van bezuinigingen op vrijwel elk ministerie wil hij het budget verhogen naar 2%. Waar haalt hij dat vandaan?

De heer **Van der Staaij** (SGP): Ik zei al dat wij te maken hebben met de politieke realiteit van dit moment. Wij hebben te maken met een financieel kader en met afspraken die al zijn gemaakt. Er is geen bereidheid om daarop terug te komen. Voor de eerstvolgende tijd moet je gewoon vaststellen dat die budgettaire ruimte er niet een, twee, drie is. Het is wel een helder signaal om te zeggen waar je uit wil komen en welke richting je op wil gaan. Ik hoop dat dit eraan bijdraagt dat het eens afgelopen kan zijn met het voortdurend blijven snijden in de defensie-uitgaven en het zeggen dat ze er altijd wel weer uitkomen. Bij de vraag waar wat af kan en waar wat bij kan, verwijs ik naar de financiële plaatjes bij verkiezingsprogramma's en dergelijke. Die zijn wel achterhaald wat de cijfers betreft, maar zij hebben wel te maken met keuzes die je kunt maken. In de sfeer van cultuur en sport, om maar wat te noemen, zie ik nog wel wat bezuinigingsmogelijkheden. De prinsjesdagbrief bevat een goede veiligheidsanalyse. De wereld is per saldo niet veiliger geworden. Oude bedreigingen uit het tijdvak van de Koude Oorlog zijn weggefallen, maar daar zijn nieuwe voor in de plaats gekomen, in het bijzonder de dreiging van het terrorisme. Weinig overtuigend is de relatie tussen de huidige veiligheidsprioriteiten en de invulling van de bezuinigingen.

Wat heeft Nederland nodig? De behoeftestelling door de NAVO is een belangrijke maat. Het is ons onduidelijk hoe de voorgenomen maatregelen zich hiermee verdragen. De NAVO heeft een gebrek vastgesteld aan multifunctionele gevechtsvliegtuigen, luchtmobiele eenheden en gevechtshelikopters. Kan de minister uitleggen hoe in dit licht verantwoord kan worden dat Nederland wil afzien van de oprichting van een derde mariniersbataljon, 29 F-16's wil laten verdwijnen en zes gevechtshelikopters wil inleveren? Kan er meer informatie komen over de behoeftestelling van de NAVO? Er zijn ook vragen over ambities. Prof. De Wijk zei op de hoorzitting dat wij als gevolg van verminderde gevechtskracht een krijgsmacht krijgen die wel aan crisisbeheersingsoperaties kan meedoen, maar bij conflictescalatie over onvoldoende dominantie beschikt. Graag hoor ik een reactie van de minister op dit commentaar. Nederland geeft de ambitie op om op divisieniveau aan operaties te kunnen deelnemen en stemt in met de NAVO-keus voor deelname aan operaties op brigadeniveau. Dan is de opheffing van een van de drie brigades bevreemdend. De SGP-fractie vindt het terecht dat de investeringsquote in de toekomst wordt verhoogd tot 20%. Dat is noodzakelijk om te waarborgen dat onze krijgsmacht in de pas blijft met ontwikkelingen van de technologie en van de internationale veiligheids-situatie. Wel spreekt ons de gedachte aan om die verhoging langzamer dan nu voorgenomen te laten plaatsvinden als dat nodig is om de personele pijn te verzachten. Een goede omgang met het personeel heeft wat ons betreft prioriteit. Over het nieuwe reservistenbeleid zijn de brieven erg summier. Reservisten zijn altijd gezien als een belangrijk element van de Defensie als het gaat om de verankering in de maatschappij. Wij willen graag weten welke visie er zit achter deze vergaande stap van het opheffen van het grootste deel van deze eenheden en hoe de inzet van reservisten in de toekomst gezien moet worden. De SGP-fractie is zeer bezorgd over de enorme ingrepen in de personeelsomvang. De onrust die de organisatie al jaren teistert, zal voorlopig niet ten einde zijn. Wij vragen om zo spoedig mogelijk duidelijkheid te

verschaffen over het aantal militairen dat herplaatst kan worden. De grote onzekerheid die er nu is, mag slechts kort duren. Defensie moet ook wat de SGP-fractie betreft alles op alles zetten om herplaatsingen bij onder meer justitie, politie, onderwijs en zorg te bewerkstelligen. Welke concrete toezeggingen kunnen hierover worden gedaan?

De SGP-fractie neemt afstand van de positieve discriminatie die Defensie zou willen toepassen bij de ontslagen, maar misschien kan de minister daar nader op ingaan. Voor de onwenselijkheid van een «positieve actiebeleid» verwijs ik naar de opmerkingen van een VVD-collega in een ander debat.

Wij vinden het goed dat het veteranenbeleid meer inhoud krijgt. Als je dan tegelijk bezuinigt op het veteranenbeleid, is dat blazen en het meel in de mond willen houden.

Van het personeel ga ik nu naar het materieel. Wat de marine betreft, springen de verkoop van tien Orions en de daarmee verbonden sluiting van marinevliegkamp Valkenburg het meest in het oog. De SGP-fractie plaatst hier in navolging van andere fracties grote vraagtekens bij. Ik zal die vraagtekens niet allemaal nogmaals opnoemen, maar ik zal de kanttekeningen heel kort samenvatten. In het licht van alle taken die de Orions vervullen, overtuigt het hoofdargument van de afgenomen onderzeebootdreiging niet. Ten tweede is volstrekt onduidelijk hoe het gat dat onder andere voor de kustwacht wordt geslagen, wordt opgevuld. Ten derde wordt onvoldoende ingegaan op de mogelijkheden die de samenwerking met Duitsland en België zou kunnen bieden. Net als collega Bakker kan ik mij niet voorstellen hoe in het licht van al deze vragen een verantwoordde sluiting per 1 januari 2004 aan de orde zou kunnen zijn.

Het afstel van de paraatstelling van een derde bataljon mariniers is in strijd met de motie-Kortenhorst, die bij de begrotingsbehandeling 2003 bijna kamerbreed aangenomen is, en ook met andere aanbevelingen, bijvoorbeeld uit het IBO-rapport. Het plan is nu om meer samen te doen met de Luchtmobiele brigade en de vier pantserinfanteriebataljons, maar wij willen graag weten of er dan voldoende parate lichte infanterie is, inclusief aflossingseenheden, voor drie crisisbeheersingsoperaties

tegelijk; denk ook aan de uitzending.

Dan de landmacht. Afgezien wordt van de aanschaf van Duitse Patriots. De huidige vier Patrioteenheden lijken echt al een absoluut minimum. Als eenheden ingezet worden voor uitzendingen, zoals dit voorjaar naar Zuid-Turkije, heeft Nederland te weinig beschikbaar voor de bescherming van eigen grondgebied tegen ballistische raketten en kruisvluchtwapens. De regering erkent dit. Van modernisering van de Patriots zal het sowieso niet komen. Hoe is dit te verantwoorden?

De **voorzitter**: Wilt u nu uw laatste opmerking maken?

De heer **Van der Staaij** (SGP): Wat het materieel van de luchtmacht betreft: er gaan heel wat F-16's de laan uit. Binnen de NAVO bestaat momenteel juist een tekort aan deze toestellen. Verder zijn de consequenties dat het aantal vliegtuigen per vliegtuig omhoog moet en dat er minder mogelijkheden zijn voor oefenen. Of dat allemaal nog kan, is voorwerp van studie. Net als over andere voorstellen vraag ik of dit niet de omgekeerde volgorde is. Misschien nog een algemeen punt over de opbrengst van de verkoop van materieel. Mij valt op dat Nederland zich in het verleden vaak te rijk heeft gerekend bij het inschatten van die opbrengst. Is daar meer cijfermatige informatie over en welke lessen zijn getrokken uit die eerdere ervaringen? De regering zegt dat in de raming al rekening is gehouden met een deel dat onverkoopbaar zal blijken te zijn. Hoe groot is dat deel naar verwachting? Ik begrijp dat ik zo'n beetje door mijn spreektijd heen ben.

De **voorzitter**: Niet «zo'n beetje», maar inmiddels ruim.

De heer **Van der Staaij** (SGP): Mag ik dan nog één opmerking maken over de lokaties?

De **voorzitter**: Heel kort, want u bent al begonnen.

De heer **Van der Staaij** (SGP): Tegen de voorstellen op Twenthe en Valkenburg zijn heel veel bezwaren geopperd. Ook voor de SGP-fractie zijn de bezwaren tegen die sluitingen zwaarwegend. Wij horen dus graag hoe een en ander

past in een integraal afwegingsplaatje, want dit lijkt ons op dit moment nog absoluut niet overtuigend.

De vergadering wordt van 15.15 uur tot 15.50 uur geschorst.

Minister **Kamp**: Mevrouw de voorzitter. Ik dank de woordvoerders voor hun inbreng in eerste termijn. De betrokkenheid van de volksvertegenwoordigers bij het werk van onze krijgsmacht is zeer groot en dat is voor ons zeer belangrijk. Terecht merken zij op dat wij het belang van de Nederlandse defensieorganisatie voor de vrede en veiligheid in de wereld nog beter aan de Nederlandse bevolking duidelijk moeten maken. Die taak nemen de staatssecretaris, onze medewerkers en ik graag op ons. De laatste jaren is er steeds meer waardering voor het werk van de defensiemedewerkers bij crisisbeheersingsoperaties ten behoeve van vrede en veiligheid van mensen elders in de wereld en daardoor indirect van onszelf. De opmerkingen van de woordvoerders zijn een prima ondersteuning en daaraan trekken wij ons graag op. Dat neemt niet weg dat wij te maken hebben met de financiële grenzen die ons zijn gesteld. De financiële grenzen voor de Defensie zijn bepaald bij de algemene politieke en de algemene financiële beschouwingen. Er is toen geen geld van andere ministeries naar Defensie overgebracht. Defensie moet het dus doen met het beschikbare budget. Zij zijn ook bepaald in de verkiezingsprogramma's van de politieke partijen. Op grond van die verkiezingsprogramma's zijn de laatste regeerakkoorden totstandgekomen. In het jongste verkiezingsprogramma van de PvdA was er sprake van een bezuiniging op Defensie van 500.000 mln euro. Bij GroenLinks was dat 1,1 mld euro en bij de SP 2,9 mld euro. Dat heeft de speelruimte bepaald voor de kabinetten Balkenende I en II.

Mevrouw **Karimi** (GroenLinks): Dat is een rare redenering. Bij mijn weten zitten wij niet in de regering.

Minister **Kamp**: Het geeft wel aan welke speelruimte wij van deze drie partijen krijgen. Wat de bezuinigingen betreft, is de grote klap voor Defensie gevallen in Balkenende I. Ik begrijp de warme

woorden van de heer Herben. Ik begrijp ook dat een ezel zich geen twee keer aan dezelfde steen stoot. De grote klappen zijn echter wel degelijk uitgedeeld tijdens Balkenende I waarin zowel CDA, VVD en LFP zitting hadden. De LPF had toen 26 Kamerzetels. Onder Balkenende II heeft het kabinet moeten besluiten tot een ombuigingstaakstelling van in totaal 17 mld euro. Ik prijs mij gelukkig dat daarbij per saldo geen extra geld van Defensie is gevraagd. Die ombuigingstaakstelling van 17 mld euro gaat dus helemaal aan Defensie voorbij. Wij zijn nu vooral bezig met het verwerken van de bezuinigingen die ons in het verleden zijn opgelegd. Wij moeten dat met onmiddellijke ingang ter hand nemen want wij zullen ook volgend jaar weer met een sluitende begroting moeten kunnen werken.

De heer **Herben** (LPF): De minister lokte mij een beetje uit door te refereren aan Balkenende I. Ik was toen zelf onderhandelaar. Onder Balkenende I is uitdrukkelijk bepaald dat de voorgestelde bezuiniging de limiet was. Er is toen een novemberbrief verschenen waarin de bezuinigingen van Balkenende I zijn verwoord. Daarna is gezegd: geen verdere bezuinigingen meer. U zei: een ezel stoot zich niet twee keer aan dezelfde steen. Ik heb begrepen dat tijdens de informatieonderhandelingen de toezegging is gedaan dat niet verder op defensie zou worden bezuinigd. Er was namelijk weer sprake van bezuinigingen, doordat tekorten waren ontstaan. In dit licht vind ik het niet juist dat u een vergelijking met Balkenende I maakt. U galoppeert op deze manier de nacht in, iets wat ik niet graag wil.

Minister **Kamp**: Voorzitter. Ik herhaal: de grote bezuinigingsklap is uitgedeeld door het kabinet-Balkenende I. In dat kabinet was de LPF zeer sterk vertegenwoordigd. De heer Herben zegt nu niet verder te willen bezuinigen op defensie. Ik vind het van het grootste belang dat hij dat niet wil. Ik stel voorts vast dat door het kabinet-Balkenende II, het huidige kabinet, per saldo defensie geen extra taakstelling is opgelegd. De 17 mld euro die omgebogen moet worden, houdt dus geen verdere bezuiniging voor defensie in.

De **voorzitter**: Ik verzoek de

Kamerleden alleen dan een interruptie te plegen als sprake is van een vraag. Er wordt een tweede termijn gehouden. Alle opmerkingen die de Kamerleden willen maken zonder dat daaraan een vraag is gekoppeld, mogen zij voor de tweede termijn bewaren.

Minister **Kamp**: Voorzitter. Als tweede opmerking vooraf wil ik met instemming aanhalen wat de heer Van Baalen en daarna de heer Herben hebben gezegd: vrede en veiligheid, ontwikkelingssamenwerking en defensie kennen een nauwe samenhang en je kunt niets beginnen met ontwikkelingssamenwerking en ontwikkeling van een land als er niet een basis is in de vorm van vrede en stabiliteit. Bij het leggen van die basis kan defensie een heel belangrijke bijdrage leveren. Zo voelen wij dat ook. Het kabinet werkt aan vrede en veiligheid. Dat doen wij voor een deel via de begroting voor Ontwikkelingssamenwerking en voor een deel via de begroting van Defensie. Collega Van Ardenne en ik stellen er een eer in goed met elkaar samen te werken en om de collega van Buitenlandse Zaken daarbij te betrekken en voorts om te proberen te bereiken dat de defensie-inspanningen en de inspanningen op het terrein van ontwikkelingssamenwerking bijdragen aan vrede en veiligheid in de wereld. Wij zijn namelijk van mening dat des te meer vrede en veiligheid er in de wereld is, mede dankzij de Nederlandse militairen, des te veiliger Nederland uiteindelijk is. Wij menen dus dat door te werken aan vrede en veiligheid elders in de wereld, wij tevens werken aan vrede en veiligheid in ons eigen land. Met mijn derde opmerking vooraf wil ik ingaan op de stelling dat de bewindslieden en in het bijzonder deze minister zich als een boekhouder opstellen als het gaat om de defensiebegroting. Dat is door mensen buiten deze zaal gezegd, maar sommige leden hebben dit met enige instemming aangehaald. Inderdaad, op bepaalde onderdelen van mijn werk stel ik mij op als een boekhouder. Welke die onderdelen zijn, wil ik vervolgens aangeven. Als de Kamer besluit tot bezuinigen en daarbij het budget voor Defensie vaststelt, gaan mijn uitgaven niet verder dan dat budget reikt. Iedere bezuiniging die mij in een regeerak-

koord wordt opgelegd neem ik dus onmiddellijk op en breng ik tot uiting op de begroting. Ik laat iets niet hangen en ga iets ook niet doorschuiven naar de organisatie met de opmerking: zie maar hoe je je redt. Nee, ik zorg ervoor dat de begroting die ik de Kamer aanbied sluitend is. Dan is er het tweede onderdeel waarop ik mij als een boekhouder opstel. Ik wil dat alles wat Defensie heeft voor 100% kan worden ingezet. Dat betekent dat ik geen onderdelen van het defensieapparaat ga aanhouden als ik eigenlijk niet genoeg geld heb om de bijbehorende mensen te leveren, als ik eigenlijk niet genoeg geld voor onderhoud heb, eigenlijk niet genoeg geld voor training en oefening en eigenlijk niet genoeg geld voor precisie-eenheden. Dat doen we dus niet. Ieder onderdeel van de defensieorganisatie – en het zijn allemaal zeer kostbare onderdelen – krijgt van mij een exploitatiebudget dat volledig toereikend is. In het verleden waren de exploitatiebudgetten wel eens te laag. Nu komt dat niet meer voor. Wat dat betreft ben ik inderdaad een boekhouder. Dan kom ik toe aan het derde onderdeel waarop ik een boekhouder ben. Ik vind het van het grootste belang het investeringsniveau van defensie te handhaven. De staatssecretaris van Defensie is verantwoordelijk voor materieel en personeel. Hij heeft daar natuurlijk in het bijzonder mee te maken. Het investeringsniveau dat de staatssecretaris en ik willen handhaven is door de Kamer vastgelegd in de Defensienota. Daarin werd het percentage van 20,8 genoemd. Als je zo'n 21% van je budget uit geeft aan investeringen, handel je heel redelijk. Daarmee zit je aan de goede kant van de middengroep van de NAVO. Er zijn nogal wat landen die behoorlijk wat meer doen, zoals Amerika, Frankrijk, Engeland, Griekenland en Turkije. Wij bevinden ons met een percentage van ongeveer 21 op een redelijk goede positie in de NAVO. Waarom vind ik dat percentage belangrijk? Niet als doel op zich, maar om twee redenen. Als wij behoorlijk kunnen investeren, kunnen wij bereiken dat, als de Nederlandse krijgsmacht elders in de wereld wordt ingezet, wij alleen die schade veroorzaken op dat moment, in die omvang en op die plaats die wij willen. Wij gaan dus niet meer schade veroorzaken in een inzet-

gebied dan echt nodig is, waarvoor precisiemunitie en precisie-apparatuur nodig zijn. Daarvoor moeten je spullen goed voor elkaar zijn, en daarin moet je hebben geïnvesteerd.

Verder zetten wij onze militairen overal in de wereld in. Zij worden niet ingezet om direct hun eigen land te verdedigen, nee, zij moeten in Irak, in Afghanistan en in Bosnië hun werk doen. Onze militairen hebben er recht op dat zij dat in zo veilig mogelijke omstandigheden kunnen doen. Zij moeten met apparatuur het veld in worden gestuurd die ons in staat stelt, hun veiligheid zo goed mogelijk te garanderen. De lat ligt voor ons zeer hoog. Daarom heb ik die investeringsquote nodig.

Ik heb mij eraan gestoord dat op allerlei manieren wordt gesuggereerd dat de Nederlandse krijgsmacht niet meer zoveel voorstelt. Misschien hebben de staatssecretaris en ik, die allerm minst als vechtersbazen bekend stonden in dit parlement, waar wij jarenlang hebben gewerkt, maar eerder als gemoedelijke baasjes, de sprekers op het verkeerde been gezet. De Nederlandse krijgsmacht is echt heel anders dan de uitstraling op dit gebied van mijn staatssecretaris en ik. De Nederlandse krijgsmacht is een zeer krachtig wapen in handen van regering en parlement, dat in de hele wereld kan worden ingezet om vrede en veiligheid te bevorderen. De heer Herben heeft gezegd dat wat nu zo stoer in de NAVO wordt gepresenteerd, het gevolg is van wat tien jaar geleden is gedaan; volgens hem kan dat over tien jaar niet meer. Ik trek mij dat zeer aan. Er is gezegd dat de NAVO ongerust is over Nederland. Daarvoor geldt hetzelfde. Een Scandinavisch leger, als optie voor het Nederlandse leger, 30% minder gevechtskracht, Nederland als achterhoedespeler, Nederland zakt door de kritische grens heen: het is vandaag allemaal gezegd, en het is allemaal flauwekul.

Wat stelt de Nederlandse krijgsmacht nog voor als dat wat wij voorstellen in de prinsjesdagbrief, wordt overgenomen? In de eerste plaats hebben wij 108 F-16's paraat, waarvan er 90 aan de NAVO zijn aangeboden. Dat zijn geen eenzijdige gevechtsvliegtuigen, maar zij kunnen een aantal taken uitvoeren. Zij zijn tot het moment waarop zij worden vervangen, up to date. Tot die tijd is dat het beste wat er op dat gebied

beschikbaar is. Zo nodig worden zij lang in de lucht gehouden, omdat wij twee eigen tankervliegtuigen hebben, en zij worden binnen onze luchtmacht ondersteund met onbemande vliegtuigen die in ontwikkeling zijn en met eigen transportcapaciteit. Onze 108 F-16's vormen nu en in de toekomst een militaire kracht die van het grootste belang is.

De heer **Timmermans** (PvdA): Hoeveel van de 108 F-16's zijn daadwerkelijk inzetbaar?

Minister **Kamp**: Dit vind ik een essentiële vraag. Wat ik in het begin heb gezegd, dat ik alles op 100% wil hebben, geldt hier ook voor. Als wij heel veel geld uittrekken voor F-16's en voor piloten, wil ik dat die allemaal kunnen worden ingezet. Wij zijn er nog niet helemaal, maar wij zijn wel dicht in de buurt. Dat wij er niet helemaal zijn, is vanwege problemen in het verleden. Ik heb een bezuinigingstaakstelling van 380 mln euro, en ik heb 335 mln euro nodig om in te halen wat op het gebied van exploitatiebudgetten en investeringen is achtergebleven. In totaal heb ik dus een ombuigings-taakstelling van 715 mln euro om op een normale manier de tent te blijven runnen. Onze F-16's zijn op dit moment allemaal inzetbaar. Ik heb op dit moment 100 volledig gecertificeerde piloten, en 20 net niet volledig gecertificeerde piloten. Die kunnen wel hun werk doen, maar missen vanwege op onderdelen onvoldoende trainingsuren, het laatste stukje bevoegdheid. Onze F-16's zijn ook inzetbaar met de benodigde munitie, maar ik wil onze F-16's allemaal in kunnen zetten met precisiemunitie. Daar is de levertijd echter behoorlijk lang van. Dat loopt achter. Dat betekent dat ik de vliegtuigen wel in de lucht kan krijgen, met munitie, maar niet met die munitie die ik wil. Op dat punt is nog een verbetering mogelijk. Ik zal u daar gedetailleerde informatie over geven. Ik kom daar in tweede termijn op terug.

Verder hebben wij een volledig parate luchtmobiele brigade. Wij hebben een luchtmobiele brigade die volledig is bezet, die geschikt is voor alle geweldsniveaus en die beschikt over een tactische helikoptergroep waar Chinooks en Cougars in zitten die ruim inzetbaar zijn en die bovendien ondersteund kan worden door straks 24 betrouwbare, snel

inzetbare Apachegevechtshelikopters, die zelf hun doelen kunnen zoeken en treffen en die ook 's nachts kunnen vliegen. Die luchtmobiele brigade, samen met die Apache-gevechtshelikopters, geeft een formidabele gevechtskracht aan de Nederlandse krijgsmacht.

Wij hebben straks een geïntegreerde luchtverdediging. Dat betekent dat straks onze mobiele stingerteams, onze NASAM's, dat zijn onze SRAT-raketten, en onze SAM-raketten, dat zijn onze Patriots, met PAC-3 raketten, in één systeem ingebracht worden en door één systeem gecontroleerd worden. Dat is een volledig geïntegreerde luchtverdediging, die op de Peel zal worden gehuisvest. Luchtmacht en landmacht zullen daarbij nauw samenwerken.

Wij hebben straks twee volledig parate gemechaniseerde brigades. Daarover bestaan veel misverstanden. Daarom zal ik daar straks apart op ingaan. Ik kan u wel zeggen dat die volledig gemechaniseerde brigades meer slagkracht hebben dan op dit moment. Bovendien worden ze ondersteund door zeer moderne pantservoertuigen. Wij hebben op dit moment tussen de 800 en 1000 pantservoertuigen die of in bestelling zijn of in de planning zitten. Dat is het allern modernste materieel. Verder zijn er 110 van de meest geavanceerde tanks ter ondersteuning van onze gemechaniseerde brigades. Wij hebben 37 mobiele houwitsers, met een bereik van 40 kilometer. Het geheel wordt ondersteund door een zeer modern logistiek systeem. De staatssecretaris heeft onlangs opdracht gegeven om nog 500 wissel-laadsystemen voor dat doel aan te kopen. Die gemechaniseerde brigades van Nederland zijn zeer geschikt om op een veilige manier tot in het hoogste deel van het geweldsspectrum op te treden. Wij hebben twee parate mariniersbataljons. Ik kom daar straks nog op terug, als ik spreek over een derde bataljon. Op dit moment hebben wij er echter twee, die state of the art zijn. Die kunnen bovendien ondersteund worden met twee Landing Platform Docks. Dat zijn grote moderne schepen, waarmee amfibische operaties uit kunnen worden gevoerd. In onze samenwerking met het Verenigd Koninkrijk is dat allemaal perfect voor elkaar. Als aanvulling op die twee mariniersbataljons hebben wij nu al twee

volledige compagnieën in de West die actief zijn. Wij zitten in de praktijk dan ook al vrij dicht bij het derde bataljon.

Wij hebben straks zes multipurpose fregatten. Andere landen zijn blij als zij die kunnen verwerven, maar wij hebben ze al. Op dit moment hebben wij er meer, maar wij houden er zes. Die worden ondersteund door maximaal 20 nieuwe NH-90 helikopters en door twee transportschepen. Verder hebben wij vier LC-fregatten. Dat zijn de allermodernste fregatten die er op dit moment in de NAVO varen. Het zijn stealthachtige fregatten die, als de voorstellen van ons worden gevolgd, een eigen verdediging hebben tegen ballistische raketten en die bovendien uitgerust kunnen worden met kruisvluchtwapens. Dat vind ik van het grootste belang. Ik zal dat straks nader toelichten.

Wij hebben verder vier moderne onderzeeboten. Je hebt in de NAVO nucleaire onderzeeboten en niet-nucleaire onderzeeboten. Van al die niet-nucleaire onderzeeboten is maar een kwart volledig expeditie-nair. Die van ons horen daar natuurlijk bij. Die vier van ons zijn verder de enige die geïntegreerd kunnen werken met de nucleaire onderzeeboten. Onze onderzeeboten zijn de beste die er zijn en kunnen over de hele wereld, tot aan Nieuw-Zeeland, ingezet worden. Wij hebben straks verder tien mijnenbestrijdingsvaartuigen, waarmee we de zeestraten in Europa maar ook elders in de wereld veilig kunnen houden voor het zeeverkeer. Ik wil ten slotte wijzen op ons korps commandotroepen, waar straks 380 special forces actief zullen zijn. De heer Herben zal het met mij eens zijn dat het hier gaat om de allerbest getrainde militairen die denkbaar zijn. Deze special forces leveren een zeer belangrijke bijdrage aan onze gevechtskracht.

Voorzitter. Ik heb hiermee een opsomming gegeven van de hoofdonderdelen van de Nederlandse krijgsmacht in de toekomst. Niemand kan zeggen dat dit weinig voorstelt of dat er sprake zou zijn van een reductie van 30%. Ik zal het verhaal dat sprake zou zijn van een reductie van 30% aan gevechtskracht van de Nederlandse krijgsmacht op dit moment en in de toekomst, nu gaan weerleggen. Wanneer je zeer oppervlakkig kijkt, zou je misschien kunnen zeggen dat

dit het geval is. We gaan van drie naar twee gemechaniseerde brigades, van veertien naar tien fregatten, van 54 naar 37 pantserhouwitsers en van 137 naar 108 F-16's. Er komt verder geen derde mariniersbataljon. Je zou hieruit de conclusie kunnen trekken dat het een reductie is van 30%. Dat klopt echter niet. Om te beginnen blijven zeer veel operationele eenheden volledig in stand en worden zelfs kwalitatief versterkt. Ik heb al gesproken over de vier LC-fregatten die op dit moment aangeleverd worden en zowel verdedigend als aanvullend een betere bewapening krijgen. Ik heb gesproken over het feit dat er 20 maritieme helikopters in bestelling zijn. Onze onderzeeboten blijven, onze tankeskadrons, onze verkenningsskadrons, onze pantserinfanteriecompagnieën en onze special forces worden versterkt, terwijl onze Air Manoeuvre Brigade gelijk blijft. Onze gevechts-ondersteuning blijft op niveau. De genie en het luchttransport worden versterkt. Hieraan wordt voorbijgegaan door mensen die over een reductie van 30% spreken. Wij hebben 54 pantserhouwitsers besteld, waarvan wij er 37 zelf houden en een aantal afstoten. Deze worden geruild met Noorwegen. Wij krijgen er zaken voor terug die wij goed kunnen gebruiken en die bijdragen aan onze gevechtskracht. Wij gaan terug van 180 naar 110 tanks. Dat betreft uitsluitend het mobilisabele bestand. Het aantal tanks dat paraat is, ingezet kan worden en expeditie-nair is, blijft gelijk of wordt zelfs iets vergroot. Het aantal F-16's gaat van 137 naar 108. Tijdens het vorige kabinet was reeds besloten om het aantal dat voor de NAVO ingezet wordt op 90 te brengen. Dit kabinet houdt vast aan het getal van 90. Wij zorgen bovendien dat deze 90 F-16's beter ingezet kunnen worden, omdat wij door een derde DC-10 te kopen twee tankervliegtuigen geheel vrijmaken om de F-16's in de lucht steeds te kunnen bijtanken. Wij zijn ten slotte bezig met een aantal organisatorische maatregelen waardoor wij ook versterking van gevechtskracht kunnen realiseren. Ik heb al gezegd dat de Stingers, de shore-aids en de Patriots binnen één luchtverdedigingssysteem komen met één commandovoering, gehuisvest op de Peel. Daar wordt

door een betere organisatie extra kracht gerealiseerd.

Voor de beveiliging van luchtmachtobjecten worden minder mensen ingezet, maar wel zodanig dat de kwaliteit die we kunnen leveren per saldo overeind blijft. Het verhaal van de reductie van 30% blijkt bij analyse een lekenverhaal. Wanneer je naar de Nederlandse krijgsmacht nu en in de toekomst kijkt, dan zie je dat de slagkracht ondanks het feit dat de omvang iets minder wordt, eerder groter dan kleiner wordt.

De heer **Van Baalen** (VVD): Dat is geen lekenverhaal. De minister zegt dat hij teruggaat in het aantal F-16's en dat hij er 90 houdt voor inzet voor de NAVO. Hij vermindert daarmee de capaciteit. Hij zegt dat hij ze gaat updaten, zodat ze beter zijn. Dat is het verhaal kwaliteit-kwantiteit. Ik wil daarin graag met de minister meegaan.

Als je drie brigades samenvoegt tot twee brigades, verlies je de capaciteit van een staf. Een staf zet je in, dat is geen overhead. Ook het aantal tanks wordt gereduceerd, maar de minister zegt dat hij er nog voldoende onderhoudt. De minister heeft kennelijk voor een bepaalde mix gekozen. Hij kan deze mix verdedigen, maar hij kan niet zeggen dat de capaciteit niet teruggaat. Dan moet je een discussie aangaan over kwaliteit-kwantiteit.

Minister **Kamp**: Ik spreek dat tegen. Onze gevechtskracht, onze slagkracht, neemt niet af. Als alle maatregelen die wij in de prinsjesdagbrief hebben voorgesteld, worden geëffectueerd, is de slagkracht per saldo – de optelsom van het huidige bestand en hetgeen in bestelling is – eerder groter dan kleiner.

Ik heb al gezegd dat het vorige kabinet heeft besloten om het aantal F-16's dat aan de NAVO wordt aangeboden, terug te brengen van 108 naar 90. Wij houden daaraan vast. Het absolute aantal F-16's gaat dus terug naar 108, maar het aantal dat wij aan de NAVO aanbieden blijft 90.

Omdat de tanks verder zijn en worden verbeterd, gaat de kwaliteit van het bestand aan tanks erop vooruit. Het aantal tanks dat daadwerkelijk in de gemechaniseerde brigades kan worden ingezet, gaat ietsje omhoog. Nu de heer Van Baalen is ingegaan op de drie

gemechaniseerde brigades – en dat is terecht, want het is een belangrijk punt – wil ik graag in detail aangeven wat hierbij daadwerkelijk aan de hand is.

Mevrouw **Van Velzen** (SP): De minister spreekt over materieel en slagkracht, maar ik wil vooral weten of het personeel het na deze reducties nog kan bolwerken.

Minister **Kamp**: Het personeel kan het zeker niet bolwerken als ik 3 mld euro moet bezuinigen. Ik moet nu bezuinigen. Ik ben bezig met ombuigen, maar ik doe dat om ervoor te zorgen dat een krijgsmacht ontstaat die zeer efficiënt is, die 100% inzetbaar is en die 100% expeditiebaar is. Dat is een krijgsmacht die iedere euro ten volle waarmaakt. Zij levert daarvoor in de wereld producten op het gebied van vrede en veiligheid. Een organisatie die goed in elkaar steekt en een product levert waaraan ontzettend veel behoefte is, kan haar personeel de meeste zekerheid bieden. Ik ben ervan overtuigd dat met de maatregelen die wij nu hebben voorgesteld, inclusief het verhogen van de investeringsquote, het personeel de maximale zekerheid krijgt die een werkgever zijn personeel kan bieden. Eén gemechaniseerde brigade minder scheelt inderdaad een brigadestaf. De Kamer heeft vaak aangegeven dat eens naar de top van de organisatie moet worden gekeken, naar de overhead, naar het aantal generaals. Kan dat niet minder? Ik ben tot de conclusie gekomen dat het mogelijk is om met minder overhead meer gevechtskracht bij de gemechaniseerde brigades te realiseren. Dat scheelt een complete brigadestaf, een stafcompagnie, logistieke ondersteuning en een lokatie Seedorf. Als je kiest voor twee brigades in plaats van drie, realiseer je aanzienlijke besparingen zonder dat het je gevechtskracht kost. Ik wil deze stelling graag toelichten.

1. De drie huidige gemechaniseerde brigades zijn voor een klein deel paraat. De twee gemechaniseerde brigades die wij nu gaan formeren, zijn van voor tot achter, 100%, paraat. Dat is van het allergrootste belang.
2. In de huidige gemechaniseerde brigades is als gevolg van de ontwikkelingen in het verleden relatief weinig en relatief laat

geïnvesteed. Daardoor beschikken zij op dit moment niet over optimale pantservoertuigen. De nieuwe gemechaniseerde brigades kunnen wij in de nabije toekomst supermoderne Fenneks, Boxers en infanteriegevechtsvoertuigen aanbieden. Dat zijn alleen al 800 à 1000 pantservoertuigen. 3. Ik heb de gevechtskracht van de huidige drie gemechaniseerde brigades nauwgezet vergeleken met de gevechtskracht van de twee nieuwe gemechaniseerde brigades. Ik stel het volgende vast. Met betrekking tot de pantserinfanterie gaat het aantal compagnieën van 9 naar 12. Het aantal infanteriegevechtsvoertuigen gaat van 126 naar 172, het aantal parate tanks gaat van 81 naar 88 en het aantal parate geniecompagnieën gaat van 3 naar 6. Dit gaat dus allemaal omhoog en de rest blijft gelijk. Dat betekent dat er over de hele linie sprake is van een versterking van de slagkracht van de gemechaniseerde brigades. Ik vat samen: ze krijgen nieuwe pantservoertuigen, de slagkracht gaat ook al omhoog vanwege de aantallen en de paraatheid gaat aanmerkelijk omhoog.

De heer Van Baalen heeft terecht opgemerkt dat niet zomaar een hele brigadestaf kan worden uitgezonden, terwijl het toch wel goed is dat een land als Nederland dat kan. Wij kunnen nog steeds een hele brigadestaf uitzenden, omdat wij als onderdeel van onze voorstellen opgenomen hebben dat er vijftig formatieplaatsen extra worden toegekend, bovenop de twee brigadestaven voor de twee gemechaniseerde brigades. Als er een hele brigadestaf uitgezonden zou worden, dan zouden die vijftig formatieplaatsen voldoende zijn om er in samenwerking met de brigadestaf die in het land blijft, voor te zorgen dat de zaak blijft draaien. Het komt overigens zelden voor dat een volledige brigadestaf wordt uitgezonden. Wij hebben dat een keer gedaan, maar het is geen wet van Meden en Perzen dat een land als Nederland dat moet doen. Het is heel goed denkbaar dat door een aantal landen een soort brigadetaalgroep wordt geformeerd en dat Nederland daar een belangrijke bijdrage aan levert. Nogmaals, er is een vervangende voorziening getroffen als er toch een volledige brigadestaf zou worden uitgezonden.

Ik hoop dat ik hiermee heb aangegeven dat de Nederlandse krijgsmacht een zeer krachtig wapen in handen van de Nederlandse regering en het Nederlandse parlement blijft. Ik hoop voorts dat ik heb aangegeven dat van een 30% reductie geen sprake is. Ik hoop ten slotte dat ik duidelijk heb gemaakt dat een teruggang van drie naar twee gemechaniseerde brigades geen aantasting van de slagkracht met zich brengt.

De Kamer heeft gevraagd om een visie op defensie. Wij willen die visie op defensie natuurlijk ook hebben. Vandaar dat wij de Kamer de prinsjesdagbrief hebben gestuurd. Wij hebben daarin onze visie op defensie aangegeven. Ik kan het heel kort in zeven punten samenvatten.

1. Wij willen dat de Nederlandse operationele krijgsmachtonderdelen 100% inzetbaar en 100% expeditiebaar zijn. Ik praat dus niet over de rijsholen of de militaire opleidingsinstituten. Onze belangrijkste taak is immers het bijdragen aan crisisbeheersingsoperaties in de hele wereld. Daar moet de hele krijgsmacht klaar voor zijn. Wij willen dat er geen bureaucratie in onze organisatie is. Wat wij aan overhead hebben, moet nodig zijn om de zaak te laten draaien – «lean en mean» – en wij willen geen verspilling aan infrastructuur in ons land. Het is natuurlijk heel aantrekkelijk om vanwege allerlei regionale en binnenlandspolitieke redenen een flinke infrastructuur in stand te houden, met een grote hoeveelheid arbeidskrachten, maar daar is ons leger niet voor. Ons leger moet gevechtskracht hebben en ingezet kunnen worden. En dat doet het leger actief in het buitenland. Wij willen dus absoluut niet dat er sprake is van verspilling aan infrastructuur in Nederland. Ik kom hier overigens nog op terug bij de beantwoording van een van de andere vragen.

2. Wij willen evenredig bijdragen aan de instandhouding van de NAVO. De NAVO heeft gezorgd voor de huidige veiligheid in Nederland en in West-Europa. Wij willen ook in de toekomst veilig blijven. Daar willen wij de NAVO voor houden. Wij willen dus bijdragen aan de NAVO. Als Nederland een belangrijke rol kan spelen in bepaalde NAVO-onderdelen, dan is het naar onze mening van het grootste belang om die rol te spelen. Wij gokken dus op de NAVO om de veiligheid van het

Nederlandse grondgebied in de toekomst te blijven garanderen. Wij denken ook dat dit het meest effectief en het meest efficiënt is.

3. De keuze voor de NAVO houdt in dat de Europese defensiesamenwerking, die wij overigens prachtig vinden, ertoe moet leiden dat de Europese bijdrage aan de NAVO wordt vergroot. De Europese lidstaten presteren nu met elkaar te weinig in de NAVO in vergelijking met Amerika. Wij kunnen met hetzelfde geld veel meer doen. Daarom willen wij beter samenwerken binnen de Europese Unie, maar wij willen de samenwerking op defensiegebied in Europa afstemmen met de NAVO. Daarbij willen wij optimaal gebruikmaken van NAVO-middelen. Dat betekent dat er geen sprake is van concurrentie en duplicatie.

4. Wij vinden het belangrijk dat wij Nederlandse autoriteiten in noodomstandigheden kunnen helpen. De heer Herben had het erover dat wij daar misschien wel 4.500 mensen voor nodig hebben, maar wij denken dat in de meest extreme situatie alle militairen ingezet moeten kunnen worden om civiele autoriteiten in noodomstandigheden te helpen. Op dit moment zijn er ongeveer 50.000 militairen, maar dat zullen er straks 40.000 à 45.000 zijn. Over de vraag wat dat van ons vraagt, is overleg gaande met andere ministeries. Gevraagd wordt onder andere waar zij op willen kunnen rekenen en of zij dat kunnen betalen. Wij zullen dat nauwgezet in beeld brengen en dat vertalen voor de defensieorganisatie en daar zullen wij de Kamer in een brief over informeren. Wij zullen de Kamer daar dus inzicht in geven en haar in de gelegenheid stellen om daar met ons over te spreken.

5. Nederland wil niet alleen met crisisbeheersingsoperaties bezig zijn. Wij willen in internationaal verband bijdragen aan vrede en veiligheid in de wereld en dat willen wij doen in alle crisissituaties, ook in het eerste stadium van een conflict en in het hoogste deel van het geweldspectrum. Dat is onze ambitie. Wij willen overal aan kunnen meedoen, maar wij hoeven niet alles te kunnen doen. Dat hoeft ook niet omdat wij het samen doen met anderen. Wij willen niet alleen binnen de Europese Unie goed samenwerken, maar ook binnen de NAVO en met een aantal West-Europese landen in

het bijzonder: Duitsland, Verenigd Koninkrijk, Noorwegen, Denemarken, België en hopelijk op den duur ook Frankrijk. Het gaat om een krachtige Nederlandse krijgsmacht: geen krijgsmacht die alles heeft, maar wel een krijgsmacht die goed met anderen kan samenwerken om een bijdrage te leveren aan vrede en veiligheid.

6. Wij willen de relatie tussen ontwikkelingssamenwerking en defensie versterken. Het gaat om de afstemming van de ene operatie met de andere. Wij hebben na de burgeroorlog in Afghanistan anderhalf jaar aan stabiliteit gewerkt en wij willen graag dat de inzet van Ontwikkelingssamenwerking daar logisch op volgt. Op dit moment heeft de minister voor Ontwikkelingssamenwerking een bedrag van 95 mln euro voor Afghanistan toegezegd. Dat zal in de toekomst steeds vaker gebeuren. Met Defensie leg je de basis en met Ontwikkelingssamenwerking kun je daarop voortborduren. De Nederlandse bijdrage aan vrede en veiligheid in de wereld bestaat zowel uit wat wij uittrekken voor ontwikkelingsamenwerking als wat wij uittrekken voor defensie.

7. Het laatste onderdeel is dat wij met een hoog investeringsniveau optimale omstandigheden willen creëren voor ons eigen personeel, zoals optimale veiligheid. Bovendien willen wij onbedoelde en onnodige schade maximaal beperken in het gebied waarin de Nederlandse krijgsmacht wordt ingezet. Ik zal nu op de verschillende vragen ingaan die zijn gesteld. Ik zal proberen alle inbrengen van de verschillende woordvoerders daarin samen te vatten door inhoudelijk op de ingebrachte punten in te gaan. Ik zal daarna mijn aantekeningen nakijken om te zien of ik een aantal punten heb laten liggen. Mocht ik dan toch nog niet volledig zijn geweest, dan hoop ik dat de leden mij in de gelegenheid stellen om in tweede termijn met een aanvullend antwoord te komen.

Ik zal beginnen met de Orions en het vliegveld Valkenburg. Van de dertien Orions, maritieme patrouillevliegtuigen, staan er drie stil in Portugal, omdat zij niet gemoderniseerd zijn. De andere Orions worden gemoderniseerd. Dat is de basis van onze maritieme patrouilledienst. Het beëindigen van de maritieme patrouilledienst is het belangrijkste onderdeel van onze operationele

bezuiniging. Wij moeten in totaal 715 mln euro ombuigen en herschikken, voor een deel om een bezuinigings-taakstelling in te vullen, voor een deel om het exploitatiebudget op 100% te brengen en voor een deel om de investeringsquote op het niveau van de Defensienota te brengen. Dat is onze taakstelling. Dat geld hebben wij voor een deel gevonden door het nemen van doelmatigheidsmaatregelen. Voor een zeer belangrijk deel hebben wij het geld moeten vinden door operationeel in te grijpen in onze organisatie. De belangrijkste operationele ingreep in onze organisatie – en de ingreep die het meeste geld oplevert – is het beëindigen van de maritieme patrouilledienst met het daaruit voortvloeiende sluiten van Valkenburg. Ik heb dat geld gewoon nodig. Het gaat afgerond om 57 mln euro die voor volgend jaar niet meer op mijn begroting staat. Geld dat er niet is, kan ook niet worden uitgegeven. De vraag is waarom wij uw Kamer nu in onze begrotingsstukken hebben voorgesteld om de maritieme patrouilledienst te beëindigen en Valkenburg te sluiten. De Orions zijn er in de eerste plaats om inlichtingen te verzamelen ten behoeve van de onderzeebootbestrijding. Door het personeel is in de informatie die het aan de Kamer heeft gezonden al aangegeven dat de Orions slechts voor een heel klein deel worden gebruikt voor hun oorspronkelijke taak, omdat de situatie sinds de aankoop ervan is veranderd. Toen wij de Orions kochten, was er sprake van een dreiging van Rusland met onderzeeboten. Nu zitten wij bij iedere NAVO-vergadering samen met Rusland aan tafel om te bekijken hoe zaken op elkaar kunnen worden afgestemd, wat Rusland doet en wat wij doen. Er is dus een heel andere dreigingssituatie. Deze taak is dan ook veel minder belangrijk geworden. De tweede taak van de Orions is luchtverkenning. Het gaat daarbij met name om verkenning van zeeoppervlakte vanuit de lucht voor de kustwachten van Nederland en van de Nederlandse Antillen en Aruba. De derde taak van de Orions is grondwaarneming. Ik zal op alle drie de taken ingaan en proberen uit te leggen waarom wij uw Kamer voorstellen, deze taak te beëindigen en andere taken voort te zetten. Voor de Nederlandse marine volstaat de inlichtingenverzamelcapaciteit die

wij hebben op onze fregatten, op onze onderzeeboten en in onze nieuwe maritieme helikopters. De mogelijkheden om met de NH-90 helikopter inlichtingen te verzamelen naderen die van de Orions. Het enige verschil is de vluchttijd. Wat men voor onze eigen marineschepen moet doen, kan men doen. Wat wij nodig hebben voor onze eigen schepen en in eigen beheer moet zijn, kan worden geleverd met onze fregatten, onze onderzeeboten en onze maritieme helikopters. Er blijft binnen de NAVO behoefte bestaan op het gebied van inlichtingenverzameling, maar het is onze bedoeling dat de Orions die wij afstoten door een ander NAVO-land worden gekocht. Ieder land bepaalt zijn eigen prioriteit. Wij hebben geen prioriteit gelegd bij de maritieme patrouilledienst. Een ander land doet dat misschien wel en kan dan aan de NAVO leveren wat deze wil hebben. Ik kom nog terug op wat de NAVO op dit gebied als het belangrijkste ziet.

Het Defence Requirements Review van de NAVO, dus het overzicht van wat de NAVO allemaal nodig heeft, geeft voor de periode 2001-2003 al 32% minder maritieme patrouillevliegtuigen aan. Dat betekent dat ook de NAVO ziet dat de situatie op dit punt snel van het veranderen is en dat zij dus minder aan de lidstaten vraagt dan twee jaar geleden.

Mevrouw **Karimi** (GroenLinks): Is dit het moment waarop de minister kan ingaan op het voorstel van de Duitsers om Orions in te ruilen tegen Patriots?

Minister **Kamp**: Wij zouden die Patriots van de Duitsers kunnen kopen, maar als wij dat doen, kunnen wij iets anders niet doen. Het gaat om een aankoopbedrag van die Patriots en om personeel dat nodig is om de Patriots te kunnen bedienen. Dat past niet in het geheel van prioriteiten dat wij op mijn ministerie in beeld hebben voor onze krijgsmacht in de toekomst hebben. Er zijn op dit moment drie landen in de NAVO die Patriots hebben. Nederland is er een van. Wij hebben vier lanceerinschietingen voor Patriots en kunnen koppelen aan de raketten voor de korte en middellange afstand die wij denken te verwerven van de Noren. Wij kunnen ook koppelen met onze raketten voor de zeer korte afstand, de stingers, die wij ook op

pantserovertuigen gaan zetten. Wij kunnen het onder een luchtverdedigingssysteem brengen. Wij vinden dit alles met elkaar goed genoeg voor Nederland in het geheel van de krijgsmacht zoals ik die zojuist heb geschetst. Ik acht het heel goed denkbaar dat Turkije en andere landen van de NAVO ook eens Patriots gaan kopen. Wij hebben die al als een van de drie en wij hebben ze in een sluitend geheel ondergebracht. Ik denk dat wij daarmee voldoende doen voor de Nederlandse behoefte en voor de Nederlandse bijdrage aan de NAVO.

De heer **Van der Staaij** (SGP): De minister verwees naar de NH 90, maar die komt toch pas over een aantal jaren beschikbaar? Intussen is er dan toch een gat?

Minister **Kamp**: Nee, want de inlichtingenverzameling kan al voor een deel vanaf de fregatten worden verricht, voor een deel vanuit onderzeeboten en voor een ander deel uit de huidige Lynx helikopters. Die helikopters zullen te zijner tijd worden vervangen door de NH 90 die nu in bestelling zijn. Als de NH 90 vliegt, hebben wij een betere helikopter die het beter kan doen en wel op een zodanige manier dat de kwaliteit van de inlichtingen de kwaliteit van de Orionsinformatie benaderd.

De heer **Van der Staaij** (SGP): Dan blijft staan dat in de antwoorden op de vragen over de prinsjesdagbrief wel wordt gezegd dat er gedurende een periode van zo'n drie jaar op nationaal niveau sprake is van een geringere vliegende capaciteit op het gebied van onderzee- en luchtverkenning, maar zo is de opbrengst van de maatregelen het grootst. Dit was dus veel meer een financiële motivering, dan de beleidsmatige motivering die de minister nu geeft.

Minister **Kamp**: Jazeker. Ik ben daar ook mee begonnen. Ik heb uitgelegd dat het beëindigen van de taak van Valkenburg en de Orions goed is voor 57 mln euro in mijn begroting voor 2004. Ik heb dat geld gewoon niet. Ik loop op dit moment al uit mijn begroting voor het lopende jaar, dus voor 2003. Voor 2004 is het al nodig dat de minister van Financiën door zijn vingers naar de begroting kijkt. Er is absoluut geen geld op de begroting om Valkenburg open te

houden en de Orions te laten vliegen. Dit is niet mogelijk. Ik ben begonnen met het financiële argument. Nu splits ik de drie verschillende taken van de Orions uit. Ik heb nu de eerste taak gehad. Ik heb aangegeven dat wij die taak met onze eigen middelen, nu en in de toekomst op een redelijke manier kunnen vervullen. Bovendien heb ik aangegeven dat die Orions bij voorkeur worden verkocht aan een ander NAVO-land. Dit andere land kan dan in plaats van Nederland invullen wat de NAVO nodig heeft. Stel bijvoorbeeld dat de Orions naar België gaan. België kan dan de Orions aandragen voor de NAVO. Wij hebben onze onderzeeboten en de Patriots. Zo kan ieder land iets bijdragen aan de NAVO. Nederland hoeft niet alles te doen.

Mevrouw **Van Velzen** (SP): Begrijp ik nu goed dat de minister de Lynx ook ziet als vervanging voor de taakstelling van de Orions op de Antillen?

Minister **Kamp**: Nee, dat is niet het geval.

De heer **Timmermans** (PvdA): De minister zei in een bijzin dat hij uit zijn begroting loopt en dat hij een probleem heeft met de minister van Financiën. Is dit voor 2003 en, zo ja, hoe groot is dit probleem?

Minister **Kamp**: De heer Timmermans hoeft zich niet er ongerust te maken. Ik zou het onmiddellijk zeggen als dit zo was, want ik ben volledig transparant voor de Kamer. Op een begroting van 7 mld euro kijk ik op dit moment aan tegen een tekort van 30 mln of 40 mln euro waarvoor ik in de resterende maanden nog een oplossing moet vinden. Dit blijft naar mijn mening binnen de marges, want ik heb een eindejaarsmarge van vorig jaar, dit jaar en volgend jaar. Ik kan daar iets in schuiven. Dus ik denk dat ik het met pijn en moeite wel zal redden. Ik wil echter aangeven dat Defensie tegen de grens aanzit. Het is niet zo dat als de Kamer besluit om op een plaats extra geld uit te geven, ik dit zomaar ergens anders vandaan kan halen. Daarvan kan geen sprake zijn. Ik heb dit jaar te weinig geld, ik heb volgend jaar veel te weinig geld en het is absoluut noodzakelijk om de ombuigingen die wij hebben voorgesteld, te realiseren. Of de

Kamer moet zeggen dat zij de veiligheid van het eigen personeel en de schade in de inzetgebieden niet belangrijk vindt, of zij moet zeggen dat zij het goed vindt dat er geen voldoende exploitatiebudgetten zijn voor de krijgsmachtonderdelen, of zij moet zeggen dat zij het goed vindt dat ik de bezuinigingen waartoe wij hebben besloten, niet realiseer. Als de Kamer een van die dingen zegt, ben ik gered, maar als zij dit niet doet, zullen wij moeten doen wat ik nu voorstel.

De heer **Van der Staaij** (SGP): Dit laatste is een aardig contrast met het begin van de inbreng van de minister. Hij begon met een prachtige lijst van wat wij allemaal nog kunnen doen. Zodra er kritiek komt op een belangrijke maatregel en er wordt gevraagd of dit wel verantwoord is, zegt de minister dat het geld kost en dat hij dit niet heeft. Daarmee is een heel deel van zijn verhaal betrekkelijk geworden. Wij hebben het dus niet over het al het prachtige dat nog kan, maar over de zaken waarin gesneden moet worden. Zo stopt het wel heel snel.

Minister **Kamp**: Al het prachtige wat ik geschetst heb, is mogelijk. Dat is allemaal gedekt en staat allemaal in de begroting. Als u echter andere keuzes maakt, bijvoorbeeld om tien Orions in de lucht te houden, Valkenburg open te houden, drie gemechaniseerde brigades aan te houden, terwijl er slechts gevechtskrachten zijn voor twee, en Seedorf open te houden, dan zeg ik onmiddellijk dat ik daarvoor geen geld heb. Ik heb geld voor de voorstellen die ik heb gedaan. Dat is ook mijn taak: de regering regeert en de Kamer controleert. Ik heb een samenhangend geheel aangeboden waarin een volledige dekking is opgenomen voor een relevante, krachtige krijgsmacht van de toekomst met maximale zekerheid voor het personeel. Het kan een product produceren dat iedereen in de wereld belangrijk vindt. Dat geeft maximale zekerheid. Als de Kamer extra dingen wil of bepaalde ombuigingen niet wil realiseren, dan valt er onmiddellijk een gat en dan heeft de Kamer een probleem.

De heer **Van Baalen** (VVD): Dit kan natuurlijk niet. Wij hebben een bezuinigingsdoelstelling die gerealiseerd moet worden. Binnen

die doelstelling kunnen keuzes worden gemaakt. U noemde reeds het moderniseren van Apaches; dat is een keuze. Er kunnen ook andere keuzes gemaakt worden. Op een gegeven moment kan bekeken worden of elders bepaalde winsten kunnen worden ingeboekt. Anders kan de Kamer alleen maar zeggen: dank u wel, wij accepteren uw plan en klaar is de zaak. In dat geval hoeven wij ook niet te vergaderen.

Minister **Kamp**: Dat is niet het geval. U kunt stellen dat mijn keuze om de maritieme patrouillevliegtuigen eruit te halen en de onderzeeërs te laten varen niet goed is en voorstellen om de onderzeeërs eruit te halen en de Orions te laten vliegen. Voor zover dat mogelijk is, kunnen die twee dan tegen elkaar worden weggestreept. Als u echter stelt dat drie gemechaniseerde brigades gehandhaafd moeten worden, dat Seedorf open moet blijven, dat Orions moeten vliegen en dat Valkenburg open moet blijven zonder daarvoor dekking aan te geven, dan heeft u een probleem.

De heer **Van Baalen** (VVD): Ik kom hierover ook in tweede termijn nog te spreken. Ik heb aangegeven, dat het in het land houden van drie gemechaniseerde brigades niets extra's hoeft te kosten. Hetzelfde geldt voor Seedorf. Ook daarop kom ik terug in tweede termijn. Het is dus niet een sigaar uit eigen doos.

Minister **Kamp**: De sluiting van Seedorf levert mij op jaarbasis 40 mln euro op. Ik hoorde van iemand dat minister Stroek op dit punt 6 mln euro wil bijdragen; ik heb dat overigens nooit van hem gehoord. Als hij dat echter wil doen, dan blijft er nog een gat van 34 mln euro over. Ik heb daarvoor geen dekking. Ik heb aangegeven dat een teruggang van drie naar twee gemechaniseerde brigades geen gevechtskracht kost. Deze levert per saldo alleen maar gevechtskracht op. Ook wordt de paraatheid groter en de overhead minder. Ik zie dan ook alleen maar voordelen. Als u wat anders wilt, moet u de rekening daarvoor betalen. U zult de rest van de Kamer ervan moeten overtuigen dat uw voorstel verstandiger is dan mijn voorstel. Ik wacht af of u dat lukt. Met betrekking tot de Orions heb ik gesproken over de inlichtingenverzameling ten behoeve van de onderzeebootbestrijding. Een tweede

activiteit van de Orions betreft de luchtverkenning voor de kustwachten. Zij doen dat op twee plaatsen, namelijk in Nederland en op de Nederlandse Antillen en Aruba. In Nederland zijn de Orions in de toekomst niet nodig voor luchtverkenning. Dat werk kan door andere, goedkopere vliegtuigen worden gedaan. Die vliegtuigen kunnen bovendien activiteiten combineren; deze kunnen milieutaken combineren met search-and-rescuetaken en andere waarnemingstaken. Deze taken kunnen verricht worden door de vliegtuigen waarover wij gesproken hebben met het ministerie van Verkeer en Waterstaat. Op een praktische manier, zonder structurele extra kosten voor het ministerie van Defensie, kan een oplossing worden gevonden voor de kustwacht in Nederland.

De Orions werden ingezet voor de activiteiten op de Nederlandse Antillen en Aruba omdat zij nu eenmaal beschikbaar waren en niet nodig waren voor inlichtingenverzameling ten behoeve van de onderzeebotenbestrijding. Het personeel heeft zelf aangegeven, dat slechts 5% van de uren daaraan wordt besteed. De Orions waren nu eenmaal beschikbaar en konden voor de kustwacht van de Nederlandse Antillen en Aruba gebruikt worden. Daar zijn het echter niet de ideale vliegtuigen voor. Zij zijn nooit voor dat doel gekocht en zijn daar ook niet op ingericht. Op dit moment bekijken wij daarom welke taken vervuld moeten blijven worden op de Nederlandse Antillen en op Aruba. Verder bekijken wij welke vliegtuigen het beste kunnen worden ingezet daarvoor. Ik kan nu reeds aangeven dat civiele vliegtuigen daarvoor het meest geschikt zijn. Ook menen wij dat een civiele bemanning de taken op die vliegtuigen kan uitvoeren. De kosten die daaraan verbonden zijn, zijn lager dan in het geval dat de Orions worden ingezet. Wij streven ernaar om met ingang van 1 juli volgend jaar een civiele oplossing te hebben voor de kustwachttaken bij de Nederlandse Antillen en Aruba. Wij zullen met het ministerie van Financiën spreken over de wijze waarop dat financieel kan worden gedekt. Het werk dat kan worden gedaan, is namelijk maar voor een deel defensiewerk. Het feit dat wij in de toekomst civiele vliegtuigen met een civiele bemanning willen

inzetten, geeft al aan dat geen sprake is van een defensietaak. Eigenlijk zijn andere ministeries aan bod, maar zij hebben er geen geld voor op de begroting. Daarom moet met Defensie worden besproken hoe dit probleem kan worden opgelost. Tot 1 juli volgend proberen wij door te vliegen met twee Orions van maximaal 800 uur. Wij zijn aan het bekijken hoe wij dat kunnen organiseren. Duidelijkheid tijdens deze debatten is daarvoor belangrijk. Hieruit maken wij namelijk op wat precies zal gebeuren met de Orions en met Valkenburg. Wij kunnen ook het personeel duidelijkheid geven, omdat wij kunnen bekijken welk personeel blijft en of wij daarmee op een goede manier de Orions kunnen bemannen. Een en ander moet na de onderhavige debatten verder worden uitgewerkt. Het is dus onze bedoeling om met twee Orions een overgang te creëren tot 1 juli volgend jaar.

De **voorzitter**: Ik zie dat er behoefte is aan interrupties, maar de minister maakt zijn verhaal over de Orions af. Hij heeft nog één taak te bespreken.

Minister **Kamp**: Een andere taak is de grondwaarneming. De Orions zijn ingezet boven Afghanistan en zouden misschien boven Irak kunnen worden ingezet. Vanuit die vliegtuigen kun je bekijken wat er op de grond gebeurt. Met die informatie kun je militair gezien je voordeel doen. Dit is evenwel niet het systeem van de toekomst en bovendien zijn de Orions er niet voor gemaakt. De NAVO werkt aan een ander systeem, namelijk het AGSR-systeem. Hierin worden satellieten ingezet en hoogvliegende vliegtuigen. Men moet daarbij denken aan een hoogte van vijftien kilometer. Voor lagere hoogten worden onbemande vliegtuigen ingezet. Die zijn namelijk kwetsbaar. Wij willen onze mensen geen onnodige risico's laten lopen. In zo'n toekomstig systeem kun je de controles op lagere hoogten beter door onbemande vliegtuigen laten uitvoeren. Als er dan een wordt neergeschoten is dat heel vervelend, maar het is van een andere orde van grootte dan wanneer een bemand vliegtuig wordt neergeschoten. Het nieuwe AGSR-systeem komt vanaf 2009 in fases beschikbaar. Binnen de NAVO wordt er hard aangewerkt, onder meer door Nederland. In onze plannen is al behoorlijk wat geldt

vrijgemaakt voor de aanschaf ervan. Het gaat om twee bedragen, namelijk 143 mln en 86 mln euro. Voor de grondwaarneming is het beter om in te zetten op het systeem van de toekomst. Als in de NAVO voorlopig toch nog zaken door onze Orions kunnen worden gedaan, dan gebeurt dit. Maar het kan ook gebeuren door onze Orions als ze zijn verkocht aan een ander NAVO-land. Dat kan de NAVO-taak laten vervullen.

Mevrouw **Huizinga-Heringa** (ChristenUnie): De minister legde alweer enige tijd geleden de nadruk op de bezuiniging die hij wil realiseren door het afstoten van de Orions. Tegelijkertijd blijft een aantal taken over, die wel moeten worden betaald. Ik noem bijvoorbeeld de kustwacht op de Antillen en Aruba. Het is nog niet duidelijk wat voor vliegtuigen dat werk zullen moeten verrichten. Maar ook die zullen moeten worden betaald, voor een deel uit Defensie. De bezuiniging die de minister inboekt wordt daardoor toch een stuk kleiner? De minister zegt bovendien dat ook andere departementen hiernaar moeten bijbetalen, maar zij hebben er geen geld voor op de begroting. Moet door de bezuiniging van Defensie tevens zwaarder worden bezuinigd op andere departementen? Als dat het geval is, vraag ik me af waar de minister mee bezig is. Is het niet handiger om de zaak meer integraal te bekijken dan om de departementen te laten opdraaien voor extra kosten die ontstaan doordat Defensie zijn zaakjes voor elkaar heeft?

Minister **Kamp**: Wij hebben de Orions gekocht. Ze zijn en worden gemoderniseerd voor de militaire taken. Ze vormen een onderdeel van onze krijgsmacht. Als je ze eenmaal hebt, kun je ook andere dingen met ze doen. Ze bleken bijvoorbeeld ook bruikbaar voor de kustwacht in Nederland. Nu wij daarmee ophouden, blijkt dat dit werk eveneens op een andere manier kan worden ingevuld. Aangezien wij toch Orions hadden, konden wij ze inzetten ten behoeve van de kustwacht van de Nederlandse Antillen en Aruba en andere taken in die omgeving. Destijds zijn de Orions echter aangeschaft en in de lucht gehouden en is Valkenburg aangehouden omdat wij de Orions voor militaire doeleinden nodig hadden. Afgezet tegen andere

prioriteiten hebben wij nu gesteld dat wij ze niet meer nodig hebben voor militaire doeleinden. Althans: wij geven de voorkeur aan andere onderdelen van onze krijgsmacht. Op dat moment kun je ook de neventaken niet meer vervullen. Het is voor mij helemaal niet gezegd dat vervolgens de kosten voor het vervullen van die neventaken ten laste van de defensiebegroting moeten komen. Daarvan ben ik helemaal niet overtuigd.

Naar mijn beste weten, levert de sluiting van Valkenburg en het afstoten van de Orions ons op jaarbasis 57 mln euro op aan besparingen. Jaarlijks zal ongeveer 10 mln euro moeten worden uitgegeven aan alternatieven om het werk te kunnen doen op de Nederlandse Antillen en Aruba. Wij kunnen echter pas nader onderzoek doen en verplichtingen aangaan, als de Kamer heeft besloten over de begroting. Eerst beslissen minister en staatssecretaris, daarna vindt er besluitvorming plaats in het kabinet, vervolgens beslist de Kamer over de begroting voor volgend jaar en pas dan liggen de feiten op tafel en kunnen wij gaan regelen wat er geregeld moet worden.

Ik ben van mening dat er een goed alternatief mogelijk is, ook voor de Nederlandse Antillen en Aruba. Per saldo zal dit waarschijnlijk een besparing opleveren voor de Rijksoverheid van 47 mln euro. Het is logisch om het bedrag van 10 mln euro, dat mogelijk moet worden uitgetrokken voor de Nederlandse Antillen en Aruba, te laten drukken op de ministeries die verantwoordelijk zijn voor de te vervullen taak. Ik wil graag met de minister van Financiën overleggen of hij geen extra geld beschikbaar moet stellen aan andere ministeries om dat te kunnen financieren. Ik wil het echter niet zomaar voor rekening van Defensie laten komen, omdat het niet om taken van Defensie gaat.

De heer **Van der Staaij** (SGP): Begrijp ik goed uit datgene wat de minister zegt, dat het nog steeds niet duidelijk is of er tijdig een alternatief beschikbaar is voor de kustwacht van de Antillen? Kennelijk valt het niet mee om een goed alternatief te vinden.

Minister **Kamp**: Ik kan niet tot een definitieve uitwerking komen voordat de Kamer over de begroting van

2004 heeft besloten. De regering regeert en de Kamer controleert weliswaar, maar de Kamer stelt de begroting vast. Als blijkt dat de Kamer doet wat wij willen, namelijk de Orions uit de lucht nemen en Valkenburg sluiten, dan denken wij de zaken als volgt te kunnen organiseren: vanaf 1 juli 2004 komt er een civiele vervanging op de Nederlandse Antillen en Aruba. Voor Nederland hebben wij vervanging. Gedurende de overgangperiode op de Nederlandse Antillen en Aruba denk ik dat het tot 1 juli 2004 mogelijk moet zijn om twee Orions voor maximaal 800 uur in de lucht te houden. Dat betekent dat zowel de overgangperiode van 1 januari tot 1 juli 2004 als het vervolg na 1 juli 2004 geregeld kan worden, maar ik kan dat pas doen als de besluitvorming rond is.

De heer **Van der Staaij** (SGP): Nee, dat begrijp ik niet en misschien kan de minister dat nog een keer uitleggen. Ik zou denken dat het normaal is dat je pas definitief besluit om af te stoten als je weet dat er een goed alternatief is. De minister vraagt in feite van de Kamer: zeg maar «ja» tegen mijn plannen met het risico dat de rechtshandhaving en het functioneren van de kustwacht op de Nederlandse Antillen en Aruba tijdelijk in gevaar komen.

Minister **Kamp**: Het is toch uitgesloten dat je een militaire dienst die 57 mln euro per jaar vraagt – geld dat er niet is – in stand blijft houden omdat een relatief ondergeschikte taak volgens u niet vervuld zou kunnen worden. Ik heb gezegd dat voor die relatief ondergeschikte, maar op zichzelf belangrijke taak op de Nederlandse Antillen en Aruba vanaf 1 juli 2004 een goede oplossing denkbaar is in de civiele sfeer. Wij hebben daarvoor het nodige voorwerk gedaan. De periode van nu tot 1 januari 2004 blijven wij op de huidige manier afdekken. De periode van 1 januari tot 1 juli 2004 kunnen wij afdekken met een maximale inzet van 800 uur van twee Orions. Dat geheel van voorzieningen is voldoende om alle taken van de Orions over te nemen en dat moet je afzetten tegen het feit dat er volgend jaar geen 57 mln euro is op de begroting.

De **voorzitter**: Op dit punt is het

standpunt van de minister voldoende duidelijk. Een aantal woordvoerders heeft aangegeven te willen interrumperen. Ik vraag hen kort te zijn.

De heer **Van Baalen** (VVD): De minister noemde een bedrag van 10 mln euro om het nevengebruik af te dekken. Heeft de minister eerst in het kabinet gevraagd of men bereid is dit bedrag uit te trekken voor de defensiebegroting? Dat houdt in het subsidiëren van Defensie voor die neventaken. Heeft de minister vervolgens gekeken of er met de Duitsers of de Belgen of met alle twee een multinationale Marpat kan worden opgezet? Dat reduceert immers de kosten aanzienlijk. Is dat traject gevolgd en heeft hij steeds «nee» als antwoord gekregen?

Minister **Kamp**: Ik wil geen internationale Marpat omdat de taken van de kustwacht in Nederland op een goede manier vervuld kunnen worden zonder extra kosten voor Defensie. Ook de taken van onze eigen marineschepen kunnen op een andere manier vervuld worden. Voor de grondwaarnemingstaken zit ik op een andere koers, namelijk op het toekomstige NAVO-systeem. Ik houd alleen de Nederlandse Antillen en Aruba over en vind dat die taak beter op een andere manier kan worden uitgevoerd dan met de Orions. Ik wil geen constructie maken met andere landen om Orions in de lucht te houden. Daar valt voor Nederland geen winst te behalen. Ook de NAVO wordt er niet slechter van omdat ik inschat dat andere NAVO-landen onze Orions willen kopen en de bijdrage die Nederland nu met de Orions aan de NAVO levert, straks door die landen geleverd wordt. Natuurlijk heb ik geen geld gekregen van mijn collega's. Zij kunnen mij geen geld geven wat zij niet gekregen hebben op hun begroting. Ik heb gezegd dat wij voor een deel bijtaken verricht hebben omdat wij die Orions toch hadden. Andere ministeries zaten dus voor een dubbeltje op de eerste rang. Zodra wij die taken niet meer vervullen, zullen die ministeries daarvoor een oplossing moeten vinden. Dat is een verantwoordelijkheid van het hele kabinet, inclusief het ministerie van Defensie. Vandaar dat wij samen met de andere ministers druk bezig zijn om een en ander in detail uit te werken. Vervolgens zullen wij daarover spreken met de minister

van Financiën. Het is een gezamenlijke verantwoordelijkheid van het kabinet om tot 1 januari de huidige werkwijze door te zetten, van 1 januari 2004 tot 1 juli 2004 een overbruggingsregeling te hebben en vanaf 1 juli 2004 een definitieve civiele oplossing te bieden. Ik zie hiervoor goede mogelijkheden.

De heer **Herben** (LPF): Ik bewonder de minister voor zijn oprechtheid en voor het frank en vrij beantwoorden van de vragen. Hij bevestigt in feite dat eerst het traject met de Kamer moet worden afgerond voordat er gesproken kan worden met de andere departementen. Het is dus eigenlijk «ieder voor zich en Zalm voor ons allen». Dat is een probleem waardoor het in de breedte denken belemmerd wordt.

Ik begrijp ook dat het internationale Marpat niet aan de orde is. Dat betekent dat de minister niet van plan is daarover te gaan praten met Duitsland. Hij laadt dan echter wel een zware verantwoording op zijn schouders. Wij vragen immers dat Duitsland onze Orions koopt (inclusief 250 mln euro upgradekosten van de Orions), dat Duitsland akkoord gaat met de sluiting van Seedorf en dat wij tot in lengte van jaren in Duitsland mogen blijven oefenen. Als de minister dat allemaal voor elkaar kan krijgen, heeft hij uiteraard mijn volledige steun.

Minister **Kamp**: Het is niet zo dat wij pas met andere departementen gaan spreken nadat de Kamer over de Defensiebegroting 2004 besloten heeft. Natuurlijk zijn wij al lange tijd bezig met andere ministeries om een en ander zo goed mogelijk uit te werken. Ik heb echter wel een besluit van de Kamer nodig om concreet te kunnen worden. Het budgetrecht voor de begroting ligt bij de Kamer. Ik kan daar niet op vooruitlopen. Ik doe het voorwerk en zodra de Kamer ons voorstel accepteert, is het vervolgens mijn verantwoordelijk om het verder uit te werken. Ik heb aangegeven dat wij met andere departementen volop aan de slag zijn, langs welke lijnen wij dat willen doen en hoe ik de kansen inschat. Ik heb geen enkel probleem met Duitsland. De samenwerking met Duitsland is zeer goed. Duitsland toont zeer veel begrip voor de Nederlandse situatie. Duitsland is namelijk met hetzelfde bezig. De regering stelt voor om Seedorf te

sluiten. De Duitse regering heeft al besloten tot het sluiten van tientallen lokaties en gaat er nog veel meer sluiten. Ook de Amerikanen hebben aangegeven grote aantallen lokaties in Duitsland te zullen sluiten. In de NAVO heeft men vastgesteld dat Nederland bij de top drie zit wat inzet en deelname aan crisis-beheersingsoperaties betreft. Nederland wil binnen enkele jaren een 100% inzetbare krijgsmacht realiseren en dat is volledig in lijn met andere NAVO-landen. Nederland loopt zelfs al aanmerkelijk voorop. Ik heb noch met Duitsland noch met andere landen problemen.

De heer **Herben** (LPF): Ik dank de minister voor zijn toelichting op de ontwikkelingen in Duitsland. De kwestie ligt op zijn bord, maar hij zelf heeft het volste vertrouwen in wat gebeurt. Prima!

Ik wil nog even terugkomen op de opmerking over de Orions die in de West worden vervangen door civiele vliegtuigen. Ik herinner de minister eraan dat Nederland oorspronkelijk de taak in de West op zich heeft genomen in overleg met de Antillen en Aruba. De inzet van vliegtuigen is ook medegefinancierd door de Antilliaanse regering. Bij die inzet ging het om twee Fokker Maritime patrouillevliegtuigen. Die taak is bij een eerdere bezuinigingsmaatregel afgestoten, omdat de Orions die taak er wel bij konden doen. De minister moet nu dus ook overleg plegen met de Antilliaanse en Arubaanse regering over de financiering. In dat verband vind ik het een beetje zonde dat wij de drie Orions die niet zijn geüpgraded, die nu in Portugal in de zon staan te verpieteren, niet bij de plannen betrekken. Deze Orions zouden namelijk door Fokker-Woensdrecht prima dezelfde upgrade kunnen krijgen als vroeger de Maritimes kregen en voorzien kunnen worden van een eenvoudig kustwachtradar. Op die manier is de minister goedkoper uit. Hij hoeft dan minder dan 10 mln euro uit te geven. Dat verzeker ik hem.

De heer **Kortenhorst** (CDA): Voorzitter. De minister zegt steeds dat het hierbij gaat om een harde besparing van 57 mln euro. Tegelijkertijd zegt hij dat wordt onderhandeld over die 800 uur op de West. Volgens hem zijn er oplossingen door het inzetten van andere vliegtuigen. Die andere vliegtuigen

kosten 10 mln euro. Daarover wordt onderhandeld met andere ministeries. Over een heleboel technische aspecten zegt de minister: die komen in de toekomst aan de orde. En samenvattend zegt hij eigenlijk: ik kan pas echt aan het werk als de Kamer mij het mandaat geeft om te stoppen met het inzetten van Orions. Dit moge een goed Hollands gebruik zijn. Per slot van rekening hebben wij het ook over Hollandse vliegtuigen, maar hiermee zegt de minister toch: gooi die oude schoenen maar weg, want pas als die oude schoenen weg zijn kan ik, vlak voor de winter, werken aan nieuwe. Of zie ik dat verkeerd?

Mevrouw **Van Velzen** (SP): Voorzitter. Ik heb mij door minister De Graaf laten overtuigen. Hij heeft gezegd dat die Orions hard nodig zijn voor het vervullen van de kustwachttak. Nu zegt deze minister: er is een goedkoper alternatief. Daarvan wil ik mij ook graag laten overtuigen. De minister zegt verder: het uitvoeren van deze taak is niet een verantwoordelijkheid van defensie. Daarin kan ik hem volgen, maar wiens verantwoordelijkheid is het dan wel? Ik neem aan die van de heer De Graaf. Is hij bereid om de kosten voor deze taak in zijn begroting te verwerken? Wanneer krijgen wij hiervoor een voorstel? Gebeurt dat de komende tijd? Kan deze minister de garantie geven dat er per 1 juli een volwaardig alternatief is voor de kustwachttaken op de Antillen?

De heer **Bakker** (D66): Voorzitter. Ik vind dat de minister een denkfout maakt, gelet op wat hij zegt over de relatie met de Kamer. Eigenlijk zegt hij tegen ons: zegt u maar ja tegen iets waarmee u het niet eens bent, dan zorg ik wel voor een oplossing. Dat kan niet. De minister vraagt de Kamer zich verantwoordelijk op te stellen. Dat proberen wij ook de hele dag te doen. Hij kan ons echter niet vragen om akkoord te gaan met iets waarvan wij de negatieve gevolgen wel zien, maar de positieve niet. Ik vraag daarom de minister om de Kamer niet een speelbal te laten zijn van zijn interdepartementale strijd, want daar zijn we niet van gediend.

Minister **Kamp**: Er is geen sprake van een interdepartementale strijd. De Kamer wordt dus niet een speelbal van die strijd. Wij hebben

een maritieme patrouilledienst die verschillende taken vervult. Een van die taken is meer een afgeleide taak en niet echt een militaire taak. Wij opereerden in de West onder de verantwoordelijkheid van andere ministeries, met name onder die van BZK en voor BVK. Dat betekent dat als de maritieme patrouilledienst in Nederland wegvalt, daarvoor een andere invulling moet worden gevonden. Wij zoeken het alternatief onder leiding van de minister voor BVK. Zodra het alternatief is uitgewerkt, zal het kabinet zich buigen over de financiering. Er zal dus een oplossing komen. De minister-president heeft al gezegd: wij zullen de taken op de Nederlandse Antillen en Aruba blijven vervullen. Wat wij nu doen, is die voortzetting organiseren. Wij kunnen de vervanging natuurlijk nog niet rond hebben als door de Kamer nog niet een besluit over de begroting voor volgend jaar is genomen. Wij doen al het voorbereidende werk en zodra de Kamer het besluit over de begroting heeft genomen, kunnen wij verder met de afronding, zowel inhoudelijk als financieel. De beste garantie die de Kamer hiervoor kan krijgen is die die de minister-president heeft gegeven. Hij heeft gezegd: wij zullen ervoor zorgen dat met deze taak kan worden doorgegaan. Ik kan u nu zeggen: dit jaar gaan wij door en voor de eerste helft van het volgende jaar werken wij aan een tijdelijke oplossing. Vanaf 1 juli zijn wij druk bezig met het vinden van een invulling. Wij doen dat in goede samenwerking met andere ministeries. Van een stammenstrijd is geen sprake.

De heer Herben is met name ingegaan op de Orions in de West. Wij hebben ons er niet op vastgelegd dat wij met Orions in de buurt van de Nederlandse Antillen en Aruba verschillende taken gaan uitvoeren, zoals kustwacht en drugsbestrijding. Wij hebben ons erop vastgelegd dat wij daar bepaalde taken gaan vervullen. Vervolgens bepalen wij, met welke vliegtuigen wij die taken gaan vervullen. Stel dat ik de drie toestellen die in Portugal op de grond staan, ga aanpassen om ze permanent te kunnen gaan inzetten boven de Nederlandse Antillen en Aruba voor de verschillende taken die daar zijn, dan gaat mij dat al met al het dubbele kosten van het bedrag waarover ik nu praat. Die Orions zijn niet bedoeld voor dat soort taken. De

heer Timmermans sprak over een Ferrari om boodschappen mee te doen. Zelf had ik die vergelijking niet verzonnen, maar hij had wel gelijk: dit zijn niet de taken waarvoor de Orions zijn gemaakt. Je kunt die taken beter laten vervullen door civiele vliegtuigen, met toegespitste apparatuur.

Wat Portugal betreft: wij zijn niet alleen maar bezig om de tien Orions te verkopen, daarbij de Orions in Portugal vergetend. Wij hebben dertien Orions. Op dit moment is de staatssecretaris bezig met enkele landen, waarbij alle vliegtuigen in beeld zijn.

Tegen de heer Kortenhorst zeg ik dat wij niet in ieder geval 10 mln euro gaan uitgeven voor taken op de Antillen en Aruba. Ik probeer een zo goed mogelijk inzicht te geven in de problematiek. Ik heb daarbij gezegd dat ik inschat dat al met al een bedrag in de orde van grootte van 10 mln euro nodig kan zijn om daarvoor een definitieve civiele oplossing te vinden. Hij heeft gezegd dat wij niet eerst onze oude schoenen moeten weggooiën. Nee, maar je moet op een gegeven moment natuurlijk wel, als je als organisatie te maken krijgt met de zeer ingrijpende noodzaak om in totaal 715 mln euro om te buigen op een begroting van 7 mld euro, keuzes maken. Het ingrijpende karakter blijkt alleen al uit het feit dat wij over 12.000 formatieplaatsen spreken. Op zo'n moment moet je een structuur voor de toekomst neerzetten. Dan moet je zeggen: willen we nog in Seedorf zitten met de gemechaniseerde brigade, willen we nog drie luchthavens openhouden voor F-16's, terwijl twee voldoende is, willen we nog Orions inzetten boven de Nederlandse Antillen en Aruba, terwijl dat beter door andere vliegtuigen kan worden gedaan? Waar wij nu mee bezig zijn, is de basisbesluitvorming. Wij hebben als kabinet onze lijn uitgezet, en de Kamer kan besluiten nemen over de begroting. Vervolgens is het onze verantwoordelijkheid om dat besluit uit te voeren. Ik heb gezegd dat een goede uitvoering voor mij betekent: dit jaar doorgaan, het eerste halfjaar van 2004 een overgangsregeling, en vanaf 1 juli 2004 een civiele oplossing. Dat lijkt mij een perfecte invulling van het werk dat moet worden gedaan.

De heer **Kortenhorst** (CDA): Wat is er nu al hard gerealiseerd van die

715 mln euro aan besparingen ten behoeve van het jaar 2004, dat over twee maanden al begint? Ik bespeur namelijk veel open eindes.

Minister **Kamp**: Die 715 mln euro zit niet meer in mijn begroting voor volgend jaar. U vraagt mij dus, mijn verhaal opnieuw te houden. Ik zal dat doen: voor de kustwacht is een oplossing gevonden, ik heb het nodige gezegd over de inlichtingenvoorziening van onze marineschepen en over de NAVO-taken heb ik gezegd dat de Orions naar andere NAVO-landen gaan. Ik heb verder gesproken over het toekomstige grondwaarnemingssysteem en de bijdrage van Nederland daaraan, en ik heb gesproken over de West. Wat moet de heer Kortenhorst nog meer horen? Ik zou het niet weten. Er is voorgesteld om te kijken of extra M-fregatten kunnen worden afgestoten en vervangen kunnen worden door korvetten. De fregatten waar wij dan over spreken, zijn fregatten die in de jaren negentig zijn opgeleverd. Dat zijn dus moderne fregatten, waar de Nederlandse belastingbetaler veel geld in heeft gestoken. Het is in het algemeen niet gunstig om die fregatten al vrij snel af te stoten, ze voor een laag bedrag te verkopen en nieuwe schepen te gaan bouwen. Dat is niet erg verstandig. Wij zijn bezig een bepaald evenwicht te bereiken. Wij willen twee L-fregatten en twee M-fregatten afstoten. Wij denken daar een goede koper voor te kunnen vinden. Het kost echter geld om daarmee verder te gaan. Wij gaan die fregatten niet ombouwen om ze ander werk te kunnen laten doen. Wij gaan de M-fregatten die wij aanhouden voor een deel een beperkte bemanning geven en ze beperkte activiteiten laten verrichten. De enige ombouw die wij voornemens zijn te doen, zijn algemene aanpassingen plus een aanpassing om de NH-90 in plaats van de Lynx te kunnen huisvesten. Wij gaan echter geen fregatten ombouwen om ze andere taken te laten verrichten. Dat doen wij ook niet omdat wij het belangrijk vinden dat wij met die fregatten de mogelijkheid hebben van escalatiedominantie. Het zijn oorlogsschepen die je voor een bepaalde taak inzet, omdat je denkt dat dat goed is. Als het tegenvalt, kan zo'n schip worden gebruikt voor escalatiedominantie. Dan kunnen wij weer een stap verder gaan en dan

kunnen moeilijke situaties met hetzelfde schip worden beheerst. Dat is een groot voordeel van de fregatten die wij op dit moment hebben.

Een ander bezwaar is dat als je een kleinere marine hebt, zoals wij die krijgen – onze marine wordt qua aantal schepen ingekrompen: twee L-fregatten, twee M-fregatten en twee mijnenbestrijdingsvaartuigen gaan eruit – moet je niet een extra soort schepen inbrengen. Dat is qua management en organisatie niet verstandig. Dat levert namelijk veel overhead op en het is moeilijker om alles goed te runnen. Het is logischer om met een kleinere organisatie met minder verschillende schepen te gaan werken. Daarom komen wij nu niet met een voorstel naar de Kamer om nog meer M-fregatten af te gaan stoten en die te vervangen door korvetten.

De heer **Van Baalen** (VVD): Het gaat er niet om dat dat nu voor eens en voor altijd moet worden bepaald. Waarom nemen wij niet de tijd om dit te onderzoeken? Dat kost u geen geld en daarna kan dan een beslissing worden genomen. Er is een discussie over littorial combatships, korvetachtigen dus, over de overhead en over een mogelijke helikoptercarrier. Het is goed om dat in zijn geheel te bestuderen en dan weer naar de Kamer te komen. Dat kost u niets.

Minister **Kamp**: De staatssecretaris en ik zullen straks spreken over uw verzoek om dit te bekijken. Het gaat er daarbij ook om dat het perspectief van de Nederlandse maritieme industrie in beeld moet worden gebracht. Ik vind dat wij dat niet moeten doen en wel om de redenen die ik zojuist heb aangegeven. Ik zeg echter graag toe dat ik daar straks met de staatssecretaris over zal spreken. Wellicht kunnen wij daar dan in tweede termijn iets naders over zeggen.

Wij hebben op dit moment twee bevoorradingsschepen: de Zuiderkruis en de Amsterdam. De Amsterdam is uit 1995 en de Zuiderkruis uit 1975. De vervanging van de Zuiderkruis is voorzien voor 2015. Wij zijn nu bezig met een studie die wij in 2005 hopen af te ronden. Met de bouw van het vervangende schip zal dan in 2011 worden begonnen en in 2015 moet dat schip dan varen. Het uitgangs-

punt is voor mij echter dat het weer een bevoorradingsschip moet worden. Als het geen bevoorradingsschip maar een helikoptercarrier zou worden, dan ontstaat weer het probleem van een kleinere marine met een grotere diversiteit aan taken. Dat past niet bij de omvang van onze organisatie. Ik ga er daarbij dan nog aan voorbij dat een helikoptercarrier meer zal kosten dan het bedrag dat we op dit moment voor het op langere termijn vervangen van de Zuiderkruis in onze boeken hebben staan.

Voorzitter. Ik kom bij de vliegbasis Twenthe. Ik ga eerst in op onze argumenten om Twenthe te sluiten en vervolgens op de suggestie die vanuit Twenthe is gedaan om het preventief onderhoud daar te concentreren en op die manier een oplossing te vinden. Wij hebben drie bases van waaruit onze F-16's kunnen opereren. We gaan in aantal terug van 137 naar 108 F-16's, waarvan er 90 aangeboden worden aan de NAVO. Wij kunnen deze 108 vliegtuigen op twee luchtmachtbases kwijt. Het toch in bedrijf houden van drie luchtmachtbases betekent zo'n 1000 mensen plus een aantal kosten van instandhouding extra. Ik heb hiervoor in het begin al gewaarshuwd. Ik wil niet dat wij in Nederland geld laten weglekken aan infrastructuur die niet noodzakelijk is en als gevolg daarvan onvoldoende kunnen doen om ons werkelijke product, slagkracht in het buitenland, expeditionair te kunnen realiseren. Wij moeten zorgen dat alle infrastructuur die wij in Nederland hebben 100% noodzakelijk is en 100% efficiënt wordt gebruikt om ons product, het leveren van een bijdrage aan vrede en veiligheid in de wereld, te realiseren. Bij een aantal van 108/90 F-16's hebben wij aan twee luchtmachtbases genoeg. Het is dan niet verantwoord om er drie open te houden.

Vervolgens is de vraag welke van de drie bases dan gesloten dient te worden. De eerste overweging is dat Twenthe de kleinste van de drie is. Leeuwarden en Volkel zijn de grootste bases, zodat het voor de hand ligt om naar deze twee bases te kijken. De tweede en belangrijkste overweging is dat de luchtbasis Twenthe in een stedelijke agglomeratie ligt. Er liggen meer steden en dorpen in de directe omgeving van Twenthe dan bij Leeuwarden en Volkel het geval is. Er is in het

verleden, toen meer naar de veiligheid en de uitbreidingsmogelijkheden voor de steden en dorpen werd gekeken, vanuit Twenthe op aangedrongen om te kijken of er geen andere oplossing denkbaar was voor het vliegveld. Dat is op dit moment inderdaad het geval. Twenthe is als gevolg van de ligging ten opzichte van de steden en dorpen in de omgeving, niet de beste lokatie om aan te houden. Verder speelt een rol dat in Leeuwarden de operationele omstandigheden beter zijn. Leeuwarden ligt dichterbij de zee. Er is geen overlast meer op het land, wanneer er eenmaal gevlogen wordt. Leeuwarden ligt ook dichterbij de Vliehorst waar voor een deel geoefend wordt. Leeuwarden heeft vanuit operationele aspecten gezien belangrijke voordelen. Volkel heeft het voordeel dat het meer geluidsruimte heeft dan Twenthe. Volkel heeft vanaf het begin rekening gehouden met drie luchtmachtsquadrons, zodat het de geluidsruimte ook in de nieuwe situatie kan afdekken. In Twenthe is slechts sprake van ruimte voor twee luchtmachtsquadrons. Dit heeft er al met al toe geleid om voor de sluiting van Twenthe te kiezen. Er mogen op dit punt natuurlijk alleen puur objectieve redenen een rol spelen. Ik weet dat de heer Bakker Twenthe ook nadrukkelijk in beeld houdt, maar hij pleit niet voor Twenthe omdat hij een bijzondere relatie met Twenthe heeft. Ik pleit niet voor Twenthe omdat ik een Tukker ben. De heer Berlijn, bevelhebber van de luchtmacht, pleit niet voor Twenthe omdat hij in Oldenzaal woont. Zo werkt het noch bij ons noch bij u. Wij hebben naar objectieve criteria gekeken en wij zijn op grond daarvan tot deze keuze gekomen. De mogelijkheid is aangegeven om het preventieve onderhoud, het tweede onderhoudsniveau, te concentreren op Twenthe. Ik zal even het beeld van het onderhoud van straal- en jachtvliegtuigen schetsen. De kleine dingetjes die onmiddellijk gedaan moeten worden om de vliegtuigen in de lucht te kunnen houden, vallen onder het eerste niveau van onderhoud. Dat vindt per definitie plaats op de luchtmachtbasis waar de vliegtuigen zijn gestationeerd. Je kunt die vliegtuigen immers niet voor elk wissewasje weg sturen. Het eerste niveau van onderhoud wordt dus altijd verricht

op de operationele luchtmachtbasis. Het tweede niveau van onderhoud is het wat ingewikkelder onderhoud. Als er ernstige problemen met een vliegtuig zijn, moet het tweede niveau van onderhoud worden toegepast. Bij het derde niveau van onderhoud wordt het hele vliegtuig uit elkaar gehaald. Dan moeten er echt ingrijpende dingen gebeuren. In Nederland is het op dit moment als volgt geregeld. De eerste twee niveaus van onderhoud vinden plaats op de operationele bases en het derde niveau van onderhoud is geconcentreerd op het logistiek centrum van de Koninklijke luchtmacht in Woensdrecht. In het verleden is al eens gekeken of het tweede niveau van onderhoud niet zou kunnen worden gecentraliseerd. Het ligt voor de hand om dat dan ook in Woensdrecht te laten plaatsvinden. Daar is immers al sprake een centrale plek voor het derde niveau van onderhoud. Dat bleek niet verstandig te zijn, omdat voor dat eerste niveau van onderhoud heel vaak ondersteuning plaatsvindt vanuit het tweede niveau van onderhoud. De monteurs die het eerste niveau van onderhoud moeten doen, willen graag een wisselwerking met monteurs die het tweede niveau van onderhoud voor hun rekening nemen, teneinde hun werk goed te kunnen doen. Dat bleek een heel belangrijke reden te zijn. Een tweede belangrijke reden was dat als er eenmaal een wat groter probleem met een vliegtuig is – een probleem waarvoor het tweede niveau van onderhoud nodig is – dan vaak niet meer veilig met het toestel kan worden gevlogen naar een andere basis om daar eens rustig het werk te kunnen gaan doen. Met dat vliegtuig moet uit veiligheidsoverwegingen echt iets gebeuren en dat kan dan het best op de operationele basis plaatsvinden. Wij hebben om die redenen destijds niet besloten om het tweede niveau van onderhoud naar Woensdrecht te verplaatsen. Om diezelfde redenen willen wij het nu niet naar Twenthe verplaatsen. Daar komt nog het volgende bij. Als wij Twenthe om die reden openhouden, moeten wij een luchtmachtbasis openhouden waar vliegtuigen kunnen landen en vertrekken. Dan moeten er mensen en faciliteiten zijn. Er moet bewaking zijn, er moet een brandweer zijn en er moet een verkeerstoren zijn. Kortom, die overhead leidt tot veel

extra kosten. Dat is nog een extra argument om het preventieve onderhoud niet in Twenthe te concentreren. De conclusie luidt dus: niet doen. Wat de regering betreft, moet het besluit voor de toekomst helder worden genomen. Wij hebben ruimte nodig op twee luchtmachtbases. Daar kunnen wij het beste Leeuwarden en Volkel voor nemen. Het derde niveau van onderhoud blijft geconcentreerd op Woensdrecht. De eerste twee niveaus van onderhoud zullen blijven worden verricht op Leeuwarden en Volkel.

De heer **Timmermans** (PvdA): Voorzitter. Ik wil nog vragen stellen over de keuze tussen Volkel en Twenthe. Het lijkt voor mij helder dat er over Leeuwarden niet wordt gesproken. Ik zal er niet van worden verdacht Tukker te zijn, ook niet door de minister, maar ik wil er toch wel een paar vragen over stellen. De provincie en de mensen van de basis hebben gezegd dat Twenthe ruimer in de geluidsnormen zit dan Volkel en Leeuwarden. De minister zegt heel nadrukkelijk dat Volkel meer gebruikruimte heeft, maar ik hoor uit de regio dat dit niet het geval is, dat het juist omgekeerd is, dat Twenthe meer ruimte heeft dan Volkel. Ik hoor op dat punt dus graag enige toelichting.

Er wordt voorts gezegd dat Twenthe de modernste basis van Nederland is. De minister kiest voor de andere basis, omdat die meer ruimte heeft. Misschien kan er ook gekeken worden naar de modernste basis in plaats van naar de grootste basis, misschien kan dat argument worden meegewogen?

De minister heeft ook nog niet aangegeven, even buiten zijn eigen defensie terrein kijkend, wat in termen van claims de gevolgen zijn van de sluiting van Twenthe voor de Rijksoverheid, omdat allerlei afspraken zijn gemaakt voor het medegebruik door de burgerluchtvaart en wat dat betekent voor andere departementen, zoals het departement van Verkeer en Waterstaat. Ik hoor graag op die punten nog enige toelichting van de minister.

De heer **Bakker** (D66): De minister heeft gelijk dat wij het Twentse volkslied beiden goed kunnen zingen. Zijn uitspraak dat het vliegveld in een stedelijke agglomeratie ligt, klopt ook. Er is in het

verleden een F-16 op een woonwijk in Hengelo neergestort en om die reden is de tweede baan gesloten. Sindsdien is er echter geen enkel probleem meer met de omgeving, integendeel. Nu zegt de omgeving, inclusief Hengelo, dat men daar moet blijven.

De vraag is of je de regionale effecten mag laten meewegen bij je beslissing. Ik zeg de minister na dat je dat niet primair mag doen, omdat het in de allereerste plaats een besluit van Defensie is om drie of twee bases open te houden. Als er echter min of meer gelijkwaardige lokaties zijn, dan vind ik dat je wel degelijk naar dat soort effecten mag kijken. Dat is voor Twenthe van belang en dan maakt het niet uit of de minister en ik er geboren zijn.

De heer **Van Baalen** (VVD): Ik heb nog een vraag aan de heer Bakker. Als er meerkosten aan verbonden zijn, dan zal hij het toch met mij eens zijn dat die meerkosten betaald moeten worden door andere overheden. Dat geld kan niet uit de begroting van minister Kamp komen.

De heer **Bakker** (D66): Als je het hebt over regionaal werkgelegenheidsbeleid, dan gaat het niet om geld van Defensie. Ik vind wel dat hier andere dingen moeten meewegen. De heer Timmermans had het al over de modernste vliegbasis, maar dan moet je ook de investeringen laten meewegen die je moet doen om de squadrons elders te huisvesten.

De heer **Van der Staaij** (SGP): Ik heb nog een vraag over de geluidscontouren. Ik heb uit een TNO-studie begrepen dat ook bij Volkel al sprake zou zijn van het bereiken van geluidsmaxima. Is dat zo? Hoe werkt dit dan uit als gevolg van deze besluitvorming?

Mijn tweede punt betreft die min of meer integrale afweging. Dat wil zeggen dat je naar meer dan strikt militaire aspecten kijkt. In hoeverre heeft er een vergelijking plaatsgevonden tussen de gevolgen van een eventuele sluiting voor Volkel en Twenthe? Is dat wel integraal onderzocht?

Minister **Kamp**: De heer Timmermans heeft gelijk dat Twenthe modern is en dat er een goede start- en landingsbaan ligt. Het is ook waar dat er veel defensieactiviteiten in

Brabant zijn. Zijn argumenten zijn juist, maar de argumenten die ik net verwoord heb, zijn ook juist.

Uiteindelijk maak je een afweging. Wij hebben gekeken wat voor de krijgsmacht voor de komende twintig à dertig jaar op hoofdlijnen het beste is. Het eerste dat duidelijk werd, is dat er geen drie bases nodig zijn, maar dat wij aan twee bases genoeg hebben. Het tweede dat duidelijk werd, is dat de operationele omstandigheden van Leeuwarden het gunstigst zijn. Het grote voordeel van Leeuwarden is dat het dicht bij zee en bij Vliehorst ligt. Ten derde werd duidelijk dat het van groot belang is om het goed in te passen in de geluidsregels. In de nieuwe situatie houden wij vijf eskadrons F-16 over die aan de NAVO worden aangeboden. Daar moet ik een luchtmachtbasis voor hebben. Drie kan ik er kwijt binnen de geluidzone van Volkel. In Leeuwarden zal ik er met wat speling ook nog eens drie kwijt kunnen. Met Volkel en Leeuwarden kan ik dus goed uit de voeten. Volkel en Leeuwarden zijn de grootste bases. Daar zit ik het ruimst in mijn jasje wat betreft de infrastructuur mogelijkheden en dat is van belang in de toekomst. Daar komt bij dat het probleem van het geluid in Volkel op dit moment is afgedekt en dat Leeuwarden dicht bij Vliehorst en de Noordzee ligt. Dat alles heeft ons gebracht tot deze keuze voor de toekomst en die keuze moet de Kamer beoordelen. De heer Bakker heeft ook gelijk dat het negatieve effecten heeft voor de regio Twenthe. Stel dat de Kamer zou besluiten om Seedorf open te houden, dan moet Oirschot of Havelte gesloten worden. Dat heeft grote negatieve effecten voor Nederland. Het heeft natuurlijk negatieve effecten voor Twenthe als wij het militaire gebruik van Twenthe zouden beëindigen. Hoe groot die effecten precies zijn buiten het aantal formatieplaatsen van Defensie die vervallen, kan ik niet helemaal inschatten. Er is een berekening gemaakt in Twenthe. Er zijn ook hoogleraren die zeggen: dat is niet zo, dat moet je heel anders zien. In ieder geval weet ik, dat het commerciële medegebruik dat van de vliegbasis wordt gemaakt niet zodanig is dat men op dit moment in staat is om onze rekeningen te betalen. Er is dus sprake van commercieel medegebruik van de luchtbasis Twenthe maar de rekening

daarvoor wordt op dit moment niet betaald. Het is dus een marginale zaak en dat moeten wij ook onder ogen zien. Dat wil niet zeggen dat er niet het nodige moet worden gedaan door de rijksoverheid om de gevolgen voor de regio zoveel mogelijk te beperken. Vandaar dat collega Van der Knaap gesprekken heeft gehad met alle bestuurders die worden getroffen door onze voorstellen en dus ook heeft gesproken met degenen die bestuurlijke verantwoordelijkheid dragen in Twenthe. Hij is volop bezig met het organiseren van samenwerking tussen de ministeries om ervoor te zorgen dat de gevolgen voor Twenthe onder ogen worden gezien en dat wordt bekeken wat eraan kan worden gedaan om die te beperken. Ik hoop hiermee ook de vraag van de heer Van der Staij te hebben beantwoord. Mijn conclusie is dat de keus die wij uw Kamer voorleggen voor Defensie de beste is en dat wij op dit moment doen wat er moet worden gedaan om de economische effecten te beperken.

De heer **Timmermans** (PvdA): Ik heb geen concreet antwoord gekregen op de vraag of Twenthe wel of niet ruimer in de geluidsnormen zit van Volkel.

Minister **Kamp**: Op dit moment geeft Twenthe mij voldoende ruimte voor één squadron en één oefensquadron en Volkel voor drie reguliere squadrons.

Mevrouw **Huizinga-Heringa** (ChristenUnie): Ik heb van de minister antwoord gekregen op mijn vraag in eerste termijn of het kabinet iets doet om de gevolgen onder ogen te zien van sluiting van Twenthe buiten die welke puur betrekking hebben op Defensie. Begrijp ik goed uit het antwoord van de minister dat Twenthe een financiële tegemoetkoming zal krijgen wanneer de schade veel groter blijkt te zijn dan alleen op grond van het defensieaandeel te verwachten is?

Minister **Kamp**: Niet uit de defensiebegroting. Ik heb geen indicatie of dat uit andere begrotingen wel het geval zal zijn, maar collega Van der Knaap die met de betrokken bestuurders heeft gesproken en overleg op gang zal brengen met andere ministeries, zal bekijken wat

er redelijkerwijs kan worden gedaan door de rijksoverheid. Ik kan daarop niet vooruit lopen. Ik weet niet wat EZ en andere ministeries mogelijk aan activiteiten gaan ontplooiën. Op mijn begroting, en daarover spreek ik nu met u, staat geen geld voor compenserende maatregelen.

Mevrouw **Huizinga-Heringa** (ChristenUnie): Ik begrijp dat dit weer een geval is, waarin een bezuiniging bij Defensie een verzwarende van het budget van een ander departement betekent.

Minister **Kamp**: Ik weet niet of ze er geld voor gaan uitgeven. Mocht een ander ministerie er geld voor gaan uitgeven, dan kan dat heel best binnen het beleid van dat ministerie passen. Mevrouw Huizinga, als ik twee luchtmachtbases nodig heb, kan ik er toch niet drie openhouden? Als ik van u geld krijg om gevechtskracht bij crisisbeheersingsoperaties in het buitenland te kunnen organiseren, kan ik dat toch niet uitgeven aan het openhouden van een luchtmachtbasis waaraan ik geen behoefte heb? Ik ben toch minister van Defensie en moet toch een structuur neerzetten voor de toekomst van Defensie binnen het financiële kader dat de Kamer mij biedt? Dat is toch mijn taak?

Mevrouw **Huizinga-Heringa** (ChristenUnie): Dat ben ik met u eens, maar tegelijkertijd heeft uw beslissing meer gevolgen.

De **voorzitter**: Ik denk dat het standpunt van de minister op dit punt voldoende duidelijk is. Ik verzoek hem verder te gaan.

Minister **Kamp**: Over Seedorf heb ik al het nodige gezegd. Er zijn nu drie gemechaniseerde brigades, Havelte, Oirschot en Seedorf. Het was mogelijk en zeer verantwoord om naar twee gemechaniseerde brigades terug te gaan. In de eerste plaats is gekozen voor het laten vervallen van de lokatie Seedorf en het instandhouden van Oirschot en Havelte omdat wij Defensie graag een compacte organisatie willen laten zijn. Er is heel veel wisselwerking tussen lokaties. Als wij een lokatie op grote afstand in Duitsland hebben, kost dat alleen al om die reden meer geld. In de tweede plaats is ervoor gekozen, omdat een lokatie in het buitenland sowieso extra geld kost.

In de derde plaats speelt mee dat wij bij het openhouden van een lokatie in het buitenland en het sluiten van een lokatie in Nederland Nederlands geld, dus koopkracht, naar het buitenland laten afvloeien en een probleem op een lokatie in Nederland creëren. Bovendien zouden wij onze basis in Seedorf overeind houden, terwijl Duitsland er zelf enkele tientallen sluit en ook de Amerikanen bases in Duitsland sluiten. Het is daar dus een onderdeel van een grote problematiek. Het is logisch om voor de Nederlandse krijgsmacht van de toekomst een oplossing op het Nederlandse grondgebied te zoeken. Dit hebben wij gedaan.

Ik heb al aangegeven dat de sluiting van Seedorf een structurele besparing van 40 mln euro oplevert. Mijn Duitse collega Struck heeft inderdaad gevraagd of een bijdrage in de instandhoudingskosten een nieuw argument zou zijn om onze beslissing in heroverweging te nemen. Ik heb die vraag met nee beantwoord op grond van hetgeen ik u zojuist heb gezegd over de toekomst. Ik begrijp nu dat hij een bedrag van zo'n 6 mln euro in gedachte heeft; dat heeft hij mij niet gezegd. Dit is echter onvoldoende op een totaal van 40 mln euro om alsnog te besluiten om de legerplaats te handhaven.

Mijn opvatting en mijn voorstel aan u is dat twee gemechaniseerde brigades per saldo beter zijn dan drie gemechaniseerde brigades. Als er een legerplaats moet worden gesloten, vind ik het het beste om Seedorf te sluiten. Dit levert bovendien een forse besparing op die ik niet op een andere verantwoordelijke manier kan invullen.

De heer **Van Baalen** (VVD): Minister Struck heeft gezegd dat hij 6,5 mln euro heeft willen bijdragen aan de exploitatie van Seedorf. Hij heeft dit gezegd in een gesprek met Duitse Kamerleden waar ook journalisten bij aanwezig waren.

Minister **Kamp**: Dan zegt u dat ik onwaarheid spreek. Ik heb gezegd dat de heer Struck mij heeft gevraagd of een Duitse bijdrage aan de instandhoudingskosten een argument zou zijn om Seedorf open te houden. Ik heb gezegd dat dit geen doorslaggevend argument voor ons is om tot een ander besluit te komen. Hiermee wordt immers maar

een klein deel van de kosten gedekt en onze toekomstplannen brengen ons ertoe om niet voor Seedorf te kiezen.

De heer **Van Baalen** (VVD): Het gaat dus om een bijdrage van 6,5 mln euro. In hetzelfde verhaal zegt de heer Struck dat hij Budel niet aan Seedorf koppelt, maar dat hij wel overweegt om Budel te sluiten. Dit behoort tot een pakket van maatregelen om Duitse kazernes te sluiten. Dan hebben wij dus een probleem in Budel. Wij zullen in tweede termijn nog discussiëren over de brigades, maar ik zie de kosten die de minister nu bespaart nog niet zo. Zeker niet nu de bonden hebben aangegeven dat zij met de minister van gedachten willen wisselen over de buitenlandtoelage voor Seedorf. Dan wordt het kostenplaatje echt anders.

Minister **Kamp**: Het bedrag van 6,5 mln euro is tegenover mij nooit genoemd, maar ook als het wel was genoemd, zou ik geen andere beslissing hebben genomen. Budel gaat niet dicht. Ik heb daarover gesproken met mijn Duitse collega en hij is van plan om Budel open te houden. Het is zelfs zo dat er op dit moment wordt gesproken over compensatie uit Duitsland voor het feit dat het Budel open mag houden. Daarom wordt nu gekeken naar de oefenmogelijkheden in Duitsland als compensatie voor het feit dat Budel open blijft. Seedorf is op dit moment buitenland en er wordt een buitenlandtoelage betaald, omdat wij denken dat het nodig is om de mensen te compenseren. Als je hen in de toekomst daar laat werken zonder compensatie, wordt hen naar onze overtuiging tekort gedaan, ook al omdat wij in Duitsland en op allerlei andere plaatsen militairen hebben zitten die wel een buitenlandtoelage krijgen. Het zou raar zijn als de mensen in Seedorf die dan niet krijgen. Ik herhaal dat je dan toch met plakwerk bezig bent: een gedeeltelijke compensatie uit Duitsland en het niet betalen van een buitenlandtoelage aan het personeel. Waar zijn wij nu mee bezig? Wij stellen vast wat ons structurele bedrag voor Defensie is, welke krijgsmacht wij daarvoor in stand kunnen houden en hoe wij die krijgsmacht het meest efficiënt kunnen opzetten om te bereiken dat wij het maximale product in het buitenland kunnen genereren. Ik

denk dat je in dit licht nooit kunt komen tot het besluit om Seedorf open te houden.

Ik heb gemerkt dat er nogal wat verzet is, niet alleen bij de SP, maar ook bij het CDA, tegen de kruisvluchtwapens. Ik zal eerst aangeven wat een kruisvluchtwapen precies is. Allereerst geef ik aan dat wij reeds kruisvluchtwapens hebben. Een kruisvluchtwapen is een wapen met een eigen aandrijving dat zelf op een doel kan afgaan en dat kan vernietigen. Wij hebben reeds harpoenkruisvluchtwapens voor zeedoelen. Deze kunnen vanaf onze modernste fregatten worden afgeschoten en hebben een bereik van 170 km. Een grotere variant van deze kruisvluchtwapens, de Tomahawk, willen wij inzetten op de LCF's; deze hebben een bereik van 1700 km en kunnen landdoelen aanvallen.

De vorige regeringen en de vorige Kamers hebben besloten tot de aankoop van de LCF's, de allernieuwste fregatten. Daarop zitten lanceerinstallaties die het afschieten van kruisvluchtwapens mogelijk maken. Er is behoefte aan die kruisvluchtwapens omdat in de NAVO is gezegd dat daar op dit moment onvoldoende van beschikbaar zijn. Wij hebben de mogelijkheid om die kruisvluchtwapens af te schieten en wij kunnen dan ook tegemoetkomen aan een behoefte die vastgesteld is door de NAVO in de Prague capability commitment en in de EU in de Helsinki progress catalogue. Met de schepen die wij momenteel reeds in bezit hebben, kunnen wij voorzien in de behoeften van zowel de NAVO als de EU. Het is jammer als wij die schepen niet optimaal gebruiken, ook voor deze taak. Als in de NAVO of in de Europese Unie besloten wordt om de kruisvluchtwapens in te zetten, waarom dan niet vanaf Nederlandse schepen?

Wij moeten ons goed realiseren dat wij op deze manier op een verantwoorde, belangrijke manier een bijdrage kunnen leveren in een eerste stadium van een conflict. Het gaat om het buiten werking stellen van commandocentra en luchtverdediging. Voordat met F-16's een gebied wordt ingegaan, wordt het basiswerk gedaan door de commandocentra en de luchtverdediging buiten werking te stellen. Het gebruik van F-16's en kruisvluchtwapens kan gecombineerd worden; het gaat niet om een keuze tussen het

een of het ander. Nederland kan in een conflict in een vroeg stadium op een invloedrijke en doorslaggevend manier meedoen zonder dat daarmee de veiligheid van onze mensen in gevaar wordt gebracht. Nederland kan er juist voor zorgen dat de veiligheid van anderen, die later met F-16's het gebied moeten ingaan, verbeterd wordt. Ik zie geen enkele reden om Frankrijk, Engeland of Amerika dat te laten doen en onze dure fregatten niet optimaal te gebruiken. Als wij over deze mogelijkheid beschikken, verkleinen wij het risico voor ons personeel in de F-16's en de infanterie. Ik ben dan ook een groot voorstander van het aanschaffen van deze kruisvluchtwapens om optimaal gebruik te maken van onze LCF's en om optimaal bij te dragen aan het inhalen van een achterstand die zowel binnen de NAVO als Europese Unie bestaat.

De heer **Timmermans** (PvdA): Ten eerste laat ik mij niet aanleunen dat de Kamer een package deal heeft gesloten ten aanzien van kruisvluchtwapens toen zij de aanschaf van de LCF's goedgekeurde. Ik weet natuurlijk dat de marine zo slim is geweest om de inbouwbaarheid van de kruisvluchtwapens bij het ontwerpen van de LCF's mee te nemen maar dat wil niet zeggen dat de Kamer met die wapens heeft ingestemd. Ten tweede vraag ik mij af of de minister zich realiseert hoe ingewikkeld de kruisvluchtwapens zijn. Dat zijn geen proppenschieters. De Amerikanen en Britten moeten een forse infrastructuur instandhouden om die dingen te beheersen. De inzet van die wapens wordt op hoog politiek niveau bepaald. In het licht van de tekorten bij de EU en de NAVO op andere punten, waaraan de minister niet wil bijdragen, vraag ik mij af waarom hij deze keuze maakt. Deze capaciteitskeuze gaat de mogelijkheden naar mijn mening voor Nederland ver te boven. Nederland loopt daarmee onverantwoorde risico's.

Minister **Kamp**: Ik ga hier graag op in. In de toekomst zullen wij met de NATO response force werken en de EU rapid reaction force. Uit de NATO en uit de EU wordt een krijgsmacht geformeerd die als het nodig is heel snel kan optreden. Daarvan maken als het goed is ook onze fregatten deel uit. Het is dan ook belangrijk dat die fregatten alles kunnen doen wat nodig is. Het kan nodig zijn om een

kruisvluchtwapen te gebruiken of een commandocentrum of luchtverdediging uit te schakelen, zodat je daarna veiliger met F-16's en infanterie in het gebied actief kunt zijn. Het is dus belangrijk dat deze taken binnen de Rapid Reaction Force van de Europese Unie en in de Response Force van de NAVO kunnen worden uitgevoerd. Het is goed dat onze vier fregatten, de allermodernste, de taak kunnen uitvoeren. Als de Amerikanen een wapen als het kruisvluchtwapen op een ander dan een Amerikaans of een Brits schip zouden moeten inzetten, dan zou een Nederlands schip in aanmerking komen. Qua techniek zijn de schepen geschikt en qua bevelvoering is Nederland ook geschikt. Wij zijn dus bij uitstek geschikt om het belangrijke wapen op onze dure boten in te zetten.

De heer **Kortenhorst** (CDA): In het begin zei de minister dat het streven was om alles in internationaal verband te doen. Wij hoeven volgens hem niet alles te kunnen. Wij spreken over de integrale begroting van Defensie en dus niet over alleen de marine. Ik noemde zojuist de F-16's al. Naar ik heb begrepen, zijn er veel technische ontwikkelingen die de luchtmacht bestudeert. Door die ontwikkelingen zijn de F-16's voor een fractie van de kosten van de Tomahawks uit te rusten met een wapensysteem dat ook op grote afstand, dus niet boven het strijdgewoel, kan uitwerpen. Ik doel bijvoorbeeld op de «Jasonsyste-men». Natuurlijk is het op zichzelf aardig om zo'n fregat helemaal op te waarden en te zorgen dat alles erop zit. Als dit echter op langere termijn voor Defensie als geheel niet kosteneffectief blijkt te zijn en als bovendien blijkt dat dit afwijkt van de regel dat wij niet alles hoeven te kunnen, vraag ik mij af of het plan niet heel erg duur is.

Minister **Kamp**: Wij hoeven inderdaad niet alles te kunnen, maar de vier supermoderne, «stealthachtige» fregatten zijn wel gekocht. Twee zijn opgeleverd en de andere twee komen ook. De fregatten zijn voor de NAVO belangrijk: ze zullen in de NATO Response Force komen en in de Rapid Reaction Force van de Europese Unie. Het is daarmee belangrijk dat ze maximaal kunnen worden ingezet. Als dat niet kan, moet je er andere schepen aan

toevoegen. Dat is niet efficiënt, want het kost de Europese belastingbetaler – en dus de Nederlandse belastingbetaler – alleen maar geld. Mijnheer Kortenhorst zegt dat een en ander op een andere manier beter kan. Ik ben geen militair; dat geef ik toe. De heer Kortenhorst is evenmin militair, hoewel hij veel affiniteit heeft met het beleidsveld.

De heer **Kortenhorst** (CDA): Ik hoor van militairen over het onderwerp.

Minister **Kamp**: Wat betreft de vraag wat voor behoefte je hebt, moet je uitgaan van de analyse die in de NAVO en in de Europese Unie wordt gemaakt. De militaire analyse die in de NAVO wordt gemaakt, is vastgelegd in het Prague Capability Commitment. Daarin is precies vastgelegd wat wij hebben, wat wij tekortkomen en op welke manier wij eraan komen. Dit onderwerp valt daaronder. Het staat ook in het stuk van de Europese Unie, te weten de Helsinki Progress Catalogue. De NAVO en de Europese Unie kunnen oordelen. Zij hebben gezegd dat een en ander nodig is. Ik heb al gezegd dat wij bezig zijn met snelle reactiemachten, zowel bij de NATO als bij de Europese Unie. Het is daarom zeer verstandig om ervoor te zorgen dat de schepen kunnen wat wij nu bespreken. Wij willen in het eerste stadium van een conflict in het hoogste deel van het geweldsspectrum kunnen meedoen. Dat kan op verschillende manieren en er zijn verschillende risico's aan verbonden. Je kunt natuurlijk niet ontkennen dat je door op grote afstand van een schip met een kruisvluchtwapen te werken, in een vroeg stadium bijdraagt en geen risico loopt voor het eigen personeel. Bovendien bereik je dat anderen minder risico lopen, omdat jij het belangrijke voorwerk hebt gedaan. Ook vanuit het oogpunt van veiligheid van het personeel is er dus veel voor te zeggen om de beschikking te krijgen over de mogelijkheid.

Mevrouw **Van Velzen** (SP): De minister begon zijn betoog met een opmerking over de Harpoon-kruiswapens. Er bestaat toch geen enkele parallel tussen het slagkruiswapens dat nu wordt voorgesteld en dat slag? Dat is hetzelfde als de prehistorie vergelijken met het heden. De minister is het toch met mij eens dat wij hiermee in een

totaal ander geweldsspectrum deel kunnen nemen dan met de Harpoon-kruiswapens? Voorts zegt de minister: als wij deze Tomahawk-raketten niet aanschaffen, dan levert dat extra risico op voor ons personeel. Wil de minister stellen dat ons personeel dat risico altijd al heeft gelopen omdat andere landen die dit slagkruiswapens nu gebruiken, hun werk niet goed doen? Moeten wij die taak daarom op ons nemen of gaan wij meer in het algemeen naar een hoger geweldsspectrum waardoor wij dit slagwapens nodig hebben?

Minister **Kamp**: De Harpoon is iets anders, want ik heb al gezegd dat die bedoeld is voor zeedoelen en afstanden tot 170 kilometer. Een wapen voor landdoelen met een bereik tot 1700 kilometer valt natuurlijk in een andere orde van grootte. Dat is zeker waar, maar het zijn wel beide kruisvluchtwapens. Vanaf het begin heb ik de verschillen hier ook duidelijk neergezet. Nu wil ik iets zeggen over de risico's. Mevrouw Van Velzen en sommige van haar collega's kijken met betrekking tot bijdragen van Nederland in een eerste stadium van een conflict heel gemakkelijk naar onze infanterie. Natuurlijk kunnen wij in een eerste stadium van een conflict actief zijn met onze luchtmobiele brigade en onze mariniers. Wij kunnen echter ook actief zijn met F-16's, fregatten en kruisvluchtwapens en op die manier onze ambitie invullen. Dan is het niet de bedoeling om in het wilde weg te gaan schieten met kruisvluchtwapens, maar om de schade zoveel mogelijk te beperken in het kader van een actie van de EU of de NAVO en als onderdeel van een groter geheel. Het gaat bij uitstek om precisie-eenheden die geschikt is om de schade te beperken en de veiligheid van opvolgers zoveel mogelijk te garanderen. In een groter geheel zijn dit daarvoor nuttige wapens. Aangezien Nederland de schepen al heeft, zouden wij deze wapens heel goed kunnen gebruiken. Onze schepen maken immers deel uit van de snelle reactiemachten en het is het meest efficiënt als deze schepen alles kunnen zodat wij er geen extra schepen naast hoeven laten varen.

Mevrouw **Karimi** (GroenLinks): De minister zei tussendoor iets dat mij erg intrigeert. Hij zei: als de

Amerikanen ergens kruisraketten gaan plaatsen, dan doen zij dat op Nederlandse schepen. Ondanks dat er in verband van NAVO en EU is afgesproken dat er behoefte is aan dergelijke kruisraketten, hebben de Amerikanen dus speciaal aan Nederland gevraagd om die op Nederlandse schepen te plaatsen?

Minister **Kamp**: Het antwoord is «nee». Nu wij gezegd hebben dat dit een goede aanvulling zou kunnen zijn van de Nederlandse krijgsmacht om de redenen die ik zojuist heb gegeven, is er natuurlijk wel gesondeerd bij de Amerikanen of de aanvulling van de NAVO behalve door Amerika of Engeland ook door Nederland verzorgd zou kunnen worden. Wij hebben nu eenmaal die LC-fregatten. Gebleken is dat dit bespreekbaar is. De organisatie van onze marine is zodanig dat wij die «gevaarlijke wapens», zoals de heer Timmermans ze noemt, op een verantwoorde manier kunnen inzetten en beheersen.

De heer **Timmermans** (PvdA): Herinnert de minister zich nog wat voor een wapen de Chinese ambassade in Belgrado heeft vernietigd?

Minister **Kamp**: Ja.

De heer **Timmermans** (PvdA): Weet de minister ook dat daarachter een besturingssystematiek en een commandovoering van de Amerikanen zit waar wij nooit aan zullen kunnen tippen? Dat systeem is zo ingewikkeld en moeilijk dat Nederland dat nooit zal kunnen. Wil de minister toch op dit terrein een capaciteit gaan opbouwen in Nederland?

Minister **Kamp**: Ja, natuurlijk. De Rapid Reaction Force van de Europese Unie wordt zodanig georganiseerd dat die ingezet kan worden. De NATO Response Force wordt zodanig georganiseerd onder het NAVO-hoofdkwartier dat die ingezet kan worden. Het is een militaire taak om ervoor te zorgen dat je verschillende krijgsmacht-onderdelen uit verschillende landen in zo'n snelle reactiemacht samenbrengt en vanuit één punt goed kunt aansturen. Wij kunnen daarin meedraaien met onze fregatten en, indien zij geplaatst worden, onze kruisvluchtwapens.

De **voorzitter**: Mag ik de minister vragen hoeveel tijd hij nog nodig heeft?

Minister **Kamp**: Een half uurtje.

De **voorzitter**: Als u probeert dat te beperken tot een kwartier, dan zal ik de Kamer vragen spaarzaam te zijn met interrupties. De staatssecretaris zou graag nog voor de dinerpauze het woord willen hebben.

Minister **Kamp**: Goed, voorzitter. Het inrichten van het ministerie van Defensie is niet de verantwoordelijkheid van de Kamer, dat is mijn verantwoordelijkheid. Als minister ben ik verantwoordelijk voor de inrichting van mijn eigen organisatie en daarbij hoort ook de topstructuur. Natuurlijk kan de Kamer daarover met mij spreken en een opvatting hebben. Die opvatting is altijd belangrijk maar, nogmaals, de verantwoordelijkheid voor de inrichting van mijn organisatie ligt bij mij!

Bij de structuur van de top spelen vier overwegingen. Op de eerste plaats wordt de eenheid van leiding steeds belangrijker. Het is niet meer zo dat in een groot conflict een krijgsmacht onderdeel wordt aangestuurd vanuit de marine, de landmacht of de luchtmacht. Nee, voor crisisoperaties wordt er in internationaal verband een eenheid samengesteld en de chef defensiestaf maakt de keuze welke Nederlandse onderdelen daaraan deelnemen. De chef defensiestaf geeft ook leiding aan de inzet van die Nederlandse krijgsmacht-onderdelen. Wij zitten nu in een heel andere situatie dan in het verleden toen de figuur van bevelhebbers werd ingevoerd.

Op de tweede plaats is een groot aantal aanbevelingen van de commissie inzake het opperbevelhebberschap wel degelijk opgevolgd. Dat heeft ertoe geleid dat veel taken en bevoegdheden van de huidige bevelhebbers zijn overgegaan naar de chef defensiestaf. De chef defensiestaf leidt de operaties. Ook bij het maken van plannen is de rol van de chef defensiestaf overheersend. De positie van de chef defensiestaf is aanmerkelijk versterkt en de positie van de bevelhebbers is aanmerkelijk verzwakt.

Op de derde plaats worden de ondersteunende taken nu gezamenlijk uitgevoerd en niet per

krijgsmacht-onderdeel. Die worden defensiebreed georganiseerd en vallen per definitie onder de chef defensiestaf. Die geeft defensiebreed leiding. Ook op dit punt is de rol van de bevelhebbers drastisch gewijzigd en verzwakt.

Op de vierde plaats heeft de Kamer besloten de drie verschillende staven samen te voegen en met een derde af te bouwen. Dat heeft geleid tot één grote staf onder leiding van de chef defensiestaf.

De expertise van de verschillende krijgsmacht-onderdelen moet natuurlijk wel degelijk aanwezig zijn in die defensiestaf. Het is echter niet noodzakelijk om de bevelhebbers te handhaven omdat het grootste deel van hun taken is weggevallen. Als wij dat wel zouden doen, houden wij iets uit het verleden in stand dat geen waarde meer heeft voor de toekomst. Daarom hebben wij gekozen voor de organisatie die ik zojuist aangaf: een chef defensiestaf met alle verantwoordelijkheid, samenwerking op het gebied van ondersteuning, samenvoeging van staven en aan de specifieke werkzaamheden van de diverse krijgsmacht-onderdelen wordt leiding gegeven door de operationele commandanten.

De heer **Van Baalen** (VVD): U spreekt over bevelhebbers, maar de VVD-fractie is niet van mening dat het niveau bevelhebber noodzakelijkerwijs moet worden gehandhaafd. Ik denk in dit verband aan de Noorse defensiestaf en het bezoek van de Noorse collega vorige week. Ons is gebleken dat men in Noorwegen ervoor heeft gekozen om het hoogste niveau van de krijgsmacht-onderdelen de defensiestaf te laten zijn. In Canada gebeurt hetzelfde. In Duitsland werkt men met inspecteurs. Ook voor de doctrinevorming is het belangrijk om te weten hoe je optreedt. Nu kan men wel zeggen dat landmacht, marine en luchtmacht eigenlijk niet meer bestaan, maar alles is niet gelijkwaardig en niet een grote soep. Daarom vind ik dat de minister moet nagaan of hij zijn defensiestaf kan versterken, niet door bevelhebbers eraan toe te voegen, maar door inspecteurs voor de drie krijgsmacht-onderdelen aan te stellen. Die inspecteurs kunnen als intermediair fungeren en overleg plegen met de operationele commandanten. Zij moeten zich namelijk bezighouden met het inzetbaar houden van hun bedrijf en

zij moeten niet twee dagen per week in Den Haag zitten.

Minister **Kamp**: Mijnheer Van Baalen, ik ken u en ik weet dat het u gaat om de taak. Het gaat u niet om het creëren van een functie of een plaats voor een een-, twee-, driesterrengeneraal. Nogmaals, het gaat u om de taak. De expertise nodig voor de leiding over de krijgsmachtonderdelen moet in de defensiestaf aanwezig zijn. Natuurlijk komt de chef defensiestaf uit een van de krijgsmachtdelen. Hij heeft dus de benodigde expertise. Hij zal een of twee plaatsvervaarders hebben die ook uit de krijgsmachtdelen komen. Op die manier kun je ervoor zorgen dat je defensiebreed de benodigde expertise hebt. Vervolgens kun je de contactfunctie, de informatiefunctie aanvullend in de organisatie beleggen. Daarvoor zijn er allerlei mogelijkheden. De heer Van Baalen zei niet te hechten aan het handhaven van het bevelhebberschap. Dat kan ook niet, gelet op de veranderde situatie, de situatie waartoe de Kamer en het vorige kabinet hebben besloten. Ik vind echter dat wij ons niet moeten binden aan het woord inspecteur, maar moeten bezien hoe wij aan de defensiestaf invulling kunnen geven. Ik zal een gedetailleerde uitwerking maken en die de Kamer voorleggen. Zij kan dan nagaan of op dit punt voldoende met haar opvattingen rekening wordt gehouden. Wij moeten echter wel oppassen en niet te veel naar de vorm kijken. Als het gaat om de inhoud, is duidelijk wat ons voor ogen staat. Chef defensiestaf, operationele commandanten: dat is het model voor de toekomst. De heer Van Baalen sprak over de keus van Noorwegen. Vorige week heb ik met mijn collega van Noorwegen gesproken. Zij heeft onze prinsjesdagbrief heel consciëntieus bestudeerd en zij zei letterlijk tegen mij dat die brief een spiegel kon zijn voor datgene wat ze in Noorwegen gingen doen. Wat men volgens de minister in Noorwegen wil gaan doen is zeer sterk vergelijkbaar met datgene waarmee Nederland bezig is.

De heer **Kortenhorst** (CDA): De minister spreekt over heel veel joint. Prima. Eenheid van leiding, zeker in sommige situaties, is ook heel prima. De minister heeft met zijn antwoord op de vragen van collega Van Baalen

voor mij nog niet een helder beeld geschetst. Mij staat dus nog niet glashelder voor ogen op welke manier de minister het kernthema van de commissie-Fransen, dat gezonde verhaal over checks and balances, tot uitdrukking wil laten komen. Op sommige punten blijft namelijk sprake van onderscheid tussen de krijgsmachtdelen. Ik blijf mij op dit punt dus zorgen maken. Hoe gaat de minister dat verhaal van de checks and balances dus vorm geven?

Minister **Kamp**: Uitgangspunt van discussie was de functie van de bevelhebbers. Ik heb gezegd dat als je de planning en de operaties onderbrengt bij de chef defensiestaf, je de ondersteuning gezamenlijk gaat doen en niet meer per krijgsmacht-onderdeel en je bovendien de ondersteunende taken krijgsmachtbreed gaat regelen en de staven gaat samenvoegen en inkrimpen, dan een feit is geschapen. Dan is de situatie voor de bevelhebbers drastisch veranderd. Dan is het ook logisch om met een overgangperiode van twee jaar aan een nieuwe situatie te werken.

De commissie-Fransen, de commissie opperbevelhebberschap, heeft met betrekking tot de overgang van taken naar de chef defensiestaf inzake de planning en de operaties advies uitgebracht. Wij hebben in overeenstemming met het advies van deze commissie gehandeld. Ik zal straks iets zeggen over het defensieoperatiecentrum. Daarvoor doen wij iets anders dan door de commissie is voorgesteld. Wat de checks and balances betreft: die zullen wij op een goede manier moeten organiseren. Naar aanleiding van de opmerking van de heer Van Baalen heb ik gezegd graag een precieze invulling te willen geven van wat ons voor ogen staat en te willen zeggen hoe wij precies de invulling per krijgsmachtdeel in de defensiestaf willen beleggen. Ook de checks and balances kunnen wij nader uitwerken. Mijn voorstel op dit punt wil ik de Kamer graag presenteren; vervolgens wil ik daarover met haar spreken. Ik kom toe aan het defensieoperatiecentrum. Zo'n centrum past bij grote landen, die met hun hele krijgsmacht in grote geïntegreerde verbanden van zee-, land- of luchtmachtkrachten operaties aangaan. Dat soort landen heeft een geïntegreerd hoofdkwartier

nodig, en zij hebben dat ook. Frankrijk heeft er een, dat binnenkort naar Parijs wordt verplaatst, Duitsland heeft er een in Potsdam en het Verenigd Koninkrijk heeft er een in Northwood. De commissie opperbevelhebberschap heeft voorgesteld, iets dergelijks ook in Nederland te gaan doen, maar dat past naar onze mening niet in de Nederlandse maat. Onze krijgsmacht is niet zo groot dat wij dat soort grote geïntegreerde verbanden moeten aansturen. Het is veel beter om vast te stellen dat wij met andere landen bijdragen aan crisis-beheersingsoperaties waaraan grotere landen meedoen. De Kamer heeft dit ook als een van de toetsingspunten vastgelegd. Het past veel meer bij ons om een defensieoperatiecentrum te hebben dat zich vooral bezighoudt met de daadwerkelijk uitgezonden eenheden. Een dergelijk centrum is nog groot genoeg, want het kost 90 formatieplaatsen. Alle activiteiten die losstaan van het daadwerkelijk uitzenden van eenheden, zoals personeels- en materiaalzaken, laten wij dus bij de krijgsmachtonderdelen, onder de operationele commandanten. Wat vlak bij de bewindslieden moet plaatsvinden, gebeurt in ons defensieoperatiecentrum, geconcentreerd op de daadwerkelijk uitgezonden eenheden. Met de omvang van 90 formatieplaatsen en met dit doel is het ook nog mogelijk, het centrum vlak bij de bewindslieden onder te brengen. Dat is van het grootste belang, omdat wij de veiligheid en de inzet van onze mensen in het buitenland 24 uur per dag volgen. Ik vind het van groot belang om daarmee door te gaan. Daarom is het naar mijn overtuiging het beste om het huidige defensiecrisisbeheersingscentrum op te waarderen naar een defensieoperatiecentrum, waarbij het alleen gaat om de daadwerkelijk uitgezonden eenheden. De vervolgstap is alleen juist voor grote landen. Er is zeer kritisch gesproken over de bestaande terreineninfrastructuur in Nederland. De strekking was dat er veel te veel lokaties zijn, en dat daarmee krachtig aan de gang moet worden gegaan. Ik vind dat wij daarmee al ongekend krachtig aan de gang zijn gegaan. Wij stellen voor, Seedorf te sluiten, wij stellen voor om de landmachtlokaties in Ede te sluiten, om Soesterberg te sluiten en om Twenthe en Valkenburg te

sluiten. Wat dat betreft is er in de hoofdstructuur een heel belangrijke aanzet gegeven. Vervolgens hebben wij besloten om door te gaan met de stofkamoperatie. Na de besluitvorming van de Kamer in het kader van de begroting gaan wij nu kijken, welke vervolgstappen er mogelijk zijn op het gebied van de infrastructuur. Maar wij moeten ook niet doen alsof er tot nu toe helemaal niets is gebeurd. Tot 1985 had Defensie in Nederland 23.000 hectare oefenterrein in gebruik, en op dit moment is dat 11.000 hectare. De afgelopen jaren zijn al vele tientallen kazernes en andere complexen afgestoten. Op dit moment is er een voorraad van 100 objecten die wij willen afstoten, maar waarvoor wij nog geen koper hebben kunnen vinden. Wij zijn dus in de afgelopen jaren volop bezig geweest, en wij zetten op dit moment belangrijke stappen in de goede richting, waarmee wij in het kader van de stofkamoperatie door. Wij geven de Kamer daarin graag inzicht, om daarover vervolgens met haar van gedachten te wisselen. Er is gesuggereerd dat de onderzeedienst eruit zou kunnen. Natuurlijk kan de onderzeedienst eruit. Ik wil er niets denigrerends mee zeggen, maar in principe kan alles eruit, zoals alle gemechaniseerde brigades, de F-16's, de Orions en ook de onderzeedienst. Wij hebben echter een afweging gemaakt en wij hebben vastgesteld dat de onderzeeboten belangrijke slagkracht kunnen leveren. Tegen oppervlakteschepen is dit in NAVO-verband een heel belangrijk wapen. Dat is voor de continuïteit van de NAVO van belang. De NAVO heeft vastgesteld dat er te veel niet-nucleaire boten zijn, maar dat de allerbeste boten die men wil houden, op dit moment die vier Nederlandse onderzeeboten zijn. Er is dus veel voor te zeggen om ze voor de slagkracht van de NAVO te houden. Verder zijn die onderzeeboten belangrijk vanwege de strategische mogelijkheden. Als er een conflict is en er wordt door een internationaal orgaan gezegd dat een bepaalde haven of zeestraat wordt afgesloten en dat daar geen transport meer door mag, kun je dat met onze onderzeeboten voor elkaar krijgen, omdat ze de slagkracht hebben en omdat ze over de hele wereld ingezet kunnen worden. Het zijn ook de enige niet-nucleaire onderzeeboten die met de nucleaire

onderzeeboten van Amerika en Engeland meeoefenen. Verder zijn de onderzeeboten zeer geschikt voor intelligence. Onze onderzeeboten kunnen op alle plekken in de wereld ongezien intelligence uit de lucht plukken. Dat is voor de informatiepositie van onze Militaire inlichtingen- en veiligheidsdienst van het grootste belang. Vervolgens is het ook mogelijk om met onze onderzeeboten special forces op het land te zetten, daar waar dat gewenst is. Ik heb al gezegd dat wij het aantal special forces uit gaan breiden. Wij hebben die onderzeeboten in ons bezit. Ik zie argumenten pro en contra voor alle onderdelen van de krijgsmacht, maar wij vinden het belangrijk met die onderzeeboten door te gaan. De heer Van Baalen wil graag onze visie horen op de Koninklijke marine. Die visie hebben wij in de prinsjesdagbrief verwoord. Daarin hebben wij aangegeven wat er op dit moment in Nederland voorhanden is, wat onze analyse is van de internationale situatie, wat de NAVO en de Europese Unie willen en dat wij op grond van dat alles van mening zijn dat wij in stand moeten houden wat wij voorgesteld hebben in stand te houden. In die brief staat verder dat wij drie hoofdtaken zien voor de Nederlands zee strijdkrachten. In de eerste plaats de beheersing en het overzien van zeegebieden en de toegang tot die zeegebieden. In de tweede plaats ondersteuning van landoperaties, vanuit de kustwateren. Dat kan op verschillende manieren, onder andere met die kruisvluchtwapens. In de derde plaats andere taken op het gebied van kustwacht, interdictie – het ontzeggen van toegang tot een bepaald gebied aan andere schepen – en andere operaties met een lager geweldsniveau. Daar moet onze marine aan mee kunnen doen. Het is het belangrijk dat wij ons realiseren dat onze marine met de andere krijgsmachtonderdelen in Nederland niet een compleet afgeronde krijgsmacht vormen, maar dat het onderdelen zijn, die in internationaal verband ingezet kunnen worden voor maatwerk bij crisisbeheersingsoperaties. Wij hebben aangegeven wat er op grond van wat er in het verleden gekocht is, voorhanden is en welke plannen wij hebben voor de toekomst op grond van onze analyse op dit moment. Dat is het plan dat wij aan

u voorgelegd hebben en wij vragen u dat plan in zijn geheel te bezien. Wij ontraden u om aparte plannen voor krijgsmachtonderdelen voor de toekomst te gaan maken. Wij zijn bezig met de ondersteuning van civiele autoriteiten. Wij zullen de Kamer daar apart over informeren. Daar kan dus apart over gediscussieerd worden. Over de verkoopopbrengsten het volgende. De heer Herben merkte op dat er geen goede afspraken over de verkoopopbrengsten bestonden terwijl dit in het verleden wel het geval was. Zijn conclusie was dat Defensie het geld van de verkoop niet zou mogen behouden. Dat is een misverstand. Wij hebben met de minister van Financiën een speciale regeling getroffen voor de toekomst, waarbij de verkoopopbrengsten van alle roerende en onroerende zaken ten goede komen van Defensie, behoudens een kleine franchise. Wij hebben voor volgend jaar 173 mln euro aan opbrengsten geraamd voor de verkoop van af te stoten onderdelen van de krijgsmacht. Daarvan gaat ongeveer 13 mln euro als franchise naar Financiën. Het bedrag van 160 mln euro komt ten goede aan de defensieorganisatie. De minister van Financiën heeft ermee ingestemd dat wij, wanneer wij bij de verkoop op bepaalde onderdelen meer realiseren dan verwacht en op andere onderdelen minder, dit met elkaar mogen verrekenen. Pas wanneer er per saldo sprake is van hogere opbrengsten dan geraamd, vloeit het geld naar de minister van Financiën. Wij hebben ons best gedaan om een zo realistisch mogelijke raming te maken. Ik ben mijn collega van Financiën dankbaar voor de regeling die hij heeft willen treffen met Defensie. Voorzitter. De woordvoerders hebben ook nog een aantal aparte onderdelen naar voren gebracht, waarop ik zou moeten ingaan. Maar misschien kan ik de vragen afwachten waarop de woordvoerders mij in tweede termijn nog willen laten antwoorden en daar in tweede termijn dan op ingaan. Voorzitter. Aan het eind van de eerste termijn is de conclusie dat de defensiebegroting in wezen draait om vrede en veiligheid in Nederland en elders in de wereld. Er is een nauwe relatie tussen Defensie en Ontwikkelingssamenwerking. Wie in

binnen- of buitenland Nederland kritisch wil beoordelen, moet het totaal van de Nederlandse inspanningen bekijken. Wat doet Nederland aan Ontwikkelingssamenwerking en wat doet het aan Defensie met het doel vrede en veiligheid in de wereld? Wie de Defensie-inspanningen wil bekijken en afzetten tegen die van andere landen, moet niet alleen het percentage van het BNP in aanmerking nemen, maar ook de efficiency. De Nederlandse krijgsmacht is zeer efficiënt en zal in de toekomst steeds efficiënter worden. Ook de inzetbaarheid en het expeditionaire karakter van de krijgsmacht moet in de beschouwing worden betrokken. Nederland wil zijn operationele strijdkrachten 100% inzetbaar en expeditionair maken. Als het gaat om de politieke bereidheid van Nederland om de krijgsmacht daadwerkelijk in te zetten, dan hoort Nederland bij de top drie van de NAVO. Het Nederlandse defensiebudget staat onder druk, maar door de operatie «Nieuw evenwicht» waarmee we bezig zijn, slagen wij erin om met een kleinere krijgsmacht de slagkracht te vergroten. Wij organiseren onze defensiebijdrage aan vrede en veiligheid in de wereld in internationaal verband. Ik verzeker u dat onze bijdrage als zeer relevant wordt gezien en gewaardeerd. De inzet die binnen de NAVO aan andere landen wordt gevraagd, wordt door Nederland op dit moment al waargemaakt.

De **voorzitter**: Ik wil u toch graag vragen om ook op de resterende vragen van de Kamer antwoord te geven. Het betreft hier een nota-overleg en de Kamerleden willen wellicht in tweede termijn moties indienen. Dat is niet mogelijk, als u in tweede termijn antwoord geeft op vragen die de Kamerleden in tweede termijn hebben moeten herhalen.

Minister **Kamp**: Voorzitter. Ik kom bij de opmerkingen over het derde mariniersbataljon. De Kamer moet zich goed realiseren dat Nederland bij het vervullen van zijn ambitie niet alleen moet kijken naar zijn infanterie. Wanneer Nederland wil meedoen aan een crisisbeheersingsoperatie, dan is het daartoe in het eerste stadium van een conflict maar ook in het zwaarste deel van een geweldsspectrum in staat met zijn infanterie. Maar wij kunnen het ook

doen met fregatten, kruisvluchtwapens, F-16's, gemechaniseerde brigades of met geschut op afstand. Het is dus niet nodig om die ambitie steeds maar te vertalen naar infanterie. Ik heb de indruk dat dit soms gedaan wordt.

Er is op het gebied van lichte infanterie op dit moment voldoende beschikbaar. Beschikbaar zijn twee bataljons bij de mariniers en twee extra compagnieën bij de mariniers die op dit moment op de Nederlandse Antillen en Aruba zijn gelegerd. Als er puur naar aantallen wordt gekeken, is die stap naar het derde mariniersbataljon dus al voor een groot deel gezet. Er zijn voorts drie bataljons bij de Luchtmobiele brigade beschikbaar en ik heb bij de Koninklijke Luchtmacht nog de beschikking over vier bataljons pantserinfanterie. Het geheel aan lichte infanterie binnen de Nederlandse krijgsmacht dat op dit moment beschikbaar is, is ruim voldoende. Het is dus niet noodzakelijk, in het geheel van afwegingen die wij hebben moeten maken, om daar nog een derde mariniersbataljon aan toe te voegen. Dat kost geld. Dat geld kunnen wij beter op een andere manier gebruiken. Ik stel de Kamer derhalve voor om dit niet te doen, omdat wij ons geld dan niet efficiënt uitgeven en er per saldo ook geen noodzakelijke extra kracht voor de Nederlandse krijgsmacht mee wordt gerealiseerd.

De heer Kortenhorst heeft gevraagd of ik het adequate onderhoud van de F-16's en de Apaches ook in de toekomst kan garanderen. De problemen in het verleden werden voor een deel veroorzaakt door de arbeidsmarkt. Op een heel gespannen arbeidsmarkt waren niet alle technici op het juiste moment beschikbaar. De problemen werden echter voor een nog belangrijker deel veroorzaakt door het feit dat de exploitatiebudgetten niet op niveau waren. De hele operatie «Nieuw evenwicht», de ombuiging van 715 mln euro, heeft drie poten: het realiseren van de bezuinigingsaankomst, het brengen van het exploitatiebudget op 100% en het brengen van de investeringsquote op het niveau van de Defensienota. Wij geven hier de best mogelijke garantie door het binnen onze begroting structureel mogelijk te maken dat al het onderhoud, ook dat van de F-16's en de Apaches, ook in

de toekomst op niveau wordt verricht.

De heer Kortenhorst vindt het belangrijk dat de waardering voor de defensiemensen groter wordt. Ik ben mijn betoog begonnen met overtuiging op dit punt. Ik ben van mening dat de heer Kortenhorst hier een belangrijk punt heeft. De staatssecretaris en ik denken dat de waardering groeiende is, dat die nog verder kan groeien en dat daar zeer goede argumenten voor zijn. Wij zeggen toe dat wij ons daar zeer graag voor zullen inzetten.

Verschillende woordvoerders hebben gesproken over het vertragen van de groei van de investeringsquote. Zelfs de heer Van Baalen heeft deze mogelijkheid geopperd. Ik heb al gezegd dat wij die investeringsquote op niveau van de Defensienota willen brengen. Dat is 20,8%. Ik ga nu zeggen dat het aan het afzakken is. Een aantal woordvoerders heeft gezegd dat er verschillende informatie voorhanden is. Ik wil graag heel precies aangeven hoe die investeringsquote verloopt. Als men daarover andere informatie heeft, horen wij dat graag. Wij zullen daar dan op reageren. De Kamer kan ook te allen tijde een onderbouwing van onze informatie krijgen. Wij hadden in 2000 krijgsmachtbreed een investeringsquote van 19,4%. Die was ongeveer hetzelfde in 2001. In 2002 werd het 17,6%. Wij verwachten dat het dit jaar uitkomt op 16,5%. En als wij niets doen, zullen wij het komende jaar uitkomen op 15%. Dat is dus bijna 6% onder het percentage dat de Kamer en de regering in de Defensienota hebben vastgesteld. Wij gaan dat percentage nu weer in die richting brengen. Wij doen dat niet abrupt. Ik probeer volgend jaar op 18,5% te komen. Ik wil in 2005 op 19,8% uitkomen. Dat blijft in 2006 ongeveer hetzelfde en pas in 2007 kom ik op het niveau van de Defensienota. Dat is een verstandig niveau en het is heel zorgelijk dat wij daar nu al een aantal jaren onder zitten. Het zou onverstandig zijn om dat nog verder te rekken. Ik denk dat het met het oog op de veiligheid van onze mensen, de beperking van de schade wanneer wij worden ingezet en het instandhouden van een krijgsmacht die een belangrijk wapen moet zijn in handen van regering en parlement van het grootste belang is om die investeringsquote in het door ons voorgestelde ritme op dit niveau te brengen.

Mevrouw Van Velzen heeft gezegd dat wij het personeel niet kunnen beloven dat dit de laatste reorganisatie is. Dat kan ik zeker niet beloven. Alles verandert in onze samenleving en iedereen moet mee veranderen. Dat geldt voor de rijksoverheid, voor de andere overheden en voor het bedrijfsleven. Je moet je aanpassen aan de omstandigheden. Dat geldt ook voor de Nederlandse krijgsmacht. Reorganisaties en aanpassingen zullen altijd nodig blijven, maar een ingrijpende aanpassing als deze zullen wij de komende tijd waarschijnlijk niet meemaken. Wij hebben nu alle problemen uit het verleden in kaart gebracht: bezuinigingen, exploitatiebudgetten en investeringsquote. Wij hebben daar nu een sluitende oplossing voor gevonden en dat is de best mogelijke garantie dat er in de toekomst zo min mogelijk reorganisaties zullen plaatsvinden. Als partijen echter gaan pleiten voor een bezuiniging van 2,9 mld euro op Defensie en daar steun voor vinden in het parlement, dan moeten wij op een dusdanige manier reorganiseren dat ik mij er geen voorstelling bij kan maken.

Mevrouw Van Velzen heeft ook gevraagd hoe het zit met het verminderen van het aantal generaals en vlagofficieren. Wij moeten niet per definitie proberen om dat aantal te verminderen, want dat zijn de managers in onze organisatie. Op dit moment staan er 70.000 mensen op de loonlijst met een budget van 6 mld euro. Dat moet op een verantwoorde manier gemanaged worden. Ergens anders heten die mensen directeur, algemeen manager of ceo; bij ons heten ze generaal en admiraal en die mensen heb ik nodig in de organisatie. Met het verminderen van de omvang van de overhead verminderen ook deze posten en ik kan de Kamer verzekeren dat het aantal posten sterker vermindert dan de omvang van de krijgsmacht als geheel. Op een aantal plekken in de organisatie heb ik ervaren mensen nodig. Zo heb ik op de post van de inspecteur-generaal echt een ervaren militair nodig. In de situatie van de heer Van Baal speelt nog een onderbreking van zijn carrière om redenen die achteraf niet relevant blijken te zijn. Het was dus een goede mogelijkheid om de vacature van inspecteur-generaal te vervullen.

Ik ben heel blij dat de heer Van Baal bereid is gevonden om dat te doen. Mevrouw Karimi heeft gevraagd of aankoop van strategisch transport niet voordeliger is dan inhuren. Wij proberen het gebruik van strategisch transport zo goed mogelijk te organiseren. Wij hebben in Eindhoven een eenheid opgezet die er in EU-verband voor zorgt dat alles wat er aan transportcapaciteit beschikbaar is ingebracht wordt. Als wij iets nodig hebben, kunnen wij kijken wat wij van Duitsland, België, Engeland of andere landen kunnen gebruiken. Dat levert al veel winst op. Verder hebben wij vastgesteld dat wij voor een deel winst kunnen realiseren als wij een derde DC10 kopen. Dan kunnen wij onze huidige DC10's als tankvliegtuig gebruiken en de nieuwe DC10 als transportvliegtuig gebruiken. Dan hoeven wij daar niets voor in te huren.

Voor het overige moet er in de Europese Unie en de NAVO flink worden geïnvesteerd in de mogelijkheden om troepen en materieel in geval van een conflict te kunnen invliegen. Landen die geen goede onderzeeboten, goede fregatten, minder parate gemechaniseerde brigades of minder geschikte infanterie hebben, hebben mijns inziens een mooie taak om op het gebied van het transport het nodige te investeren. Ik ken landen die drastisch achterblijven bij onze investeringsquote. Die kunnen hun investeringsquote mooi opkrikken met die transportcapaciteit. Waar zij in NAVO-verband van onze voorzieningen gebruik kunnen maken, kunnen wij van hun voorzieningen gebruikmaken.

De heer Herben heeft gevraagd om de garantie dat Nederland over tien jaar nog in Duitsland kan oefenen, terwijl hij zelf zegt dat Duitsland in andere landen kan oefenen. Als Duitsland in andere landen gaat oefenen, zullen wij ook naar die andere landen kijken. Wij hebben mogelijkheden in Duitsland en ons is gebleken dat er binnenkort meer mogelijkheden in het oosten van Duitsland in beeld komen. Ik heb al gezegd dat er overleg over gaande is in relatie tot Budel. Ik heb dus eigenlijk niet te klagen over onze oefenmogelijkheden op dit moment. De gevraagde garantie kan ik niet geven, maar ik kan wel zeggen dat de samenwerkingsverhoudingen met andere landen zodanig zijn dat wij

ons daar op dit moment niet ongerust over behoeven te maken. Ik ben al ingegaan op de vragen van de heer Bakker aan mijn adres. Mevrouw Huizinga kan ik zeggen dat er geen sprake van is dat de Nederlandse krijgsmacht die wij uw Kamer nu hebben voorgesteld niet in staat is om de ambities waar te maken die zijn verwoord in de prinsjesdagbrief. Die ambities kunnen wij voor een deel waarmaken met infanterie, voor een deel met schepen en voor een deel met vliegtuigen. Wij zijn in staat om precies te doen wat in de prinsjesdagbrief aan ambities staat, en zelfs nog meer. Ook de continuïteit is op een voldoende manier geregeld.

De voorzitter: Alvorens ik het woord geef aan de staatssecretaris van Defensie verzoek ik de leden om hem de gelegenheid te geven in zijn verhaal te komen, alvorens, indien überhaupt nodig, te interrumperen. Mocht een interruptie nodig zijn, wees u dan bewust van de tijd.

Staatssecretaris Van der Knaap: Mevrouw de voorzitter. Ik zal in verband met de tijd op een aantal punten schriftelijk reageren, nog voordat de behandeling van de begroting morgen begint. Dat betekent dat ik mij nu kan concentreren op de hoofdpunten van het personeelsbeleid. Ik zal mijn verhaal afronden met iets te vertellen over de RDM vanwege de indringende vraag van de heer Timmermans. Ik zal op het laatst ook nog ingaan op Den Helder, maar dan meer om een voorbeeld te geven van hoe wij het bestuurlijk overleg zijn aangevangen en hoe wij dat willen continueren. De minister heeft uiteengezet dat de herinrichting van de defensie-organisatie dringend noodzakelijk is om de kwaliteit en de inzetbaarheid van de Nederlandse krijgsmacht te waarborgen. Verkleining van de krijgsmacht is daarbij onvermijdelijk. Het betreft vooral de verkleining van de staven, de afstoting van de infrastructuur en de opheffing van specifieke operationele eenheden. Tegelijkertijd wordt geïnvesteerd in specifieke parate capaciteit om de uitendddruk van het personeel te verlichten. Als verantwoordelijk bewindspersoon voor het personeelsbeleid bij Defensie heb ik een tweeledige opdracht. Ten eerste, het op een sociaal verantwoorde wijze

verkleinen van het personeelsbestand waarbij het streven naar een evenwichtige personeelsopbouw en verjonging bij het personeelsbeleid niet uit het oog mag worden verloren. Ten tweede, het verder verbeteren van de kwaliteit van het personeelsbeheer waardoor Defensie zich blijft profileren als een aantrekkelijke werkgever. Ik ben mij ervan bewust dat de maatregelen die worden voorgesteld veel commotie onder het personeel hebben veroorzaakt. De Kamer stelt terecht de vraag of de minister en ik alles hebben geprobeerd om de personele gevolgen te verzachten. Daarom wil ik in mijn bijdrage het hoe en waarom van de personele maatregelen uiteenzetten.

Met de centrales van overheids-personeel is de afgelopen maanden intensief en in mijn perceptie ook constructief gesproken over het sociale beleidskader. Vanzelfsprekend wil ook ik een goed pakket van maatregelen voor het defensie-personeel afspreken dat het overtollige personeel ondersteunt bij het zoeken van werk buiten Defensie en dat bij gedwongen ontslag voorziet in een tegemoetkoming in de inkomenseffecten. Maar ik moet onderhandelen. Uw Kamer kan mij wel aansporen om te komen tot een sociaal beleidskader, maar uiteindelijk zit ik als werkgever op die onderhandelingsstoel. Ik heb heel goed naar uw wensen geluisterd en wij zullen nadrukkelijk kijken in hoeverre wij die in dat overleg kunnen meenemen, maar het onderhandelen gebeurt namens Defensie door deze staatssecretaris. U kunt mij daarop bevragen en toetsen, maar u doet niet mee aan het onderhandelingsspel. Ik zeg dit voor de duidelijkheid, omdat het te gemakkelijk zou zijn als er op twee fronten werd onderhandeld. Het is dan nooit goed. Er is altijd één partij de dupe van.

De kritiek uit de gelederen van de bonden van defensiepersoneel dat Defensie weinig of geen hart heeft voor zijn personeel, strookt niet met de feiten. Ik zet die feiten graag op een rij.

Defensie beperkt de instroom van nieuw personeel en bevordert tijdelijk de vrijwillige uitstroom van ouder personeel – militairen en burgers – om de sociale pijn van gedwongen ontslagen te beperken. Personeel in de categorieën waar zich overtolligheid voordoet, wordt

aangemoedigd om met een premie van maximaal negen maandsalarissen zelf een baan buiten Defensie te zoeken.

In de derde plaats biedt Defensie medewerkers die vrijwillig uitstromen een aantal voorzieningen zoals scholingsfaciliteiten, ondersteuning bij zelfstandig ondernemerschap en verloffaciliteiten.

In de vierde plaats wordt overtollig personeel door een professionele uitplaatsingsorganisatie intensief begeleid naar werk buiten Defensie. Als ontslag onvermijdelijk is, moet een sociaal beleidskader ter beschikking staan om te voorzien in een tegemoetkoming van de inkomenseffecten. Ik ben van mening dat Defensie zich een verantwoordelijk en betrokken werkgever betoont. Bij Defensie zullen als gevolg van de in de prinsjesdagbrief beschreven maatregelen, een aantal reeds lopende reducties en een af te bouwen incidentele overschrijding van de begrotingssterkte die zich in 2003 voordeed, ongeveer 11.700 functies komen te vervallen. De inschatting is dat door een stringente toepassing van verschillende instroombeperkende en uitstroombevorderende maatregelen het aantal overtollige werknemers bij Defensie kan worden beperkt tot circa 5000. Ik ben hierop al ingegaan in het antwoord op de schriftelijke vragen. Voor deze 5000 medewerkers moet worden gezocht naar een baan buiten de defensieorganisatie. Reeds bij de behandeling van de defensiebegroting 2003 in december vorig jaar heeft de Kamer via de motie-Van Velzen aandacht gevraagd voor de doorstroom van overtollig defensiepersoneel naar andere rijksdiensten. Deze motie is door Defensie voortvarend opgepakt. Zoals ik in het antwoord op de schriftelijk vragen heb uiteengezet, is het voor mogelijke afnemers van overtollig personeel van belang dat eerst duidelijk wordt welk personeel in termen van aantallen, kwaliteit en fasering in de tijd overtollig wordt. Eerst als die duidelijkheid kan worden geboden, kunnen concrete afspraken met andere werkgevers worden gemaakt, bij voorkeur in de vorm van «spijkerharde conventanten», ik citeer nu de heer Van Baalen. Wij moeten daarvoor natuurlijk eerst zicht hebben op wie de organisatie zal verlaten, opdat een andere werkgever kan bezien of hij daarvoor plaats heeft.

Pas nadat de thans voorliggende plannen met de Kamer zijn besproken en intern in Defensie zijn omgezet in concrete reorganisatievoornemens, zal deze duidelijkheid in de komende maanden ontstaan. Om geen tijd te verliezen, heeft Defensie al op twee punten actie ondernomen. In de eerste plaats is er een projectorganisatie opgericht die contacten heeft gelegd met allerlei werkgevers in met Defensie verwante sectoren zowel binnen de overheid als daarbuiten. Deze contacten moeten inzicht bieden in de huidige en toekomstige personeelsbehoefte in deze sectoren. Zodra er concreet inzicht bestaat in de overtolligheid bij Defensie tot op individueel niveau, kunnen harde afspraken worden gemaakt over de doorstroom van overtollige medewerkers naar andere sectoren. Ik herhaal nog eens dat ons doel is dat deze contacten uitmonden in contracten. In de personeelsbrief en in de antwoorden op de schriftelijke vragen heb ik aangegeven met welke sectoren inmiddels contacten bestaan. Dit zijn: politie, justitie, douane, onderwijs, brandweer, Staatsbosbeheer, Algemene inspectiedienst, de zorgsector, enz. Aangetekend dient te worden dat er wekelijks nieuwe contacten bij komen.

Ik maak op een punt een uitzondering naar aanleiding van de motie-Van Aartsen die is ingediend tijdens de algemene politieke beschouwingen op 18 september jl.. In die motie wordt aangedrongen op het ongedaan maken van de tijdelijke afname van de politiesterkte met ongeveer 100 fte en wordt de regering gevraagd deze plaatsen bij voorrang te vullen met overtollig defensiepersoneel. In dit kader vinden inmiddels concrete gesprekken plaats met het LSOP en het ministerie van BZK om zo spoedig mogelijk aan deze motie invulling te geven.

De heer **Van Baalen** (VVD): Het zal zeker niet aan de staatssecretaris of minister liggen of personeel kan worden herplaatst buiten Defensie. Wij moeten echter interdepartementaal en interbestuurlijk tot afspraken komen. Ik overweeg hierover een Kameruitspraak te vragen, maar die is eerder bedoeld om de bewindslieden te steunen dan om hen tegen te werken. Ik ben overtuigd van uw goede wil, maar ik heb ook geluiden

uit politieland en uit het onderwijs gehoord die erop neerkomen dat zij die mensen niet willen of het voor die mensen heel moeilijk gaan maken. Wij zullen u dan ook ondersteunen om ervoor te zorgen dat kabinetbreed afspraken worden gemaakt.

Staatssecretaris Van der Knaap:

Alle ondersteuning vanuit de Kamer is welkom. Zoveel mogelijk mensen moeten een nieuwe positie en een nieuwe baan krijgen. Ik zal mij daartegen zeker niet verzetten. Naast de contacten die het ministerie van Defensie onderhoudt met andere werkgevers wordt binnenkort een contract gesloten met Kliq employability dat samen met Start en Randstad zal zorgen voor de individuele externe bemiddeling ten behoeve van overtollige medewerkers. Defensie zal deze bureaus contracteren vanwege hun contacten en kennis van de met name lokale arbeidsmarkt in het gehele land. Het ministerie zal vanuit zijn verantwoordelijkheid als werkgever nauwlettend en op individueel niveau volgen of die bureaus de afspraken naar de letter en naar de geest naleven. Bij het begeleiden van overtollig personeel naar een baan buiten Defensie staan maatwerk en individuele begeleiding centraal. Op basis van persoonlijke gesprekken tussen de uitplaatsingsorganisatie en de overtollige werknemer wordt een persoonlijk actieplan opgesteld. Dat plan bestaat niet alleen uit bemiddeling, maar indien gewenst ook uit loopbaanoriëntatie en loopbaanadvies, sollicitatietraining en opleidingen. Met het bemiddelingsbureau zijn en worden hierover harde afspraken gemaakt. Iedere overtollige werknemer krijgt, ongeacht of hij of zij een gemakkelijk geval is of niet, de begeleiding die voor een succesvolle bemiddeling naar een andere baan nodig is. Vanuit mijn verantwoordelijkheid voor defensiepersoneel en het belang van Defensie bij het goed terechtkomen van de overtollige werknemers wordt hierop strikt toegezien. Zodra de eerste reorganisaties in gang zijn gezet en het defensiepersoneel wordt geconfronteerd met het verlies van banen staat er dus een begeleidingsorganisatie klaar om de uitstroom naar andere werkgevers maximaal te ondersteunen. Ondanks deze inspanningen zullen gedwon-

gen ontslagen van met name burgerpersoneel en militairen met een aanstelling voor onbepaalde tijd onvermijdelijk zijn. Ik zal de Kamer jaarlijks via het in mei in te dienen jaarverslag informeren over de uitstroom van overtollig defensiepersoneel naar ander werk en over het aantal ontslagen werknemers dat niet direct uitzicht op een andere baan heeft.

In het Kamerdebat over het wetsvoorstel Gelijke behandeling naar leeftijd bij arbeid, beroep en beroepsonderwijs op 11 september jl. heeft de minister als mijn waarnemer uiteengezet dat de operationele slagkracht van de Nederlandse krijgsmacht mede afhankelijk is van de leeftijdsopbouw van het personeelsbestand. Immers, de vereiste inzetbaarheid tijdens expeditionair optreden stelt grenzen aan de leeftijd van de militairen in actieve dienst. Defensie streeft dan ook naar een verjonging van het personeelsbestand omdat die de beschikbaarheid en inzetbaarheid van de operationele eenheden ten goede komt. De Nederlandse krijgsmacht zal voor het expeditionair optreden afhankelijk blijven van de jonge beroepsmilitairen die een aanstelling hebben voor bepaalde tijd en die vaak als zeventienjarige schoolverlaters bij Defensie instromen. Hoewel ook de instroom van jonge BBT-militairen tijdelijk wordt beperkt, blijft deze groep onmisbaar voor met name de toekomstige vulling van de defensieorganisatie.

De Kamer vraagt zich af of er, gelet op de beperking van de instroom, geen ruimte is om extra werkloze jongeren op te leiden binnen de krijgsmacht. Dat is helaas niet goed uitvoerbaar; de opleidingscapaciteit is nauwkeurig afgestemd op de behoefte in de defensieonderdelen in een bepaald jaar. Zo wordt momenteel het opleidings- en trainingsproces bij de Koninklijke landmacht aangepast, hetgeen een reductie oplevert van ongeveer 250 functies waaronder veel instructeurfuncties. Dit personeel wordt elders in de organisatie geplaatst, met name bij de operationele eenheden. In een bescheiden bijdrage aan de bestrijding van de jeugdwerkloosheid is wel voorzien; de Koninklijke landmacht heeft aangegeven in 2004 ongeveer 40 jeugdige werklozen een opleiding tot lasser aan te kunnen bieden.

Om een evenwichtige personeelsopbouw van de krijgsmacht te bereiken, zal Defensie op termijn overstappen op een loopbaanbeleid van militairen met een up or out systematiek. Voor alle militairen geldt dat in de toekomst periodiek moet worden bezien of doorgroei naar een hogere functie mogelijk is. Als dat niet mogelijk is, verlaat hij of zij Defensie en zoekt een andere baan. Ik geef een voorbeeld om dit te verduidelijken. Bij een specifiek defensieonderdeel zijn 100 korporaals van ongeveer 30 jaar in dienst die tot onderofficier bevorderd willen worden. Als slechts 30 onderofficierfuncties beschikbaar zijn, worden de beste 30 kandidaten voor deze functie geselecteerd. De overige 70 kandidaten worden in het kader van het externe werkzekerheidsbeleid om- of bijgeschoold en vervolgens begeleid naar een baan buiten Defensie. Levenslange loopbanen voor iedereen behoren met de up-or-outsysteem tot het verleden.

Naast de verantwoorde verkleining van het personeelsbestand heeft de vernieuwing van het personeelsbeleid voor mij hoge prioriteit. Defensie staat bekend als een goede en aantrekkelijke werkgever met gemotiveerd en goed opgeleid personeel. Dat moet zo blijven. Het is zo klaar als een klontje dat de aanstaande reorganisatie een groot beroep doet op het aanpassingsvermogen van het personeel. Een dergelijke grootscheepse reorganisatie, waarbij zoveel functies komen te vervallen, zal iedereen in de organisatie raken. Dat hoeft echter niet te betekenen dat Defensie haar goede naam als werkgever zou verliezen. Integendeel, ik heb er alle vertrouwen in dat dit niet zal gebeuren. Het personeelsbeleid van Defensie kan de vergelijking met andere grote organisaties namelijk goed doorstaan. Door een aantal vernieuwingen zal dat zeker zo blijven. De vernieuwing van het personeelsbeleid houdt onder meer in dat een groter gewicht wordt toegekend aan eigen initiatief en de individuele prestaties van de personeelsleden als graadmeter voor loopbaanmogelijkheden binnen de defensieorganisatie. Ook zal Defensie verdere stappen zetten om te komen tot een meer open personeelsstelsel. Het uitgangspunt van een modern, open personeelsbeleid bij Defensie is de uitwisseling met de

civiele arbeidsmarkt. Om dit te bevorderen zullen militairen met een aanstelling voor onbepaalde tijd die in een management-developmenttraject zitten, een of twee functies buiten Defensie vervullen. Tegelijkertijd zullen civiele deskundigen tijdelijk worden ingezet in de krijgsmacht bij crisis-beheersingsorganisaties als reservist civiel deskundige.

Een ander punt waarnaar ik wil kijken is de gesloten personeelsstructuur. Moeten hooggeplaatste militairen bij de centrale organisatie, die het beleid inzake personeel, financiën of materieel moet formuleren, wel beschikken over al die vecht- en schietervaring? Moet een manager van een militaire basis wel een militair zijn? Het is goed voorstelbaar dat een topfunctionaris uit een andere overheidssector of het bedrijfsleven hoog instroomt, als burger of als militair. Ik heb een klankbord van hoge ambtenaren en mensen uit het bedrijfsleven ingesteld, dat mij adviseert op welke manier ik dat het beste kan doen.

De heer **Van Baalen** (VVD): Ik vind het interessant als mensen van buiten worden aangetrokken. In het kader van de Algemene Bestuursdienst moeten ook militairen op topniveau of burgerambtenaren van Defensie op topniveau naar andere departementen kunnen doorstromen. Anders wordt deze zaak wel erg eenzijdig.

Staatssecretaris **Van der Knaap**: Absoluut! Deze zaak moet plaatsvinden op basis van wederkerigheid. Hoge militairen moeten dezelfde perspectieven hebben buiten de krijgsmacht.

Voorzitter. Defensie stelt hoge eisen aan de integriteit van haar personeel. Alle vormen van ongewenst gedrag worden daadkrachtig aangepakt. Daaronder versta ik ook drugsgebruik onder defensiepersoneel. Drugsgebruik wordt niet getolereerd, noch in, noch buiten de dienst, voor zover dit gebruik schadelijk is of kan zijn voor de dienstvervulling. Daarnaast is drugsgebruik niet te rijmen met het aanzien van het militaire ambt. Volgens mij laat dit beleid aan duidelijkheid niets te wensen over. Begin 2004 voert KPMG een nieuwe meting over ongewenst gedrag uit onder het defensiepersoneel. Dan zal blijken welke resultaten behaald zijn met het

inderdaad sinds 1997 ingezette beleid. Ik ben bereid het integriteitsbeleid te herijken wanneer de resultaten achterblijven bij de verwachtingen. Over de bevindingen van KPMG en de implicaties ervan voor het integriteitsbeleid zal ik de Kamer in het voorjaar van 2004 informeren.

De heer **Timmermans** (PvdA): Ik neem aan dat de staatssecretaris onder meer doelt op bijvoorbeeld de ontgroeningsrituelen die vorige week in de De Ruyter van Steveninckkazerne in Oirschot hebben plaatsgehad. Neemt de staatssecretaris dit onderwerp mee? Maakt het een integraal onderdeel uit van de opleiding van mensen die weer anderen moeten opleiden?

Staatssecretaris **Van der Knaap**: Dat is zeker een onderwerp dat moet worden meegenomen. Je krijgt een totaaloverzicht van alles wat met integriteit te maken heeft. Daarbij komt vooral aan de orde wat wij kunnen leren van de zaken die hebben plaatsgevonden en welk beleid wij daarvoor moeten maken. Ik nodig de Kamer uit om daarover met mij van gedachten te wisselen. Voorzitter. Er is veel gesproken over het veteranenbeleid. Ook is aangegeven dat op het veteranenbeleid eigenlijk niet mag worden gekort. Ik heb ik te maken met een algemene korting van subsidies. Het veteranenbeleid, vooral het veteranenbeleid dat nu wordt gewijzigd, namelijk door het niet verstrekken van twee openbaarvervoersbewijzen, is het gevolg van een korting vanwege mijn subsidie-taakstelling. Haast alles in mijn begroting geef ik aan de veteranen, maar desondanks vindt toch een korting plaats. Nu hebben veteranen een warm plekje in mijn hart en ik vind dat ik voor hen een behoorlijke verantwoordelijkheid heb te dragen. Het gebeurt te vaak dat mensen korte of langere tijd nadat zij zijn uitgezonden problemen krijgen. PTSS wens je niemand toe. Daarop bezuinigen kan dus ook helemaal niet. Daarom heb ik de IGK gevraagd om mij op een zo kort mogelijke termijn te informeren welke aanvullende maatregelen ik nog zou moeten treffen om te komen tot een optimaal veteranenbeleid. Ik stel voor om dat onderzoek van de IGK af te wachten. Vervolgens kan ik op basis van de onderzoeksresultaten

met de Kamer van gedachten wisselen over de benodigde aanvullende maatregelen om te komen tot een optimalisering van het veteranenbeleid. Dat lijkt mij verstandiger dan het voeren van een discussie over vervoersbewijzen. De kern van de zaak is dat wij mensen die namens Nederland zijn uitgezonden op een adequate wijze kunnen opvangen.

Mevrouw **Van Velzen** (SP): Wil de staatssecretaris de voorgestelde bezuinigingen op het Veteraneninstituut opschorten tot de uitkomsten van het onderzoek bekend zijn? Als hij de keuze dan opnieuw aan de Kamer voorlegt, kunnen wij over een totaalpakket debatteren en hoeven wij geen besluiten te nemen over fragmenten.

Staatssecretaris **Van der Knaap**: Ik debatteer liever met u over aanvullende maatregelen om te komen tot een adequaat onderzoek, zodat wij weten wat wij kunnen doen tegen PTSS. Veel huisartsen weten niet hoe te handelen in geval van PTSS. Daarom moet de tweedelijns gezondheidszorg kijken welke aanvullende informatie men kan verstrekken en of er steunpakketten voor de Riagg's kunnen worden samengesteld. Dat lijkt mij een veel zinniger discussie dan de discussie over het al dan niet verstrekken van twee vervoersbewijzen.

De heer **Bakker** (D66): Ik ben het op zich eens met de staatssecretaris en ik zie dan ook uit naar die discussie. Betekent dit ook dat de bezuiniging op vervoersbewijzen en het Veteraneninstituut tot die tijd zijn opgeschort of wil de staatssecretaris deze op korte termijn doorzetten?

Staatssecretaris **Van der Knaap**: Ik wil de korting op de subsidie van het Veteraneninstituut doorzetten. Ik heb al prioriteit gegeven aan het instituut en desondanks moet er gekort worden vanwege de taakstelling die ik heb gekregen ten aanzien van subsidies. De IGK zal ik daarom vragen advies uit te brengen over de financiële stroomlijning van het Veteraneninstituut. Moet die afhankelijk zijn van de subsidie of moet er een andere financiële stroomlijning worden doorgevoerd? Dat lijkt mij zinvoller dan met elkaar discussiëren over het al dan niet

subsiëren van twee vervoersbewijzen.

Mevrouw **Karimi** (GroenLinks): Het lijkt mij niet te verdedigen om tegen degenen om wie het gaat te zeggen «wacht maar tot wij het hebben onderzocht», maar de korting wel vast te realiseren. Ik zie de logica van die redenering niet in.

Staatssecretaris **Van der Knaap**: Ik probeer u duidelijk te maken dat ik aan die korting ben gehouden vanwege de subsidietaakstelling waaraan ieder departement is gehouden. Daarom wil ik kijken naar een andere financiële structuur en of wij binnen het veteranenbeleid geen wezenlijke prioriteiten moeten stellen. Wij moeten namelijk goed nadenken over de aanpak van een aantal vraagstukken. Als dat geld kost, wil ik dat graag langs subsidie-stromen geleiden. Op dit moment heb ik te maken met een korting op de subsidie als gevolg waarvan het Veteranenplatform heeft gezegd: dat betekent dat wij korten op de vervoersbewijzen. Het spijt mij verschrikkelijk, maar ik zou niet weten waar ik het geld anders vandaan zou moeten halen. Ik kom nu te spreken over de militaire tehuizen. Ook dit heeft te maken met de subsidietaakstelling waar het departement aan moet voldoen. De militaire tehuizen krijgen nog twee jaar hun geld. Ik zeg de Kamer toe dat ik op een zo kort mogelijke termijn met de besturen van de militaire tehuizen ga bespreken welke capaciteit over kan blijven.

Mevrouw **Aasted Madsen-van Stiphout** (CDA): Ik hoor de staatssecretaris zeggen dat de militaire tehuizen nog twee jaar hun geld krijgen. Ik had begrepen dat de kraan op 1 januari 2005 dicht zou gaan, maar dit moet dus 1 januari 2006 zijn. Dat jaar is dus alvast gewonnen.

Staatssecretaris **Van der Knaap**: Het gaat om 2004 en 2005, dus om twee jaar.

Mevrouw **Aasted Madsen-van Stiphout** (CDA): De subsidie wordt nu per 1 januari 2006 geschrapt?

Staatssecretaris **Van der Knaap**: Dat was al voorzien voor 2006.

Wij kunnen nu lang en breed praten over de reservisten. Het lijkt mij verstandig dat wij de civiel-militaire bestuursafspraken afwachten. Wij moeten ook kijken naar de verdeling van de middelen die beschikbaar komen voor de inzet van de reservisten in ons land. Daarna kunnen wij u een nota toesturen en deze met elkaar bespreken.

De heer **Van Baalen** (VVD): Dat houdt dus in dat de staatssecretaris nu geen onomkeerbare maatregelen neemt en reservisten die niets kosten maar gewoon in het bestand staan, niet ontslagen worden en dat hij eerst met een nota naar de Kamer komt?

Staatssecretaris **Van der Knaap**: Dat heeft u goed begrepen.

In mijn inleiding verwees ik naar de commotie die onder het personeel is ontstaan over de voorgenomen verkleining van de krijgsmacht. Ik begrijp die commotie heel goed. Tegen het ontstaan van cynisme op de werkvloer is snelle duidelijkheid over de personele gevolgen de beste remedie. De minister en ik hebben als werkgever de betrouwbaarheid en betrokkenheid van Defensie hoog in het vaandel staan. Wij willen respect en loyaliteit betrachten tegenover het militaire en burgerpersoneel. Wij achten het onze primaire zorg en verantwoordelijkheid om zoveel mogelijk overtollige medewerkers aan een baan buiten Defensie te helpen. Ik heb u geschetst hoe Defensie hieraan invulling geeft. Wij zullen ons tot het uiterste inspannen om degenen die onvrijwillig de defensieorganisatie verlaten nieuwe loopbaanperspectieven te bieden bij andere overheidssectoren en in het bedrijfsleven. De eerlijkheid gebiedt te zeggen dat dit geen eenvoudige opgave is, noch voor ons noch voor de overtollige medewerkers. Alleen een inspanning van werkgevers, centrales van overheidspersoneel en overtollige medewerkers kan onze missie tot een goed einde brengen. Ik herhaal onze wens om een goed pakket van maatregelen af te spreken dat het overtollige personeel ondersteunt bij het zoeken naar werk buiten Defensie en bij gedwongen ontslag voorziet in een tegemoetkoming voor de inkomenseffecten. Ik hoop, verwacht en vertrouw dat alle betrokken partijen zich hiervoor willen inzetten.

De heer **Timmermans** sprak over RDM-technology. Wij proberen inderdaad RDM-T aan de verplichtingen te houden. Daarvoor is een aantal maatregelen genomen. Ik heb de Kamer twee weken geleden in algemene zin geïnformeerd over RDM-T. Omdat er geen lid van de fractie van de PvdA aanwezig was, heb ik toegezegd de PvdA-fractie daarover te zullen informeren. Vanwege mijn afwezigheid vorige week is dat nog niet gebeurd. Ik voel mij niet vrij om dat hier in het openbaar te doen. Ik wil de heer Timmermans wel vertrouwelijk aangeven op welke wijze wij bezig zijn om RDM-T te houden aan de verplichtingen en te proberen nog wat werkgelegenheid in stand te houden.

De heer **Timmermans** (PvdA): Mijn vragen gingen over rechtbankuitspraken. Dat zijn publieke stukken. Ik zie niet goed in waarom een en ander vertrouwelijk zou moeten gebeuren. Ik heb nog een vraag over een mailtje van het bedrijf Van Halteren metaal. In dat mailtje staat dat het ministerie van Economische Zaken ten behoeve van de compensatie van de Pantserhouwitsers in Duitsland een contract getekend heeft voor 33 mln euro onder de voorwaarde dat RDM op 15 oktober een bankgarantie zou overleggen. In de mail staat dat het niet gelukt is. Verder wordt gezegd dat de staatssecretaris persoonlijk met het Duitse bedrijf heeft gebeld om voor RDM nog eens 14 dagen uitstel van deze deadline te bepleiten. Ik kan mij wel voorstellen dat de werkgelegenheid de staatssecretaris aan het hart gaat, maar er zijn natuurlijk grenzen aan wat men kan doen voor een bedrijf dat zich niet aan zijn verplichtingen houdt.

Staatssecretaris **Van der Knaap**: Mag ik u zeggen dat het onzin is! Voorzitter. De afgelopen twee weken heb ik gesproken met bestuurders uit de regio's en provincies waar veranderingen gaan plaatsvinden. Ik heb onze plannen toegelicht en aangegeven dat wij het gesprek zullen voortzetten nadat het parlement akkoord is gegaan met onze plannen. Ik heb ook aangegeven dat wij per gebied een projectmatige aanpak willen en bij die aanpak andere departementen, zoals VROM, EZ en, wanneer nodig, Verkeer en Waterstaat, zullen

inschakelen. In Twenthe sprak men ook over inschakeling van het ministerie van O en W, omdat men wil nagaan of de Technische Universiteit Twenthe perspectief kan bieden bij het verlies aan werkgelegenheid. Wij gaan hierbij meer dan serieus te werk. Bij mijn collega's van de andere departementen bespeur ik zeker de wil om aan de denksessie mee te doen. Er komt gebied vrij en hoe ga je dat inrichten? Er zijn voor- en nadelen. Wat de Den Helder en Amsterdam betreft vroeg de PvdA-fractie zich af of er geen sprake zou kunnen zijn van een win-winsituatie: woningbouw in Amsterdam en werkgelegenheid elders. Je moet daarbij wel in aanmerking nemen welke activiteiten er in Amsterdam plaatsvinden. Wat Amsterdam betreft gaat het voor defensie om een strategische plek, die voor haar zeer aantrekkelijk is. Defensie wil die dan ook niet graag afstaan. Met name het defensiekeurings- en selectiecentrum is op een ideale plek gelegen. Denk in dit verband aan de ligging ten opzichte van het centraal station. Wat dat betreft ligt Den Helder twee stations verder, dus heel erg decentraal. Die plaats is dus minder geschikt voor een landelijke activiteit. Hierover heb ik met vertegenwoordigers van Den Helder gesproken en ze gezegd dat er voor die gemeente misschien andere perspectieven zijn. Men zou daar bijvoorbeeld op een andere manier om kunnen gaan met het grootonderhoud van de fregatten. Er is daar een prachtige capaciteit voor alleen de marine, maar misschien kun je de capaciteit geschikt maken voor de markt, waardoor er daar meer werkgelegenheid komt dan alleen maar voor de marine. Ik heb daarom gezegd dat we blijven nadenken. Men was zeer enthousiast. Ik vind echter dat men erg kunstmatig te werk gaat als men Amsterdam betreft bij de problematiek van Den Helder. De lokatie in Amsterdam heeft haar eigen waarde en wij vinden dat die behouden moet blijven. Wij gaan echter wel met Den Helder aan de slag om na te gaan wat wij kunnen doen om het scheppen van vervangende werkgelegenheid zoveel mogelijk te stimuleren.

Mevrouw **Karimi** (GroenLinks): U zegt te onderhandelen over een oplossing voor het overtollige personeel. Niet alleen door mij, maar

ook door anderen is hier de mogelijkheid van het verlagen van de investeringsquote genoemd. Investeringsquote worden minder snel kunnen worden ingevoerd om meer te kunnen doen voor het sociale beleid. De minister heeft wel over de investeringen gesproken, maar niet in relatie tot het sociale beleid. Daarom wil ik graag van u een reactie op dit punt. Ik overweeg hierover namelijk in tweede termijn een motie in te dienen.

Staatssecretaris **Van der Knaap**: Indiening van die motie raad ik ten stelligste af.

Mevrouw **Karimi** (GroenLinks): Maar u weet nog niet eens wat er in de motie zal staan.

Staatssecretaris **Van der Knaap**: Maar dan weet u alvast de reactie.

Mevrouw **Karimi** (GroenLinks): Voorzitter. Wij hebben het hier over een heel serieus onderwerp en dan wil ik graag een serieuze reactie.

Staatssecretaris **Van der Knaap**: U krijgt van mij ook een heel serieus antwoord, want ik vind dit een serieuze kwestie. Weet u wat het beste personeelsbeleid is? Dat is het beleid waarmee men ervoor zorgt dat de militairen het allerbeste materieel tot hun beschikking hebben als ze worden uitgezonden naar Irak of Afghanistan. Dat betekent: investeren, investeren, investeren. Dat is in het belang van het personeel. Dát is mijn reactie.

Mevrouw **Karimi** (GroenLinks): U gaat onderhandelen om tot een goed sociaal beleid voor het personeel te komen. Heeft u wel voldoende middelen voor een goed sociaal beleid? Ik verwijs in dit verband naar de informatie die wij met uw brief hebben gekregen. Als ik dan de reserveringen SBK vergelijk met de reductie van het totale personeel, blijkt dat in 2004 en 2005 per persoon ongeveer € 11.000 beschikbaar is. In 2006 en 2007 is € 19.000 respectievelijk € 23.000 beschikbaar. Dat is niet logisch. In verder weg gelegen jaren vloeien minder mensen uit, maar heb je meer geld ter beschikking. Concreet is daarom mijn vraag of u voldoende middelen hebt om tot een fatsoenlijk en goed sociaal beleidskader voor het personeel te komen.

Staatssecretaris **Van der Knaap**: Ja.

De **voorzitter**: De staatssecretaris heeft toegezegd per brief op een aantal vragen te zullen reageren. Kan hij aangeven op welke vragen hij nog zal reageren? Als de Kamerleden dat weten kunnen zij nagaan of er daarnaast nog vragen onbeantwoord zijn. Mijn verzoek zou zijn dat de staatssecretaris de schriftelijke antwoorden uiterlijk morgen voor één uur bij de Kamer laat bezorgen.

Staatssecretaris **Van der Knaap**: Het gaat daarbij om de vragen over de militaire muziek, de capaciteitsproblemen bij het opleidings- en trainingscentrum rijvaardigheid in Oirschot, de herziening van de contractsduur bij de Koninklijke marechaussee, de medezeggenschap bij de diensten voor geestelijke verzorging, het inkopen van opleidingen die elders goedkoper zijn, de nieuwe toelatingseis van vmbo of mbo-2, eventuele onverwachte tegenvallers en ontslagen bij de Klu.

Mevrouw **Aasted Madsen-van Stiphout** (CDA): Ik begrijp dat dit alleen mijn vragen zijn.

Staatssecretaris **Van der Knaap**: Nee, het zijn niet alleen uw vragen.

Mevrouw **Van Velzen** (SP): Kan de staatssecretaris in die schriftelijke reactie ook ingaan op het afstemmen van militaire op civiele diploma's en de certificering? Ik neem aan dat mijn vragen over de kernbewapening op Volkel niet schriftelijk worden beantwoord.

Staatssecretaris **Van der Knaap**: Volgens mij krijgt u daar iedere keer hetzelfde antwoord op. Vrijwel iedereen heeft gevraagd, wat er gedaan kan worden aan het opvangen van de opleidingsbeperkingen via modules. Ook daar gaan wij op in.

De vergadering wordt van 19.10 uur tot 20.25 uur geschorst.

De **voorzitter**: Wij gaan nu beginnen met de tweede termijn van de zijde van de Kamer. In een korte procedurevergadering hebben wij besloten om, gelet op de tijd, de spreektijden die aangegeven stonden voor de tweede termijn, te halveren.

De heer **Kortenhorst** (CDA): Voorzitter. Wij staan achter de doelstelling waar het kabinet voor staat als het gaat om de bezuinigingen. Wij deden en doen voorstellen, want er is, met respect voor die doelstellingen, ruimte voor dekking. Minister Kamp noemde al honderd terreinen die door de stofkam gaan. Hij heeft gezegd ons daarover gedetailleerd te zullen informeren. Wij willen inderdaad graag op termijn een gedetailleerd overzicht ontvangen van wat wel en wat niet kan als het gaat om die terreinen. De minister zei ook dat meeropbrengsten uit verkopen ten behoeve van defensie komen. Wij hebben zelf al iets aangegeven over wapensystemen. Wij hebben ook aangegeven dat vertraging van de investeringsquote, zeker wanneer zich dat vertaalt naar mensen, bespreekbaar is, uiteraard als dat de veiligheid niet aantast. Wij vinden verder een visie op de marine, zoals collega Van Baalen die voorstelde, wel degelijk van belang. Wat betreft de Tomahawks zijn wij niet overtuigd door de reactie van de minister. Hij bespiegelde de zaak vanuit sec de LCF's. Wij hebben gezegd dat moet worden bekeken wat in de toekomst mogelijk is ten aanzien van het erbij betrekken van de F-16's. Moeten er bij de Koninklijke marine twee of drie brigades komen? Alle argumenten beluisterend en de discussie horend, blijf ik erbij dat dit een onderwerp is dat nadere bestudering waard blijft, ook als het gaat om de kosten. Wat betreft de Marpat heeft de minister aangegeven dat er nog veel geregeld moet gaan worden. Ons gevoel zegt dat bij een sluiting over twee maanden, je in het kalenderjaar 2004 eerder bij 10 mln euro effectief te realiseren besparing komt, dan bij de 57 mln euro, wat het einddoel is. Ik kan mij niet voorstellen dat op 1 januari 2004 alle kosten ter grootte van 57 mln euro geïnd kunnen worden. Ik vind een sluiting over twee maanden dan ook erg snel, aangezien er nog allerlei studies gedaan moeten worden. De minister heeft aangegeven dat er een inefficiency is, een ondoelmatigheid als er een derde bataljon mariniers paraat moet worden gesteld. Wij hebben gesproken over de bijzondere bijstandseenheden, de breedte van de inzet en de waarschuwing van Clingendael dat het aantal bataljons op papier misschien klopt, maar dat er weldegelijk een tekort is

van drie echte gevechtsbataljons. Bovendien ligt 90% van de conflictlanden waarop wij ons toenemend richten, aan zee. Verder is sprake van een onbalans als het gaat om de vloot aan LPD-schepen, aangezien er bijna geen mariniers zijn om erop te zetten. Wij blijven daarom van mening dat dat derde mariniersbataljon er moet komen en overwegen op dit punt een motie in te dienen.

De heer **Timmermans** (PvdA): Ik begrijp uw redenering niet. Kunnen op LPD-schepen dan alleen maar mariniers zitten?

De heer **Kortenhorst** (CDA): Nee, gelukkig niet. Daar kan nog veel meer mee. Ik ben ook blij met die schepen, want ze zijn expeditionair en flexibel, maar de omgang met operaties vanaf schepen is iets waar met name de mariniers specialisten in zijn.

Hoezeer mij dat ook pijn doet, blijft toch een feit dat als Twenthe open moet blijven, dat betekent dat een andere basis dicht moet. Dat is een discussie die buitengewoon moeilijk is.

Voorzitter. Ik ben in dat licht blij met de erkenning van de minister van de economische impact van dit soort maatregelen, waarbij een complete basis sluit met alles wat erbij hoort. Ik ben ook blij dat de staatssecretaris breed zal overleggen binnen het kabinet hoe hiermee dient te worden omgegaan. Wij zullen dat vanuit de CDA-fractie actief blijven volgen.

Voor onze fractie blijven overheidsbestedingen richting Twenthe essentieel. Het blijft in het regionaal-economische beleid van belang te beseffen dat er gaten zijn geslagen. Wat is mogelijk in de IATA-status?

Voorzitter. De minister geeft aan dat hij op het vlak van de topstructuur met een glashelder structuurontwerp wil komen. Voor ons blijven het systeem van checks and balances en een invulling waarbij de operationele commandanten niet van hun mannen, vrouwen en materieel worden weggezogen naar continue onderhandelen met de centrale organisatie, essentieel. Wij overwegen hierover een motie in te dienen.

Mevrouw **Aasted Madsen-van Stiphout** (CDA): Voorzitter. Ik heb goed naar de staatssecretaris geluisterd. Ik heb begrepen dat het rapport van het KPGM over

integriteit met de Kamer besproken zal worden en dat daarin het drugsbeleid wordt opgenomen en de militaire tehuizen, die nog twee jaar buiten de gevarenzone blijven. Wij zullen er voor die tijd over spreken wat wij met de personeelszorg na werktijd willen. Ik ben blij met deze toezegging van de staatssecretaris. Er is verder toegezegd dat er in de eerste helft van 2004 een nota Veteranenbeleid komt, die ook hier besproken zal worden. We zullen daarbij breed kunnen bekijken hoe wij in de toekomst met onze veteranen moeten omgaan. Een aantal vragen met betrekking tot opleidingen zal schriftelijk beantwoord worden. Ik vind het wenselijk om in een AO te bespreken hoe wij in de toekomst omgaan met de militaire opleidingen, met name de relatie met de civiele erkenning. Ik heb verder een vraag gesteld over de restitutieverbodplichtingen bij voortijdige beëindiging van lopende contracten op verzoek van de werknemers. Ik kan me, gezien de huidige personeelssituatie en het grote aantal mensen dat moet uitstromen, niet voorstellen dat er een tegemoetkoming in de opleidingskosten aan de werknemers wordt gevraagd als zij tijdens de contractduur een andere baan kunnen vinden.

Mijn laatste punt betreft het assessment voor mensen die uitstromen om ervoor te zorgen dat zij niet opnieuw de hele opleiding moeten gaan doen, maar op grond van deelcertificering kunnen gaan werken. Mijn motie is niet alleen gericht aan de staatssecretaris maar aan de gehele regering. Wij willen voorkomen dat een militair die bij de politie solliciteert, te horen krijgt dat hij vier jaar naar school moet voordat hij politieagent kan worden. Er dient heel duidelijk te worden gekeken welke competenties deze man of vrouw in huis heeft. De persoon in kwestie dient alleen aanvullend te worden geschoold. Defensie kan dat niet alleen. Dit zal met alle ministeries samen moeten gebeuren.

De heer **Timmermans** (PvdA): Mevrouw de voorzitter. Ik ben hier vanochtend gekomen met een open houding, in de veronderstelling dat we met de bewindslieden in discussie zouden gaan en kijken waar we als Kamer samen met het kabinet uit zouden komen. Een paar

uur later was ik een illusie armer en een ervaring rijker. Deze bewindslieden hebben helemaal geen zin in een discussie met de Kamer. Zij komen de Kamer op geen enkel punt tegemoet. Het enige wat minister Kamp doet, is: Kamer, ik leg het u nog een keer uit, dit zijn mijn plannen, u hebt het maar te slikken. Het zal nu heel erg afhangen van de houding van de Kamer op dit punt. Als de collega's van het CDA en de VVD het serieus menen met bijvoorbeeld een bindend convenant voor het personeel, dan neem ik aan dat zij de Kamer op dat punt ook om een uitspraak zullen vragen. Als de collega's serieus menen dat zij niets voelen voor de Tomahawks, dan neem ik aan dat zij ook een uitspraak van de Kamer op dat punt zullen vragen. Als de collega's het serieus menen dat er voor de Marpat nog een toekomst moet zijn, dat dit moet worden onderzocht en dat in ieder geval niet onmiddellijk vliegveld Valkenburg dicht moet, dan neem ik aan dat zij ook op dat punt de Kamer een uitspraak zullen ontlokken. Nu is het voor de Kamer dus wel boter bij de vis. Deze bewindslieden zijn niet geïnteresseerd in de dialoog met de Kamer. Dan krijgen zij uitspraken van de Kamer. Het zal dus heel sterk afhankelijk zijn van de volharding van die fracties die in eerste termijn zo flink zijn geweest. Dat zullen wij dan wel in de rest van de week zien. Ik zal er in ieder geval voor zorgen dat de fractie van de Partij van de Arbeid, daar waar het niet door anderen gebeurt, de Kamer om een uitspraak op die punten zal vragen. Ik kom te spreken over het personeelsbeleid. De staatssecretaris is zelfs niet bereid om de Kamer dat kleine punt van het ongedaan maken van de korting op het Veteranen-instituut te geven. Niet eens dat! Dat is toch een heel duidelijk verzoek dat volgens mij door alle fracties aan deze kant van de tafel is gedaan. Misschien in tweede termijn! Wie weet! Veel hoop heb ik er echter niet op. Een ander punt is de topstructuur bij Defensie. De fracties aan deze kant hebben heel nadrukkelijk gezegd dat zij de «gouden driehoek van Franssen» willen. Dat is een evenwicht tussen de positie van de secretaris-generaal, de CDS en de bewindslieden. Wij krijgen nul op het rekest van de bewindslieden. Wij maken ons zorgen over de afstand tussen de politieke besluitvorming in

Den Haag en het handelen van de operationele eenheden als gevolg van die besluitvorming. Wederom nul op het rekest van de bewindslieden. Twenthe is ook zo'n verhaal. Ik was hier vanochtend naartoe gekomen met een open houding. Ik deel de mening van de bewindslieden dat drie bases te veel zijn, dat er eentje dicht moet. Als de bewindslieden een goed verhaal hebben en mij duidelijk uitleggen dat zij niet anders kunnen dan kiezen voor de sluiting van Twenthe, dan hadden zij mij kunnen overtuigen. Ik heb echter helemaal geen nieuwe onderbouwde argumenten gehoord waarom dat dan wel zou moeten. Wellicht als reactie daarop neig ik er nu toe om mij er juist voor in te zetten om dan maar voor Volkel te kiezen. Ik heb immers niet gehoord waarom dat niet zou kunnen. Het is van tweeën een. Of wij doen zaken of wij regelen het op een andere manier, althans als wij daar een meerderheid in de Kamer voor krijgen. Ik vind de reactie van de staatssecretaris op een voorstel voor de verplaatsing van functies van Amsterdam naar Den Helder wat al te gemakkelijk. Dat voorstel wordt gedragen door de gemeente Amsterdam, de provincie Noord-Holland en behoorlijk wat fracties in de Kamer, maar de staatssecretaris schuift het gewoon terzijde. Hij zegt: daar hebben wij niets aan, dat doen wij niet. Dat is wat al te gemakkelijk! Is iedereen in Noord-Holland, in Amsterdam en Den Helder dan gek? Waarom moeten wij maar geloven dat als wij deze plannen allemaal door laten gaan, het dan allemaal, wel goed komt. Als wij nu overal «ja» tegen zeggen, heeft de Kamer straks geen enkel middel meer om het kabinet te dwingen om bepaalde dingen te doen voor Twenthe of voor Den Helder of op een ander gebied. Ik heb nog geen woord van de bewindslieden over de JSF gehoord. Zij laten dat onderwerp wellicht liever aan hun collega van Economische Zaken over. Maar goed, dan hoor ik dat ook graag. Dan weten wij bij wie wij moeten zijn. Ik prijs mij gelukkig met de toezegging dat er met de stofkam door de lokaties heen zal worden gegaan. Dan vraag ik mij echter af: hoeveel lokaties houden wij dan uiteindelijk nog over? Tot slot: kunnen wij er ook van uitgaan dat bij het afstoten van

terreinen voor het hergebruik van die terreinen in eerste instantie zal worden gekeken naar natuurdoeleinden en niet naar andere doelstellingen?

De heer **Van Baalen** (VVD): Voorzitter. Ik wil een paar punten aflopen. In de eerste plaats is al kamerbreed geconcludeerd dat wij goed moeten zorgdragen voor het personeel van Defensie dat moet vertrekken. Ik zeg daar gelijk bij: ook voor het personeel dat nog moet worden geworven en voor het personeel dat blijft. Kortom, wij moeten zorgen voor een goed modern personeelsbeleid. Ik zal de Kamer om een uitspraak vragen die het kabinet breed vastnagelt, want het zal niet aan deze staatssecretaris of aan deze minister liggen. Ik wil voorkomen dat er dadelijk tien mensen bij de politie terecht komen en nog eens tien mensen bij de brandweer. Uiteindelijk moeten wij ervoor zorgen dat er goede mogelijkheden zijn voor de 5000 mensen die op straat komen te staan. Ik neem overigens aan dat deze minister en deze staatssecretaris dat alleen maar als een bemoediging zien. Een ander punt is de toekomstvisie op de Koninklijke marine. Het heeft mij verbaasd dat de minister heeft gezegd dat die niet nodig is, omdat er al een toekomstvisie op de Koninklijke marine is. Hij zei dat er al een visie op de vloot, het aantal fregatten en helikopters is, zodat er geen nadere studie nodig is. Ik roep de minister met klem op om toch over te gaan tot een nadere studie over de Koninklijke marine. Ik nodig hem uit om er bij de volgende begrotingsbehandeling voor te zorgen dat er een plan ligt met besluitvormingsmogelijkheden, waarbij verder wordt gekeken dan deze kabinetsperiode. Daar zal ik de regering toe aansporen via een motie. Dan kom ik bij de Orions, de Marpat en marinevliegveld Valkenburg. Wij hebben veel gesproken over capaciteiten. De minister heeft gezegd dat er andere capaciteiten zijn. Ik heb in verband met Aruba en de Antillen alleen gehoord over een interimmaatregel die nog genomen moet worden. Ik heb niets over een definitieve maatregel gehoord. Ik vind dat wij nu niet moeten zeggen dat de Orions worden opgeheven en dat Valkenburg dichtgaat. Ik denk dat

wij ruim de tijd moeten nemen – dat is zeker een jaar vanaf nu, inclusief het Nederlandse voorzitterschap – om tot een definitieve beslissing te komen en die mogelijkheid is er. Wat betreft de topstructuur van Defensie sluit ik aan bij de opmerkingen van mijn collega Kortenhorst. Ik denk dat een meerderheid in de Kamer vindt dat de top van de krijgsmachtdelen in de defensiestaf onder leiding van de chef defensiestaf een plaats moeten hebben. De minister heeft toegezegd dat hij met een notitie komt. Dat is goed, maar ik vind wel dat dit een onderdeel van die notitie moet zijn.

Dan kom ik bij de Koninklijke landmacht en de vraag naar de twee of drie brigades. De minister beseft blijkbaar niet dat een staf die wordt ingezet voor vredesoperaties ook capaciteit is. Het is geen overhead, maar capaciteit die wordt ingebracht. De minister heeft gezegd dat hij de twee andere staven van de twee resterende brigades wil versterken, maar dan vraag ik mij af of dat een bezuiniging is. Dat is slechts zeer ten dele en misschien helemaal geen bezuiniging. Het scheelt een stafcompagnie. Hij heeft gezegd dat de huidige drie brigades voor slechts 70% zijn gevuld, maar dan merk ik op dat het niet nodig is om die brigades voor 100% te vullen omdat er sprake is van internationaal optreden. Nederland gaat natuurlijk niet alleen met een brigade op pad. Wij hebben nog een discussie gehad over Seedorf. De minister heeft gezegd dat hij dat gewoon niet doet, maar ik denk dat het onverstandig is om dat zo hard neer te leggen, los van wat minister Struck al of niet had willen aanbieden.

De VVD-fractie zal zeer waarschijnlijk met een aantal moties komen, waarvoor wij een Kamermeerderheid zullen trachten te vinden. Ik heb al aangegeven op welke gebieden die moties liggen.

Mevrouw **Van Velzen** (SP): Voorzitter. Ik ben blij met het initiatief van de VVD-collega om met een motie te komen voor de werkgelegenheid met harde cijfers voor de inspanningsverplichting, maar ik hoor liever van de staatssecretaris wat hij mogelijk acht. Hij is tenslotte al maanden bezig met het leggen van contact met deze en gene in de publieke sector. Kan de staatssecretaris aangeven wat haalbaar is? Dan kunnen wij aan de hand daarvan een

motie neerleggen om zijn beleid te ondersteunen. Ik heb liever dat hij dat beleid zelf uitvoert. Hij wist toch ook dat er niet zoveel zou veranderen aan die 5000 gedwongen ontslagen, ook niet nadat er een dag over gesproken was.

De minister sprak over de investeringsquote en stelde dat dit uitgelegd zou kunnen worden aan de Kamer. Ik zie die uitleg graag tegemoet, als het even kan voor de begrotingsbehandeling. Er is één kwestie die ik niet helemaal vat. De minister stelt dat de investeringsquote moet stijgen, omdat het anders gevaarlijk zou zijn voor het personeel. Ik kan de redenering volgen dat het niet goed is om het personeel slecht bewapend op pad te sturen. Was het dan al onveilig voor het personeel? Moeten wij om die reden de investeringsquote zo snel verhogen of moeten wij dat zuiver en alleen doen omdat wij op een hoger geweldsspectrum willen gaan werken en wij van de bestaande krijgsmacht een interventieleger willen maken? Het is een van de twee. Als het tweede het geval is, dan is er wel degelijk een mogelijkheid om de stijging van de investeringsquote te temporiseren. Dat betekent dat wij nu geld kunnen besteden aan een sociaal beleidskader dat beter is dan het huidige.

Mijn vraag over de Marpat was of de minister kan garanderen dat er per 1 juli 2004 een serieus alternatief is. Het maakt mij niet uit of dat civiel is of dat er andere vliegtuigen worden gebruikt. Het gaat mij om een serieus alternatief zodat er geen hiaten in de tijd vallen. Ik hoop niet dat het feit dat er geen antwoord kwam een voorteken is. Kan de minister er alsnog op ingaan? Wanneer verwacht hij zelf met een concreet voorstel te kunnen komen, gezien de onderhandelingen die blijkbaar al gaande zijn? Ik heb gevraagd naar de Vliehorst, dat toch een oefenterrein is dat in een nationaal park ligt: het laatste stukje Nederlandse wildernis. Mijn vraag was of er alternatieven zijn, of dat de minister er onderzoek naar kan doen.

De stilte rond de JSF lijkt mij ook erg duidelijk, maar ik wil toch nog graag een reactie van de minister. De minister van Economische Zaken twijfelt overduidelijk en wil een vervroegde evaluatie. Welke criteria zal hij dan aanleggen om te besluiten wel of niet verder te gaan met de

deelname aan de productiefase? Kan de minister ingaan op het voorstel van de heer Van Baalen om eerder over te gaan tot het nemen van een besluit op dit dossier? Het mag duidelijk zijn dat wij daarvan overigens geen voorstander zijn. Op de kruisraketten kom ik morgen nog wel terug. Wij zijn er zeker geen voorstander van.

Graag wil ik nog een reactie op mijn vraag over kernbewapening op Volkel. Hoewel het misschien hetzelfde is, ik wil het graag nogmaals horen in de hoop dat er eens een keer verandering in dit beleid komt. Ook over het Veteraneninstituut kunnen wij morgen verder spreken.

Ik heb nog een vraag over Den Helder en de verplaatsing van het marine-etablissement uit Amsterdam. De staatssecretaris sprak over de lokatie van het wervings- en selectiebureau in Amsterdam in de nabijheid van het Centraal Station. Ik zou denken dat het voor de rekruten om een eenmalige activiteit gaat en dat het dan niet zoveel moeite zou zijn om dat halfuurtje extra naar Den Helder te reizen. Dit kabinet zorgt dan vast wel voor goed openbaar vervoer, zo mag ik hopen.

De heer **Bakker** (D66): Ik realiseer het mij nu wij halverwege zijn, maar misschien is het goed om voor wie met ons mee luistert even toe te lichten dat aan deze kant van de tafel is besloten om het debat vandaag niet met allerlei moties af te ronden, maar dat deze week te doen tijdens de plenaire behandeling.

De **voorzitter**: Ik was van plan dat aan het eind van het debat uitgebreid toe te lichten, maar u hebt het bij dezen gezegd.

De heer **Bakker** (D66): Het leek mij handiger voor degenen die met ons meeluisteren.

De **voorzitter**: Ik hoop dat iedereen die nu luistert straks nog steeds aan de radio gekluisterd zit.

Mevrouw **Karimi** (GroenLinks): Voorzitter. De minister en de staatssecretaris hebben de Kamer uitgelegd wat hun plannen zijn. Er is inderdaad weinig sprake geweest van een luisteren naar de vragen en voorstellen van de verschillende fracties, maar ik moet zeggen dat de minister mij op een paar punten echt

heeft overtuigd. Dat wil ik hier ook verwoorden. In eerste termijn heb ik over de Orions in Valkenburg al gezegd dat er een sterke lobby is geweest, maar ik ben het met de minister eens dat het bij de benadering van deze kwestie gaat om de taak. Er wordt voldoende aandacht aan die taak besteed en de minister zegt toe dat er na deze bezuinigingsronde voor de kustwacht een civiele oplossing zal komen. Mijn overtuiging is dat taken die niet door militairen behoeven te worden gedaan ook niet door militairen moeten worden gedaan. Zijn er civiele oplossingen mogelijk, dan moeten die worden toegepast. In die zin ben ik dus overtuigd.

Wat de vliegbasis Twenthe betreft, vond ik de redenering sluitend behalve waar het ging om de keuze voor Twenthe en niet voor Volkel. De minister is er niet op ingegaan of daarbij de stationering van kernwapens in Volkel een rol heeft gespeeld. De minister heeft er geen woord aan vuil gemaakt. Graag krijg ik nog een antwoord hierop.

Ik moet zeggen dat bij de keuzes van dit kabinet sprake is van een belangrijke politieke keuze waarmee ik het absoluut niet eens ben. Dat klinkt zeker door in het personeelsbeleid. Ik vond de manier waarop de staatssecretaris reageerde op mijn interventie absoluut stuitend, maar daarop kom ik zo meteen nog terug. Dit kabinet kiest ervoor Nederland een belangrijke rol te laten spelen in het hoogste geweldsspectrum. Dit is niet de manier waarop wij de krijgsmacht in de toekomst zien opereren. Wij zien helemaal niet in dat de Nederlandse krijgsmacht zal meedoen aan een aanvalsoorlog. In die zin past de keuze voor de Tomahawks niet in ons plaatje van het operatiegebied van de krijgsmacht en zeker niet als de minister zegt dat dit vooral ook in het kader van de NATO reaction force zal plaatsvinden, want daarbij doet zich nu juist het grote probleem voor van het ontbreken van de democratische controle. Wij zullen hierop morgen terugkomen tijdens de begrotingsbehandeling. De minister zegt immers dat hij wil bereiken dat de Kamer binnen vijf dagen over de inzet van mensen en over deelname aan dergelijke operaties beslist. Dan wil ik natuurlijk helemaal niet dat wij meedoen aan dergelijke aanvalsoorlogen. Daarom ben ik van mening dat de aanschaf van kruisvluchtwa-

pens geen prioriteit mag hebben. Dit is een politieke keuze.

De minister geeft een aantal argumenten voor zijn voorstel voor de onderzeedienst. Ik heb een aantal tegenargumenten en ik vraag hem om daarop serieus in te gaan.

«Intelligence» kan veel goedkoper worden verzameld en de samenwerking tussen nucleaire onderzeeboten en Nederlandse onderzeeboten is voor mijn fractie nu juist geen aanbeveling, maar een extra argument om te zeggen dat wij dit niet moeten doen. In de derde plaats wijs ik op het gebrek aan democratische controle op de activiteiten van onderzeeboten. Wij hebben daarmee heel slechte ervaringen opgedaan. Toen die onderzeeboten in het kader van Enduring Freedom naar de Perzische Golf waren gestuurd, bleek dat de informatie zonder enige filtering naar de Amerikanen ging voor de voorbereidingen van de oorlog in Irak. Al deze argumenten pleiten voor het afstoten van de onderzeeboten.

De reactie van de staatssecretaris op de opmerkingen over de vermindering van de investeringsquote ten behoeve van een beter sociaal beleid vond ik buitengewoon stuitend. Die opmerkingen waren serieus bedoeld en werden door een meerderheid van de Kamer als een voorstel naar voren gebracht. Ik vind dat Defensie een grote verantwoordelijkheid heeft voor de 5000 mensen die moeten vertrekken. Ik vind het absoluut niet acceptabel dat de staatssecretaris zegt dat het enige belangrijke is dat wij de mensen veiligstellen en dat wij investeren in veiligheid. Mijnheer de staatssecretaris: voor UNMEE, voor ISAF en voor de acties in Macedonië hadden wij geen Tomahawks nodig of al deze investeringen in modern wapentuig. Het is een fabeltje dat alle investeringen in modern wapentuig zullen zorgen voor meer veiligheid voor de mensen die worden uitgezonden in het kader van dergelijke vredesmissies. Het is gewoon een kwestie van de vraag voor welke militaire acties je kiest. Ik wil dit fabeltje hier ontkrachten en ik vraag de bewindslieden nogmaals om serieus in te gaan op ons voorstel.

De heer **Timmermans** (PvdA): Voordat er misverstanden ontstaan over de positie van mijn fractie, wil ik aan mevrouw Karimi een verduidelijking vragen. Zij pleit toch

voor het minder snel laten oplopen van de investeringsquote en niet voor het verlagen ervan?

Mevrouw **Karimi** (GroenLinks): Dit klopt.

De heer **Herben** (LPF): Mijn stelling dat het niet goed gaat met Defensie, krijgt uit onverwachte hoek bijval nu mevrouw Karimi zegt dat zij zich heeft laten overtuigen door de minister. Als dit het geval is, is duidelijk bewezen dat het niet echt goed gaat met Defensie. Gelukkig zei zij daarna dat zij heftige kritiek heeft op het personeelsbeleid. Ik sluit mij daarbij aan. Ik sluit mij verder korthedshalve aan bij de opmerkingen van de heer Timmermans over het personeels- en het veteranenbeleid. Bovendien sluit ik mij aan bij de opmerkingen van de heer Van Baalen over de driebrigadesstructuur. Ik ben voorstander van de handhaving van een driebrigadesstructuur en trouwens ook van een drie-vliegbasesstructuur.

Waarom? Dit kabinet hangt een wat rare redenering aan. Wij willen geen mobilisabele eenheden, want er komt toch geen grootschalig conflict, maar wat doen wij nu? Wij stellen de hele krijgsmacht die nu overblijft 100% paraat. Alsof wij alles tegelijk laten uitrukken. De brandweer rukt met man en macht uit, is het dan. Nee, onze krijgsmacht moet opleiden, uitzenden en recupereren. Ik ben daarom geen voorstander van het verlaten van de driegeledingensstructuur.

De redenering van de minister dat de slagkracht behouden en zelfs verbeterd is terwijl 12.000 functies worden geschrapt en in het algemeen fors bezuinigd wordt, is merkwaardig. Een beter staaltje van «arithmétique Hollandaise» heb ik nog nooit meegemaakt. Natuurlijk behoudt onze krijgsmacht sterke punten, maar ik herinner deze minister toch liever aan zijn voorganger De Geus die meende dat een land dat politiek wil meetellen, alleen de verwachtingen kan waarmaken als het een militaire bijdrage naar vermogen levert. Nederland doet dat niet met die 1,6%. De minister somt indrukwekkende getallen op ten aanzien van de leveringen die wij kunnen doen, zoals de 108 F-16's, waarvan 90 operationeel. Dat is inderdaad een indrukwekkende bijdrage; de Belgen leveren er 90. Noorwegen en

Denemarken brengen samen echter 162 F-16's in de lucht; die landen hebben samen 11 miljoen inwoners. Nederland presteert dus beduidend minder dan Noorwegen en Denemarken samen. Ik kan daarom niet zeggen dat wij onze internationale status waarmaken. Ik neem ook nadrukkelijk afstand van het verwijt van de minister dat de LPF medeverantwoordelijk is, via Balkenende I, voor deze draconische bezuinigingen. Er is een groot verschil tussen de novemberbrief van minister Korthals en deze prinsjesdagbrief.

De heer **Timmermans** (PvdA): Ik stel graag een «weetvraag». Hoeveel MLU-vliegtuigen hebben Noorwegen en Denemarken?

De heer **Herben** (LPF): Alle MLU-kisten van de Denen, Noren en Belgen zijn gemoderniseerd. Van de 90 toestellen van de Denen zijn er ongeveer 72 toegewezen aan de NAVO. De Noren hebben ook twee F-16 bases en hebben er ook 72 toegewezen aan de NAVO. Wij zijn dus wel beter dan Denemarken of Noorwegen, maar die landen samen, goed voor 11 miljoen inwoners, presteren beduidend beter dan Nederland dat 16 miljoen inwoners heeft. Nu zwijg ik nog over het bruto nationaal product.

Laten wij niet verzanden in redeneringen over slagkracht en dergelijke want wij kunnen niet recht praten wat krom is. Ik laat mij ook niet verleiden tot een discussie over het kruisvluchtwapen voor de marine. Ik herinner mij namelijk nog goed het verloop van de algemene beschouwingen. Bij het grote publiek en in de pers is vooral het punt van de medicijnknaak blijven hangen. Alle andere onderwerpen zoals integratie, veiligheid en economie zijn overschaduwd door de medicijnknaak. Dat punt is heel handig ingebracht door het CDA. Die fractie wist natuurlijk al lang wat zij daarvoor terugwilde; het wisselgeld zat waarschijnlijk al in de zak of in het kabinet is een beetje ruzie gespeeld. De discussie is in ieder geval zodanig gemonopoliseerd door de medicijnknaak dat wij alle andere dingen vergeten zijn. Ik ben niet van plan om op dit moment veel tijd te besteden aan het kruisvluchtwapen. De daartoe geraamde 109 mln euro komt pas na 2008 beschikbaar. In deze kabinetsperiode gaat de

discussie over marginale bedragen die niet tot een oplossing kunnen leiden voor de grote problemen waar wij voor staan met betrekking tot Twenthe, Seedorf en Valkenburg. Laten wij die discussie over de kruisvluchtwapens daarom twee jaar opschuiven want deze is dan pas aan de orde.

Ik doe dus ook niet mee aan de discussie over Twenthe of Volkel. Naar mijn mening moeten beide velden open blijven. Terecht stelt mevrouw Karimi dat de sluiting van Volkel pas aan de orde is als een Kamermeerderheid besluit om de nucleaire taak van Nederland af te stoten. Aangezien die Kamermeerderheid er naar mijn inzicht niet is, is de discussie over dit onderwerp academisch.

De minister stelt dat de onderdelen niet 100% inzetbaar hoeven te zijn. Dat is gelijk aan het schrappen van ladderwagens bij de brandweer als deze vijf jaar niet zijn gebruikt. Het kenmerk van Defensie is juist dat men zich verzekert tegen een onzekere toekomst. Er moeten daarom meer middelen achter de hand worden gehouden. De minister staat sympathiek tegenover de inzet van Defensie voor ontwikkelingsdoeleinden; de sterke arm van ontwikkelingssamenwerking. Is de minister bereid om met het kabinet te praten?

Ik kom op het personeel en de zorg voor vervangend werk. De heer Van Baalen blikte de zaal in en zegt bijna trouwhartig dat er werk in Defensie is. Ik moest even aan Herman van Veen denken: «Er is leven na de dood». Ik vind het eigenlijk goedkoop. Tijdens de algemene beschouwingen heb ik een motie ingediend waarin ik de regering vroeg te bevorderen, meer personeel van Defensie naar de douane over te hevelen. Dat was in lijn met de motie van mijn collega Van Velzen die bijna kamerbreed is aangenomen. De grote problemen van veiligheid in Nederland, op de Antillen, op Schiphol, overal, zijn vooral te wijten aan een tekort aan douanepersoneel. Tijdens de MKZ-crisis is douanepersoneel versterkt door personeel van de landmacht. Het vergt een opleiding van een maand tot hooguit een halfjaar om defensiepersoneel daarvoor om te scholen. Toen hebben de regeringspartijen hautain gezegd dat er geen dekking voor was. Ik verzoek de heer Van Baalen

zijn woorden waar te maken en het niet bij ferme taal te laten.

De heer **Timmermans** (PvdA): Het lied was van Freek de Jonge.

Mevrouw **Van Velzen** (SP): Mevrouw Karimi heeft terecht gevraagd of de kernwapentaak iets te maken heeft met de keuze om niet Volkel maar Twenthe te sluiten. De heer Herben draait de redenering om. Hij zegt dat Volkel niet dicht kan, omdat er een kernwapentaak is. Dat kan hij toch niet menen? In dat geval raad ik mensen van de vliegbasis Twenthe aan om zo snel mogelijk kernwapens op de basis te leggen. Dan komt het namelijk wel goed. Dat is toch niet de redenering?

De heer **Herben** (LPF): Het personeel van de vliegbasis Twenthe beslist daar niet over, want dan zou het wel een bommetje hebben overgebracht.

Mevrouw **Van Velzen** (SP): Je kunt ze zo in Rusland kopen.

De heer **Herben** (LPF): De contacten die u heeft, heb ik helaas niet. Wij moeten de discussie in juiste volgorde voeren. Op de vliegbasis Volkel zijn Amerikaanse kernwapens opgeslagen. Vroeger was dat een geheim, maar kennelijk is het nu openbaar. Zolang honderden Nederlandse en Amerikaanse militairen betrokken zijn bij de beveiliging ervan, kun je de geluidshindercontouren van Twenthe en Volkel wel vergelijken, maar dat is dan een puur academisch verhaal. Eerst moet de Kamer de vraag aan de orde stellen of de regering bereid is de kernwapentaak af te stoten. Op dat punt zit ik op dezelfde lijn als mevrouw Karimi. Ik vermoed dat de regering niet bereid is de taak nu af te stoten – de LPF-fractie zal haar daarbij steunen – omdat dat een buitengewoon slecht signaal zou zijn aan de NAVO en de Verenigde Staten. Wij bezuinigen nu sterk op defensie en daarop komt grote kritiek vanuit het bondgenootschap. Het ook nog afstoten van een «kerntaak» zou heel slecht zijn voor het Nederlandse imago in het buitenland. Daarom vind ik de hele discussie academisch.

De heer **Timmermans** (PvdA): Ik heb goed geluisterd naar het verhaal van de heer Herben. Heeft hij niet ontzaglijk spijt van het Strategisch akkoord? Hij kan namelijk wel met

alles willen doorgaan, maar je kunt een euro niet drie keer uitgeven. Omdat Defensie te maken heeft met de gegeven budgetomvang, ontkom je niet keuzes. Ik hoor de heer Herben echter geen keuzes maken. Zijn enige keuze is om alles te laten bestaan en van alles nog een beetje meer te doen. Dat kan toch niet?

De heer **Herben** (LPF): De bezuinigingen van het Strategisch akkoord zijn verwerkt in de novemberbrief. Ik ben van mening dat wij het komend jaar moeten gebruiken om in kaart te brengen wat de verkoop van defensiematerieel oplevert en wat het afstoten van grond oplevert; er worden immers grote lokaties afgestoten. Als je dat doet, krijg je een zuiverder beeld van de financiële situatie. Daarnaast grijpt Defensie sterker in dan strikt nodig is volgens het Strategisch akkoord. Onze deskundigen hebben berekend dat het om ongeveer 43 mln euro gaat. Met andere woorden, ik wil graag een herbezinning op deze vrij drastische bezuinigingsmaatregelen die bovenop komen wat strikt gezien nodig is. Los daarvan heb ik gevraagd om te kijken naar de begroting van Ontwikkelingssamenwerking. Binnen die begroting moet geen geld worden weggehaald bij armoedebestrijding, maar wel daar waar het wordt gebruikt voor budgetversterking van landen die dit eigenlijk nauwelijks nodig hebben, terwijl hun buurlanden verkommeren in anarchie en ellende.

De heer **Bakker** (D66): Mevrouw de voorzitter. Wij hebben de minister gezien zoals wij hem kennen. Hij staat voor zijn zaak en is ervan overtuigd; als een Tukker, zou ik bijna zeggen. Hij was echter wel opvallend standvastig. Zijn wil is misschien wet op het ministerie, maar in de richting van de Tweede Kamer, de medewetgever, is dat een slag anders. Hoewel ik waardering heb voor zijn gedreven verdediging, vind ik het teleurstellend dat er geen enkele ruimte lijkt te zijn om zaken te doen met de Kamer. Daarvoor zitten wij hier, anders hadden wij het debat net zo goed kunnen overslaan. De bewindsman heeft mij overigens samen met staatssecretaris Van der Knaap op één punt overtuigd. Het betreft de vertraging van de investeringsquote. Op dat punt snap ik eerlijk gezegd de collega's niet zo goed. Van der Knaap zegt dat hij

genoeg heeft om een goed sociaal-beleidskader te kunnen maken. Wie is de Kamer om tegen de verantwoordelijke staatssecretaris te zeggen dat zij hem alvast meer geld wil meegeven? Dat lijkt mij alleen al onderhandelingstechnisch heel dom. Volgens mij moeten wij niet op voorhand die investeringsquote weggeven. Als de staatssecretaris op enig moment enige ruimte nodig heeft om naar zich toe te rekenen, dan weet hij dat de Kamer misschien ook wel de ruimte geeft voor de investeringsquote. Als wij het hieraan gaan weggeven, dan is die ruimte volgens mij op voorhand al weg. Het staat als een paal boven water dat de investeringen omhoog moeten.

De heer **Van Baalen** (VVD): Er zijn fracties die hebben gezegd: gebruik de ruimte die ontstaat door het niet direct verhogen van de investeringsquote voor personeelsvoorzieningen. Mijn fractie hoort daar niet bij. Als je bepaalde maatregelen van materiële aard wilt nemen, bijvoorbeeld met betrekking tot de Orions, dan kan het wel, want dan ruil je materieel voor materieel.

De heer **Bakker** (D66): In die redenering kan ik nog wel meegaan. Ik vind het personeel van groot belang en wat dat betreft hebben wij in de Kamer ook een aantal opvattingen gemeen, maar de staatssecretaris heeft in het overleg met de bonden de leiding. Hij zal die portemonnee best prettig vinden, maar hij vindt de investeringen ook van belang. Dat vind ik overigens ook.

De minister gaat wat mij betreft wel heel kort door de bocht met betrekking tot de toekomstvisie van de marine. Hij weet precies waar hij naartoe wil, maar de Kamer heeft toch op verschillende punten een andere visie naar voren gebracht. In dat kader zijn de Tomahawk-raketten genoemd. Ik kan mij de redenering van de minister voorstellen, maar in de prioriteitenafweging zou ik een andere keuze willen maken. In dat kader heb ik het derde mariniersbataljon en de concentratie van activiteiten, diensten en terreinen rond Den Helder genoemd. Elementen die daarbij een rol kunnen spelen zijn Amsterdam, WCS, Martech en DTO. Ik heb de minister ook weinig gehoord over de zorgen die naar voren zijn gebracht over het marine bouwcluster. Wij doen

vreselijk veel moeite om een cluster uit de grond te stampen voor de JSF, maar het bestaande cluster laten wij door een gat in de investeringen gewoon vallen. Ten aanzien van de concentratie van de activiteiten in Den Helder overweeg ik tijdens de behandeling van de defensiebegroting een motie in te dienen. De plannen van de minister ten aanzien van de Orions vind ik eerlijk gezegd onvoldragen. Er zijn nog zoveel zaken te regelen waarover de Kamer zich zorgen maakt. Pas op het moment dat alles geregeld is, kan worden overgegaan tot afstoting van toestellen en sluiting van Valkenburg. Overigens zijn dit twee verschillende dingen, want je kunt ook Valkenburg sluiten en de Orions overeind te houden. Ik zal daar nu echter niet verder op ingaan. De minister zegt dat alles al is geregeld. Twee dingen zijn mij opgevallen. Ten eerste dat het allemaal op termijn is geregeld, want voorlopig valt er een gat. Ten tweede kunnen fregatten weliswaar observeren, maar Orions lijken mij een stuk sneller te gaan. Ik ben echter geen militair deskundige. Kortom: met betrekking tot de feitelijke verkenningcapaciteit is het maar zeer de vraag of er voldoende is gedaan. In ieder geval vind ik dat wij de tijd moeten nemen. Ten aanzien van Twenthe heeft de minister mij toch niet overtuigd. De heer Timmermans vroeg de minister Volkel en Twenthe tegen elkaar af te zetten met betrekking tot de geluidscontouren, maar de minister heeft geen rechtstreeks antwoord gegeven. Ik had mij bij die vraag aangesloten en ik zou alsnog prijs stellen op een rechtstreeks antwoord, ook rekening houdend met de overplaatsing van Twenthe naar Volkel, respectievelijk Leeuwarden. De heer Herben zei terecht dat Volkel ook een kernwapentaak heeft, maar je zou ook in de overweging mee kunnen nemen dat de Amerikanen zich over twee jaar misschien terugtrekken. Laten wij de vrijheid nemen om een reële afweging te maken.

De heer **Herben** (LPF): Dan moet je eerst weten waar je aan toe bent. Hebt u van de Amerikanen gehoord dat zij die nucleaire wapens gaan terugtrekken of gaat u in het kabinet inbrengen dat u tegen een kernwapentaak bent voor Nederland? In dat geval weten wij waarover wij

het hebben, want anders praten wij in de ruimte.

De heer **Bakker** (D66): Ik vind dat het niet tot onze primaire afweging behoort of de Amerikanen toevallig op Volkel willen blijven. De primaire keuze tussen Twenthe en Volkel moet gemaakt worden op basis van een aantal afwegingen en daarbij staan defensieafwegingen voorop. De minister heeft mij daarin helaas nog niet kunnen overtuigen. De afwegingen daaromheen pleiten eigenlijk alleen maar meer voor het openhouden van Twenthe. De minister zei dat het tweedelijnsonderhoud moet worden gecombineerd met het eerstelijns- en tweedelijns- onderhoud juist al 25 jaar concentreren. Kortom: op dat gebied kunnen kennelijk een aantal keuzen worden gemaakt. Ook op dit punt overweeg ik een motie in te dienen.

Mevrouw **Karimi** (GroenLinks): Kernwapentaken betreffen toch een defensieoverweging?

De heer **Bakker** (D66): Dat is juist. Laat ik het anders zeggen. Ik vind die kernwapentaak niet zo essentieel en niet op voorhand gebonden aan de lokatie Volkel dat het dus Volkel moet zijn. Er zou dan op een soort onuitgesproken motief vóór Volkel en tégen Twenthe zijn gekozen en vervolgens wordt een hele redenering opgezet die niet op die primaire overweging ingaat. Ik vind dat dit punt boven tafel moet komen en dat wij dat niet onuitgesproken moeten laten.

Ik vind het zeer te prijzen in de staatssecretaris dat hij in overleg is met de regionale en lokale autoriteiten. Dat moet ook gebeuren. Ik zou daarbij twee opmerkingen willen plaatsen. Net zo goed als personeelsbeleid is ook dit punt kabinetsbreed aan de orde. Voor het substantiëren daarvan moet niet gewacht worden totdat de Eerste Kamer heeft ingestemd met het hele plan. Als pas daarna bekeken wordt of er ook regionaal nog iets kan worden gecompenseerd of «opgeleukt», gebeurt er dus niets. Wij weten hoe dat loopt. Dan voelt niemand zich verantwoordelijk – deze minister niet en de rest van het kabinet ook niet – en dan staan Twenthe, Den Helder of Ede in de kou. Dat kan niet. Ik vind dat wij het op dat punt méér moeten

substantiëren. Ook hierover overweeg ik een motie in te dienen. De staatssecretaris moet met de Nederlandse Spoorwegen gaan praten over de problemen met de treinkaartjes. Hij zegt dat hij het beleid wil herijken maar de keuzes nu niet kan opschorten. Dat vind ik raar. Probeer dan met de NS voor een jaar een deal te maken zodat zij hier mede in het kader van het maatschappelijk verantwoord ondernemen een stap zetten. Dan komen wij een stuk verder. Ik sluit mij aan bij de laatste opmerking van de heer Timmermans. Als die gebieden vrijkomen, zullen ongetwijfeld gemeenten, projectontwikkelaars, woningbouwers, VNO/NCW, etc. daarop azen. Voor de kwaliteit van het ruimtelijk gebied is het echter heel belangrijk om ook op dit punt tijdig het groene karakter van veel gebieden te verzekeren. Als dat nu niet gebeurt, gaat het niet meer. Ik ben niet op de JSF ingegaan. Het is natuurlijk wel aan de orde in dit debat maar ik had een beperkte spreektijd. Bovendien is er nog steeds een meerderheid in deze Kamer voor het voortzetten van de JSF-besluiten. Ik betreur dat maar moet het wel constateren.

Mevrouw **Huizinga-Heringa** (ChristenUnie): Mevrouw de voorzitter. Na de opsomming van de minister van wat Defensie allemaal in huis heeft en zijn opmerkingen dat Defensie zelfs aan slagkracht gewonnen heeft na deze bezuinigingen, zou je haast nog meer willen bezuinigen want blijkbaar geldt: hoe minder geld, hoe beter de krijgsmacht eruit ziet. Ik houd echter mijn twijfels. Naar mijn stellige overtuiging is met méér geld een betere krijgsmacht te realiseren en is er in ieder geval minder kapitaalvernietiging nodig. De minister heeft gezegd dat alle politieke ambities met deze krijgsmacht uitgevoerd kunnen worden. Ik neem aan dat hij ervan uitgaat dat die ambities ná elkaar en niet tegelijkertijd verwezenlijkt behoeven te worden. Dat laatste was de spits van mijn opmerking. Bij veel maatregelen valt mij op hoe weinig Defensie kijkt naar andere belangen. Bij het sluiten van het vliegveld Valkenburg en bij het afstoten van de Orions zijn de kosten voor de andere departementen niet meegewogen. De economische

gevolgen en de gevolgen voor de werkgelegenheid rondom Enschede zijn evenmin meegewogen. De minister zegt dan: Ik ben minister van Defensie. Maar Defensie zit toch niet op een eiland en de Kamer heeft toch te maken met het kabinet en met kabinetsbeleid? Wat schieten wij ermee op als Defensie bezuinigt en tegelijkertijd andere departementen in de problemen brengt?

De heer **Van Baalen** (VVD): U geeft eerst aan dat de budgettaire jas te krap is. U zei namelijk dat meer bezuinigen niet leidt tot een betere defensie. Dan kun je toch niet willen dat ten koste van de begroting van Defensie maatregelen worden genomen om de verzwakking van regio's tegen te gaan. Wel kunnen daarvoor binnen het totale beleid van het kabinet mogelijkheden worden gevonden, maar je kunt Kamp niet verder uitkleeden dan nu al is gebeurd.

Mevrouw **Huizinga-Heringa** (ChristenUnie): Dat ben ik met u eens. Defensie zou echter wel kunnen nagaan waar je het beste kunt bezuinigen en bij de keuze zou men in aanmerking kunnen nemen welke gevolgen de bezuinigingen hebben buiten het beleidsterrein van Defensie. Sluiting van de vliegbasis Twenthe heeft bijvoorbeeld enorme gevolgen voor de werkgelegenheid daar en dat werkt door op de economische situatie van die regio. Zo'n element zou je bij je afwegingen kunnen betrekken. Dat geldt ook voor de afstoting van de Orions en de daarmee samenhangende sluiting van het vliegveld Valkenburg. Ik kan mij voorstellen dat door die sluiting andere departementen kosten moeten maken om voorzieningen in stand te houden die tot nu toe voor rekening van defensie kwamen. Zo'n aspect zou je dus in aanmerking kunnen nemen. Ik zeg hiermee niet dat Defensie voor het opvangen van de gevolgen moet betalen, maar zij zou hierop wel kunnen letten. De kosten die andere departementen moeten maken zouden dus een argument kunnen vormen bij de besluitvorming. Met andere departementen moet dan ook overeenstemming over de besluitvorming worden bereikt. Als men namelijk alleen de gevolgen voor defensie in aanmerking neemt, kan het plaatje wel mooi zijn, maar daarmee weten wij nog niet wat

elders gebeurt. Als wij over de muren van defensie zouden kijken, zouden wij misschien de brokken zien van dit beleid. Dát wilde ik zeggen.

Ik wil vervolgens een opmerking maken met betrekking tot de sluiting van de vliegbasis Twenthe. Ik heb uit het antwoord van de minister begrepen dat ooit een onderzoek is gedaan naar concentratie van het tweedelijnsonderhoud. Daarmee heeft de minister het plan van de medezeggenschapscommissie, dat ik onder zijn aandacht heb gebracht, terzijde geschoven. Graag krijg ik van de minister te horen welke cijfers in dat onderzoek worden genoemd. Verder wil ik graag een betere onderbouwing van hem. Hij is er blijikbaar op voorhand van overtuigd dat dit plan geen kans van slagen heeft. Ik ben er overigens niet van overtuigd dat de beslissing om juist de vliegbasis Twenthe en niet een andere vliegbasis te sluiten juist is. Ik overweeg op dit punt een motie in te dienen.

Ik heb voorts gevraagd of pooling met de Duitse marine luchtvaartdienst veel belovend kan zijn. De minister is duidelijk: hij wil niet. Hij wil de kustwachttaken en de landverkenningstaken voortzetten met middelen die hij nog niet kent. Hij wil in elk geval af van de Orions. Dat vind ik slecht te begrijpen, zeker omdat andere landen hier wel brood in zien. Ik wil erop aandringen om het vliegveld een jaar langer open te houden en om in de tussentijd een onderzoek te verrichten naar de mogelijkheid van pooling met Duitsland. De minister is niet ingegaan op mijn voorstel om een aantal NH-90's af te bestellen en om op die manier geld vrij te krijgen om het vliegveld een jaar open te houden. Wat mij betreft kunnen wij over de dekking morgen debatteren. Voorzitter. Vanwege de halvering van mijn spreektijd wil ik het bij deze opmerkingen laten.

De heer **Van der Staaij** (SGP): Voorzitter. Ik wil de bewindslieden danken voor de beantwoording. Ik stel vast dat zij vandaag hun verbale wapens krachtig hebben ingezet voor een stevige defensie van hun plannen. Ik heb kritische opmerkingen gemaakt over de spanning tussen budget en de taken van defensie. De SGP-fractie blijft van mening dat gestreefd moet worden naar een structurele verhoging van

het defensiebudget. Ik overweeg op dit punt een motie in te dienen.

Wat de sluiting van Valkenburg door het afstoten van de Orions betreft trek ik op dit moment de conclusie dat niet gewaarborgd is dat de functies van de Orions nu op een andere wijze tijdig en gelijkwaardig kunnen worden uitgevoerd. Dit stel ik althans vast naar aanleiding van hetgeen de minister heeft gezegd. Dat brengt mij tot de conclusie dat de sluiting per 1 januari 2004 niet aan de orde zou mogen zijn. Dit is naar mijn mening dus geen verantwoordende beslissing. Ik zie dan ook uit naar de moties die op dit punt zijn aangekondigd.

Wat Twenthe betreft merk ik op dat wij nog steeds niet overtuigd zijn door wat de minister hierover heeft gezegd. Ik mis de integrale afweging en de vergelijking van de verschillende lokaties met elkaar, waarbij ook de economische effecten voor de regio in aanmerking worden genomen. Ik zeg niet dat die doorslaggevend zijn, maar zij zouden wel kunnen worden meegewogen en inzichtelijk worden gemaakt. Voorts blijft rondom de geluidsc contouren alles schimmig. Misschien heeft op dit punt een geheime argumentatie een rol gespeeld. Ik stel echter vast dat door de minister geen geheime argumenten in stelling zijn gebracht. Ik heb te maken met de aangedragen argumenten en die zijn voor mij onvoldoende om te kunnen zeggen: wij zijn overtuigd.

Ik heb in eerste termijn een vraag gesteld over de opbrengst van de verkoop van materieel, een vraag waarop nog geen antwoord is gegeven. Ik begrijp nu dat de minister daar wel een antwoord op heeft gegeven, maar dan blijft mijn vraag staan, hoe groot het deel is waarvan men verwacht dat het onverkoopbaar is. In de stukken staat daarover dat dat deels wordt ingeschat.

De staatssecretaris heeft gezegd dat er genoeg geld is voor een sociaal beleidskader. Wij wachten graag de uitkomst daarvan af, en zullen de discussie daarover graag voortzetten. Is er nu echt geen mogelijkheid om de subsidiekorting op het veteranenbeleid ongedaan te maken? De staatssecretaris suggereerde dat die korting een wet van Meden en Perzen is, maar ik zie toch ook jachtclubs en watersportverenigingen langskomen die voor zo'n korting in aanmerking komen. Valt er nu echt

niets te schuiven ten gunste van het veteranenbeleid?

Minister **Kamp**: Voorzitter. Graag weer dank aan de woordvoerders. Het is goed om onder ogen te zien, wat de uitgangspunten zijn, op grond waarvan wij tot een defensiebegroting voor het jaar 2004 moesten komen. Bij de behandeling van de begroting voor het jaar 2004, tijdens de financiële beschouwingen, heeft de Kamer niet het besluit genomen om extra geld toe te voegen aan de defensiebegroting. De Kamer heeft ook niet het besluit genomen om van de begroting van EZ of van Sociale Zaken en Werkgelegenheid iets te verschuiven naar Defensie. Wat op dit moment vastligt voor Defensie voor het jaar 2004 is dus het uitgangspunt waarmee ik te maken heb. In het regeerakkoord voor Paars II zijn enkele bezuinigingen op Defensie nog niet ingevuld. Daarna zijn tijdens Balkenende I bezuinigingen opgevoerd voor Defensie die nog niet zijn ingevuld, en vervolgens is het regeerakkoord voor Balkenende II afgesloten. Deze uitgangspunten houden in dat in totaal een bedrag van 380 mln euro aan bezuinigingen nog niet was ingevuld, welk bedrag door ons concreet moest worden ingevuld. Verder heb ik niemand horen tegenspreken dat de exploitatiebudgetten voor onze krijgsmachtonderdelen op 100% moeten worden gebracht. Dat lijkt mij ook volstrekt logisch, want het is aan niemand te verkopen dat je veel geld vraagt voor de aanschaf van een wapen, terwijl dat wapen vervolgens niet goed kan worden ingezet, omdat het geld ontbreekt. De Kamer is het eens, schat ik in, met het op 100% brengen van de exploitatiebudgetten. Verder denk ik dat zij het eens is met de investeringsquote van 20,8, een quote die door de Kamer destijds bij de behandeling van de Defensienota is vastgelegd. Ik streef ernaar, dat in enkele jaren daadwerkelijk te bereiken, terwijl die quote dreigde weg te zakken naar 15, wat in strijd is met de lijn van de Kamer. Ik krijg geen extra geld voor Defensie, ik moet bezuinigingen invullen, ik moet het exploitatiebudget op 100% brengen, en ik moet de investeringsquote op het eerder door de Kamer vastgestelde niveau brengen. Daarmee zijn mijn marges en die van de staatssecretaris bepaald. Wij

hebben ervoor gekozen, niet met een losseflodderverhaal naar de Kamer te komen. Ik heb niet voorgesteld om voorlopig maar even te gaan pappen en nathouden. Wij hebben de Kamer een volledig afgerond verhaal gepresenteerd, waarbij wij de komende jaren precies binnen het budget blijven, waarbij wij sluitende afspraken met Financiën hebben gemaakt om voor een overgangspriode dekking te vinden, en waarbij wij prima afspraken hebben gemaakt om gerealiseerde opbrengsten van de verkoop van overtollig materieel te gebruiken. Wij hebben u een pakket voorgelegd, dat ondanks de bezuinigingen ervoor zorgt dat de slagkracht van de Nederlandse krijgsmacht overeind blijft. U kunt dan wel sarcastisch doen en zeggen: als je met bezuinigingen toch meer slagkracht krijgt, kunnen wij wellicht nog meer gaan bezuinigen. U zou ook kunnen zeggen: het is mooi dat, ondanks het feit dat de Kamer minder geld voor defensie beschikbaar stelt, de bewindslieden er toch in geslaagd zijn om de slagkracht van defensie overeind te houden. De heer Bakker heeft gevraagd welke ruimte ik heb om zaken te doen met de Kamer. Ik heb geen ruimte om zaken te doen over de invulling van de bezuinigingen. Ik kom niet met een ongedekte begroting. Ik heb geen ruimte om zaken te doen over de exploitatiebudgetten, omdat het volledig onverantwoord is om te lage exploitatiebudgetten te hebben. Ik heb ook geen ruimte om zaken te doen over de investeringsquote, omdat ik die belangrijk vind voor de veiligheid in de gebieden waar wij onze militairen inzetten en omdat het in overeenstemming is met de uitspraak die de Kamer in verband met de Defensienota heeft gedaan. Er is wel ruimte als wij spreken over Twenthe, over Seedorf en over de Orions. Het kan niet zo zijn dat ik zeg dat wij iets niet zullen doen als er geen alternatief is. Ik wil mij laten overtuigen door de Kamer, maar ik heb van de zijde van de Kamer geen overtuigende argumenten gehoord waarom ik, terwijl Twenthe de kleinste luchtmachtbasis is, Leeuwarden operationeel gunstiger ligt en Volkel gunstiger ligt als het om de geluidsmogelijkheden gaat, toch een andere luchtmachtbasis dan Twenthe zou moeten sluiten. De Kamer heeft mij niet overtuigd. Ik denk dat het het beste is voor alles en iedereen om, als wij van drie naar

twee luchtmachtbases teruggaan, Twenthe te sluiten.

Er is gevraagd of er geheime argumenten zijn met betrekking tot kernwapens. Over kernwapens op Volkel heb ik nog nooit wat gemeld en daar meld ik ook nooit wat over. De redenen daarvoor hebben wij de Kamer al enkele malen uiteengezet. Daar zijn strategische redenen voor. De Kamer weet hoe dat zit. Ik kan wel aangegeven dat die kernwapens bij ons besluit geen enkele rol hebben gespeeld. Er is dus geen geheime agenda.

De heer Bakker heeft gevraagd of ik rechtstreeks antwoord zou willen geven op dit geluid. Ik heb het rechtstreeks willen zeggen door te zeggen dat er op Twenthe rekening is gehouden met een oefensquadron en een operationeel squadron. Op Volkel is rekening gehouden met drie operationele squadrons. Ik hoop dat dat duidelijk is. Ik kan het nog op een andere manier zeggen: op Volkel is meer geluidsrimte dan op Twenthe. Dat is een van de redenen waarom wij ervoor hebben gekozen om Twenthe te sluiten.

Er is dus wel degelijk ruimte om te overleggen met de Kamer, maar ik heb van de Kamer geen overtuigende argumenten gehoord waarom wij keuzes anders zouden moeten maken, dan wij nu gedaan hebben. Ik denk dat onze keuzes zeer goed onderbouwd zijn, dat die sluitend zijn en dat die er per saldo toe leiden dat de slagkracht van defensie ondanks de bezuinigingen niet minder wordt. Defensie wordt 100% inzetbaar en 100% expeditionair, wat betreft de operationele eenheden. Dat is wat voor Nederland het beste is en voor het personeel van de Nederlandse krijgsmacht ook.

De heer **Van Baalen** (VVD): De minister noemde de ruimte voor de Orions. Ik heb hem gevraagd of de taken die de Orions vervullen, bijvoorbeeld in de West, zijn afgedekt. Als dat niet zo is, moet de minister er toch geen enkel probleem mee hebben om te zeggen dat de Orions in 2004 in de lucht worden gehouden, inclusief Valkenburg. Hij heeft nog niet aangegeven of die taken zijn afgedekt, hoe hij die wenst af te dekken enz.

De heer **Herben** (LPF): Wij hebben nog geen antwoord gekregen op de vraag of er overleg is geweest met de Antillen. De Fokkervliegtuigen die

daar vroeger voor gebruikt werden, hadden ook een transporttaak. Daarvan werd veelvuldig gebruik gemaakt als er rampen en orkanen in het gebied waren. Ook de Orions hebben een transporttaak.

Minister **Kamp**: Voorzitter. Ik ga eerst even in op wat de heer Van Baalen naar voren heeft gebracht. Er is niets zo slecht voor een organisatie als onzekerheid. We zouden in theorie de sluiting van Valkenburg een jaar vooruit kunnen schuiven, gesteld dat we die speling hadden op de begroting. Natuurlijk gaan we per 1 januari 2004 voor Valkenburg geen 57 mln euro incasseren. Ik heb willen aangeven dat Valkenburg en de Orions bij elkaar 57 mln euro per jaar kosten. Als we Valkenburg sluiten, hoeven we dat bedrag niet ergens anders te bezuinigen. Wij hebben in de prinsjesdagbrief aangegeven waarom we voor Valkenburg en de maritieme patrouilledienst hebben gekozen. Ik heb dat in de beantwoording in eerste termijn ook nog eens proberen aan te geven. Het is de meest verantwoorde manier om een dergelijk groot bedrag te bezuinigen zonder dat dit effecten heeft voor onze slagkracht. De slagkracht is onze core business. Als we op dit punt onzekerheid laten bestaan, creëren we problemen in de begroting voor het volgende jaar en onzekerheid voor het personeel. Er is mij door de bevelhebber van de zeestrijdkrachten al gemeld dat het bij een besluit dat Valkenburg dichtgaat en de Orions eruit gaan, niet mogelijk is om de zaak aan de gang te houden. Er ontstaat verloop in de organisatie. Dat zal ook gebeuren als we de onzekerheid nog een jaar laten bestaan. Er zullen bij de verkeersleiding, bij de vliegende bemanning en op allerlei andere plekken in de organisatie problemen ontstaan. Onzekerheid is slecht voor iedere organisatie. Wij hebben zekerheid aangeboden als onderdeel van een sluitend plan. Dit plan heeft voor Defensie als effect dat de slagkracht niet verminderd maar zelfs iets verbeterd wordt. Het lijkt ons voor Defensie en het personeel van het grootste belang dat we dit plan op deze manier realiseren.

De heer **Kortenhorst** (CDA): Het ging mij er specifiek om dat ik eraan twijfel dat een sluiting per 1 januari 2004 57 mln euro oplevert – de basismotivatie die de minister voor

het gehele project hanteert – ten opzichte van een sluiting een jaar later, waarbij er tijdsruimte is om allerlei verstandige afwegingen te maken die op dit moment niet gemaakt kunnen worden.

Minister **Kamp**: U heeft gelijk, mijnheer Kortenhorst. Misschien heb ik het in eerste en tweede termijn niet duidelijk genoeg gezegd. Ik ben blij dat u mij de gelegenheid geeft om dat te corrigeren. Wij kunnen de bezuiniging van 57 mln euro niet per 1 januari 2004 incasseren. Ik heb aangegeven wat de structurele besparing is. Wij willen deze zo snel mogelijk realiseren door nu een besluit te nemen en dat per 1 januari 2004 te effectueren. Daarbij wordt de besparing opgebouwd. Hij begint met 13 mln euro en loopt dan via 33 mln euro naar 51 mln euro en 57 mln euro. Daarmee kom je dan op het structurele niveau. Naarmate het besluit langer wordt uitgesteld, zal vervolgens ook de realisatie van de besparing uitgesteld worden. Op een gegeven moment krijgen we de opbrengst van de verkoop binnen. Op een gegeven moment wordt het personeel daadwerkelijk ontslagen. Het gebeurt allemaal in fasen. Het wordt niet in een klap gerealiseerd. Ik streef met betrekking tot Valkenburg en de Orions een zo snel mogelijke duidelijkheid na en verder een zo snel mogelijke effectuering. De heer Van Baalen vraagt naar de taken in de West. Ik kan het niet duidelijker zeggen dan ik gedaan heb. Ik heb de verschillende taken benoemd die de Orions vervullen, zowel het verzamelen van inlichtingen ten behoeve van de onderzeebootbestrijding als het werk voor de kustwacht in Nederland en de Antillen en de grondwaarneming. Ik heb gezegd welke alternatieven er zijn. Ik heb gezegd dat bij verkoop binnen de NAVO de NAVO-taak door andere landen kan worden vervuld. Nederland heeft ruim voldoende NAVO-taken. Het is helemaal niet erg als er op dit onderdeel een verschuiving plaatsvindt ten gunste van een ander land. We zijn al met al op een verantwoorde manier tot deze keuze gekomen. Ik wil nog een specifieke opmerking maken over de West, over de kustwacht op de Nederlandse Antillen en Aruba. Wat kunt u nog meer van mij verwachten dan ik op dit moment heb gezegd, terwijl het definitieve besluit over de begroting nog door de Kamer

genomen wordt? Ik heb gezegd dat wij er tot 1 januari op de oude voet mee doorgaan. Tussen 1 januari en 1 juli is er een overgangsregeling – ik heb al uitgelegd hoe die in elkaar zit – en vanaf 1 juli is er een civiele oplossing. Ik kan natuurlijk geen 100% garantie geven, maar het is voor mij glashelder dat dit een belangrijk punt is voor de Kamer. De minister-president heeft er uitspraken over gedaan en ik heb er vandaag ook uitspraken over gedaan. Het is vanzelfsprekend dat, als dit besluit genomen wordt, het mijn taak is om ervoor te zorgen dat het ook allemaal geëffectueerd wordt. Ik zal daarvoor mijn uiterste best doen en ik zie ook goede mogelijkheden daartoe. Ik kan u op dit moment gewoon niet meer toezeggen. Het is ook niet redelijk om dat van mij te vragen. De heer Herben heeft gevraagd om overleg met de Antillen. Ik wil daar het overleg met de Verenigde Staten aan toevoegen. Wij hebben een overeenkomst met de Antillen die onder andere over de kustwacht gaat. Er wordt door Defensie een heleboel in het gebied gedaan: met grote schepen, met kleine schepen, met een vliegtuig anders dan de Orions, met helikopters, via ondersteuning aan de rand met mariniers en met de Orions. Als wij alles handhaven behalve de Orions en als wij die Orions vervangen door civiele vliegtuigen met een civiele bemanning, kunnen wij die afspraak over de kustwacht nakomen. Er kan ook nog geredeneerd worden aan de hand van de andere taken die wij in de West hebben, bijvoorbeeld de drugsbestrijding. Staatssecretaris Van der Knaap is naar Amerika gegaan om overleg te voeren. De Amerikanen zeggen dat het erom gaat dat het werk wordt gedaan. Het maakt niet uit of dat met een civiel of met een militair toestel wordt gedaan, of dat met een civiele of met een militaire bemanning wordt gedaan, als het werk maar wordt gedaan. Wij hebben dus een oplossing in die richting gezocht en die aan de Kamer voorgelegd. Ik hoop dat de Kamer het kan waarderen dat wij haar geen losse einden maar een afgerond geheel met een positieve uitkomst hebben voorgelegd. Mevrouw Huizinga heeft wederom over de ambities gesproken. Ik vind dat terecht. Dat heb ik in eerste termijn ook al gezegd. Het gaat immers om die ambities. Dat is wat

wij willen doen met al het geld dat de Kamer ons beschikbaar stelt: die bijdrage aan crisisbeheersingsoperaties zoals die hier in de stukken is verwoord. Mevrouw Huizinga heeft opgemerkt dat die bijdragen natuurlijk niet allemaal tegelijk kunnen worden geleverd. Dat gaat het om. Wij kunnen het wel allemaal tegelijk. Alle ambities die in de stukken worden genoemd, kunnen wij tegelijk realiseren. Wij kunnen die ook nog een redelijke termijn continueren. De een kan wat langer worden gecontinueerd dan de andere, maar wij kunnen het allemaal tegelijk. Door de manier waarop wij dat doen, horen wij tot de top 3 van de NAVO. In de toekomst zal het, wat betreft inzetbaarheid, expeditionair karakter en slagkracht, beter in plaats van slechter worden. Mevrouw Huizinga wordt dus gewoon op haar wenken bediend.

De heer Kortenhorst ondersteunde het betoog van de heer Van Baalen over het onderzoek dat specifiek gericht zou moeten zijn op de marine. Het ging in feite om een visie op de marine. Wij vinden het belangrijk om een visie op de krijgsmacht als geheel te hebben. Wij hebben in de stukken aangegeven hoe wij dat gedaan hebben. Ik wacht af wat de Kamer daar uiteindelijk mee doet. De heer Van Baalen heeft al een motie op dit punt aangekondigd. Ik zal dan ook zien wat de Kamer doet met betrekking tot de Tomahawks. Ik heb van de heer Kortenhorst begrepen dat hij niet overtuigd was. Ik heb in de eerste ronde niets achter mijn kiezen gehouden. Ik ben met alle argumenten bij de Kamer gekomen. Ik heb gewezen op de NATO Response Force en de EU Rapid Reaction Force. Ik heb gezegd dat dit als een tekort is aangegeven. Ik heb gezegd dat wij tien fregatten houden, waarvan vier tot de allerbeste behoren. Die gaan onderdeel van die Response Force uitmaken. Als die schepen deze capaciteit niet hebben, zijn zij daar minder geschikt voor. Dan moeten er weer andere schepen aan toegevoegd worden die wel die kracht hebben. Ik denk dat het al met al overtuigende argumenten zijn. Maar ja, wij zullen kijken hoe loopt. Als de Kamer uiteindelijk van mening is dat er toch een apart stuk over de marine moet komen, dan kan in dat stuk ook nader worden ingegaan op dit voorstel met betrekking tot de

marine. De heer Herben heeft immers terecht opgemerkt dat het niet iets is wat volgende week gerealiseerd zal worden. Wij kondigen het nu aan, maar het zal pas vanaf 2008 in de begroting worden opgenomen.

De heer **Herben** (LPF): Daar wil ik precies op inhaken. Ik dank de minister voor dit voorzetje. Óf wij praten er nu helemaal niet over en wij stellen dit als Kamer over twee jaar aan de orde, want het gaat pas spelen vanaf 2008 als er structureel 16 mln euro voor wordt vrijgemaakt. Óf wij volgen de lijn van de minister, die zegt dat dit nodig is en dat dit een behoefte van de NAVO is. Dan moet de minister dat in deze kabinetsperiode al gaan invullen. Dat kan, maar dan moet hij middelen verschuiven. Ik stel voor dat de minister de bladzijde in de miljoenennota omslaat en kijkt naar de aanschaf van munitie voor de LCF. Er worden bedragen van 25 mln, 35 mln en 45 mln euro per jaar besteed aan de aanschaf van klassieke wapensystemen en dat kan veel minder. Als de minister zijn eigen woorden wil waarmaken en de Tomahawk als prioriteit wil stellen – dat is overigens geen ingewikkeld systeem, zoals de heer Timmermans denkt, maar een vrij simpel systeem – en een GPS-navigatie zoals ook gebruikt wordt voor slimme bommen, dan moet hij zijn prioriteitstelling voor de aanschaf van munitie voor de LCF herzien. Dan praten wij ergens over.

Minister **Kamp**: Dat was ik niet van plan. Voor de LCF geldt hetzelfde als voor alle wapensystemen. Die wapensystemen kosten verschrikkelijk veel geld. Ik wil dat wij de mensen hebben om ze te bedienen, dat wij de mensen hebben om ze te onderhouden, dat wij de brandstof hebben die ervoor nodig is, dat de benodigde munitie er is en bovendien wil ik dat het zoveel mogelijk precisiemunitie is om onbedoelde schade maximaal te beperken. De munitie die wij vragen voor de LCF en voor andere systemen is niet bedoeld om op 110% of 120% te komen en ook niet op 80% of 90% te komen, maar gewoon op 100%. Het gaat hierbij overigens om exploitatiebudgetten. Ik wil dat de mensen kunnen beschikken over alles wat zij nodig hebben om dat spul te kunnen gebruiken. Ik zou het jammer vinden

als wij nu niet het groene licht zouden krijgen voor die Tomahawks. Alle landen van de EU en de NAVO hebben gezegd dat er een snelle reactiemacht moet komen en hier is behoefte aan. Dan zou ik het vreemd vinden als wij dit middel niet zouden kunnen gebruiken, aangezien wij de schepen en de organisatie hebben om dit te kunnen managen. Bovendien stelt het ons in staat om optimaal bij te dragen aan die snelle reactiemachten. Daardoor kunnen wij in een vroeg stadium van een conflict hoog in het geweldsspectrum een wezenlijke bijdrage leveren, zonder dat het risico's voor onze mensen oplevert.

De heer **Van Baalen** (VVD): De VVD-fractie gelooft in de noodzaak van Tomahawks, maar de vraag is of dat onderwerp in de toekomstvisie kan worden behandeld. Die visie moet toch dit jaar worden afgerond en dan kunnen wij een integrale visie op de vloot hebben. Voelt de minister daarvoor?

Minister **Kamp**: Ik vind het niet verstandig om met een aparte studie naar de marine te komen. In 2004 moeten wij de krijgsmacht als een geheel zien en die brengen wij met andere landen van de NAVO of de EU in. Ik vind dat wij daarom geen aparte studies moeten maken. Als de Kamer echter uitsprekt dat zij staat op een aparte studie, dan zal ik die studie verrichten en dan zal ik de Tomahawk daarbij betrekken. Voorzitter. Ik heb begrepen dat ik de heer Kortenhorst en de heer Van Baalen niet heb overtuigd van mijn mening dat het mogelijk is om het aantal brigades terug te brengen van drie naar twee. Ik merk op dat ik niets achter de hand houd. In die drie brigades zit gevechtskracht voor twee brigades. Wij brengen het aantal brigades terug tot twee, waardoor er sprake is van minder overhead. Dan zou je kunnen zeggen dat je een brigadestaf niet kunt uitzenden, maar daar hebben wij een voorziening voor door die vijftig formatieplaatsen. Op die manier zouden wij toch die brigadestaf kunnen uitzenden. Ik heb precies voorgerekend waar wij extra slagkracht krijgen in de brigades, hoewel wij teruggaan van drie naar twee brigades. Ik heb gezegd dat wij tussen de 800 en de 1000 nieuwe pantservoertuigen kunnen inzetten voor die brigades en dat wij een

bedrag van 40 mln euro op jaarbasis kunnen besparen als wij Seedorf sluiten en teruggaan van drie naar twee brigades. Ik heb de opdracht gekregen om binnen de begroting te blijven. Ik kan hierdoor een bedrag van 40 mln euro bezuinigen zonder dat het negatieve effecten heeft. Dat zou doorslaggevend moeten zijn. Ik dring er bij de Kamer op aan om hiertoe te besluiten. Doen wij dat niet, dan zal ik op een andere manier moeten bezuinigen en dan zal de slagkracht wel degelijk aangetast worden.

Ik heb aangegeven dat ik bij de Kamer terugkom met een stuk over de topstructuur. Ik heb beargumenteerd waarom er heel veel wezenlijk is veranderd met betrekking tot de bevelhebbers. Dat betekent dat het niet logisch is de bevelhebbersfunctie in stand te laten. De Kamer vraagt daar ook niet om. Het gaat om een inspectiefunctie. Het gaat er in onze bewoordingen om dat wij die functie van de verbinding met de krijgsmachtonderdelen in de defensiestaf beleggen. Wij willen aan de Kamer inzichtelijk maken hoe wij dat gaan doen. Wij willen daarbij gelijktijdig aangeven hoe wij de checks and balances organiseren, want natuurlijk hebben wij heel zorgvuldig gekeken dat niet alles in één hand komt bij de chef defensiestaf. Voor het beleid hebben wij de hoofddirecteur beleid. Voor de ondersteuning is een aparte functionaris en verder is natuurlijk geregeld dat de chef defensiestaf als hoogste militair niet voor de voeten wordt gelopen door de secretaris-generaal, overigens zonder dat wij daarmee de functie van de secretaris-generaal ontkrachten. Wij hebben het op een zorgvuldige manier in elkaar gestoken. Ik heb daarover een brief naar de Kamer gestuurd, maar zal de Kamer over de verdere invulling van de defensiestaf nog graag informeren. Ik ben dan opnieuw beschikbaar voor een gedachtewisseling.

De heer **Timmermans** (PvdA): Mag de secretaris-generaal dan in het vervolg ook aan deze kant van de tafel zitten? Dan hoeft hij niet meer achterin de zaal te zitten.

Minister **Kamp**: Als hij daar prijs op stelt, kan de secretaris-generaal hier naast mij zitten. De secretaris-generaal is degene die leiding geeft aan onze ambtelijke organisatie. Hij

heeft ervoor te zorgen dat iedereen in die organisatie zijn werk doet. Dat houdt in dat ik zolang ik minister van Defensie ben, dus tien maanden, met hem nog nooit een woord over militair-technische zaken heb gesproken. Dat doe ik met de chef defensiestaf. Dat hebben wij op een heel zuivere wijze georganiseerd waardoor wij tot goede kwaliteit van besluitvorming kunnen komen. Onze hoofddirecteur algemeen beleid speelt er ook een aparte rol in. Het is op een heel nette manier georganiseerd en ik wil dat graag nog een keer inzichtelijk maken aan de Kamer.

Ik discussieer graag met de heer Timmermans, omdat hij altijd recht door zee is, maar ik vind niet dat hij dat is met betrekking tot Valkenburg. Hij zegt: wij zijn als PvdA eigenlijk van mening dat Valkenburg dicht moet, maar als er een motie komt die erop is gericht om Valkenburg open te houden, dan zullen wij die steunen. Dat is toch een rare manier van doen.

De heer **Timmermans** (PvdA): Laat er geen misverstand over bestaan of ontstaan: de Partij van de Arbeid is altijd geweest voor de sluiting van Valkenburg. Daar doe ik geen jota aan af, maar gelet op de discussie die eerder is gevoerd over het misschien niet kunnen afhechten van alle losse einden voor 1 januari, wil ik meedenken over het wellicht in samenwerking met de Duitsers en de Belgen in de lucht houden van een aantal Orions. Ik breng duidelijk een knip aan tussen Valkenburg en het wellicht in breder internationaal verband in de lucht houden van een aantal Orions. Zo moet u mij verstaan en niet anders.

Minister **Kamp**: Ik heb goed begrepen wat de heer Timmermans wil. Met betrekking tot Valkenburg ben ik het met hem eens, maar met betrekking tot de Orions niet, met het door mij al genoemde argument dat het er naar uitziet dat de Orions in de NAVO blijven vliegen. Een ander land zal die taak vervullen, terwijl wij andere taken vervullen. Dat lijkt mij een heel goede verdeling binnen de NAVO, omdat het eindresultaat van deze en andere keuzes is dat uiteindelijk de slagkracht van de Nederlandse krijgsmacht niet wordt aangetast, integendeel.

De heer **Timmermans** (PvdA): In

reactie op dit verhaal van de minister wil ik duidelijk zeggen dat ik zijn argumentatie goed kan volgen. Ik begrijp heel goed wat hij zegt. Ik begrijp ook dat hij zegt dat het middelen blijven die ter beschikking staan van de NAVO. Hij moet ons dan maar laten zien dat het zo is. Ik heb eerder al vastgesteld dat er naar het zich nu laat aanzien, met of zonder de Partij van de Arbeid, een meerderheid is, die het anders wil.

Minister **Kamp**: Begrijpt de Kamer dan ook welke risico's hiermee worden gelopen? De staatssecretaris is op dit moment in gesprek met twee NAVO-landen over het door Nederland afstoten van de Orions. Op die manier realiseren wij onze bezuiniging en blijft de taak voor de NAVO gehandhaafd. Als wij de zaak een jaar vooruit zouden schuiven, wat mijns inziens zeer onverstandig zou zijn, moeten wij maar afwachten wat die landen gaan doen en of zij niet zeggen: wij gaan door met ons eigen besluitvormingsproces. Dat zou betekenen dat wij maar moeten afwachten wat er te zijner tijd mee gaat gebeuren. Als je met dit soort ingrijpende zaken bezig bent, waarbij zulke grote bedragen in het geding zijn en de toekomst van de Nederlandse krijgsmacht en ons personeel, is het belangrijk dat je met een sluitend verhaal komt en snel duidelijkheid verschaft. Die hebben wij nu aan de Kamer voorgelegd.

De heer **Van der Staaij** (SGP): Er is natuurlijk ontvankelijkheid voor de argumenten van de minister, maar als hij spreekt over een sluitend verhaal, moet ik vaststellen dat zijn verhaal nu juist op dit punt een open einde heeft.

Minister **Kamp**: Er is een open einde, doordat ik nu nog geen besluiten heb kunnen nemen over een onderwerp waarover de Kamer in het kader van de begroting nog een besluit moet nemen. In dit land ligt het budgetrecht bij de Kamer en het parlement heeft het laatste woord over de begroting voor 2004. Ik kan de zaak voorbereiden, maar ik kan echt niet meer doen dan ik nu heb gedaan. Wij gaan tot 1 januari door met de huidige werkwijze met de Orions. Voor het eerste halfjaar van 2004 heb ik een tussenoplossing geschetst. Vanaf 1 juli 2004 is er een civiele oplossing. Ik zie het als mijn

verantwoordelijkheid om die drie onderdelen te realiseren. Ik kan geen garantie geven, maar ik heb u wel mijn visie voorgelegd. Ik denk dat ik dit kan uitvoeren en ik weet hoe belangrijk de Kamer, de minister-president en het kabinet dit vinden. Ik wens ook op dit punt te slagen, maar meer kan ik op dit moment niet doen. Het is niet redelijk om op dit moment meer van mij te vragen.

De heer **Van Baalen** (VVD): Misschien ten overvloede, maar heb ik nu goed begrepen dat de minister heeft gezegd dat hij zowel voor Marpat als voor het marinevliegkamp Valkenburg na 1 januari 2004 de bedrijfsvoering niet langer kan garanderen als de Kamer besluit om in ieder geval een overgangperiode van een jaar in te lassen?

Minister **Kamp**: Wij waren oorspronkelijk van plan om het marinevliegkamp niet per 1 januari te sluiten, maar aan het einde van het jaar 2004 en dat jaar te gebruiken om de zaak netjes af te bouwen. Het hoofd van de zeestrijdkrachten heeft gezegd dat dit niet kan, dat wij dit niet een jaar kunnen traineren. De organisatie draait of draait niet. Als de organisatie draait, kan hij de continuïteit garanderen, maar als het voortbestaan van de organisatie ernstig ter discussie staat, komt er verloop in de organisatie. Op allerlei plaatsen zullen de beste mensen die sleutelposities bekleden, weglopen. Na 1 januari kan hij geen ongestoorde voortzetting van de bedrijfsvoering op Valkenburg met de Orions garanderen. Daarom hebben wij in tweede instantie besloten om de afbouw per 1 januari te realiseren. Wij hebben daarop aangekoerst met de oplossingen die ik zojuist heb gepresenteerd. De heer Timmermans heeft net als de heer Bakker gezegd dat de lokaties die vrijkomen bij voorkeur tot natuurterreinen moeten worden omgevormd. Het spijt me, maar dat ben ik niet van plan. Een lokatie die vrijkomt, is geld waard en ik heb in mijn begroting voor volgend jaar meegenomen dat op die manier opbrengsten worden gerealiseerd. Wij zullen hierover met de plaatselijke bestuurders gaan praten. Wij zullen nagaan welke wensen er zijn voor vervangende werkgelegenheid, woningbouw, natuurontwikkeling of infrastructuur. Dan zal er een besluit worden genomen. Ik hoop dat de

afstoting waartoe Defensie besluit een redelijk bedrag opbrengt, of dit nu voor Orions is of voor voormalige bases. Als wij die opbrengst niet realiseren, zullen wij elders in de organisatie bezuinigingen moeten realiseren die ten laste van de slagkracht gaan.

De heer **Timmermans** (PvdA): Ik vraag mij af in hoeverre Defensie zich hiermee rijk rekent. Volgens mij gaat Defensie hier niet over. Volgens mij is de bestemming van die terreinen als het geen defensie-terreinen meer zijn, een zaak van andere overheden. De minister kan best in de boeken schrijven dat er in de plaats van een basis industrie komt, omdat dit lekker veel opbrengt. Als er echter in Twenthe wordt besloten dat er geen bedrijfsterrein komt, maar dat het terrein een natuurbestemming krijgt, kan hij mooi rekenen, maar dan krijgt hij er geen euro voor terug, althans niet meer dan de natuurontwikkeling oplevert.

Minister **Kamp**: Als in Twenthe wordt besloten om de hele basis tot een groot natuurterrein te maken, is het de vraag of wij daarmee moeten instemmen, want wij hebben redelijke belangen en ook de rechtsmiddelen om onze belangen te behartigen. Wij moeten dus maar afwachten wat daaruit uiteindelijk naar voren zal komen. Ik denk dat er in Twenthe een afweging zal worden gemaakt tussen het belang van natuurontwikkeling, werkgelegenheid, woningbouw en grote infrastructurele projecten. Daar komt een bepaalde mix uit. De eigenaar van de grond, in dit geval Defensie omdat afgesproken is met Financiën dat de geraamde opbrengsten behouden mogen worden, moet daar belang bij hebben. Defensie hoeft dan niet op andere plaatsen nog meer te bezuinigen. De bedragen zijn redelijk geraamd. Er is rekening gehouden met de verschillende belangen, met kosten die gemaakt moeten worden en met de sanering die wellicht moet plaatsvinden. De geraamde bedragen zijn in ieder geval redelijk.

De heer **Timmermans** (PvdA): U mag de opbrengst wel houden, maar u wordt niet eigenaar. De grond blijft van Domeinen. De grond is van de Staat der Nederlanden, niet van het ministerie van Defensie.

Minister **Kamp**: Ik laat mij graag corrigeren door mijn ambtenaren als daar aanleiding toe is. Mijn stelling is dat de opbrengst van het afstoten van onroerende en roerende zaken aan Defensie toekomt zolang die opbrengst binnen de raming blijft.

Mevrouw **Van Velzen** (SP): Naast de noodzaak die het ministerie voelt om inkomsten uit af te stoten terreinen te genereren, hetgeen ik heel begrijpelijk vind, heeft de regering ook verplichtingen ten aanzien van natuurverwerving. Ik hoef de minister er vast niet op te wijzen dat juist een terrein als Soesterberg midden in de ecologische hoofdstructuur ligt. Het ligt dan ook voor de hand dat bij het afstoten van een dergelijk terrein door Defensie allereerst gekeken wordt naar natuurverwerving. Ik hoef op deze opmerking niet meteen een reactie, maar ik word graag in de komende weken of maanden geïnformeerd over de herbesteding van de terreinen die afgestoten worden.

De heer **Van der Staaij** (SGP): Is ook met betrekking tot de lokatie Valkenburg uitgegaan van bouwgrond? In het kader van de ruimtelijke ordening heeft dat punt juist tot een redelijk omstreden kwestie geleid waarover jaren gesproken is. Waar is ten aanzien van Valkenburg vanuit gegaan en is een en ander afgestemd met de minister van VROM?

De heer **Bakker** (D66): Ik vind dit een rare zaak. Gronden waar Defensie gebruik van maakt, behoren tot het eigendom van Domeinen. Als Defensie daarvan geen gebruik meer maakt, vervallen de gronden aan de oorspronkelijke eigenaar, dus aan Financiën. Het is wat raar om te stellen dat Defensie de opbrengst mag houden. Defensie kan daarmee een belangrijke reden hebben om besluiten voor te stellen en verkopen te doen die niet in overeenstemming zijn met bijvoorbeeld het beleid voor de ecologische hoofdstructuur of de ruimtelijke ordening.

De heer **Herben** (LPF): Ik zit hier met klapperende oren te luisteren naar de opmerkingen van de collega's die inmiddels het licht zien. Wij hebben in Nederland natuurgebieden omdat het oefenterreinen en vliegbases zijn. Het doet er niet toe of de opbrengsten van gronden direct of indirect

ten goede komen aan Defensie. Het is het een of het ander. Ik leg dit voor aan de partijen die natuurbehoud hoog in het vaandel hebben. Voor behoud van de natuurterreinen moeten de vliegbases in stand blijven, want de bezuinigingen zijn anders absoluut niet te verwezenlijken. Als de partijen akkoord gaan met afstoting van de terreinen, kunnen zij de gevolgen daarvan zien op het terrein van de voormalige vliegbasis Ypenburg. Dat is nu een Vinex-lokatie. Dat terrein was ooit het meest geliefde jachtterrein van de luchtmacht, waar herten en hazen liepen.

De **voorzitter**: Heeft u ook een vraag aan de regering?

De heer **Herben** (LPF): Vindt u dat ook?

Minister **Kamp**: Ik begreep net de heer Timmermans niet en nu begrijp ik de heer Bakker niet goed. Waarom vindt u het raar en waarom valt u mij aan op de afspraak met Financiën dat de grondopbrengsten uit sluiting van Twenthe, Valkenburg of Soesterberg ten goede komen aan de defensiebegroting? Defensie wordt daarmee in staat gesteld om voor een deel de bezuinigingen in te vullen en niet elders, ten koste van de slagkracht, nog meer bezuinigingen door te voeren. Waarom bent u er niet blij mee dat wij deze afspraak hebben kunnen maken?

De heer **Bakker** (D66): Omdat u daarmee voorsorteert op keuzes die niet eens aan ons zijn, maar aan de regionale en lokale besturen. Of Twenthe groene ruimte moet blijven, tezamen met het landschapspark, of dat er bedrijfsterreinen moeten komen, is een kwestie van regionale afweging. U heeft er nu een belang bij om er bedrijfsterreinen van te maken en ze te verkopen aan de hoogsteieder.

Minister **Kamp**: Dat is een misverstand. Wij hebben met Financiën een afspraak gemaakt. Of de terreinen nu 100 mln euro opbrengen of 10 mld euro, het gaat om de afspraak, die voor Defensie gunstig is. Vanuit de optiek van degenen die voor de Nederlandse krijgsmacht staan, zouden wij er blij mee kunnen zijn. Over ieder stukje grond in Nederland wordt gesproken; behalve over de Waddenzee, maar die is niet eens

grond. Wij moeten vooral rekening houden met de recreatie en met het belang van de werkgelegenheid. Er moet extra ruimte worden gemaakt voor woningen, omdat de prijzen van woningen in Nederland zo hoog zijn en er zo weinig worden gebouwd. Er moet worden gekeken naar infrastructurele voorzieningen. Voor ieder stukje grond wordt naar allerlei mogelijkheden gekeken. Als er grote defensie-terreinen vrijkomen is het toch volkomen logisch dat alle verschillende belangen erop worden losgelaten en dat er vervolgens een besluit over wordt genomen? Wij hebben een zo goed mogelijke inschatting gemaakt van wat op dit moment redelijkerwijs te verwachten is voor Valkenburg en Twenthe. Die bedragen hebben wij in onze begroting opgenomen. Wij hebben zo goed mogelijk gerekend. Als later blijkt dat meer wordt opgebracht, dan is het meer, en als blijkt dat het minder is, dan is minder. Wij stonden nu evenwel voor de taak om zo goed mogelijk te ramen. Een begroting is namelijk altijd een zo goed mogelijke raming.

De **voorzitter**: Ik denk dat wij er vanavond niet uitkomen. Er zijn nu twee versies van iets waarvan wij op dit moment de waarheid niet kunnen vaststellen. Mag ik de regering vragen om morgen, voor de behandeling van de begroting, feitelijk op papier te zetten hoe de zeggenschap van Domeinen zich verhoudt tot de eigendoms- en vervreemdingsrechten van Defensie? Als zij dat doet, hebben wij in ieder geval voor vanavond een oplossing.

Minister **Kamp**: Ik zit hier geen smoesjes te verkopen. Ik heb gezegd dat ik een afspraak heb gemaakt met de minister van Financiën. Ik heb die zojuist verwoord. De afspraak houdt in dat er een kleine franchise is en een geraamde opbrengst. Als wij binnen de geraamde opbrengst blijven, is de opbrengt voor ons. Dat geldt ook voor de onroerende zaken. Als wij over de opbrengsten heen gaan met bepaalde roerende of onroerende zaken, mogen wij dat bedrag gebruiken om tekorten elders af te dekken. Pas als per saldo sprake is van een hoger bedrag dan onze raming, gaat hetgeen meer is naar Financiën toe. Over die afspraak laat ik geen enkel misverstand bestaan. Ik begrijp niet waarom ik dat nog een keer op papier moet zetten.

De heer **Bakker** (D66): Dat is namelijk nu niet het punt. Wij willen weten waarop u de ramingen heeft gebaseerd en of u geen keuzes heeft gemaakt over alle lokale en regionale autoriteiten en de Tweede Kamer heen. Heeft u gekozen om bijvoorbeeld de vliegbasis Twenthe te veranderen in een bedrijfsterrein? U heeft er namelijk belang om zo veel mogelijk geld binnen te halen. Dat hoort evenwel geen defensie-afweging te zijn, maar een afweging van algemeen belang die ter plaatse en in de Kamer moet worden gemaakt.

Minister **Kamp**: Het is altijd mijn verantwoordelijkheid om een zo goed mogelijke raming te maken. Stel dat ik ervan uitgegaan was dat wij Soesterberg, Twenthe, Valkenburg, Ede-Oost, Ede-West en Seedorf sluiten en dat wij op Nederlands grondgebied van alles natuurterrein maken dat een euro per meter waard is. De opbrengsten van de verkoop zou ik dan niet in de begroting kunnen verwerken. Om de begroting sluitend te maken, had ik allerlei aanvullende bezuinigingen moeten realiseren. Dan hadden wij er misschien een heel mariniersbataljon extra af moeten schuiven of in plaats van drie naar twee, van drie naar een luchtmachtbasis moeten teruggaan. Wij kunnen niet zeggen dat Twenthe een groot bedrijventerrein, een luxe woongebied of natuurgebied wordt. Het zal een mix van verschillende bestemmingen zijn. Toen wij de begroting hebben opgesteld, hebben wij bedacht wat een redelijke raming zou zijn en die hebben wij op papier gezet. Het is nooit verstandig om ramingen ten aanzien van roerende en onroerende zaken in de openbaarheid te brengen. Daar kan ik aan toevoegen dat de bestaande bestemmingsplannen ons uitgangspunt zijn geweest. Voorzitter. Wilt u mij de gelegenheid geven om te zien hoe ik de Kamer op het gebied van ramingen op een voor de Kamer bevredigende manier nadere informatie kan geven?

De **voorzitter**: In dat geval vraag ik u dat voor de Regeling van werkzaamheden morgenmiddag te doen, omdat de Kamerleden dan nog de gelegenheid hebben om eventueel actie te ondernemen bij de regeling. Als u morgen voor 14.00 uur kunt laten weten of u nog met informatie komt en wat die informa-

tie inhoudt, dan denk ik dat de Kamer daarmee akkoord kan gaan.

Minister **Kamp**: Afgesproken, voorzitter.

De heer **Timmermans** (PvdA): Ik vond het interessant dat de minister net zei dat de ramingen in lijn zijn met de bestaande bestemmingsplannen. Het is juist de grap dat het bestemmingsplan verandert, want de bestemming is militair terrein. Het gaat helemaal niet om ramingen van de opbrengst, want die ramingen maak je over de hoofden heen van degenen die bepalen wat de bestemming wordt. In feite pak je een sigaar uit hun doos, steekt die op en vervolgens ben je blij, omdat je denkt dat je geld hebt binnengehaald. Het is alleen zeer de vraag of je dat geld ook daadwerkelijk binnenhaalt.

Minister **Kamp**: Het is net zozeer de vraag of de autoriteiten die verantwoordelijk zijn voor Twenthe, Valkenburg, Soesterberg, Ede-Oost en Ede-West, allemaal zullen besluiten om er natuurgebieden van te maken en niet te kiezen voor infrastructuur, werkgelegenheid of woningbouw. Als Defensie bezittingen die niet meer nodig zijn, verkoopt, is het redelijk om rekening te houden met alle mogelijkheden en vervolgens een raming te maken op grond van de informatie waarover je dan beschikt. Dat hebben wij gedaan en voor zover dat het staatsbelang niet in de weg staat, wil ik de Kamer graag informeren over de bedragen. Wat betreft de systematiek en de afspraken met Financiën denk ik dat daarover geen misverstand kan bestaan.

Zojuist heb ik met de heer Van Baalen van gedachten gewisseld over de toekomstvisie van de marine en daarbij heb ik ook de Tomahawks betrokken. Over de Orions heb ik gezegd wat ik kan zeggen. Dat geldt ook voor Valkenburg. Ik ben ingegaan op de gemechaniseerde brigades. Voorts ben ik ingegaan op Seedorf. Mevrouw Van Velzen heeft over de investeringsquote gesproken en daar ben ik eveneens op ingegaan. Zij heeft mij gevraagd naar alternatieven voor de Vliehorst, het gedeelte van Vlieland waar geoefend wordt met jachtvliegtuigen. Ik kan haar zeggen dat het gebruik van de Vliehorst als oefenterrein al is beperkt, want het is minder dan het

was. Er is met alle betrokkenen overlegd hoe de overlast zoveel mogelijk kan worden beperkt. Ik zie echter geen mogelijkheden voor een verdere beperking. Wij hebben in Nederland een plaats nodig om dergelijke oefeningen te doen. Voor dat doel hebben wij onze luchtmacht en die moeten wij ook voor een deel in Nederland kunnen laten trainen. Ik zie geen mogelijkheden om in Nederland een alternatieve lokatie te vinden voor de Vliehorst. Ik heb gesproken over kernwapens op Volkel. De staatssecretaris heeft al het nodige gezegd over de concentratie van de marine in Den Helder. Ik wil daar één opmerking over maken. Het is niet zo gemakkelijk om de eenheden in Doorn en Rotterdam naar Den Helder te brengen, want het gaat om beroepsmilitairen en burgerpersoneel die ter plaatse wonen en werken. Als wij hun werk naar Den Helder verplaatsen, dan zijn er twee mogelijkheden: zij verhuizen naar Den Helder of zij gaan wat anders doen. Het is echter zeer ingrijpend voor de betrokken medewerkers. Qua oefeningsmogelijkheden hebben de mariniers redenen om in Doorn te zitten. De mariniers hebben bovendien een grote traditie in Rotterdam. Als wordt overwogen om activiteiten te verplaatsen naar een ander deel van het land, dan moet wel degelijk worden gekeken naar de belangen van het personeel en de belangen van de plaatsen waar de eenheden van de marine op dit moment zijn gevestigd. Zo maar alles naar Den Helder verschuiven, kan wat mij betreft niet aan de orde zijn.

Mevrouw Van Velzen (SP): Ik hoorde de minister in eerste termijn zeggen dat bij bereid is een onderbouwing van het huidige percentage van de investeringsquote te geven. In tweede termijn heb ik hem gevraagd of hij dat wil doen voor de begrotingsbehandeling van morgen. Ik herhaal mijn vraag.

Minister Kamp: Ik heb aangegeven hoe de investeringsquote zich vanaf 2000 heeft ontwikkeld, hoe deze zich in 2003 ontwikkelt en in 2004 zal ontwikkelen. Ik heb gezegd dat die ontwikkeling verkeerd is omdat wij op 15% uitkomen. Ik heb ook aangegeven in welk tempo wij met de voorgestelde maatregelen in de jaren 2004-2008 op een niveau komen dat gelijk is aan wat er in de

Defensienota staat. Dat is volgens mij glashelder. Daarover kan geen misverstand zijn. Als mevrouw Van Velzen andere informatie heeft op grond waarvan zij denkt dat ik het verkeerd voorstel, moet zij mij die aanreiken en dan zal ik daarop reageren. Ik wil haar best eens uitleggen om welke bedragen het gaat, maar het is totaal niet relevant om daarover vóór de begrotingsbehandeling van morgen een brief te sturen. U kunt rustig van mij aannemen, mevrouw Van Velzen, dat de percentages inderdaad zo zijn als ik gezegd heb.

Mevrouw Karimi zegt tegen de Tomahawks te zijn omdat Nederland daarmee in het hoogste deel van het geweldsspectrum actief is. Zij is ook tegen de NATO response force. Veronderstel dat de NRF moet optreden in een land waar een crisis uitbreekt, bijvoorbeeld om buitenlanders in bescherming te nemen. De NRF moet die mensen terughalen. In zo'n situatie kan men in het hoogste deel van het geweldsspectrum actief moeten zijn. Als er afspraken zijn met een bepaald land, de regering van dat land komt onder druk te staan en er moet direct worden ingegrepen, dan is daarvoor de NRF. Het kan in dergelijke situaties wel degelijk nodig zijn dat NATO onmiddellijk hoog in het geweldsspectrum actief is. Als wij onderdeel uitmaken van die NATO response force doen wij daaraan dus mee, anders zijn wij geen volwaardig lid van de NATO. Daarbij kunnen ook de Tomahawks een rol spelen. Ik meen dat dit een onderdeel is van onze bondgenootschappelijke verplichtingen.

De Kamer het recht heeft om tijdig geïnformeerd te worden over besluiten om Nederlandse troepen in het buitenland in te zetten en daarover een mening te kunnen uitspreken. Ik heb de Kamer een brief geschreven over hoe zich dat precies verhoudt met de grondwettelijke positie van de Kamer en wil daarover graag apart met de Kamer van gedachten wisselen. Hoe zit het met die NATO response force? Hoe zit het met die termijnen? Waarvoor worden de troepen ingezet? Wat is de Nederlandse positie? Kunnen wij de Kamer misschien al informeren op het moment dat de troepen in de NRF worden ingebracht en dan al een eerste groene licht krijgen? Kan dat groene licht herhaald worden op het moment dat de troepen

daadwerkelijk ingezet worden? Alle varianten wil ik graag bespreken in een aparte discussie omdat ik dit een belangrijk onderwerp vind.

Mevrouw Karimi (GroenLinks): Ik ben het met de minister eens dat dit onderwerp zo belangrijk is dat daarover een aparte discussie gevoerd moet worden.

De minister zegt dat het alleen mogelijk is om een volwaardig lid van de NATO te zijn als gekozen wordt voor het kunnen opereren in het hoogste geweldsspectrum. Ik begrijp daar helemaal niets van. De minister zei in het begin van zijn betoog dat Defensie niet alles hoeft te doen. Er is dus duidelijk sprake van een keuze. De minister kiest om in dat hoogste geweldsspectrum te gaan zitten. Ik maak die keuze niet. Dat heeft niets te maken met volwaardig lid zijn van de NAVO.

Minister Kamp: Wij hoeven niet alles te doen. Daarmee bedoel ik: wij hoeven niet en de Orions in de lucht te houden en de onderzeeboten te handhaven, alsmede de gemechaniseerde brigades in stand te houden. Wij hoeven niet alles in ons eentje te doen. Wij moeten niet de complete krijgsmacht willen hebben die de Verenigde Staten van Amerika hebben. Als kleiner land in NATO- en EU-verband kunnen wij het ons permitteren om te specialiseren en om sommige taken aan andere over te laten. Ik kom op dit aspect terug in mijn beantwoording van de opmerkingen van de heer Herben.

Mevrouw Karimi (GroenLinks): Maar u maakt nu de keus om op een bepaald niveau actiever te worden.

Minister Kamp: Ik zei al dat wij niet alles hoeven te doen en niet elk onderdeel van de krijgsmacht hoeven te verzorgen. Wij hoeven dus niet alles te hebben wat nodig is voor een complete krijgsmacht. Wij moeten wel in aanmerking nemen dat wij lid zijn van de NATO. Dat betekent dat wij al het mogelijke moeten willen doen. Als wij aangevallen worden, willen wij dat andere landen ons helpen. Als andere landen worden aangevallen, willen wij hen helpen, zowel in het lage als in het hoge deel van het geweldsspectrum. Als wij vinden dat in het kader van een crisisbeheersingsoperatie NATO-middelen buiten het NATO-gebied ingezet moeten

worden, willen wij, net als andere landen, ook in het hoge deel van het geweldsspectrum onze rol spelen als dat nodig is en dat dan niet aan anderen overlaten. Onze krijgsmacht is altijd ingericht geweest om ook in het hoogste deel van het geweldsspectrum in het eerste stadium van een conflict actief te kunnen zijn en wij willen dat graag zo houden. Dat is nodig om onze positie als volwaardig NATO-lid en als lid van de toekomstige EU-defensiesamenwerking te kunnen handhaven. Voorzitter. De heer Herben heeft gezegd dat Nederland geen defensiebijdrage naar vermogen levert. Misschien zegt de heer Herben dat meer dan 1,6% moet worden geleverd en dat 2% van het BNP moet worden ingezet. Ik wacht af wat het gevolg is van zowel het verkiezingsprogramma van de LPF als dat van andere partijen en wat dat weer betekent voor de kabinetsamenstelling. Uiteindelijk is voor mij het regeerakkoord dan een gegeven. Vervolgens wacht ik de algemene beschouwingen en de financiële beschouwingen af. Als die debatten geen extra geld voor defensie opleveren, heb ik te maken met wat aangegeven is op de defensiebegroting. Dat is dan mijn uitgangspunt en daar werk ik mee. De heer Herben heeft de aantallen vliegtuigen van Noorwegen en Denemarken vergeleken met die van Nederland. Wat hij daarbij niet goed doet is dat hij het totale bezit van Noorwegen en Denemarken vergelijkt met wat in de toekomst Nederland de NATO zal aanbieden. Als de heer Herben de aantallen vliegtuigen van Noorwegen en Denemarken wil vergelijken met die van Nederland, moet hij de 137 toestellen die wij nu hebben in aanmerking nemen. Dan blijkt dat wij vergeleken met de andere NATO-landen over een flinke luchtmacht beschikken. Sommige landen hebben wat meer en andere weer veel minder. In ieder geval is de luchtmacht bij de meeste andere landen kwalitatief veel minder dan bij ons. Bovendien kan de heer Herben ons alleen maar met Noorwegen en Denemarken vergelijken door alleen de jachtvliegtuigen in aanmerking te nemen. Als hij ons met Noorwegen en Denemarken vergelijkt door bijvoorbeeld te letten op de onderzeeboten, de gemechaniseerde brigades en de fregatten, zal een

heel ander beeld ontstaan. Door deskundigen is de laatste tijd gezegd dat Nederland een meer Scandinavische krijgsmacht krijgt. Daarmee bedoelen zij te zeggen dat de Nederlandse krijgsmacht minder wordt. Daarmee wordt dus gezegd dat de Scandinavische krijgsmachten eerder minder zijn dan gelijk aan die van Nederland. In de richting van de deskundigen heb ik al gezegd dat ook op dat punt hun stelling verkeerd is. Er is namelijk geen sprake van dat de Nederlandse krijgsmacht minder wordt. De Nederlandse krijgsmacht zal als gevolg van de operatie Nieuw Evenwicht meer en niet minder slagkracht krijgen.

De heer **Herben** (LPF): Voorzitter. Ik ga hier niet al te uitgebreid op in. Ik distantieer mij wel van de misprijzende opmerkingen, niet van de minister, maar wel van andere mensen en zogenaamde deskundigen over de situatie in de Scandinavische landen. Gelet op de bevolkingsomvang van de Scandinavische landen presteren zij uitstekend. Denemarken en Noorwegen samen presteren aanzienlijk beter dan Nederland. Die stelling handhaaf ik. De minister kan om dit na te gaan de military balance erop na slaan. Hier ging het mij nu echter niet om. De vraag die ik aan de minister stelde was niet of hij van 1,6% naar 2% van het BNP wil gaan. Hij is namelijk evenzeer als ik een realist. Dit zit er niet in. Ik vraag hem wel of hij in het kabinet de discussie wil aangaan over ontwikkelingssamenwerking. Daarbij gaat het niet om gigantische bedragen. Als je bijvoorbeeld een rampenbrigade wilt handhaven met enkele honderden geneeskundige functies kun je voor ongeveer 25 mln euro in Afrika wonderen verrichten. Die discussie moet de minister met zijn collega voor Ontwikkelingssamenwerking in het kabinet voeren.

Minister **Kamp**: Over ontwikkelingsamenwerking zal ik straks iets zeggen. U maakt weer de vergelijking van Nederland met Noorwegen en Denemarken. Als Noorwegen en Denemarken samen meer zouden hebben dan Nederland, is dat voor die landen positief. Mijn collega van Noorwegen heeft mij vorige week voorgerekend dat in Noorwegen een derde van de lokaties wordt gesloten, terwijl een kwart van het

personeel wordt ontslagen. Dat is dus aanzienlijk meer dan wat bij ons gebeurt. Noorwegen zit in de NAVO, maar is geen onderdeel van de EU. Verder maakt Denemarken onderdeel uit van de EU, maar het neemt niet deel aan de defensieactiviteiten daarvan. Als je dit vergelijkt met de verplichtingen van Nederland, die het ook waarmaakt, hoeft het zich allerminst te schamen, ook niet richting Noorwegen en Denemarken. Ik ben zeker bereid in het kabinet te praten over de relatie met Ontwikkelingssamenwerking, niet alleen omdat de heer Herben dat wil, maar ook omdat ik dat zelf wil. Wij zijn er namelijk van overtuigd dat die relatie er is. Wij betrekken Ontwikkelingssamenwerking en Buitenlandse Zaken voortdurend bij ons werk. Het is glashelder dat, als de helft van onze OS-investeringen naar Afrika gaan, dat werelddeel ook bij Defensie in beeld is. Wij staan in Afghanistan, Irak en op andere plaatsen in nauw contact met de collega's van Buitenlandse Zaken, inclusief Ontwikkelingssamenwerking. Ik zal er mijn uiterste best voor doen om dat in de toekomst te vergroten. Ik heb een uitleg gegeven van het eerste-, tweede- en derdelijns onderhoudsniveau. Over het tweede niveau is al eens bekeken of dat in Woensdrecht kan worden geconcentreerd. Al met al zijn wij tot de conclusie gekomen dat dat geen oplossing biedt. Om te beginnen is het niet goed voor het onderhoud. Eerste- en tweedelijns onderhoud kunnen zoals gezegd niet erg gemakkelijk uit elkaar worden getrokken. Verder moet de luchtmachtbasis Twenthe overeind worden gehouden, met alle overheadkosten, brandweer, verkeersleiding enz. Kortom, dit gaat ons geld kosten, het is operationeel geen verbetering en het slaat een gat in mijn begroting, wat ik weer met bezuinigingen elders moet gaan dekken, wat niet goed is voor de Nederlandse krijgsmacht. Wat de suggestie betreft om de NH-90 af te bestellen, merk ik op dat dat niet zomaar kan. De fabrieken zijn verplichtingen aangegaan, en afzegging kost dus geld. Bovendien bekijken wij op dit moment onze helikopters: de Chinook, de Coogar en de Lynx, die wordt vervangen door NH-90's. Het gaat om de toekomstige behoefte bij de mariniers, de luchtmobiele brigade en de marine, en om de mogelijkhe-

den om via verschuivingen iets te regelen, bijvoorbeeld door NH-90's in een andere uitvoering te bestellen, of door bijvoorbeeld iets te schuiven met andere helikopters. Ik zal de resultaten van die studie graag aan de Kamer voorleggen, zodat zij zich daarover een oordeel kan vormen.

Staatssecretaris **Van der Knaap**: Voorzitter. Mevrouw Aasted Madsen begon met een opsomming van toezeggingen die ik de Kamer tot nu toe heb gedaan. Zij had het over het rapport van KPMG over de integriteit binnen de krijgsmacht, inclusief het drugsbeleid, waarvan het de bedoeling is dat het in het voorjaar is afgerond, zodat wij met de Kamer kunnen bespreken of aanvullende maatregelen noodzakelijk zijn. Ik heb aangegeven dat de subsidie voor de militaire tehuizen nog twee jaar doorgaat, en dat ik bereid ben daarover op zo kort mogelijke termijn met de besturen van de militaire tehuizen te gaan praten, om te bezien welke aanvullende maatregelen er nog nodig zijn om een aantal capaciteiten in stand te houden. De subsidie houdt overigens wel op. We moeten alleen kijken of er nog wat moet overblijven. Misschien kan de nota over integriteit daaraan een bijdrage leveren.

Mevrouw Aasted Madsen vergat nog te vermelden dat er nog een nota aankomt over het reservistenbeleid, waarover we met de Kamer gaan praten.

Mevrouw **Aasted Madsen-van Stiphout** (CDA): Volgens mij had ik die nota genoemd. Ik heb zelfs gezegd dat het voorgestelde reservistenbesluit wordt opgeschort, tot die nota is behandeld.

Staatssecretaris **Van der Knaap**: Dat heeft u goed begrepen. Ik heb het echter niet opgeschreven als een punt dat u heeft opgenoemd.

Mevrouw **Aasted Madsen-van Stiphout** (CDA): Over de militaire tehuizen zegt u nu: de subsidie stopt toch. Wat heeft het dan voor zin om erover te praten als u zegt dat het toch stopt?

Staatssecretaris **Van der Knaap**: Dat heeft te maken met het feit dat wij een taakstelling hebben ten aanzien van het subsidiebeleid. Op het moment dat wij vanwege die

taakstelling de subsidie stopzetten, moet er een reden zijn om toch met een aantal van die activiteiten door te gaan. Het geld daarvoor moet dan uit een andere pot komen dan de subsidiepot. Dat is ook het grote probleem als het gaat om de veteranen. Ik heb de Kamer heel goed gehoord, maar op het moment dat de subsidie omhoog zou gaan, betekent dat een gat bij andere instellingen die ook afhankelijk zijn van de subsidieverlening. Je kunt de subsidie dus wel naar 100% opschroeven, waardoor het mogelijk wordt voor het Veteraneninstituut om de faciliteit van twee vervoersbewijzen per jaar te handhaven, maar dan ontstaat er wel een gat bij een andere instelling die ook afhankelijk is van een subsidie.

De heer **Van Baalen** (VVD): Dan hangt het af van de prioriteiten die wij stellen. De Kamer vindt het veteranenbeleid erg belangrijk. Ik kan mij dan ook voorstellen dat wij voor aanstaand jaar de zaken houden zoals ze zijn, inclusief dat vrij reizen en dan moet er misschien iets anders bloeden. Het gaat om prioriteiten.

Staatssecretaris **Van der Knaap**: Vanwege die prioriteiten komt het Veteraneninstituut er al als beste uit. Die krijgt het grootste aandeel van de subsidiepot die ik heb. Dit vanwege het belang dat ik hecht aan het Veteraneninstituut en het veteranenbeleid. Dat is ook de reden waarom op termijn gestopt wordt met de militaire tehuizen. Dat is ook de reden dat allerlei andere stichtingen, die afhankelijk zijn van een subsidiebijdrage van Defensie, door hebben gekregen dat de subsidie volledig wordt gestopt. Op het moment dat wij voor 100% prioriteit geven aan het Veteraneninstituut, doet dat zeer bij een andere instelling, die geen subsidie meer krijgt. Ik wil nog wel een nacht nadenken om te kijken of het toch mogelijk is om, in afwachting van de nota over het veteranenbeleid van de IGK – die komt in het voorjaar van 2004 – de faciliteit te handhaven en die mee te nemen in een discussie die wij gaan voeren over de nota van de IGK. Ik moet dan morgen wel bekijken of ik daar ook een dekking voor kan vinden. Het moet namelijk wel gedekt worden, maar ik wil het eigenlijk niet ten koste laten gaan van de andere instellingen die op dit

moment ook een subsidie krijgen. Ik wil er wel een nacht over nadenken op welke wijze dat kan worden gefinancierd.

Mevrouw **Van Velzen** (SP): Dat is een fantastische toezegging. Ik wens u veel sterkte met het nadenken daarover. Als het gaat om een dekking kan ik u vele suggesties doen, maar ik denk dat u die beter zelf kunt bedenken, want die komen meestal niet overeen met die van mij. Het Veteraneninstituut haalt volgens mijn informatie een groot gedeelte van de financiering bij de Postcodeloterij vandaan. Men is dus niet grotendeels afhankelijk van een subsidie van het ministerie. Verder vraag ik mij af waarom u de discussie vernaamt tot een discussie over vervoersbewijzen. Ik vind dat als een symbolisch iets wel getuigen van respect voor de veteranen, maar het is voor mij geen halszaak. De bezuinigingen die voorliggen gaan toch verder dan alleen de vervoersbewijzen of ben ik verkeerd voorgelicht?

Staatssecretaris **Van der Knaap**: Dan bent u echt verkeerd voorgelicht, want alle andere activiteiten van het Veteraneninstituut blijven gehandhaafd. Daar is ook geld voor beschikbaar. De korting slaat alleen neer op het twee keer per jaar verstrekken van gratis vervoersbewijzen voor de veteranen die daar recht op hebben. Men heeft geprobeerd de dienstverlening en de ondersteuning zo veel mogelijk intact te laten. Ik stel voor mij vannacht na te laten denken over een voorstel, waardoor wij deze faciliteit tot aan het moment dat wij gaan discussiëren over de nota van de IGK, in stand kunnen laten.

De **voorzitter**: Mogen wij ervan uitgaan dat dat in de vorm van een brief naar de Tweede Kamer komt?

Staatssecretaris **Van der Knaap**: Ik zal proberen om dat in de brief te verwerken die ik al heb toegezegd.

De heer **Van Baalen** (VVD): Er is al eerder een suggestie gedaan over de corporate responsibility van de NS. Ik wil u adviseren om vannacht ook te kijken of die wat kunnen doen.

Staatssecretaris **Van der Knaap**: Als u het niet erg vindt, zal ik eerst kijken of ik een andere dekking kan vinden.

Ik wil nog ingaan op het voorstel van mevrouw Aasted Madsen om af te zien van de restitutieplichting bij beëindiging van lopende contracten. Dat geldt voor mensen die uit dienst willen gaan en die te maken krijgen met een soort boete in verband met scholing en opleiding. Ik zal dit punt met een positieve grondhouding meenemen in het SBK. Mevrouw Aasted Madsen begrijpt hopelijk wat ik hiermee bedoel.

Ik wil hiermee aangeven, mijnheer Timmermans, dat wij wel geïnteresseerd zijn in de dialoog die u zo ontbeerde. Er is wel degelijk geluisterd, zij het misschien niet op alle punten zoals u dat had gehoopt of verwacht. Wij hebben hier iets te verdedigen waaraan we maanden hebben gewerkt. Naar mijn overtuiging is er wel degelijk sprake van een dialoog. Dit was de eerste ronde. Wij hebben daarin nog eens een toelichting gegeven op de zaken waarmee we bezig zijn, waarbij wij ook goed geluisterd hebben naar de opvattingen van de verschillende Kamerleden.

De stelligheid van uw opmerking deed mij pijn. Ik vond dat dit geen recht deed aan de manier waarop de minister en ik zijn ingegaan op een groot aantal van de vragen die u heeft gesteld. We hebben in onze beantwoording aangegeven dat we deze vragen serieus nemen maar ook dat we over een heleboel zaken goed hebben nagedacht.

U bracht ook de korting op het Veteraneninstituut ter sprake. We blijven doorgaan met het zoeken naar de continuering van de subsidie op dit instituut, zeker als daar een kamerbrede wens voor bestaat. Je zou wel gek zijn als je niet wilde kijken of er een mouw valt aan te passen aan iets wat kamerbreed zo intens leeft.

Uw opmerking dat u een voorstel heeft gedaan ten aanzien van Amsterdam en Den Helder waar wij heel gemakkelijk overheen zijn gegaan, doet ook zeer. Wij gaan daar niet gemakkelijk overheen. De minister heeft uitvoerig aangegeven wat onze opstelling is. Maar we willen ook in een dialoog geraken met de gemeentes die te maken krijgen met het verdwijnen van werkgelegenheid. We hebben gesproken met Den Helder, Enschede, Soesterberg en omgeving en alle andere betrokken gemeentes en provincies. We houden daarbij rekening met hun wensen. We

proberen in contact te treden met de desbetreffende overheidsinstanties, zoals VROM en Economische Zaken. We willen deze ministeries betrekken bij de ontwikkeling van het gebied. Er ligt namelijk ook een grote kans, omdat er heel wat gronden beschikbaar komen. In de omgeving van Soesterberg wordt nadrukkelijk nagedacht over de vraag hoe men het gebied dat nu vrijkomt, kan gaan inrichten. Je hebt daar te maken met een ecologische hoofdstructuur, maar er kan ook een heleboel gedaan worden op het gebied van woningbouw. Bepaalde gebieden kunnen ook worden herbestemd voor bedrijfsterrainen. Er moet samen met Verkeer en Waterstaat worden bekeken hoe een gebied dat uitstekend past in de gemeente Ede, ontsloten kan worden en op de A12 aangepast. We proberen per gebied per project een projectorganisatie te ontwikkelen. Wij kijken wat in het belang van de gemeente of de werkgelegenheid is. Wij proberen daar een zo goed mogelijke prijs voor te ontvangen. Dat lukt niet altijd als er alleen een natuurbestemming aan gegeven wordt. Zo heeft de minister het ook bedoeld. Het is dus niet gemakkelijk. Wij proberen maatwerk te leveren en we doen dat met open vizier. We kijken ook wat Defensie zelf nog kan doen. Ik heb in Den Helder nadrukkelijk aan het gemeentebestuur gevraagd om te kijken welke potentie er kan zijn wanneer je de marinewerf opent voor de markt. De werf is dan niet meer alleen afhankelijk van marineactiviteiten, maar er kunnen ook activiteiten voor de vrije markt plaatsvinden. Defensie pleegt een dergelijke inzet. We komen daar volgend jaar gegarandeerd op terug, zodra de studie hierover is afgerond.

De heer **Bakker** (D66): De staatssecretaris beschrijft een aantal lokaties en mogelijkheden om tot andere ontwikkelingen te komen. Daarbij zijn ook andere departementen betrokken, naar analogie van het personeelsbeleid. Hoe is de medewerking van de andere ministeries? Kan hij ook daar wel een steuntje in de rug gebruiken?

Staatssecretaris **Van der Knaap**: Ik heb heel goed gehoord wat u van plan bent ten aanzien van de indiening van een motie. Als u dat als een steuntje in de rug bedoelt, kan dat geen kwaad. Ik heb

overigens volgende week reeds een eerste gesprek met de minister van VROM. Zij is zeer geïnteresseerd om te bezien op welke wijze zij een bijdrage kan leveren aan de herbestemming van de gronden. Dat gebeurt met een open grondhouding. Iedere motie kan daarbij helpen, evenals de motie van de heer Van Baalen ten aanzien van de verplichtingen die andere departementen moeten hebben ten aanzien van personeel. U moet de motie dan niet alleen bij Defensie indienen, maar ook bij de andere departementen waar de behandeling van de begroting nog moet plaatsvinden. De heer Timmermans maakte een verzuchtende opmerking over de JSF. Ik begrijp die opmerking wel, maar er ligt nadrukkelijk een uitnodiging van de staatssecretaris van Economische Zaken, onderschreven door mij, om in een vertrouwelijk overleg met de Kamer over met name de industriële participatie in het SDD-traject en het LRIP-traject van gedachten te wisselen. Ik wil de Kamer graag op die uitnodiging van mijn collega wijzen. Ik ben graag bereid om aan dat gesprek deel te nemen. Dat moet dan echter wel een vertrouwelijk overleg zijn, omdat er nogal wat zaken aan de orde komen die commercieel zijn en waarvan het niet gewenst is dat zij naar buiten komen. Het is een wens van de staatssecretaris om daar met de Kamer over te praten. Het is natuurlijk aan de Kamer om te bepalen of wel of niet op die uitnodiging wordt ingegaan.

De heer **Timmermans** (PvdA): Ik wil een algemene opmerking maken. Dit is binnen een heel korte tijd nu al het tweede onderwerp waarbij wij te horen krijgen dat de Kamer alleen in een vertrouwelijk overleg bepaalde informatie kan krijgen. Dat kan een aardige insteek zijn, maar de Kamer kan het debat natuurlijk niet volwaardig voeren als zij met meel in de mond moet praten op het moment dat heel concrete onderwerpen aan de orde worden gesteld die gewoon uit de algemene publiciteit komen of uit antwoorden op Kamervragen. Dan is het antwoord van het kabinet: wij geven toe dat er een probleem is, maar wij vertellen alleen vertrouwelijk wat het precies is. Dat moet geen trend worden!

Staatssecretaris **Van der Knaap**: De heer Timmermans weet ook dat wij

proberen om dat zo beperkt mogelijk te doen. Dan moeten er echt ook redenen voor zijn om dat te doen. Ik heb zojuist aangegeven wat het andere probleem was op grond waarvan wij het vertrouwelijk wilden doen. Dat heeft met de werkgelegenheid van 500 à 600 mensen te maken. Ik ben dan zeer terughoudend om daar in alle openheid van gedachten over te wisselen.

De heer **Timmermans** (PvdA): Maar dan moeten wij wel even helder zijn over de verantwoordelijkheden. De staatssecretaris zal de fractie van de Partij van de Arbeid altijd aan zijn zijde vinden als het gaat om werkgelegenheid. De problemen zijn echter niet veroorzaakt omdat wij iets aan de orde hebben gesteld. De problemen zijn door anderen veroorzaakt. Als wij die problemen aankaarten, kunnen wij niet op ons bordje krijgen dat wij de werkgelegenheid in gevaar brengen.

Staatssecretaris **Van der Knaap**: Dat zeg ik absoluut niet. Ik heb daar zelf toen het eigen initiatief in genomen, omdat ik vond dat de Kamer deelgenoot moest worden van de problematiek waarmee ik geconfronteerd werd. Ik heb toen het probleem openhartig geschetst en de Kamer gevraagd of het verstandig was om een bepaalde weg te volgen. Ik deed dat niet om de Kamer monddood te maken, maar om haar deelgenoot te maken van een afwegingsproces waar een staatssecretaris of een minister wel eens mee geconfronteerd wordt. Dan kun je ook zwijgen, maar dan lijkt het mij verstandig dat wij daar open kaart over spelen richting de Kamer. Wij hebben ook met de Kamer afgesproken dat deze zaak voorsnog onder de mat zou moeten worden gehouden, omdat de belangen zo groot waren. Ik heb daarbij aangegeven dat die belangen met name betrekking hadden op de werkgelegenheidsituatie van de mensen bij dat bedrijf.

De heer **Herben** (LPF): Ik heb nog een heel korte vraag. De heer Timmermans zegt dat er met hem altijd valt te praten over de werkgelegenheid. Dan vraag ik mij toch af waarom hij de oproep met betrekking tot de JSF die in een paginagrote advertentie is geplaatst door zowel het VNO als de FNV, terzijde schuift. Ik sluit mij overigens aan bij zijn opmerking dat hij weinig prijs

stelt op vertrouwelijke informatie vanuit EZ. Ik ben die mening ook toegedaan. Als het commercieel vertrouwelijk is, wil ik niet dat er kans bestaat dat die informatie uitlekt. De staatssecretaris gaat overigens binnenkort toch met zwangerschapsverlof. Dan kunnen wij het net zo goed onder ons in het openbaar doen.

De heer **Timmermans** (PvdA): Ik verwijs graag naar de twee opeenvolgende rapporten van het Centraal planbureau die daarover glashelder waren.

Staatssecretaris **Van der Knaap**: Er was even een pittig debatje tussen mevrouw Karimi en mij. Dat heeft misschien wel te maken met een misverstand dat tussen ons tweeën bestaat. De heer Bakker heeft het goed verwoord: de investeringsquote is gewoon hard noodzakelijk voor de toekomst van onze krijgsmacht en de ruimte die wij hebben om te komen tot een sociaal verantwoord beleid. Als de Kamer akkoord gaat met deze plannen, betekent het niet dat deze staatssecretaris achterover gaat leunen en dat de bonden kunnen tekenen bij het kruisje. Wij willen een breed gedragen akkoord met de vakorganisaties en ik ben ervan overtuigd dat wij die ruimte hebben binnen onze begroting. De noodzakelijke investeringsquote kan op het niveau komen dat wij van belang achten en het hoeft niet ten koste te gaan van het voeren van een sociaal verantwoord beleid.

Mevrouw **Karimi** (GroenLinks): Ik zou het op prijs stellen als de staatssecretaris inzichtelijk kan maken waarop de ramingen die in de begroting zijn opgenomen voor het sociale beleidskader zijn gebaseerd. Ik zal het concreet maken. Wat betekent het precies als de wens van de Kamer gehonoreerd wordt en de ontslagbescherming van militairen gelijkgesteld wordt aan die van rijksambtenaren? Ik wil graag dat de staatssecretaris dat relateert aan de raming die in de begroting staat.

Staatssecretaris **Van der Knaap**: Zullen wij dan niet eerst wachten totdat ik een akkoord heb bereikt met de vakorganisaties over het SBK? Dan kan ik aangeven wat dat akkoord precies inhoudt. Ten eerste is er dan een commitment en ten tweede weet u wat de inhoud is van het akkoord.

Ik heb goed geluisterd en ik weet dat het uw wens is om de ontslagbescherming van rijksambtenaren en militairen gelijk te stellen. Ik zie dat als een aansporing. Het lijkt mij echter verstandig dat wij eerst afwachten wat het akkoord is. Dan zal ook duidelijk blijken of dat consequenties heeft voor de investeringsquote. Mijn stelling is dat dit helemaal niet zo hoeft te zijn.

De beraadslaging wordt gesloten.

De **voorzitter**: Dat lijkt mij de juiste handelwijze. Ik dank de bewindslieden en de ambtelijke ondersteuning voor de antwoorden. De bewindslieden hebben een groot aantal moties horen aankondigen, die zij echter nog niet hebben gezien. De vaste commissie heeft besloten om nu geen derde termijn te houden en de conclusies van dit debat mee te nemen bij de begrotingsbehandeling. Degenen die daarin geïnteresseerd zijn, kunnen vanaf vier uur morgenmiddag terecht in de plenaire zaal. Ik dank alle aanwezigen voor hun geduld.

Sluiting 22.42 uur.